

T.C
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

SURİYE İÇ SAVAŞI'NDA TÜRKİYE'NİN
KAZANIMLARI VE KAYBEDİMLERİ

Orçun KOŞAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Davut ATEŞ

Konya 2017

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin

Adı Soyadı Orçun KOŞAR

Numarası 134229001010

Ana Bilim / Bilim Dalı

Uluslararası

İlişkiler/Uluslararası İlişkiler

Programı

Tezli Yüksek Lisans

Doktora

Tezin Adı Suriye İç Savaşı'nda

Türkiye'nin Kazanımları ve

Kaybedimleri

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası

(İmza)

Orkocor

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı Orçun KOŞAR		
	Numarası 134229001010		
	Ana Bilim / Bilim Dalı Uluslararası İlişkiler/Uluslararası İlişkiler		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Dokto
	Tez Danışmanı Doç. Dr. Davut Ateş		
Tezin Adı Suriye İç Savaşı'nda Türkiye'nin Kazanımları ve Kaybedimleri			

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Suriye İç Savaşı'nda Türkiye'nin Kazanımları ve Kaybedimleri başlıklı bu çalışma 26/01/2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı

Danışman ve Üyeler

İmza

Yrd. Doç. Dr. Yusuf Saygı
Yusuf Saygı

Yrd. Doç. Dr. Levan SAVAŞAN
Selçuk Üniversitesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü

Doç. Dr. Davut ATEŞ

Önsöz

Son yıllarda Suriye’de yaşanan olaylar, uluslararası kamuoyunun olduğu gibi Türk kamuoyunun da algısının Suriye’ye dönmesini sağlamıştır. Sivillerin hayatlarını kaybetmesi ve uluslararası alanda söz sahibi kurumların/devletlerin ortak bir payda da buluşamaması tüm insanlığı derinden etkilemiştir. Böylesi bir ortamda geçmişte sorunları aşan ve kaynaşma döneminin doruğunda olan Türkiye ile Suriye ilişkilerinde Türkiye yol gösterici olmaya kalkışmıştır. Bu yol göstericilik Türkiye’nin Suriye’de yönetimde bulunan Esad rejimine karşı olan ABD ve Batı ile aynı olması Türkiye-Suriye ilişkilerini etkilemiştir. Bu çalışmada bu etkinin dahil olduğu karmaşık durumun çıktıkları ele alınmaya çalışılmıştır. Bu çalışmayı sonuçlandırmamda görüşleri ile katkıda bulunan değerli hocam Doç. Dr. Davut ATEŞ ile Arş. Gör. Sercan Semih AKUTAY’a ve desteğini esirgemeyen aileme çok teşekkür eder, çalışmanın tüm ilgilienlere yararlı olmasını dilerim.

Konya 2017

Orçun KOŞAR

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Orçun KOŞAR		
	Numarası	134229001010		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler/Uluslararası İlişkiler		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Davut Ateş		
	Tezin Adı	Suriye İç Savaşı'nda Türkiye'nin Kazanımları ve Kaybedimleri		

ÖZET

Bu çalışmada Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışından 2016 yılına kadar Türkiye-Suriye ilişkilerinin seyri incelenmiştir. Çalışmada öncelikle, yıllar boyunca iki ülke ilişkilerinin düzelmesinin önünde engel olan Hatay, su ve terör gibi sorunlar ele alınmıştır. Bu sorunların nasıl ortaya çıktığı ve sorunları ortadan kaldırıp yumuşamaya geçilmesini sağlayan Adana Mutabakatı süreci hakkında bilgi verilmiştir. Adana Mutabakatı sonrası dönem ve AK Parti dönemi (2002-2011) yoğun ilişkiler analiz edilmiştir. Daha sonra Suriye'de yaşanan olaylar ve olaylara karşı Türkiye'nin tutumuna değinilmiştir. Son olarak bu konunun tez konusu olarak belirlenmesinde ana etken olan Türkiye'nin Suriye krizinden dolayı kazanımları ve kaybedimleri araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adana Mutabakatı; Hatay Sorunu; Su Sorunu; Suriye İç Savaşı; Terör Sorunu

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı	Orçun KOŞAR
Numarası	134229001010
Ana Bilim /	Bilim Dalı Uluslararası İlişkiler/Uluslararası İlişkiler
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Davut Ateş
Tezin İngilizce Adı	Turkey's Achievements and Losses in the Syrian Civil War

SUMMARY

In this study, the course of the Turkish-Syrian relations from the collapse of the Ottoman Empire until 2016 was examined. In the study, firstly, problems such as Hatay, water and terror which were obstacles for the improvement of relations between the two countries over the years were discussed. We have been informed about the process of Adana reconciliation, which is how these problems arise and how to get rid of problems and get rid of them. The post-Adana Mutabakatı period and the AK Party period (2002-2011) have been analyzed intensely. Later on, the attitudes of Turkey to the events and events in Syria were mentioned. Lastly, the achievement and loss of Turkey, which is the main factor in determining this subject as a thesis topic, has been researched due to the Syrian crisis.

Keywords: Adana Treaty; Hatay Problem; Water Problem; Syrian Civil War; Terror Issue

Kısaltmalar ve Simgeler

AFAD:	Afet ve Acil Durum Yönetimi
BDP:	Barış ve Demokrasi Partisi
DEAŞ:	Devlet'ül Irak ve's Şam
FLN:	Ulusal Kurtuluş Cephesi
GAP:	Güneydoğu Anadolu Projesi
HDP:	Halkların Demokratik Partisi
İŞKUR:	İş ve İşçi Bulma Kurumu
KGB:	Devlet Güvenlik Komitesi
MÜSİAD:	Müslüman Sanayici ve İşadamları Derneği
ÖSO:	Özgür Suriye Ordusu
PKK:	Kürdistan İşçi Partisi
PYD:	Demokratik Birlik Partisi
SDMK:	Suriye Devrimi Muhalefet Güçleri Komisyonunu
SNHR:	Suriye İnsan Hakları Ağı
STA:	Serbest Ticaret Anlaşması
STK:	Sivil Toplum Kuruluşu
STM:	Suriye Türkmen Meclisi
SUK:	Suriye Ulusal Konseyi
TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD:	Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği
UCM:	Uluslar arası Ceza Mahkemesi

UKO:	Ulusal Kurtuluş Ordusu
UNİCEF:	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
WMD:	Kitle İmha Silahı
YPG:	Halk Koruma Birlikleri

Tablolar Listesi

Sayfa No

Tablo 1: AB'nin Ülkelere Göre Ham Petrol İthalatı.....	103
Tablo 2: Mersin - İskenderun Limanları Yıllara Göre Yük Elleçleme	121
Tablo 3: Ro-Ro Araç Taşıma İstatistikleri.....	122
Tablo 4: Kamp Dışında Yaşayan Suriyeli Sığınmacıların Bazılarının İş Alanları ..	124
Tablo 5: Kamp Dışı Sığınmacıların Yaşadıkları Şehirlerdeki İşsizlik Oranları	126
Tablo 6: Suriyeli Sığınmacıların İş Gücüne Katılımları	127
Tablo 7: Suriyeli Sığınmacıların Kentlere Göre Nüfus Dağılımı	148
Tablo 8: Ankete Katılanların Sorulara Verdiği Cevapların Gösterimi.....	157

Grafikler Listesi

	Sayfa No
Grafik 1: Türkiye Sınır Kapılarından İhracat Amaçlı Yapılan Seferler	120
Grafik 2: TÜİK Verilerine Göre Yıllara Göre İşsizlik Oranları	125
Grafik 3: Ankete Katılanların Verdiği Cevapların Oranlarının Gösterimi.....	128
Grafik 4: Ankete Katılanların Verdiği Cevapların Oranlarının Gösterimi.....	129
Grafik 5: Ankete Katılanların Verdiği Cevapların Oranlarının Gösterimi.....	130
Grafik 6: Ankete Katılanların Verdiği Cevapların Oranlarının Gösterimi.....	131
Grafik 7: Ankete Katılanların Verdiği Cevapların Oranlarının Gösterimi.....	132
Grafik 8: Ankete Katılanların Verdiği Cevapların Oranlarının Gösterimi.....	134
Grafik 9: Ankete Katılanların Verdiği Cevapların Oranlarının Gösterimi.....	134
Grafik 10: Ankete Katılanların Verdiği Cevapların Oranlarının Gösterimi.....	135
Grafik 11: Ankete Katılanların Verdiği Cevapların Oranlarının Gösterimi.....	136
Grafik 12: Ankete Katılanların Verdiği Cevapların Oranlarının Gösterimi.....	136
Grafik 13: Ankete Katılanların Verdiği Cevapların Oranlarının Gösterimi.....	137
Grafik 14: Ankete Katılanların Verdiği Cevapların Oranlarının Gösterimi.....	139
Grafik 15: Ankete Katılanların Verdiği Cevapların Oranlarının Gösterimi.....	140
Grafik 16: Ankete Katılanların Verdiği Cevapların Oranlarının Gösterimi.....	141
Grafik 17: 2014 Türkiye Nüfusunun Yaşlara Göre Dağılımı	143
Grafik 18: Türkiye Nüfusu 1927 - 2023 (milyon)	144
Grafik 19: Türkiye'de Nüfus Artış Hızı 1927 - 2023	144
Grafik 20: Türkiye Nüfusunun Yaş Grubu Dağılımı 1935 - 2023.....	147
Grafik 21: Kamp İçi Yaş Dağılımı.....	155
Grafik 22: Kamp Dışı Yaş Dağılımı.....	155
Grafik 23: Ankete Katılanların Verdiği Cevapların Oranlarının Gösterimi.....	156

Şekiller Listesi

	Sayfa No
Şekil 1: Nüfus Yaş Değişimi 1935 - 2023	146
Harita 1: Barış Suyu Projesi.....	8
Harita 2: PYD (YPG)'nin Sahip Olduğu Topraklar	59
Harita 3: Ayn-el Arab (Kobani)	779
Harita 4: Süleyman Şah Saygı Karakolu	84
Harita 5: Eşme Süleyman Şah Türbesi.....	85
Harita 6: Türkiye'nin Belirlediği Tampon Bölge Haritası.....	88
Harita 7: Suriye'de Türkmenlerin Yaşadığı Bölge	96
Harita 8: Kerkük - Yumurtalık Boru Hattı	102
Harita 9: DEAŞ'ın Petrol Haritası	104
Harita 10: Türkiye - Kuzey Irak Yerel Yönetimi Yeni Boru Hatları.....	108
Harita 11: Yabancı Savaşçıların Geçiş Güzergâhları.....	110
Harita 12: Suriye Krizi Sonrası Türkiye'nin Ticaret Yolları	121

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası.....	i
Yüksek Lisans Tez Kabul Formu.....	ii
Önsöz.....	iii
Özet	iv
Summary.....	v
Kısaltmalar ve Simgeler	vi
Tablolar Listesi	viii
Grafikler Listesi	ix
Şekiller Listesi.....	x
Giriş	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
Türkiye–Suriye İlişkileri (1923-2011)	3
1.1. Adana Mutabakatı Öncesi Türkiye-Suriye İlişkileri.....	3
1.1.1. Hatay Sorunu	3
1.1.2. Su Sorunu	6
1.1.3. Terör Sorunu.....	9
1.2. Adana Mutabakatı Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri.....	14
1.2.1. Irak’ın İşgali ve Türkiye-Suriye Yakınlaşması.....	17
1.2.3. Türkiye İle Suriye Arasında Serbest Ticaret Anlaşması	20
1.2.4. Hariri Suikastı ve Türkiye’nin Politikası.....	22
1.2.5. Lübnan Savaşı ve Türkiye–Suriye İlişkileri	23
1.2.6. Türkiye İle Suriye Arasında Emlak Müzakereleri.....	25
1.2.7. “İstikrar İçin Diyalog” Şam Zirvesi	25

1.2.9. Irak-Suriye Krizi Temelli Davutoğlu'nun Şam Ziyareti	26
1.2.10. Tũrkiye-Suriye Yũksek Dũzeyli İŞbirliği Konseyinin Kurulması	28
1.2.11. Tũrkiye İle Suriye Arasında Vizelerin Kaldırılması	30
İKİNCİ BÖLŪM.....	32
Suriye İç Savaşı ve Tũrkiye-Suriye İlişkileri.....	32
2.1. Suriye'de İç Savaşın Nedenleri	32
2.2. Suriye İç Savaşı'na Giden Sũre	33
2.3. Suriye İç Savaşı	40
2.4. Suriye İç Savaşı Sırasında Tũrkiye-Suriye İlişkileri.....	63
2.4.1. Tũrk Savaş Uçağının DũŐũrũlmesi	69
2.4.2. Tũrkiye'ye DũŐen Top Mermileri ve Sınır İhlalleri.....	70
2.4.3. NATO ve TBMM Suriye Tezkeresi.....	71
2.4.4. Suriye Uçağının İndirilmesi.....	72
2.4.5. Tũrkiye ve Patriot Fũzeleri.....	73
2.4.6. Reyhanlı Saldırısı.....	74
2.4.7. Suriye Helikopterinin DũŐũrũlmesi	76
2.4.8. Tũrkiye ve Cenevre-2 Konferansı.....	76
2.4.9. Suriye Savaş Uçağının DũŐũrũlmesi.....	77
2.4.10. Ayn-el Arab (Kobani) Sorunu	79
2.4.11. ABD-Tũrkiye Eğit-Donat Programı.....	81
2.4.13. Suruç Olayı	86
2.4.14. Dŕrtlũ GŕrũŐme.....	88
2.4.15. Viyana GŕrũŐmesi.....	89
2.4.16. Bayırbucak Tũrkmenleri.....	90
ŪŪNCŪ BŪLŪM.....	101
Suriye İç Savaşı'nın Tũrkiye'ye Etkileri (Kazanımları – Kaybedimleri).....	101
3.1. Petrol ve Boru Hatları	101
3.1.1. DEAŞ Petrolũ ve Tũrkiye.....	103
3.1.2. Yeni Boru Hatları Projeleri ve Tũrkiye.....	106
3.2. Terŕr.....	108
3.2.1. DEAŞ	109

3.2.2. PKK.....	113
3.2.3. PYD.....	117
3.3. Ekonomik-Sosyal.....	120
3.3.1. İhracat Yolları.....	120
3.3.2. Ucuz İşgücü ve İşsizlik.....	122
3.3.2.1. Ucuz İşgücü.....	123
3.3.2.2. İşsizlik.....	125
3.3.3. Sosyal Huzursuzluk.....	128
3.4. Demografi-Genç Nüfus ve Üç Çocuk Politikası.....	142
3.4.1. Demografi.....	142
3.4.2. Genç Nüfus ve Üç Çocuk Politikası.....	149
Sonuç.....	159
Kaynakça.....	162
Özgeçmiş.....	192

GİRİŞ

Suriye'nin bağımsızlığını elde ettiği 2. Dünya Savaşı'ndan sonra 1998 yılında imzalanan Adana Mutabakatına kadar geçen sürede, Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler gergin bir şekilde yaşanmıştır. Mutabakat sonrası ilişkilerde bir yumuşama görünse de bu yumuşama tam olarak muhafazakâr bir parti olan AK Parti'nin Türkiye'de 2002 yılında iktidara gelmesiyle vuku bulmuştur. 2002 yılından Suriye'de Arap Baharı'nın başladığı 2011 yılına kadar iki ülke arasındaki ilişkiler iki taraf açısından da kazanımlar elde edecekleri şekilde geçmiştir. Ancak 2011 yılında Suriye'de Arap Baharı'nın başlamasıyla birlikte iki ülke ilişkileri 1998 Adana Mutabakatı'nın imzalanmasına götüren sürece dönmüştür. Esad rejimi ile bu denli sorun yaşayan Türkiye bu dönemden sonra kendisine muhatap olarak muhalifleri görmüştür. Muhaliflere bu statüyü veren Türkiye hem daha iyi hareket etmeleri için onlara Türkiye'nin kapılarını açmış hem de Suriye'den kaçan insanlara kucak açmıştır. Türkiye'nin bu politikası bazı noktalarda kazanım olurken bazı noktalarda kaybedim olarak geri dönmüştür.

Türkiye'nin Suriye'de kazanımlarının ve kaybedimlerinin araştırılacağı bu çalışmada iki ülke arasındaki ilişkilerin 1923-2016 yılları arasında ne düzeyde olduğu ve bu ilişkilerin nasıl seyrettiği araştırılmıştır. Aktörlerin ilişkilerini engelleyen sorunların nasıl ortaya çıktığı, iki ülke ilişkilerinin nasıl etkilendiği ve bazı sorunlar çözümlenirken bazılarının neden çözülemediği incelenmiştir. Bu bağlamda çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Türkiye-Suriye ilişkileri 1. Dünya Savaşı sonrasında başlayıp, 2011 yılında başlayan olaylara kadar olan sürede yaşanan sorunlara yer verilmiştir. Sorunların hangi nedenlerle ortaya çıktıkları, nasıl evirildikleri ve iki ülke ilişkilerinin nasıl etkiledikleri sorusuna cevap aranmıştır. Daha sonra iki ülke arasındaki ilişkilerde bir dönüm noktası olan Adana Mutabakatı ele alınmıştır. Türkiye ile Suriye arasında uzun yıllar boyunca devam eden sorunlu ilişkilerin Adana Mutabakatı sonrası nasıl bir yol izlediği ve Ak Partinin ilişkilerin gelişmesindeki rolüne değinilmiştir.

İkinci bölümde 2011 yılından Arap Baharı'nın Suriye'ye sıçramasıyla oluşan durumun arka planı, nedenleri ve iç savaşa evrilmesine değinilerek, Türkiye ile Suriye ilişkileri açıklanmıştır. İç savaş sırasında 2011 yılından 2016 yılına kadar geçen süreçte hem Esad rejiminin hem muhaliflerin hem bazı grupların hem terör örgütlerinin hem uluslararası aktörlerin hem de Türkiye'nin uyguladığı politikalara değinilmiştir. Ayrıca hem Türkiye ile Suriye arasında uyguladıkları karşılıklı politikalar sonucu yaşanan somut olaylar hem de Suriye içinde bulunan diğer grupların Türkiye politikalarına etkileri ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise Suriye'de yaşanan olayların Türkiye açısından kazanım mı yoksa kaybedim mi olduğu üzerinde durularak, elde edilen veriler çerçevesinde bir analiz yapılmıştır.

Çalışmanın hazırlanmasında kütüphane araştırması ve ağırlıklı olarak medya taraması yapılmıştır. Konunun güncel meseleler ile bağlantılı olduğu göz önünde bulundurularak birçok makale ve habere ulaşılmıştır. Çalışmada Türkçe ve İngilizce kaynaklar kullanılmıştır. Kullanılan kaynaklar kütüphanelerden ve internet portallarından temin edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

Türkiye–Suriye İlişkileri (1923-2011)

Türkiye Suriye ilişkilerini incelerken her ne kadar 1998 tarihinde imzalanan Adana Mutabakatı dönüm noktası olsa da 2002 yılında Türkiye’de muhafazakâr AK Parti’nin iktidara gelmesi esas dönüm noktası olmuştur. AK Parti öncesi iki ülke ilişkileri Adana Mutabakatı’na kadar gergin bir seviyede geçse de, Adana Mutabakatı’nın imzalanması sonucu Suriye’nin üzerine düşeni yapmasıyla seviyeli bir hal almıştır. AK Parti’nin iktidara gelmesiyle birlikte seviyeli olan bu ilişki samimi bir hale evrilmiştir. Bu bölümde gergin ilişki, seviyeli ilişki ve samimi ilişki dönemleri ele alınacaktır.

1.1. Adana Mutabakatı Öncesi Türkiye-Suriye İlişkileri

Suriye’nin bağımsızlığını kazandığı 1946 yılından Adana Mutabakatının imzalandığı 1998 yılına kadar Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler gergin bir hat üzerinde geçmiştir. İki ülke arasındaki sorunlar Hatay’ın statüsü ile başlamıştır. Fırat, Dicle ve Asi sularının paylaşımı ve Suriye’nin terörü Türkiye’den su konusunda taviz elde etmek üzere bir baskı aracı olarak kullanmasıyla devam etmiştir.

1.1.1. Hatay Sorunu

Hatay sorunu, Hatay’ın bağımsızlığını kazandığı 1939 yılına kadar Türkiye ile Fransa arasında olurken, 1946 yılında Fransa’nın Suriye’ye bağımsızlığını vermesiyle Suriye soruna Fransa yerine temel aktör olarak dâhil olmuştur (Özkaya, 2006: 124).

30 Ekim 1918 tarihinde Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleriyle 1. Dünya Savaşında ateşkesin sağlanması amacıyla Mondros Ateşkes Anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşma 25 madde içermekteydi ve şartları da çok ağır bir şekilde düzenlenmiştir. Anlaşmanın ülkenin diğer bölgeleri gibi Hatay konusunda da etkili olan 7. maddesi “*müttefiklerin kendi güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum ortaya çıkarsa herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkı bulunması*”nı öngörmüştür (Soysal, 1989: 12). İmzalanan bu anlaşmadan on gün sonra İtilaf kuvvetleri İskenderun ve Antakya bölgesini işgal etmişlerdir. 27 Kasım 1918 tarihinde Fransız

Komiserliği'nin aldığı bir karar ile Antakya, İskenderun ve Harim'i içine alan "İskenderun Sancağı" kurulmuştur (Erciyes, 2004: 69). Sancağın merkezi Halep olarak belirlenirken, askeri bir vali tarafından yönetilmesi kararlaştırılmıştır. İlerleyen günlerde Fransız askeri birlikleri sancağa gelerek, Fransız bayrağını hükümet konağına çekmişlerdir. Fransızların bu işgaline karşı olarak bu bölgenin Türk sınırları içerisinde olması gerektiği kanısında olan Mustafa Kemal tarafından "milletin emel ve gayelerinin kısa bir programın temelini oluşturacak şekilde topluca ifadesi" (Cebesoy, 1953: 273) olarak nitelenen Misak-ı Milli¹ kararları 28 Ocak 1920 tarihinde Meclis-i Mebusan da kabul edilmiştir (Tekin, 1986: 13). Misak-ı Milli² sınırları içinde Hatay'ın da yer alması nedeniyle Hatay Türkiye'nin ayrılmaz bir parçası olarak görülmüştür.

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Anlaşmasından sonra Fransa'ya karşı yerel Türk güçlerinin giderek artan karşı koyması, İtilaf Devletleri arasında var olan Almanya anlaşmazlığı ve Fransız kamuoyunun savaşıardan bıkmaması neticesinde Fransa, Anadolu'da artık varlığını ve gücünü kanıtlayan Ankara'daki meclis hükümetiyle bir an önce anlaşmak amacıyla görüşmelere başlamıştır (Savcı, 2007: 22). 13 Eylül 1921 tarihinde Türklerin Yunanları Sakarya Savaşında yenmesi sonucunda Fransa ile Ankara'daki meclis hükümeti 20 Ekim 1921 tarihinde "Ankara Anlaşması"³ imzalamışlardır. Bu anlaşma sonucundan İskenderun'a (Hatay⁴) özel bir idare şekli tanımlanmıştır. Anlaşma ile Türk kültürünün bölge üzerinde etkisi göz önüne alınması, Türkiye'nin Hatay konusundaki argümanlarının temeli olmuştur (Duman, 2008: 9). 30 Mayıs 1926 tarihinde Türkiye ile Fransa arasında yapılan "Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri" anlaşması ile Hatay'a verilen statü bir kez daha

¹ Osmanlı Devletinin parçalanmasından sonra milli özelliklere dayanan bir Türk devletinin kurulması ve tam manası ile müstakil bir yapıya kavuşması hususunda uyulması gereken ilkeler bütünüdür.

² Madde-1: Osmanlı Devleti'nin yalnız Arap çoğunluğunun yaşadığı ve 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'nin yapılması sırasında düşman ordularının işgali altında kalan kısımlarının geleceği, halkının serbestçe bildirecekleri oylara göre belirlenmek gerekeceğinden adı geçen antlaşmanın içinde din, anlayış ve amaç bakımından birleşmiş ve birbirlerine karşılıklı saygı ve fedakârlık duygularıyla dolu ırkı ve sosyal haklarıyla çevre şartlarına bütünüyle saygılı Osmanlı-İslâm çoğunluğunun oturduğu kısımların hepsi gerçekten veya hükme bağlı olarak hiçbir sebeple parçalanamaz bir bütündür (Sakin, 2002: 323).

³ Madde-7: İskenderun bölgesi için özel bir idare kurulacaktır. Bu bölgede yaşayan Türkler kendi kültürlerini geliştirmek için her türlü teşkilattan istifade edecektir (Öztürk, 1994: 125).

⁴ Mustafa Kemal ile Tayfur Sökmen arasında yapılan görüşmede Mustafa Kemal İskenderun'a Hatay adını verdiğini belirtmiştir.

tasdik edilmiştir (Soysal, 1983: 539). 1923 Lozan Anlaşmasının 3. maddesi⁵, Ankara Anlaşmasının hükümlerini doğrulamış ve böylece Ankara Anlaşması çok taraflı bir anlaşma içinde yer almıştır. O güne kadar Türkiye-Suriye sınırını belirleyen tek anlaşma olan Ankara Anlaşması Lozan Anlaşmasında teyit edilmiştir (Savcı, 2007: 23-24).

Avrupa’da tehlikeleri ortaya çıkmaya başlayan Hitler ve Mussolini tehditlerine karşı Fransa kendi toprak bütünlüğünü korumak amacıyla 1936 yılında Suriye ile mandayı sona erdirme anlaşması imzalamıştır (Ada, 2005: 107). Anlaşmada Hatay’ın statüsünden bahsetmemesi üzerine Hatay’ın velayetinin Suriye’ye geçmesinden Türkiye rahatsız olmuştur. Konuyu 1921 Ankara Anlaşmasına dayanarak çözmek isteyen Türkiye Fransa’yı çözüm ortağı olarak görse de Fransa çözüm için Milletler Cemiyetini işaret etmiştir (Pehlivanlı vd., 2001: 47). Milletler Cemiyeti tarafından hazırlanan “*Sandler Raporu*”⁶ doğrultusunda 1921 Ankara Anlaşmasının bir çıktısı olarak Hatay’a bir statü verilmiştir (Topal, 2009: 3-4). Statü gereği yapılan seçimler sonrası kurulan meclis 6 Eylül 1938’de Hatay Devletini kurmuştur (Şahin, 2008: 613). Mart 1939’da Türkiye’de yapılan milletvekili seçimlerinde Hatay Devleti Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen’in Antalya’dan milletvekili adayı olup seçilmesi Hatay’ın Anavatan’a katılmak üzere bulunduğu kanaatini ortaya çıkartmıştır (Savcı, 2007: 74). 23 Haziran 1939’da Türkiye ile Fransa “*Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Meselesinin Kesinlikle Çözümüne İlişkin Anlaşma*” imzalayarak, Fransa Hatay üzerindeki tüm hak ve

⁵ Suriye ile 20 Ekim 1921 günü yapılan Fransa - Türkiye Anlaşmasının 8. maddesinde tanımlanmış sınırdır.

⁶ Sandler Raporuna göre; 1) Kurulan komite tarafından statü ve anayasa hazırlanacak olan Sancak, hem Türkiye hem de Suriye’den ayrı bir yapı olacak, içişlerinde bağımsız olurken, dışişlerinde Suriye’ye bağlı olacaktır. Ancak Suriye’de Milletler Cemiyeti’nin kararı olmadan Sancak’ın bağımsızlığını tehlikeye atacak bir karar alamayacaktır.

2) Suriye ile Sancak arasında bir para ve gümrük birliği sağlanacaktır.

3) Sancakta dili Türkçe olacaktır.

4) Sancak’ta güvenliği sağlayacak kadar güvenlik güçlerinden başka askeri kuvvet bulunmayacaktır.

5) Türkiye ile Fransa, Komitenin verdiği tavsiye kararına saygılı olacak ve kendi aralarında bir sözleşme imzalayarak Sancak’ın toprak bütünlüğünü teminat altına alacaktır.

6) Türkiye, Suriye ve Fransa yapılacak bir sözleşme ile Türkiye - Suriye sınırının dokunulmazlığı ile ilgili mükellefiyetlikler getirilecektir.

7) Türkiye’nin Sancak’ta bulunan İskenderun limanını kullanabilmesi için yapılacak statüye maddeler konulacaktır.

8) Sancak’ın anayasası ve statüsü Komisyonun aldığı kararlar yasal hale gelecek ve Komisyonunda Sancak hakkında alınacak kararlar Komisyon’un 2/3 çoğunluğuyla alınabilecektir (Melek, 1991: 61).

yetkilerini Türkiye'ye devrederken, Türkiye'de Suriye'nin toprak bütünlüğünü kabul etmiştir (Atabey, 2015: 200). Fransa ile yapılan anlaşmanın mecliste oybirliği ile onaylanması sonucunda Hatay 30 Haziran 1939'da Anavatan'a katılmıştır (Duman, 2008: 152). 1946 yılında Fransa'dan bağımsızlığını kazanan Suriye'de Baas rejiminin⁷ iktidara gelmesiyle Hatay Suriye için milli bir mesele haline gelmiştir. Ancak Baas rejimi bunu iç politika da aktif olarak kullanırken; dış politika da Türkiye'ye karşı zaman zaman dillendirse de bir sonuca ulaşamamıştır.⁸

1.1.2. Su Sorunu

1960 yılından önce Türkiye ile Fransa (mandater yönetimdeki Suriye) arasında suların kullanımı amacıyla bazı anlaşmalar imzalanmıştır. Türkiye ile Fransa arasında ilk anlaşma 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanmıştır. Anlaşmanın 12. maddesi⁹ Türkiye ile Suriye topraklarını ilgilendiren bazı akarsuların kullanımının nasıl olacağını açıklamıştır. Suriye'nin Fırat nehrinden Halep şehrinin ihtiyacı kadar suyu masraflarını karşılamak kaydıyla alması kararlaştırılmıştır. Ayrıca Kuvenik suyunun hakkaniyet çerçevesinde paylaşımına karar verilmiştir (Rüştü ve Salem, 2004: 61).

29 Haziran 1929 tarihinde Türkiye ile Fransa arasında imzalanan "*Hududun Gözetlenmesi, Hudut Rejimi, Hududu Geçen Sürülere Uygulanacak Mali Rejim ve Göçebe Nüfusun Denetimi Hakkında Protokol*" ile daha önce iki ülke arasında

⁷ "Rönesans", "Yeniden doğuş" ve "diriliş" gibi anlamlara gelen Baas Partisinin üç önde gelen kurucusunun kimliğine bakıldığında, parti ideolojisinin Müslüman Arapçılıktan ziyade laik, milliyetçi, pragmatik ve kapsayıcı rolü anlaşılmaktadır. Baas Partisi 1943 yılında Şam'da Rum - Ortodoks kökenli Mişel Eflak ve Sünni Arap kökenli Salah al-Bitar tarafından kurulmuş, partinin ilk kongresi 7 Nisan 1947'de İskenderun doğumlu bir Nusayri olan Zeki Arsuzi'nin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. "*Birlik, özgürlük, sosyalizm*" sloganıyla yola koyulan Baas Partisi düşüncelerini yayabilmek amacıyla "*el-Baas*" adında bir de gazete çıkarmaya başlamış, gazetenin başına Mişel Eflak geçmiştir. Eflak ve arkadaşları Baas Partisinin milliyetçilik ve birlik vurgusunu Arap halklarının dinsel çekişmeleri, ekonomik geri kalmışlık ve emperyalist güçlerin baskısı altındaki zor durumdan kurtulmanın anahtarı olarak görmüşlerdir. Eflak'a göre, partinin birlik özgürlük ve sosyalizm mottosu yalnızca siyasi tiranlık ve ezici fakirlikten sıyrılmaya değil, Arap halklarının özgürlüğünü ve kardeşliği çerçevesinde ortak bir akıl ve ruhu ortaya koymaktadır (Çağ ve Eker, 2013: 62 - 63).

⁸Beşşar Esad Hatay sorunu ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır: "*Hatay sorunun zaman içinde çözülmesi ve Hatay'ı musalla taşına konmuş bir cenazeye benzeterek bir imam tarafından kaldırılması gerekmektedir.*" Ayrıca Esad, "*İki ülke arasında harita sorunu vardır.*" Lakin Esad harita konusunda kötümser olmadığını belirterek Suriye'nin Hatay politikasını ortaya koymuştur (Ayrançı, 2006: 65).

⁹ Kuvenik Suyu, Halep şehri ile kuzeyde Türklerin olduğu yerler arasında hakkaniyet çerçevesinde paylaşılacaktır. Halep şehri ihtiyacı olan suyu masraflarını karşılamak suretiyle Türk toprakları içinde bulunan Fırat Nehrinden de alabilecektir (*Düster (Cilt- 2)*, 1929: 157).

imzalanan anlaşmalara dayanarak sulama ile ilgili kazanılan hakların devamına karar verilmiştir. Türkiye ile Fransa arasında 3 Mayıs 1930 tarihinde imzalanan “*Tahdidi Hudut Nihai Protokolü*” ile Dicle nehri nedeniyle kaynaklanan sorunların eşitlik ilkesiyle çözülmesine karar verilmiştir (Toklu, 1994: 104).

19 Mayıs 1939 tarihinde Türkiye ile Suriye arasında imzalanan “*Hatay-Suriye Tahdid-i Hududu Son Protokolü*” de Suriye ile Türkiye arasında sınır oluşturan Asi, Karasu ve Afrin sularının eşit bir şekilde kullanılacağı belirtilmiştir (Kibaroglu, 2005: 69). Fırat ve Dicle nehirleri gibi Türkiye’de doğup, Türkiye dışında denize dökülen akarsulardan biri olan ve Suriye topraklarından geçen Çağçağ deresinin sularının kullanımı için iki ülke yaptıkları görüşmeler sonucunda anlaşarak, 13 Mayıs 1952 tarihinde bir protokol imzalamıştır. Bu protokol ile iki ülke Çağçağ deresinin sularının kullanımında eşitlik prensibini kabul etmiştir (Toklu, 1999: 105).

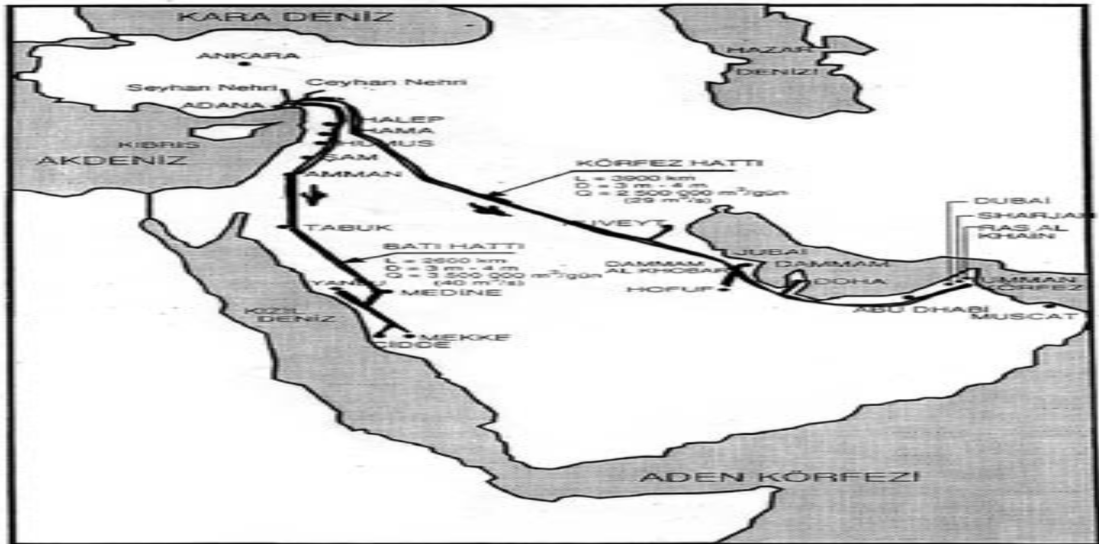
1961 yılında Suriye, Fırat Nehri suyunun kullanımı için suyu kullanan taraflar ile birtakım görüşmeler gerçekleştirmiştir. Suriye ile Türkiye’nin yaptığı görüşmeler sonucunda iki taraf Ortak Teknik Komite’nin kurulmasına karar vermiştir. Ancak sonrasında yapılan toplantılarda tarafların birbirlerine karşı kabul edilemez istekleri sonucunda görüşmeler kesintiye uğramıştır. Böylece su temelleri sorunlar taraflar arasında net bir şekilde görülmeye başlanmıştır (Maden, 2011a: 35).

Türkiye’nin 1965 yılında Fırat Nehri üzerinde Keban Barajını yapmaya karar vermesi Türkiye ile Suriye arasında soruna neden olmuştur. Türkiye’nin yapılan bu barajın Fırat Nehrine olumsuz etkisi olmayacağına ikna etmesi ile sorun ortadan kalkmıştır. Türkiye’nin Keban Barajının inşaatını bitirdiği yıl Suriye’nin de Tabka Barajının inşaatını tamamlaması, iki barajında aynı anda dolması gerekliliği ciddi sorunlara neden olmuştur. Ancak yaşanan sorunlar daha çok Suriye ve Irak arasında olmuştur (Bilen, 2000: 88-89).

Türkiye Keban Barajını faaliyete geçirdikten sonra 1976 yılında, 1987 yılında tamamlanacak Karakaya Barajının temelini atmıştır. Karakaya Barajının inşasının tamamlanmasından sonra Türkiye Suriye’yi mağdur etmemek amacıyla 1987 yılında

imzalanan protokol ile yıllık 500 metreküp suyu Türkiye-Suriye sınırına bırakmayı kabul etmiştir (Maden, 2011a: 35).

Türkiye ile Suriye arasında yapılan protokolün ilişkileri yumuşatması sonucunda Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Turgut Özal 1987 yılında Şam'a yaptığı ziyarette Ortadoğu'ya su sağlamak amacıyla planlanan "*Barış Suyu Projesi*"i¹⁰ Suriye'ye teklif etmiştir (Denk, 2000). Su Satmak Kolay Değil, *Radikal*). Bu konu hakkında Türkiye'den zaman isteyen Suriye, diğer Arap devletler gibi Türkiye'nin yapmış olduğunun hem suyu depolamak hem de pazarlamak olduğunu düşünerek, Türkiye'nin su üzerinde hakimiyetini engellemek amacıyla bu projeyi reddetmiştir (Erol, 2008: 83).

BARIŞ SUYU PROJESİ

Harita 1: Barış Suyu Projesi (İnşaat Mühendisleri Odası, Ortadoğu Su Kaynakları Geleceği: 24)

¹⁰ 1986 yılında Turgut Özal tarafından Ortadoğu'da var olan su sorununa bir çözüm getirmek amacıyla Seyhan ve Ceyhan nehirlerinden Ortadoğu'ya borular ile su taşınmasını amaçlayan bir proje yapılmıştır. Bu proje ile Ortadoğu'da su sıkıntısı çeken insanların su ihtiyaçlarının giderileceği hesaplanmış, bunun yanında Ortadoğu ülkeleri arasında işbirliği ve güven ortamını oluşturarak, Ortadoğu'nun istikrarına katkı yapmak hedeflenmiştir. Yapılan ön çalışmalar neticesinde proje batı ve doğu olarak iki parçaya bölünmüştür. Batı, Seyhan Nehri'nin sularının Seyhan, İslâhiye, Kilis, Hama, Humus, Halep, Şam, Amman, Yambu, Medine, Mekke ve Cidde hattında dağıtılmasını planlanmıştır. Doğu ise, Ceyhan Nehri'nin sularının Ceyhan, Kilis, Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri hattında dağıtılmasını planlanmıştır. "*Barış Suyu Projesi*"nin çok masraflı olduğu üzerinde konsensüs sağlayan proje yöneticileri "*Küçük Barış Suyu*" planını ortaya koymuşlardır. Bu proje'nin birinci alternatifi ile Ürdün ve Filistin'deki su sorunun çözülmesi amaçlanmıştır. İkinci alternatifi ile de, Suriye, Ürdün, Filistin ve İsrail'in su sorunun çözülmesi amaçlanmıştır (Turan, 1993: 224-225).

1990 yılında inşası biten Atatürk Barajının dolun süreci Fırat Nehrindeki akımı düşürdüğünden dolayı Suriye buna tepki göstermiş, ancak bir sonuç elde edememiştir. 20 Eylül 1994 tarihinde Suriye ile Lübnan, Asi nehrinden kaynaklanan su sorununu nihayete erdirmek amacıyla “*Asi Sularının Paylaşılması Anlaşması*”nı imzalamışlardır. Türkiye’nin dâhil edilmediği bu anlaşma çerçevesinde Lübnan-Suriye sınırındaki 420 milyon metreküp toplam su hacminin 80 milyon metreküpünü Lübnan’a bırakmayı kabul etmiştir. Geriye kalan 340 milyon metreküplük su hacmi Suriye’ye bırakılmıştır. Lübnan ile Suriye arasında imzalanan bu anlaşma güçlü taraf Suriye’nin taleplerine göre şekillendirilmiştir. Nehrin Lübnan kesiminde hâkimiyetini ele alan Suriye, bir diğer güçlü kıyıdaş Türkiye’yi anlaşmaya dâhil etmemiştir (Maden, 2011b: 45).

1996 yılında Atatürk barajından bırakılan suyu düzene sokmak amacıyla inşa edilmeye başlanan Birecik Barajı Fırat Nehrinin suyunu etkileyeceği endişesiyle Suriye tarafından itiraz gelmiştir. İtirazlarından sonuç alamayan Suriye terör kozunu kullanarak kazanım elde etmeye çalışsa da attığı bu adımda başarısız olmuştur. 20 Ekim 1998 tarihinde imzalanan Adana Mutabakatı sonrası iyileşen ilişkiler sonrasında 2001 yılında Türkiye ve Suriye GAP bölgesel Kalkınma İdaresi ve Suriye GOLD arasında işbirliği protokolü yapmıştır. Böylece su konusunda ortak hareket edilmeye başlanmıştır (Maden, 2011b: 36-37).

1.1.3. Terör Sorunu

Esad rejimi terörü kendisiyle sorun yaşayan ülkelere yönelik bir güç unsuru ve Ortadoğu’da hegemonyasını güçlendirmeye yönelik bir silah olarak kullanmıştır. Dönemin devlet başkanı Hafız Esad terör ile bağlantısını Suriye istihbarat teşkilatı olan Muhaberat kanalıyla kurmuştur. Esad rejimi, terörü sadece uluslararası arenadaki düşmanlarına değil, Suriye içerisindeki muhaliflere karşı da kullanmıştır. Suriye’nin terörü kullanmasındaki hedefi “*Büyük Suriye*”¹¹ idealini hayata geçirmek olmuştur (Collelo, 1988: 4).

¹¹ Lübnan, Ürdün, Filistin ve Türkiye’den Kahramanmaraş, Bingöl, Adıyaman, Diyarbakır’ın kuzeyine kadar ulaşan Toros’un güneyinde kalan alanı kapsamaktadır (Türk Demokrasi Vakfı, 1996: 8).

Türkiye’de Kenan Evren önderliğinde 12 Eylül 1980 tarihinde yapılan askeri darbeden hemen sonra Suriye’ye geçiş yapan PKK lideri Abdullah Öcalan, Cemil Esad’ın (Hafız Esad’ın kardeşi) yardımıyla Muhaberat ile irtibat kurmuştur (Başer, 1996: 3). Abdullah Öcalan Suriye’de bulunan KGB ajanı Yevgeny Primakov’un vasıtasıyla 250 kadar örgüt mensubunu eğitim almak amacıyla Filistin Kurutuluş Örgütü kamplarına götürmüştür (Özdağ, 2007: 38). PKK, kurulma aşamasında yok olma tehlikesiyle karşı karşıya iken, Esad rejiminin verdiği destekle hayatta kalmıştır.

PKK ilk iki kongresini Suriye’de yapmıştır. İkinci kongre’nin bitiminde açıklanan sonuç bildirgesindeki ilk iki madde, Esad rejiminin PKK’ya desteğini gözler önüne sermiştir. İlk iki madde şöyledir:

- *“PKK mensuplarının Suriye’de eğitilmesi, eğitimin kısmen Türk sınırına yakın yerlerde yapılması,*
- *Şam, Halep, Kamışlı, Afrin gibi Suriye şehirlerinde temsilcilikler açılması,”*(Törel, 2002: 66).

1984 yılında Türkiye’ye dönerek eylemlerde bulunmaya başlayan PKK’nın önemli pozisyonlarına Muhaberat tarafından yerleştirilen elemanların getirilmesiyle örgütün kontrolü Suriye’de kalmıştır. Hafız Esad’ın kardeşi Rıfat Esad Suriye ve Lübnan makamlarıyla PKK arasında aracılık yapmıştır. Buna ek olarak uyuşturucu ticaretinden elde ettiği gelire PKK’yı desteklemiştir (Erciyes, 2004: 105).

1984 yılında Kenan Evren Hafız Esad’a terörü ortak hedef olarak belirlenmesini teklif etmiş, bu teklife Esad olumlu cevap vermiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda Mart 1985’de Şam’da iki ülke *“Sınır Güvenliği Protokolü”*nü imzalamışlardır. Ancak bu protokolü uluslararası arenada terör karşıtı gözükmek için imzalayan Esad, protokole sadık kalmayarak PKK’yı desteklemeye devam etmiştir. (Erciyes, 2004: 106).

1986 yılıyla birlikte PKK’nın ana üssü konumunda bulunan Halve Kampı, Esad’ın yardımıyla silah eğitimi verilen bir merkezi haline gelmiştir (Özcan, 1999: 248). 1989 yılında Cemil Esad’ın yaptığı Türkiye’nin doğusunda bir Kürt Devleti

kurulmalı açıklaması Esad rejiminin PKK'ya alenen destek verdiğini gözler önüne sermiştir. Bu sözlere Türkiye'nin tepkisi gecikmemiş ve dönemin Dışişleri Bakanı Abdulkadir Aksu'nun Şam'a yapacağı ziyaret iptal edilmiştir (Erciyes, 2004: 107).

19 Ocak 1993 tarihinde Şam'a bir ziyaret gerçekleştiren Süleyman Demirel Hafız Esad ile yaptığı görüşmede temel olarak terör ele alınmıştır. Demirel'in yaptığı bu ziyaret uluslararası arenada olumlu karşılanmıştır. Batılı bir diplomat bu ziyaretten memnuniyetini şöyle dile getirmiştir: *"Türkiye, Suriye gibi birçok komşusuyla olduğundan daha iyi ilişkiler kurmak isteginde."* 1995 yılına gelindiğinde iki ülke arasındaki ilişkiler PKK'nın yaptığı eylemler neticesinde kopma raddesine gelmiştir. PKK militanları Türkiye-Suriye sınırında bulunan Çalıboğazı Karakoluna yönelik eylemlerde bulunmuştur. Buna Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sert tepki vermesi ve Suriye topraklarını bombalaması neticesinde PKK ile Muhaberat arasındaki ilişkiler bozulmuştur. Türkiye'nin bombalamalarına Suriye'den yanıt gelmezken, Ankara'nın tutumunu daha da sertleştirmiştir (Özdağ, 1999: 209).

1996 yılında Amerikan yönetimin yayımladığı terör konulu evrakta, terör destekçisi ülkeler arasında Suriye'ye de yer vermiştir (Erciyes, 2004: 108). Temmuz 1997'de Türkiye'de Başbakan olan Mesut Yılmaz bir ay sonra, TSK'nın PKK'nın Hatay'daki faaliyetlerinden rahatsız olduğunu dile getirmiştir. Yılmaz'ın açıklamalarına göre Şam, Ankara ile birebir karşı karşıya gelmeye çekindiğinden, taşeron olarak PKK'yı kullanmıştır. Yılmaz konuşmasına şöyle devam etmiştir:

"Onlar, bin yıldır beraber yaşayan insanların arasına anlaşmazlık tohumları ekmeye çalışanlar, kendi kazdıkları kuyuya düşeceklerdir. Biz Türkiye'nin güçlenmesine karşı olup da devlete ihanet eden örgütlere arka çıkanların kimler olduğunu biliyoruz. Onlar GAP'ın tamamlanmasına karşı çıkıyorlar ve tamamlanmasına engel olmak için ellerinden gelen her şeyi yapacaklar."(aktaran Gaytancıoğlu, 2008: 92).

Mesut Yılmaz'ın kesin tavrı Eylül 1998'deki Filistin'e yapmış olduğu ziyarette iyice gün yüzüne çıkmıştır. Filistin'de Yaser Arafat ile yaptığı ortak basın toplantısında bir gazetecinin Suriye'nin Ortadoğu gezisine yönelik rahatsızlığını hatırlatarak, bu konu hakkındaki görüşlerini sormasını üzerine Yılmaz şu açıklamayı yaparak Suriye'yi PKK'ya destek vermekle suçlamıştır:

“Ürdün, İsrail ve Filistin’i kapsayan ziyaretimi Suriye’nin eleştirmiş olmasını, düşmanlık yaratacak bir gezi olarak nitelmesini kaale almamız söz konusu olamaz. Düşmanlıkta söz edilecekse, asıl büyüteç altına alınması gereken, Suriye’nin Türkiye’deki teröre verdiği destektir.”(aktaran Gaytancıoğlu, 2008: 93).

Türkiye ile Suriye arasındaki kriz 16 Eylül 1998 tarihinde had safhasına ulaşmaya başlamıştır. Dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş’in Reyhanlı’daki Hudut Komutanlığına yaptığı ziyaret bunda etkili olmuştur. Bu ziyaret sırasında halka seslenen Ateş krizin savaşa evrilmesine neden olabilecek şu sözleri dile getirmiştir:

“Ülkemizin problemlerini çözmek, ekonomiyi düzeltmek, kalkınmayı sağlamak ve halkı daha çok refaha kavuşturmak için çaba harcıyoruz. Bazı komşularımız, bizim iyi niyetimizi, gösterdiğimiz yakınlığı yanlış değerlendirilmiştir. Uzun zamandan beri Apo denilen eşkiyayı kendi ülkelerinde barındırıp, onu destekleyerek Türkiye’yi terör belasına bulaştırmışlardır. Şunu açıkça söylemek istiyorum; Türk milleti artık bu konuda göstereceği iyi niyetin sonuna gelmiştir. Sabrımız tükenmek üzeredir. Sabrımızı taşırmayınlar.” (aktaran Göç ve Gaytancıoğlu, 2009: 37).

Atilla Ateş’in açıklamalarından sonra iki ülke arasındaki kriz 1 Ekim 1998 tarihinde TBMM Genel Kurulu’nda Süleyman Demirel’in yaptığı konuşmayla daha ileri bir seviyeye ulaşmıştır. Demirel konuşmasında Esad rejiminin Türkiye’ye karşı düşmanlık politikası izlediği üzerinde durmuştur. Demirel konuşmasına şöyle devam etmiştir:

“PKK terör örgütüne aktif destek sağlamayı sürdürmektedir. Tüm uyarılarımıza ve barışçı açılımlarımıza rağmen hasmane tutumundan vazgeçmeyen Suriye’ye karşı mukabelede bulunma hakkımızı saklı tuttuğumuzu, sabrımızın taşmak üzere olduğunu bir kere daha dünyaya ilan ediyorum.” (TBMM).

Türkiye ile Suriye arasında yaşanan gerginlik Genel Kurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu’nun şu açıklamasıyla doruk noktasına ulaşmıştır:

“1984’ten beri teröre destek veriyorlar. Uyarılarımız sonuç vermemiş görünüyor. Suriye ile Türkiye’nin gücü elbette karşılaştırılmaz. Bizim sabretmemizin nedeni, işbirliği yollarını tüketmemek.” (aktaran Gaytancıoğlu, 2008: 95).

Fırat Üniversitesinin 1998-1999 öğretim yılı açılışına katılan Süleyman Demirel Suriye’ye olan sert tavrını daha da artmıştır. Yalnız Suriye’yi uyarmadığını söyleyen Demirel tüm dünyayı uyardığını söyleyerek konuşmasına şöyle devam etmiştir:

“Biz uyarıyoruz, uyardık. Bundan çok mustaribiz. Biz komşu ülke, bir komşu ülkeye bunu reva göremez. Eli kanlı çeteleri, eşkiyayı kendi hudutları dâhilinde muhafaza edip Türkiye içine salamaz. İşte bunu bütün dünya duysun istedik. Yapılan bir nefis müdafaaşdır.”

Suriye'nin yaptıkları BM kararlarına aykırıdır. Bir devlet, bir devlet içinde suç işlemesini teşvik edemez.” (aktaran Göç ve Gaytancıoğlu, 2009: 38).

Türkiye ile Suriye arasında terör kaynaklı krizin bu denli şiddetlenmesinin savaşa neden olmasında endişelenen Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek, Mısır Dışişleri Bakanı Amr Musa ve İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi'nin çabaları sonucunda iki ülke sorunu bir çözüme ulaştırmak amacıyla bir masada buluşmuşlardır. Suriye tarafının Abdullah Öcalan'ı sınır dışı ettiğini Ankara'ya bildirmesi sonucunda iki ülke arasında 20 Ekim 1998 tarihinde “*Adana Mutabakatı*”¹² imzalanmıştır. Böylece Suriye yıllardır Türkiye'ye karşı uyguladığı terör politikasını nihayete erdirmiştir (Uğurlu, 2005: 76-77).

Türkiye'nin kriz boyunca takınmış olduğu kararlılık ve nihai hedefe varma isteği, Türkiye'ye karşı askeri bir adım atmayı düşünmeyen Suriye'nin geri adım atmasına neden olmuştur. Suriye'nin geri adım atmasında etkili olan nedenler şunlardır:

- *“Türkiye'nin, istediklerinin yerine getirilmesi durumunda Suriye'ye askeri operasyon yapacağına inandırması,*
- *Olası bir Türkiye saldırısında İsrail'in Türkiye'yi destekleyeceği,*
- *Arap ülkelerinin Öcalan konusunun savaşa neden olacak kadar önemli bir sorun olmadığı konusunda Şam'ı ikna etmesi,*
- *ABD'nin Suriye üzerinde yapmış olduğu baskı.”* (Kurubaş, 2004: 291-292).

Adana Mutabakatı, Türkiye açısından önemli bir kazanım olmuştur. Birincisi, Suriye mutabakat ile mutabakata kadar geçen sürede PKK terör örgütünü

¹² Anlaşma ile mutabakata varılan hususlar;

- Suriye topraklarından kaynaklanan ve Türkiye'nin güvenlik ve istikrarını bozmaya yönelik hiçbir faaliyete karşılıklılık ilkesi çerçevesinde izin vermeyecektir.
- Suriye toprakları üzerinde, özellikle PKK'nın silah, lojistik malzeme ve parasal destek teminine ve propaganda yapmasına müsaade etmeyecektir.
- Suriye PKK'nın terörist bir örgüt olduğunu kabul etmiştir. Ülkesinde diğer terör örgütleri yanında, PKK ve tüm yan kuruluşlarının bütün faaliyetlerine izin vermeyecektir.
- Suriye ülkesinde PKK'nın eğitim ve barınma amaçlı kamp ve diğer tesisler oluşturmaya ve ticari faaliyetlerine izin vermeyecektir.
- Suriye PKK mensuplarının üçüncü bir ülkeye geçişleri için ülkesinin kullanılmasına müsaade etmeyecektir.
- PKK terör örgütünün elebaşının Suriye topraklarına girmemesi için bütün tedbirleri alacak, sınır kapılarını bu yolda talimatlandıracaktır (Bulut, 2008: 44-45).

desteklediğini kabul etmiştir. İkincisi, mutabakat ile Suriye terörizme destek verdiğini ve PKK üzerinden Türkiye'yi hedefe aldığını hukuksal olarak kabul etmiştir. Üçüncüsü, Suriye Türkiye'ye herhangi bir terör örgütünü topraklarında barındırmayacağını taahhüt etmiştir (Öztürk, 2004: 160).

1.2. Adana Mutabakatı Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri

Adana Mutabakatına kadar olan süreçte, ikisi de diğerinin en uzun kara sınırına ve aralarında işbirliği alanlarına sahip iki komşu ülke, Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkiler, benzeri görülmeyecek kadar kötü bir şekilde yürümüştür. Coğrafi, ekonomik ve jeopolitik nedenlerden kaynaklanan zorluklara rağmen Türkiye ile Suriye ilişkileri her iki tarafın sorun yaşadığı ülkelerle olan ilişkilerden daha alt düzeyde seyretmiştir. Türkiye'nin Yunanistan ile Suriye'nin İsrail ile ilişkileri Türkiye-Suriye ilişkilerinden daha yoğun olmuştur. İki ülke arasındaki bu sorunun farkında olan İsrail ve Yunanistan bu durumdan yararlanarak, diğer tarafı kendine müttefik olarak yakın tutmaya çalışmışlardır (Davutoğlu, 2003: 402-403).

Adana Mutabakatının imzalanmasıyla beraber iki ülke ilişkileri açısından yeni bir döneme girilmiştir. Mutabakatın imzalanmasında sonra taraflar mutabakatta alınan kararlar çerçevesinde birtakım görüşmeler gerçekleştirmişlerdir.¹³ 28 Ekim 1998 tarihinde yapılan ilk görüşmede temel konu, Suriye'deki PKK yöneticilerinin yargılanması olmuştur (İbas, 2004: 75). Görüşmede Suriye tarafının vermiş olduğu bilgilerden Türk tarafı tatmin olmuş ve Türkiye'de Suriye'nin bu yaklaşımı karşısında Akdeniz'de İsrail ile yapacağı denizaltı tatbikatını iptal etmiştir (Pirim ve Örtülü, 2000: 85). Yapılan görüşmeler çerçevesinde;

- Suriye'deki PKK kamplarını kapatılmıştır.
- PKK'nın telsiz istasyonları devre dışı bırakılmıştır.
- PKK'nın Suriye'de herhangi bir faaliyette bulunması yasaklanmıştır.
- Suriye basını Türkiye aleyhtarlığına son vermiştir.
- Sınırlarda güvenlik artırılmıştır (İbas, 2004: 76).

¹³ Görüşmeler: 28 Ekim 1998'de Şam'da; 3 Kasım 1998'de Malatya'da; 23 - 24 Şubat 1999'da Şam'da, 27 - 28 Haziran 1999'da Gaziantep'te, 29 Kasım - 1 Aralık 1999'da Şam'da ve 6 Haziran 2000'de İstanbul'da gerçekleştirilmiştir (Bulut, 2008: 45).

Suriye Türkiye'nin terör kaynaklı endişelerini bu şekilde giderirken, Suriye'nin Türkiye'den isteklerini Suriye Enformasyon Bakanı Dr. Muhammed Salaman, Hasan Cemal'e verdiği mülakatta dile getirmiş ve şu noktaların üzerinde durmuştur:

- PKK yok artık; güvenlik sorunu çözüldü; komisyonlar çalışmaya devam etsin.
- Şimdi masaya "*su*"yu koyma zamanı geldi.
- İsrail, Türkiye'yle Suriye arasından çekilsin; Türkiye, Suriye'yle ilişkilerini gözden geçirsin.
- Ekonomik ve ticari ilişkileri geliştirelim; bunun için Ekonomiden sorumlu bakanlar hemen buluşsunlar.
- Suriye ve Türkiye Dışişleri Bakanları bir an önce buluşsunlar.
- Suriye, İran ve Türkiye arasında Dışişleri Bakanları düzeyindeki üçlü toplantılar başlasın (Cemal, 1999).

Enformasyon Bakanının verdiği bu mülakat Türkiye-Suriye ilişkilerinin bundan sonraki yol haritasını gözler önüne sermiştir. Yavaş ve istikrarlı olarak gelişen iki ülke ilişkileri neticesinde yukarıda bahsedilen konularda ilerleme sağlamıştır. İlk olarak, iki ülke arasında iyi ilişkilerin bir çıktısı olarak, karşılıklı ziyaretlerde bir artış olmuştur. Dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Şam'a giderek Hafız Esad'ın cenaze merasimine katılmasından sonra, 27 Eylül 2000 tarihinde Ankara'ya gelen Suriye İçişleri Bakanı Muhammed Harba'nın yaptığı resmi ziyaret sonucunda iki ülke güvenlik işbirliği anlaşması imzalamışlardır (URL-1).

Ağırlıklı olarak güvenlik konusunun ele alındığı bu resmi ziyaretin ardından 2 Kasım 2000 tarihinde Suriye Dışişleri Bakanı Yardımcısı Abdulhalim Haddam Ankara'ya resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Esad'ın "*iyi ilişkiler istiyoruz*" mesajını Ahmet Necdet Sezer'e getiren Haddam'ın ziyaretinde Türk tarafı imzalanacak olan ilişkilerin ana çerçevesini belirleyen ilkeler deklarasyonuna, bütün sorunların nihayetine ilişkin maddeler koydurmak istemiştir. Ancak Suriye'nin yavaş yavaş diyalog yoluyla çözümden taraf olduğu mesajını vermesiyle, ilkeler

deklarasyonuna imzalar atıldıktan sonra, hukuki sınırları daha kapsamlı bir anlaşmanın imzalanması kararlaştırılmıştır. Taraflar Hatay sorunu için ilkeler deklarasyonunda toprak bütünlüğüne vurgu yaparak anlaşmaya varmışlardır. Su konusunda ise, 1987 yılında imzalanan protokolün günün şartlarına uyacak şekilde güncelleştirilmesi kararını almışlardır (Uğurlu, 2005: 83).

Dönemin Türk İçişleri Bakanı Rüştü Kazım Yücelten Eylül 2001 tarihinde ilk yurtdışı ziyaretini Şam'a yapmıştır. Bu ziyaret sırasında iki ülke arasında "*İşbirliği Anlaşması*" ve "*Geri Kabul Anlaşması*" imzalamıştır. İşbirliği anlaşması çerçevesinde, organize suçlar, uyuşturucu ve terörle mücadelede işbirliği kararı alınırken; Geri Kabul Anlaşmasıyla ise, kaçak göçe yönelik bazı tedbirler alınmıştır (Hürriyet, 2001).

Türkiye-Suriye ilişkileri açısından önemli bir dönüm noktası da Haziran 2002 tarihinde Suriye Genel Kurmay Başkanı Korgeneral Hasan Türkmani'nin Ankara ziyareti olmuştur. Bu ziyaret sırasında imzalanan "*Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Çerçeve Anlaşması*" ve "*Askeri Eğitim İşbirliği*" ile iki ülkenin yakınlaşması askeri ilişkiler safhasına geçmiştir. İmzalanan bu iki anlaşma ile iki ülkenin askeri personeli karşılıklılık prensibi dâhilinde eğitim ve öğretim kurumlarında kurslar alabilmeleri; birlik, karargâh ve kurumlarda ortak eğitimlere katılabilmeleri öngörülmüştür (Gönültaş, 2002). Irak Savaşı'nın ihtimali artması neticesinde Türkiye-Suriye ilişkileri farklı bir boyuta geçmiştir. Irak'a yapılacak bir müdahalenin kendileri açısından olumsuz sonuçlar doğuracağına inanan iki ülke ilişkileri bu dönemde daha hızlı bir şekilde gelişmiştir.

Türkiye ile Suriye ilişkilerinde en önemli kırılma noktası 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesi olmuştur. AK Parti ile Türk dış politikasında Ortadoğu paradigması değişime uğramıştır. Komşularla Sıfır Sorun¹⁴

¹⁴ Ahmet Davutoğlu yazmış olduğu Stratejik Derinlik kitabından itibaren yaptığı konuşma ve yayımladığı yazılarda Cumhuriyet felsefesinin çatışmacı olduğunu belirterek, devamlı sorunlara neden olduğunu savunuyordu. Davutoğlu için, modernite öncesine Osmanlı bir barış projesi iken, Cumhuriyet ile birlikte modernite sürecinde bir sapma yaşanmış, iç politika da baskıcı olurken, dış politikaya da çatışmacı olunmuştur. Komşularla Sıfır Sorun politikası, iktidarda bir değişiklik yaşandığı için bile dış politika da barışçıl politikalara yönelme ihtimali olduğunu ortaya koyuyor, geçmişte halka hitap etmeyen dış politikanın yerine AK Parti ile barışı tahsis eden ve sorunları ortadan kaldırmayı amaçlayan dış politikaya geçildiğini iddia ediyordu. Davutoğlu formülle ettiği bu yeni dış

politikasını dış politikanın temel taşı olarak belirleyen, AK Parti dış politika karar alıcıları Suriye ile ilişkilere öncelik vermiştir (Keskin, 2013). AK Parti'nin Suriye'ye öncelik vermesinde Suriye'yi Ortadoğu'nun kapısı olarak görmesi ve Türkiye'nin güvenliğinde önemli bir yere sahip olması etkili olmuştur. Suriye ile yapılan güvenlik merkezli politikalar sonucunda Türkiye hem Suriye'nin güvenini kazanmayı hem de Ortadoğu sorunlarına çözüm yolunda müdahil olmayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda hareket eden AK Parti hükümeti daha önceki yıllarda Türkiye ile ilişkileri iyi olan İsrail'i karşısında alacak adımlar atmıştır. Buradaki amacı hem Arapların gözündeki imajını değiştirmek hem de Golan Tepeleri nedeniyle İsrail ile arasında sorun bulunan Suriye'yi kazanmak olmuştur (Togay, 2010).

Önceleri PKK'ya destek veren Suriye, kendi topraklarındaki Kürtlerin de bağımsızlık talebinde bulunmasından çekinerek, attığı adımlarla güvenini sağlayan Türkiye ile işbirliğine gitmiştir. Türk tarafı bu işbirliğinde Suriye'yi kendi çıkarları doğrultusunda kullanmayı hedeflemiştir. Suriye tarafı ise, Soğuk Savaş sırasında Sovyetler ile yakın ilişki kurduğundan dolayı uzak kaldığı Batı ile ilişkileri Türkiye vasıtasıyla iyileştirmeyi hedeflemiştir. Suriye, Türkiye'yi Batıya (özellikle Avrupa Birliği) açılan kapı olarak görürken, Türkiye'de Suriye'yi Ortadoğu'ya açılan bir pencere olarak görmüştür (Sayın, 2012).

1.2.1. Irak'ın İşgali ve Türkiye-Suriye Yakınlaşması

ABD'nin Suriye'nin sınır komşusu Irak'a yaptığı müdahale Suriye tarafından endişeyle karşılanmıştır. Hem ABD ile yaşanan soğuk ilişkiler hem de İsrail ile var olan problemler Suriye'yi yalnızlaştırmıştır. Irak müdahalesi sonucunda ekonomik ve siyasi açıdan sorunlara maruz kalan Suriye rahat hareket etmek amacıyla müttefik arayışına girmiştir. Irak'ta muhtemel Kürt Devleti'nin ortaya çıkacak olması Suriye'yi rahatsız etmiştir (Özkaya, 2007: 105-106).

---

politika söylemini, kendisinden önceki dış politikanın antitezi olarak sundu. Yani, Batılı ve Batıcı, halkından, tarihinden, kültüründen ve coğrafyasından kopuk ve bu nedenle çatışma üreten bir dış politikanın sorunların temeli olarak gördü. Davutoğlu'na göre, dış politikada sorun yaratan komşular değil, Türkiye'nin sahip olduğu rejimdir (Uzgel, 2012).

Irak'ın kuzeyinde yaşayan bazı Kürt grupları ABD ile koordineli hareket etmeye başlamışlardır. Kürt grupları ABD'nin müdahalesi esnasında ABD'ye tam yardım ederek ABD'nin daha iyi hareket etmesini sağlamışlardır. Irak'ta ABD ile Kürtlerin yakınlaşması kendi kuzeyinde de yoğun Kürt nüfusuna sahip olan Suriye için tehdit oluşturmuştur. Türkiye'nin de bu konuda rahatsızlık duyması Türkiye ile Suriye'yi birbirlerine yakınlaştırmıştır. ABD askerinin Irak müdahalesi sırasında Türk topraklarını kullanmasını öngören tezkere 1 Mart 2003 tarihinde TBMM tarafından reddedilmiştir. TBMM'nin aldığı bu karar sınır komşusu Suriye'ye umut aşılacaktır. Böylece ABD'yi tehdit olarak algılayan Suriye Türkiye ile daha yakın politikalar izlemek için adımlar atmıştır. Suriye'nin bu politikadaki temel amacı, Türkiye gibi bir devleti yanında tutarak, yalnızlıktan kurtulmak olmuştur (Kınalıtopuk, 2014: 16).

Türkiye'nin endişesinin Irak'ta kurulacak bir Kürt Devleti olduğunu gözlemleyen Suriye, gerçekleşmemesi için Türkiye'nin yanında yer almıştır. George Bush'un Irak'ta müdahale'nin son bulduğunu deklare etmesinden sonra 2 Mayıs 2003 tarihinde Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, Suriye'ye Esad ile görüşmeye gitmiştir. Esad rejimiyle yaptığı görüşmelerden sonra Washington'a dönen Powell görüşmeler hakkında şu açıklamaları yapmıştır:

“Beşar Esad'a Suriye'nin bölgenin değişen şartları ışığında yeni yönde yol alıp alamayacağını gözlemleyeceğimizi ve performansını ölçeceğimizi aktardım. Suriye Cumhurbaşkanına sen geleceğin olumlu bir parçası olabilirsin veya izlediğin siyaset ile birlikte geçmişte kalırsın... Seçenek senin.” (CNN, 2003).

Powell'in yaptığı bu açıklama Esad'ın Irak'taki ABD varlığını Suriye için bir tehdit olarak algılaması gerektiğinin bir kanıtı olmuştur. Ayrıca Suriye'nin Irak'tan sonra sıranın kendilerine geleceği konusunda endişeye kapılmalarına neden olmuştur. Bush yönetiminin 11 Eylül terör saldırısından sonra söylemleri git gide sertleşmesi, uluslararası camiada Müslüman devletlerin potansiyel terörü destekleyen devlet olarak algılanmasını kolaylaştırmıştır. Dış politikada bu sıkıntıyla karşı karşıya kalan Suriye, Türkiye'yi kendisini bu sıkıntıdan kurtaracak tek devlet olarak görmüştür.

Esad, Bush yönetiminin Irak'ta olduğu gibi Suriye'de de kimyasal silahları ortadan kaldırmak amacıyla askeri bir operasyon yapabileceği endişesine kapılmıştır.

Suriye bundan ötürü Rusya ve İran'a yaklaşmış ve bu ülkeler ile iyi ilişkiler kurmaya dikkat etmiştir. Suriye dış politikada daha rahat hareket etmek ve manevra kabiliyetine sahip olmak için Türkiye'nin dostluğuna ve ilerleyen dönemde ortaya çıkacak olası anlaşmazlıklarda arabuluculuğundan faydalanmak istemiştir. Türkiye'nin 1952'den beri NATO üyesi olması ve ABD'nin İsrail ile birlikte bölgedeki en önemli müttefiki olması hasebiyle Suriye bu anlayışa bürünmüştür (Kınalıtopuk, 2014: 18).

1.2.2. Beşar Esad'ın İlk Türkiye Ziyareti ve Suriye'nin Türk İş Adamlarına Vize Kolaylığı Sağlaması

2003 yılında Amerika'nın Irak müdahalesi neticesinde duyulan kaygı Türkiye-İran ve Suriye'yi ortak harekette bulunmaya itmiştir. Bunun sonucunda da Türkiye-İran ve Suriye imzaladıkları üçlü anlaşma ile Kürt Devletinin kurulmasını engellemeyi ortak amaç olarak belirlemişlerdir (Mardini, 2004). Uluslararası kaynaklı oluşan konjektürün etkisiyle üçlü anlaşma ile yakınlaşan Türkiye ile Suriye ilişkileri, 6-8 Ocak 2004 tarihinde ilk kez bir Suriye Devlet Başkanının Türkiye'ye gelmesiyle farklı bir boyut kazanmıştır (T.C.Cumhurbaşkanlığı).

Hafız Esad'ın yerine gelen oğlu Beşar Esad'ın ilk ziyaretini Türkiye'ye yapmış olması, Suriye'nin bağımsızlığını kazandığı günden bu yana Suriye'den Türkiye'ye en yüksek seviye de yapılan ilk ziyaret olması bakımından önemli olmuştur. Yapılan resmi temaslarda Esad görüşlerini şöyle belirtmiştir:

“Kürt devleti bizim de kırmızı çizgimizdir. PKK'nın Suriye'de varlığı ve faaliyeti yoktur. Yalnız Kürt devleti değil, Irak'ın toprak bütünlüğünü bozacak bütün devletlere karşıyız, Türkiye-İsrail münasebetlerinden rahatsız değiliz. Tespihin bir tanesi dağıldığında tespihin hepsi dağılır. Türkiye'nin Irak tavrı takdire şayan PKK dosyasını tamamen kapattık. Türkiye'nin AB üyeliğini destekliyoruz; kuzeyden AB'ye komşu oluruz. Türkiye ile stratejik işbirliği istiyoruz.” (Özfatura, 2004).

Bu söylemlerden de anlaşıldığı üzere Beşar Esad Suriye ile İsrail arasında tahsis edilecek barış ortamında Türkiye'nin arabuluculuk yapmasına sıcak bakmıştır. Esad yönetiminin PKK'ya cephe alması Ankara tarafından olumlu karşılanmıştır. Suriye tarafı PKK'nın Suriye'de yapacağı herhangi bir eyleme karşı önlemlerin alındığını, Türkiye'nin çıkarlarını tehlikeye atacak hiçbir olaya izin verilmeyeceğini

güvence etmiştir. Esad'ın buradaki amacı Suriye için “*terör destekçisi ülke*” izlenimini yok etmek olmuştur.

Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, Ankara'daki temaslarında iki ülke arasında ilişkilerin geliştirilmesi açısından önemli adımlar attıktan sonra ekonomi çevreleriyle görüşmek üzere İstanbul'daki Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu toplantısına katılmıştır (DW, 2004). Toplantıda Türk iş adamlarının isteklerini dinleyen Esad, ihracatın önündeki engellerin kaldırılması için anında talimat vermiştir. Gaziantep Sanayi Odası Başkanı Nejat Koçer'in ticarete vize probleminden (hem süre olarak hem de prosedürlerin uzun sürmesi) bahsetmesi üzerine Esad vizelerin en az bir yıl olacağını ve vizelerin sınır kapılarında verileceğini açıklamıştır (Milliyet, 2004). Esad'ın iş adamlarına verdiği sözün neticesinde Suriye İçişleri Bakanı Ali Hammoud'un yayımladığı kararname ile Türkiye sanayi ve ticaret odalarına kayıtlı olan iş adamlarına vize kolaylığı sağlanacağı duyurulmuştur (NTV, 2003). 27 Ocak 2004 tarihinde Gaziantep Valisi Lütfullah Bilgin, Suriye'nin Türk iş adamlarının ve sanayicilerinin sınır kapılarında vize alabilmelerine kolaylık sağlayan kararın uygulanmaya başlandığını açıklamıştır (Türkiye, 2004).

1.2.3. Türkiye İle Suriye Arasında Serbest Ticaret Anlaşması

17 Aralık 2004 tarihinde yapılan Avrupa Zirvesi'nden sonra Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, AB'nin açılım politikalarından biri olan Serbest Ticaret Anlaşmasını (STA)¹⁵ imzalamak için Suriye Başbakanı Muhammed Naci Otri'nin davet üzerinde Suriye'ye gitmiştir. Üç bakan, on milletvekili ve yüzden fazla iş adamı eşliğinde yapılan ziyaretin ilk amacı olan STA¹⁶ 22 Aralık 2004 tarihinde imzalanmıştır (URL-2). STA imzalandıktan sonra yapılan basın toplantısında Recep Tayyip Erdoğan şu açıklamasıyla Türkiye-Suriye ilişkilerinin artarak süreceğini gözler önüne sermiştir:

¹⁵ Serbest Ticaret Anlaşması taraf ülkelerin kendi aralarında gümrük vergisi ve kısıtlamalarını kaldırmaları, ancak üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifeleri oluşturmamaları, anlaşma dışında kalan üçüncü ülkelere her üye ülkenin kendi milli gümrük tarifelerini uygulayabildiği bir ekonomik birleşmedir. STA'da gümrük birliğinden farklı olarak üçüncü ülkelere ortak bir gümrük tarifesi uygulanmamaktadır. Ayrıca gümrük birliğinde serbest dolaşım ilkesi geçerli iken, STA'da ise menş kuralları uygulanır (İstanbul İhracatçı Birliği Genel Sekreterliği, 2010: 1).

¹⁶ Bu anlaşma ile Türkiye, Suriye'den ithal edilen ürünlerden vergileri kaldırırken, Suriye'de 12 yıllık bir geçiş sürecinden sonra kaldırılacağını kabul etmiştir (Eren, 2013: 35).

“Ekonomik ve ticari alanda bundan sonra atacağımız adımların hukuki zeminini, az önce imzalamış olduğumuz Serbest Ticaret Anlaşmasıyla atmış bulunuyoruz. Bu anlaşmanın her iki ülkeye de hayırlı olmasını Allahahtan diliyorum. İçinde bulunduğumuz yılın ilk ayında Suriye Cumhurbaşkanı Beşar Esad’ın Türkiye’ye ziyaretinde çifte vergilerin önlenmesi ve yatırımların teşviki anlaşmasını imzalamıştır. Bugünde Serbest Ticaret Anlaşmasını imzalamak suretiyle ilişkilerimizi hukuki zeminde güçlendirmiş bulunuyoruz.” (URL-3).

Türkiye ile Suriye arasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması 1 Ocak 2007 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu anlaşmanın başlıca hedefleri; taraflar arasındaki ekonomik temelli işbirliğinin artırılması ve güçlendirilmesi, mal ticaretindeki var olan kısıtlamaların kaldırılması, uygun rekabet koşullarının oluşturulması, iki tarafın karşılıklı yatırımlar yapmasının teşvik edilmesi ve tarafların 3. başka bir ülke piyasasındaki ticaret ve işbirliğinin geliştirilmesi olmuştur. Anlaşma, sanayi ürünlerinde var olan gümrük vergileri, miktar kısıtlamaları, eş etkili vergi ve önlemlerin ortadan kaldırılması başta olmak üzere, teknik mevzuat, tarım ürünlerindeki taviz değişimi, hayvan ve bitki sağlığı önlemleri, iç vergilendirme, yapısal uyum, damping¹⁷, acil durumlar, devlet tekelleri, koruma önlemleri, ödemeler, menşe kuralları, devlet yardımları, fikri, sınaî ve ticari mülkiyet hakları, kamu ihaleleri ve kurumsal hükümler konularında düzenlemeler içermiştir.

Anlaşma, sanayi ürünleri ile belirlenmiş bir kısım tarım ürünlerine pazara giriş kolaylığı sağlanmıştır. Bu kapsamda Türkiye, Suriye tarafından üretilmiş sanayi ürünlerinin Türkiye’ye ithalinde uygulanan gümrük vergilerini anlaşmanın yürürlüğe girdiği 1 Ocak 2007 tarihiyle birlikte kaldırılmıştır. Suriye ise, Türkiye tarafından üretilmiş sanayi ürünlerinin Suriye’ye ithalinde uygulanan gümrük vergilerinin belli bir kısmını 1 Ocak 2007 tarihinde, farklı gruplara bölünmüş diğer kısmını ise, 3 ile 12 yıl arasında değişen takvimle tedricen sıfırlanmasını kabul etmiştir.

Türkiye ile Suriye arasında tarım ürünleri ticaretinde, sektörel hassasiyetler baz alınarak sınırlı sayıda üründe, belirlenmiş kotolar çerçevesinde uygulanacak olan vergi indirimleri belirlenmiştir. Bu minvalde Türkiye, Suriye’ye ihraç ettiği fındık, kestane, arpa, ayçiçeği tohumu yağı, bitkisel yağ, margarin ile belirlenen bazı ürünlere uygulanan gümrük vergileri belirlenen seviyelere indirilmiştir. Türkiye’ye ithal olacak Suriye’de üretilen zeytin küspesi ve zeytinyağı, kakao içermeyen şeker mamulleri, kimyon tohumları, ham ayçiçeği tohumu yağı veya aspir yağı ve taze

¹⁷ Bir malın ülke içinde satıldığı fiyattan daha düşük bir fiyata dış piyasada satılmasıdır.

üzüm gibi belirlenen ürünlerin gümrük vergileri de aynı şekilde belirlenen seviyeler dâhilinde 1 Ocak 2007 tarihinde sıfırlanmıştır (T.C. Ekonomi Bakanlığı).

1.2.4. Hariri Suikastı ve Türkiye'nin Politikası

Türkiye'de AK Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte bölgede yaşanan önemli bir olay Lübnan Eski Devlet Başkanı Refik Hariri'nin suikastı olmuştur. Bu olay Türkiye için bir ikileme neden olmasının yanında, Türkiye-Suriye ilişkilerinin 2011 yılında meydana gelen Suriye'deki Arap Baharına kadar geçen süre hakkında fikir vermesi açısından önemlidir (Demir, 2013).

Refik Hariri'nin bombalı bir suikast nedeniyle hayatını kaybetmesi, Ortadoğu'da bir krize neden olmuştur. Suikast sonrası sorumlu olarak birçok örgütün adı ortaya atılmasına rağmen, saldırıyı “*Büyük Suriye’de Zafer ve Cihat*” isimli bir örgütün üstlenmesiyle tüm oklar Suriye üzerine dönmüştür. Suriye Eski Devlet Başkan Yardımcısı Abdulhalim Haddam'ın da bu suikastta Esad'ın parmağı olduğunu açıklamasıyla Suriye iyice köşeye sıkışmıştır (Yavuz, 2005: 11). Suikast, Suriye'nin hem bölge kamuoyundan hem de uluslararası kamuoyunda sert bir şekilde eleştirilmesine neden olmuştur. Esad rejimi ise bu suçlamaları reddetmiştir. Buna rağmen Hariri'nin Suriye'nin 1976 yılından itibaren Lübnan'da var olan askeri varlığını geri çekmesi gerektiğini dile getirdiği söylemleri Esad rejiminin itirazlarını sonuçsuz bırakmıştır. Hariri suikastından sonra, Suriye'nin Lübnan'da var olan askerlerini geri çekmesi gündeme gelmiş ve BM bu konunun aydınlatılması amacıyla bir komisyon kurmuştur. Komisyonun yaptığı araştırmalar sonucunda “*Mehlis Raporunu*”¹⁸ açıklayarak Esad rejimini suçlu bulmuştur (Sargı, 2014: 138).

Dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in olay sonrası “*suçlu Suriye*”yi ziyaret etmesi, Türkiye'nin başta ABD olmak üzere Avrupa tarafından eleştirilmesine neden olmuştur (Yavuz, 2005: 11-12). Sezer'in yapmış olduğu bu ziyaret Esad rejimi ve Batı'nın karşısında yer alan Arap ülkeleri tarafından olumlu karşılanmıştır (Sargı, 2014: 139). Bu ziyareti Suriyeli dış politika uzmanı Hüsnü Mahalli şöyle değerlendirmiştir:

¹⁸ Mehlis Raporu ile Suriye ve Lübnan gizli servislerinin Hariri suikastıyla doğrudan ilişkili oldukları, suikastın çok önceden bir örgütlenme ile planlandığı ve bu örgütlenmenin için de hem Suriyeli hem de Lübnanlı görevlilerin var olduğu kamuoyuna deklare edilmiştir (URL-4).

“... Türkiye, siyasi tercihleri içinde Suriye için çok çok önemli bir ülke. Hatta bazı Suriyeli yetkililer Türkiye’yi Arap ülkelerinden fazla önemsiyorlar; hatta geçen hafta bir Suriyeli, “Keşke biz de Türk olsaydık” gibi bir espri yaptı. Çünkü Suriyeliler açısından Türkiye’nin tavrı gerçekten çok önemli. Türkiye olumlu bir tavır sergiliyor. Her alanda çok ciddi bir işbirliği var; siyasal, güvenlik, diplomatik ve ekonomik ilişkilerde çok ciddi bir iyileşme ve ilerleme var. Siyasi kadrolar ve yöneticiler arasında inanılmaz bir karşılıklı güven söz konusu. Bütün bunlar yan yana konulduğunda bu gezi Suriyeliler açısından çok çok önemli. Özellikle Sayın Cumhurbaşkanı’nın Amerikan baskısına karşı “elbette gideceğim” şeklindeki yanıtı burada inanılmaz bir duygusallığa ve motivasyona neden oldu. Sokakta herkes Cumhurbaşkanı’nın gezisini konuşuyor. Tahmin ediyorum bu gezi Suriye-Türkiye ilişkilerinde çok çok daha ileriye dönük. Suriyeliler açısından söylüyorum tabii ufuklar açacak.” (aktaran Yavuz, 2005: 12).

Türkiye’nin Batı dünyasından gelen eleştirilere rağmen yapmış olduğu bu ziyaret, Türkiye’nin oluşan bazı uluslararası sorunlarda Suriye ile var olan ilişkilerinin zarar görmemesi için uğraş vereceğini ve her zaman Batının yanında olmayacağını tüm dünyaya göstermesi bakımından önemli olmuştur (Sargı, 2014: 139).

1.2.5. Lübnan Savaşı ve Türkiye–Suriye İlişkileri

2003 yılında ABD’nin başında olduğu koalisyonun yapmış olduğu Irak Müdahalesi’nden sonra meydana gelen Lübnan Savaşı’ı Türkiye-Suriye ilişkilerini yakından etkilemiştir. Lübnan üzerinden ortaya çıkan İsrail-Suriye sorununun uzun bir geçmişi vardır. Esad rejimi Lübnan’da var olan Şii örgütü Hizbullah’ı desteklemektedir. İsrail ise Hizbullah ile var olan bütün problemlerin altında Suriye ve İran’ı görmektedir.

2006 yılında ortaya çıkan Lübnan Savaşı’nda kıvılcımı Hizbullah’ın İsrail sınırına füze saldırıları düzenlemesi ve İsrail askerlerini kaçırması ateşlemiştir. İsrail yaşanan bu durum nedeniyle Lübnan sınırına kapsamlı bir askeri operasyon düzenlemiştir (Altunışık, 2007: 11). İsrail’in başlattığı bu operasyon uluslararası kamuoyunda tepkiyle karşılanmıştır. İsrail’in en büyük destekçisi ABD hem BM’de İsrail aleyhine bir karar çıkmasına engel olurken, hem de Lübnan Başbakanını Fuad Sinyora’ya Lübnan’ı desteklediklerini bildirmiştir. Suriye’nin 1976 yılından beri Lübnan’da var olan askeri varlığından dolayı, oluşan bu krizin İsrail-Suriye krizine dönüşme tehlikesi ortaya çıkmıştır. İsrail’in yapacağı bir Suriye operasyonu dedikodusu Ortadoğu’da tepkiyle karşılaşmıştır. Bunun yanı sıra savaşın tüm Ortadoğu’ya yayılma tehlikesiyle karşı karşıya kalınması birçok aktörün doğrudan bu

krizle ilgilenmesine neden olmuştur. Suriye'nin bölgedeki en büyük destekçisi İran, Suriye'ye yapılacak olan bir saldırıya karşı çıkararak, Suriye'ye yapılacak bir saldırının İran'a yapılmış gibi kabul edileceğini açıklamıştır. Suriye ise, Lübnan'ı desteklediğini ve Lübnan'da var olan bu direnişi sonuna kadar destekleyeceğini dile getirmiştir. Türk tarafı ise krizden ötürü İsrail tarafını suçlayan açıklamalarda bulunmuştur. Bunun yanı sıra Türkiye, savaşın sona ermesi için hem Lübnan hem İsrail tarafıyla görüşmeler yapmış ve kaçırılan İsrail askerlerinin iadesi için girişimlerde bulunmuştur (Sargı, 2014: 141).

Hizbullah tarafından İsrail'in liman kenti Hayfa'ya gerçekleştirilen füze saldırılarında birçok sivil İsrail vatandaşının ölmesi, İsrail'in doğrudan Suriye ve İran'ı suçlamasına neden olmuştur. İran ve Suriye bu iddiaları kesin bir dille reddetse de, İsrail ve ABD bu açıklamalara inanmamıştır (Gaytancıoğlu, 2008: 152). Savaşın daha büyük çaplı bir savaşa dönüşmesinden endişelenen taraflar konuyu BM'ye taşımışlardır. İsrail tarafı ortak bir paydada buluşmak için, kaçırılan İsrail askerlerinin iade edilmesi ve Suriye'nin Lübnan'da var olan askerlerini çekmesini şart koşmuştur. 26 Temmuz 2006 tarihinde Roma'da Lübnan Konferansı toplanmış ve savaş bölgesine uluslararası gücün yerleştirilmesi tartışılmıştır. Ancak konferansa katılan taraflar ortak bir paydada buluşmamışlardır. Nihayetinde BM'nin yaptığı çalışmaların bir çıktısı olarak BM Güvenlik Konseyi çatışmayı sonlandırmayı öngören 1701 sayılı kararı oy birliği ile kabul etmiştir. Alınan karar ile savaş nedeniyle Lübnan'dan kaçan halkın geri dönmesi ve İsrail ordusunun Güney Lübnan'da bulunduğu yerleri Lübnan ordusuna bırakması kabul edilmiştir. Karar sonrasında içlerinde Türk askerinin de dâhil olduğu askeri unsurlar bölgeye gönderilmiştir (Köse ve Bölme, 2006: 19-20).

Türk askerinin bölgeye gönderilmesi kararı Türk kamuoyunda tartışmalara neden olmuştur. *“Türkiye'nin ABD ve İsrail'in sebep olduğu kaosa dâhil edilmeye çalışıldığı”* gibi görüşler beyan edilmiştir. Ankara, olayların başladığı andan itibaren olayları yakından takip etmiş ve seyirci kalmayacağını açıklamıştır. Bundandır ki Ankara aldığı bu karar ile Türkiye'nin saygınlığının ve güvenilirliğinin artacağını düşünmüştür (Dumanlı, 2006: 7).

Özetle, 2006 Lübnan Savaşı nedeniyle oluşan uluslararası ortama Türkiye, Adana Mutabakatı neticesinde daha yakın ilişki kurduğu Suriye'nin muhtemel bir savaşa dâhil olması tehlikesiyle karşı karşıya kaldığından dolayı müdahil olmuştur. Sorunun Suriye-İsrail savaşına evirilmemesi için Ankara mekik diplomasisinde bulunmuş ve yapılan bütün barış konferanslarına katılmıştır. Savaş boyunca Ankara'nın Lübnan Savaş'ına yönelik yaklaşımından daha çok savaş sonrası asker göndermesi eleştirilmiştir (Sargı, 2014: 142).

1.2.6. Türkiye İle Suriye Arasında Emlak Müzakereleri

Suriye ile devamlı diyalog halinde olan ve ilişkileri arttırmak isteyen Türkiye, dönemin Dışişleri Bakanı Ali Babacan vasıtasıyla emlak sorununu¹⁹ gündeme getirmiştir. Önce dışişleri düzeyinde yapılan görüşmelerden alınan olumlu hava sonucunda, Suriye Cumhurbaşkanı Beşar Esad'ın 17 Ekim 2007 tarihindeki Ankara ziyaretinde çözüm için müzakerelerde bulunulması kararlaştırılmıştır. Müzakerelere devam eden iki ülke Şubat 2008'de teknik müzakerelere başlamıştır. Recep Tayyip Erdoğan'ın 22-23 Aralık 2009 tarihinde yaptığı Şam ziyareti sırasında yapılan ortak basın toplantısında iki ülke başbakanının emlak sorununa bir çıkış yolu bulmak amacıyla kurulan Türkiye-Suriye Emlak Komisyonunun²⁰ toplantılarının devam etmesini desteklediklerini açıklamışlardır (T.C. Dışişleri Bakanlığı). Komisyonun yaptığı çalışmalar ilişkiler bozulana dek devam etmiştir.

1.2.7. “İstikrar İçin Diyalog” Şam Zirvesi

4 Eylül 2008 tarihinde Beşar Esad'ın ev sahipliğinde Şam'da “*İstikrar İçin Diyalog*” zirvesi yapılmıştır. Zirveye Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, AB Dönem Başkanı ve Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy ile Körfez İşbirliği Teşkilatı adına Katar Şeyhi Hamad bin Khalifa al Thani katılmıştır. Türkiye'yi temsilen zirveye katılan Başbakan Erdoğan'a Dışişleri Bakanı Ali Babacan ve Dış Politika Danışmanı Ahmet Davutoğlu eşlik etmiştir (Sözcü, 2008). Zirvede

¹⁹ Türkiye ile Suriye arasında emlak sorununa yönelik yapılan ilk anlaşma 27 Ekim 1932 tarihinde mandater Fransa ile imzalanan “*Suriye’de Türklere Ait Emlak ile Türkiye’de Suriyelilere Ait Emlak Hakkında Fransız Hükümeti ile Akdedilen ittifakname*”dir. Anlaşma ile Suriye ve Lübnan dışına göç ettirilen Türklerin haklarını serbestçe kullanmaları ve Suriye ve Lübnan’daki gayrimenkullerini çeşitli sebeplerden işletemeyen Türklere bu gayri menkullerine tekrar sahip çıkma hakkı verilmesi kararlaştırılmıştır (TBMM).

²⁰ 9 Mayıs 1972 tarihinde Türkiye ile Suriye arasında imzalanan Türkiye - Suriye Emlak Komisyonu Hakkında Protokol ile kurulmuştur (TBMM).

“Ortadoğu’da barış ve istikrarın sağlanması” konusu tartışılmıştır. Zirve öncesinde Suriye-İsrail arasındaki görüşmelerde arabuluculuk yapan Türkiye, *“Ortadoğu’daki sorunlara aktif bir şekilde katılan ve çözüm üreten ülke”* olarak tanımlanmıştır (BBC, 2008).

Türkiye’nin arabuluculuğu ile yapılan toplantıda, Suriye ile İsrail arasındaki sorunun temeli olan Golan Tepeleri’nin Suriye’ye iade edilmesi durumunda, Filistin ve Lübnan kaynaklı sorunların büyük bir bölümünün ortadan kalkacağı ve bölgeye refah ve huzur geleceği beyan edilmiştir (Tan, Belli ve Aydın, 2012: 68-71). Şam Zirvesi, Türkiye’nin *“yeni”* Ortadoğu politikası için önemli bir eşik olmuş ve zirve neticesinde Türkiye’nin arabuluculuk rolüyle Ortadoğu’da etkinliğini artırma fırsatı bulunduğu ifade edilmiştir. Buna ek olarak, Türkiye’nin Ortadoğu’da var olan önemli sorunlarının çözümüne katkıda bulunduğu gözler önüne serilmiştir.

1.2.8. Askeri Tatbikat

İki ülke arasındaki yakınlaşma her alanda görülürken, bu yakınlaşma kendisini askeri alanda da göstermiştir. Bu ortamda İsrail ile Türkiye arasında gerilen ilişkiler Suriye’ye yaramıştır. Bunun etkisiyle iki ülke ordusu İsrail’in hiç hoşuna gitmeyecek şekilde bir araya gelmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri ile Suriye Ordusu karşılıklı koordinasyonu sağlamak amacıyla 26 Nisan 2009 tarihinde Kilis ve Şamarin-Azez’de ortak bir tatbikat düzenlenmiştir. Bu tatbikat ile iki ordu da birbirlerinden faydalanmayı amaçlamıştır. Ayrıca iki ülke arasında var olan güven ortamının farklı bir boyuta evrilmesi hedeflenmiştir. NATO üyesi olan bir ülkenin ABD tarafından hep şüphyle bakılan bir ülke ile askeri temelli bir paydada buluşması İsrail tarafından endişe verici bulunmuştur (Vatan, 2009).

1.2.9. Irak-Suriye Krizi Temelli Davutoğlu’nun Şam Ziyareti

18 Ağustos 2009 tarihinde Şam’a giden Irak Başbakanı Maliki Suriye Cumhurbaşkanı Esad’dan Irak’ta bombalı saldırıları yapan kişilerin isimlerini vererek, onların Irak’a teslim edilmesini istemiştir. Ancak bu isteğe Esad’ın olumlu bir cevap vermemesi ilişkilerde bir gerilme yaşanmasına neden olmuştur. Yapılan bu görüşmenin ertesi günü Irak’ın başkenti Bağdat’ın en güvenli yeri olan Yeşil

Bölgede²¹ meydana gelen patlamaların ardından iki ülke arasındaki ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. Saldırıdan bir hafta sonra Irak televizyonuna çıkartılan sanık Wisam Ali Kazım İbrahim eylemlerin emrini Suriye’de yaşayan eski Baas liderlerinden aldığını açıklamıştır. İbrahim’in yaptığı açıklamaların ardından Irak Devleti Suriye’yi teröre destek olmak ve Irak’ı karıştırmayı hedeflemekle suçlamıştır (Ayhan, 2009a: 9-11). Irak Hükümeti; *“Bakanlar Konseyi, terör saldırılarındaki doğrudan rolleri nedeniyle Suriye’den Muhammed Yunus El Ahmed ile Sattam Fattan’ın iadesini istemiş ve Şam’daki Büyükelçisini istişareler için merkeze çağırması kararlandırmıştır”* açıklamasını yaparak ilişkilerin kötüye gittiğini gözler önüne sermiştir (Sabah, 2009). Irak’ın büyükelçi kararına karşı Suriye’de Bağdat’taki diplomatik misyon şefini geri çağırmıştır. Bağdat ile Şam arasındaki krizin ileride önlenemeyecek bir hal almasından çekinen Ahmet Davutoğlu devreye girmiştir.

Dışişleri Bakanlığında yapılan açıklamada Ahmet Davutoğlu’nun 31 Ağustos’ta her iki ülkeyi ziyaret etme, tarafların olaylar hakkında görüşlerini alma ve Türkiye’nin görüşlerini aktarma kararı aldığı bildirilmiştir (İHA, 2009). Yapılacak seyahat öncesi Davutoğlu görüşmelerin amacını şu şekilde izah etmiştir:

“Bu temasların odak noktası, son dönemde iki çok değerli komşumuz, Türkiye ile çok yakın ilişkileri olan iki kardeş ülke Irak ile Suriye’nin arasındaki tansiyonu düşürmeye dönük bir çabadır.” (Hürriyet, 2009).

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun ziyaretler sırasında ilk durağı Bağdat olmuştur. Bağdat’ta Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani, Irak Başbakanı Nuri El Maliki ve Irak Dışişleri Bakanı Hoşyar Zebari ile görüşen Davutoğlu kendi pozisyonlarını arabulucu olarak adlandırmamıştır (CNNTÜRK, 2009). Maliki ile başa yaptığı görüşmede;

“Suriye tarafına iletmemizi istediğiniz her şeyi ve elinizde kanıtları belgeleri ve bilgileri bize söyleyin, bizde bunu Suriye tarafına iletelim.”

Teklifinde bulunan Davutoğlu, Suriye tarafının bu saldırıları düzenleyenler ile başa çıkabilmesi için Irak tarafına; Irak, Suriye ve Türkiye’nin içinde bulunduğu bir mekanizma kurulmasını önermiştir.

²¹ Irak hükümetinin ve yabancı diplomatik misyon temsilciliklerinin bulunduğu yerdir.

Irak Başbakanı Maliki Irak'ın isteklerini Davutoğlu'na şu cümleler ile aktarmıştır:

“Suriye bize karşı güzel konuşuyor, ama hangi taşı kaldırsak altından Suriye çıkıyor. Suriye'den istediğiniz Irak'taki Baas Partisine verdiği desteğe son vermesidir. Terör saldırısı düzenleyenlerin eğitim gördüğü kamp Suriye'de. Biz Suriye'den Irak halkını hedef alanların iadesini istedik. Suriye ise, sadece adi suçluları iade etti.” (URL-5).

Davutoğlu ile Maliki arasında yapılan görüşmenin akabinde Iraklı yetkililer, Suriye'ye iletmek için belge ve bilgilerin Davutoğlu'na verildiğini ifade etmişlerdir (Vatan, 2009).

Bağdat'ta yapılan temaslar sonrası Şam'a geçen Davutoğlu Suriye Cumhurbaşkanı Beşar Esad ve Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim ile görüşmüştür. Esad ile yapılan görüşmenin ardından Davutoğlu şu açıklamayı yaparak bu politikaya devam edileceğini belirtmiştir:

“Biz (bu sorunla ilgili) mümkün olan her şeyi yapacağız. Kardeşler arasındaki ilişkilerin sağlamlaştırılması için elimizden geleni yerine getireceğiz. Suriye'deki görüşmelerimden çok aydın bir yaklaşım sergilendiği için çok mutluyuz ve birlikte çalışmaya devam edeceğiz.”

Irak ile Suriye arasında havayı yumuşatma konusunda takınmış olduğu tutum nedeniyle Türkiye'ye teşekkür eden Esad, Irak'ın istikrarı ve güvenliğinin Suriye için önemli olduğunu açıklamıştır (Yeni Şafak, 2009).

1.2.10. Türkiye-Suriye Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyinin Kurulması

16 Eylül 2009 tarihinde Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın iftar amacıyla Türkiye'ye yapmış olduğu ziyareti, Suriye ile Türkiye ilişkiler açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Birlikteliğin ön planda olduğu ziyarette iki ülke dışişleri bakanlarının yaptığı görüşmeler sonucunda Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi Anlaşması imzalanmıştır (Atlıoğlu, 2015). Eş başkanlık sistemini (iki ülkenin başbakanı başkan olacaklar) öngören Konseyde; dışişleri, enerji, ticaret, bayındırlık, savunma, içişleri, ulaşım ve tarım bakanlarından oluşan Bakalar Kurulunun toplanması kararlaştırılmıştır. Gerek görüldüğü takdirde kurula katılması zorunlu olmayan bakanlarında katılması kabul edilmiştir. Bakanlar Kurulunun yılda iki kez toplanması ve gerektiğinde her iki ülkenin aldığı karar ile olağanüstü toplanabileceği belirtilmiştir. Toplantılarda işbirliği yapılacak gündem maddelerinin belirlenmesi ve bu maddeler üzerinde tarafların pozisyonları ve sürecin ilerlemesi için gerekli

değişikliklerin gündeme getirilmesi kararlaştırılmıştır. Bakanlar Kurulu toplantısında taraflar arasında yapılabilecek işbirliğinin tartışılması ve gerektiği takdirde anlaşma ve protokol imzalanabilmesi konusunda anlaşılmıştır. Sürecin bürokratik engellere takılmaması için alınan kararlar doğrultusunda ilgili bakanların kısa süre içerisinde bir eylem planı hazırlaması ve bunu karşı tarafa sunması öngörülmüştür. Bakanlar Kurulu tarafından hazırlanan eylem planının yürürlüğe girmesi iki ülke başbakanın eş başkanlığında toplanan İşbirliği Konseyi toplantısında kararlaştırılması konusunda anlaşılmıştır (Ayhan, 2009b: 31-32).

Türkiye-Suriye Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi'nin ilk Bakanlar Kurulu toplantısı Gaziantep ve Halep'te 22-23 Aralık 2009 tarihinde yapılmıştır. Bakanlar Kurulu toplantısına Türkiye'den on²² Suriye'den on beş bakan katılmıştır. İlk Bakanlar Kurulu toplantısında iki ülkedeki bürokrasinin kuvvetlendirilmesi, diplomasinin daha iyi işler hale gelmesi için diplomatların eğitilmesi, dış ticaretin artırılması konularında uzlaşma sağlanmıştır. Ayrıca en başta Gaziantep-Halep olmak üzere Türkiye-Suriye demiryolu taşımacılığına önem verilmesi, Türk ve Suriyeli üniversite öğrencileri için değişim programlarının başlatılması, Fırat-Dicle-Asi nehirleri ile ilgili var olan problemlerin çözülmesi ve baraj yapılması kararlaştırılmıştır. Dışişleri, ekonomi, ulaşım, eğitim, tarım ve çevre bakanlıklarını ilgilendiren birçok projelerin yapılmasına karar verilmiştir. Yapılacak bu projelerin her iki ülkede de hiçbir engelle karşılaşmaması için gerekli tedbirlerin alınması konusunda uzlaşmıştır. Bu uzlaşma, işbirliği konusunda her iki tarafında ne kadar hevesli olduğunu gözler önüne sermiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı).

Toplantı sonrasında Ahmet Davutoğlu toplantının önemini şu sözlerle ortaya koymuştur:

“Gerek Türkiye gerekse Suriye tarafından son derece hissi anlar yaşadık. İki halkın birbirini bu kadar özlediği hepimizce malumdu ama bu kadar özlemle birbirini beklediklerini ve kucaklaşma arzusu içinde olduklarını bir kez daha müşade ettik. Son derece hissi ve asırların getirdiği o kültürel harmanı yansıtan bir buluşma oldu.” (Sabah, 2009).

Türkiye ile Suriye Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyinin İkinci Bakanlar Kurulu toplantısı Suriye'nin Lazkiye kentinde yapılmıştır. Türk tarafı toplantıya on

²² Ahmet Davutoğlu, Hayati Yazıcı, Cevdet Yılmaz, Vecdi Gönül, Beşir Atalay, Recep Akdağ, Binali Yıldırım, Mehdi Eker, Taner Yıldız ve Veysel Eroğlu katılmıştır.

bir²³ bakan ile katılmıştır (Cumhuriyet, 2010). Toplantıda iki ülke arasında yapılan anlaşmalar değerlendirilerek, bundan sonra izlenecek yol haritası ele alınmıştır (T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı).

1.2.11. Türkiye İle Suriye Arasında Vizelerin Kaldırılması

16 Eylül 2009 tarihinde Türkiye'ye gelen Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim, Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile yaptığı görüşmede Erdoğan-Esad görüşmesinde uzlaşmaya varılan vize uygulamasının karşılıklı olarak kaldırılması konusunda anlaşma imzalamışlardır (URL-6). Anlaşma imzalandıktan sonra Davutoğlu konu hakkında şunları ifade etmiştir:

“İki ülke arasındaki ilişkiler bölgemizde örnek bir komşuluk ilişkisine dönüşmektedir. Alınan karar iki ülke arasındaki karşılıklı güvenin bir göstergesidir. Gelecek nesillere büyük bir hediyedir. Bizim halklarımız asırlar boyunca iç içe yaşamışlardır ve ortak bir tarihleri vardır. Kısa bir fetret döneminden sonra halklarımızı yeniden kaynaştıracaktır. Böylece halklarımızı iki ülkeyi kendi ülkeleri gibi, hiçbir engel olmadan ziyaret edebilecekler, kardeş Suriye halkına seslenmek istiyorum. Türkiye sizin ikinci ülkenizdir. Türk halkı vizesiz bir şekilde sizlere kucaklarını açmaktadır. Halklarımızın kardeşliği iki ülkenin oluşturacağı ortak kabineyle siyasi düzeye ulaştırılmıştır. İnşallah gelecek iki ülke ve bölgemiz için daha parlak olacaktır.”

Davutoğlu'nun vermiş olduğu bu mesaj, artık Türkiye ve Suriye'nin her alanda birlikte hareket edeceğinin bir işaret fişeği olmuştur. Yıllardır bayramlarda sadece sınırda akrabalarıyla bayramlaşan hem Türklerin hem de Suriyelilerin önünde hiçbir engel kalmamıştır (Milliyet, 2009).

Vizelerin kaldırılmasıyla diplomatik, hizmet ve hususiyle umuma mahsus pasaporta sahip olan iki ülke vatandaşlarının karşılıklı yapacakları 180 gün içerisinde 90 günü geçmeyen ziyaretler için vizeden muaf olmaları kararlaştırılmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı). Vizelerin muafiyetiyle birlikte iki ülke arasındaki turizm artmıştır. Sınırdaki bulunan şehirler ekonomik olarak canlanmış; bölge esnaflarının geleceğe umutla bakmasına neden olmuştur.

Anlaşma sonucu, Türkiye ile Suriye arasında turistik amaçlı ziyaretler daha önceki yıllara göre katlanmıştır. 2010 yılında Suriye'ye turistik amaçlı 1,6 milyon Türk vatandaşı ziyaret ederken, Türkiye'yi turistik amaçlı 900 bin Suriye vatandaşı

²³ Ahmet Davutoğlu, Hayati Yazıcı, Zafer Çağlayan, Cevdet Yılmaz, Vecdi Gönül, Beşir Atalay, Mustafa Demir, Recep Akdağ, Binali Yıldırım, Taner Yıldız ve Veysel Eroğlu katılmıştır.

ziyaret etmiştir (URL-7). Vizelerin kaldırılması iki ülkede yaşayıp birbirine akraba olanların daha kolay kavuşmalarını sağlamasıyla toplumsal bütünleşmeye katkısı olmuştur. İki ülke arasında tarihten gelen birliktelik duygusu yeniden canlanmaya başlamıştır. Uzun yıllar boyunca Türk vatandaşlarının algısında kötü ülke imajına sahip olan Suriye'ye Türk vatandaşlarının turist olarak gitmesi Suriye için çok değerli olmuştur (Kınalıtopuk, 2014: 24).

İKİNCİ BÖLÜM

Suriye İç Savaşı ve Türkiye-Suriye İlişkileri

Ortadoğu’da yaşanan en büyük halk isyanı Aralık 2011 tarihinde Muhammed Buazizi’nin Tunus’ta kendisini yakmasıyla başlamış ve bu kıvılcım sırasıyla Mısır, Libya, Suriye, Yemen ve Bahreyn’e yayılarak Ortadoğu’da köklü bir devrime neden olmuştur. İsyancılar Mısır, Libya ve Tunus’ta yıllardan beri iktidarda bulunan devlet idarecilerinin görevlerinden uzaklaşmasını sağlamıştır. Suriye’de 2011 yılında başlayan isyan, hala devam etmekte ve çözülemeyen bu durum uluslararası arenada en çok tartışılan konuların başında gelmektedir (Orhan, 2013: 22-27).

Ortadoğu’da halkları isyana iten nedenler konusunda farklı düşünceler var olsa da iki farklı görüş benimsenmektedir. İlki, isyanın ABD projesi olduğu fikridir. İkincisi ise, Ortadoğu’da uzun süredir iktidarda bulunan liderlerin tutumları, ekonomik eşitsizlik, işsizlik ve insan haklarını temel alan fikirdir. Detlev Quintern, halk isyanının nedenlerini yukarıdaki gibi birçok nedenden kaynaklandığını kabul etmekle beraber ilk sıraya ekonomik yapıyı koymuştur. Quintern’e göre, Ortadoğu devletlerinin gelirlerinin çoğunu Batılı finans kuruluşlarında değerlendirmesi, Ortadoğu liderlerinin özelleştirme politikaları nedeniyle hâlihazırda var olan ekonomik eşitsizliğin artmasına sebep olması ve halkın psikolojisine işleyen adaletsizlik duygusu “*Arap Baharı*”nın başlangıç fitilini ateşlemiştir (Çil, 2011: 71-72).

2.1. Suriye’de İç Savaşın Nedenleri

Suriye’de yaşanan şiddeti ele aldığımızda nedenleri arasında dekolonizasyon süreci ve bunun sonuçları vardır. Suriye tam olarak kendi ayakları üzerinde duramayacak durumdayken, Fransa tarafından bağımsızlığı verilmiştir. Daha önce siyasi tecrübesi olmayan Suriye sudan çıkmış balık misali fazla hayatta kalamayacak sistemler inşa etmiştir.

Suriye’de toplumsal yapı etnik açıdan farklı olmasa da inanış bakımından farklılıklar vardır. İnsanlar arasında var olan inanış farklılıkları da rejimlere karşı güvensizlikleri ortaya çıkarmıştır (Tezcan, 2013: 13-14). Bir dini inanışa sahip olan

bir kimse lider olduğunda diğer kesimler bundan şüphe duymaktadır. Lider olan kimse diğer kesime güven duymadığından kendi yandaşlarını devlet mekanizmasına yerleştirerek bu güvensizliği yıkmaya çalışır. Esad'da bu güvensizliğe karşı devletin önemli kademelerine Nusayri²⁴ grupları yerleştirip, kendisine tam olarak sadık olmayan diğer inanışa sahip insanları dışlamıştır.

Rejim baskısı, ekonomik sorunlar, işsizlik, yolsuzluklar, rejim yöneticilerinin refah içinde hayatlarını idame etmeleri halk tarafından rahatsızlık ile karşılanmıştır. Suriye'de okuma-yazma oranı git gide artmaya başlamıştır. Televizyon, radyo ve sosyal medya (Facebook, Twitter) gibi kitle iletişim aletlerinin kullanımı yaygınlaşmıştır. Suriye toplumunda kadının toplum içindeki statüsü artmaya başlamış, erkek ile eşit statüde, aynı koşullarda olmayı arzulayan kadınlar özgürce yaşayacakları bir ortamda bulunmak istemişlerdir. Yukarıdaki nedenler çerçevesinde hareketlenen halk Mübarek, Kaddafi ve Zeynel Abidin Bin Ali'yi deviren Arap Baharı'nın etkisiyle Esad'a karşı ayaklanmıştır (Kınalıtopuk, 2014: 28).

2.2. Suriye İç Savaşı'na Giden Süreç

İlk Tunus'ta başlayan sırasıyla Mısır ve Libya'ya yayılan halk isyanları, Bahreyn, Yemen, Umman, Katar ve Suudi Arabistan da hafif hissedilirken, bazılarında sistem değiştirecek kadar etkili olmuştur. Suriye'de halk hareketinin sinyali, Mısır ile benzer şekilde, 4 Şubat tarihinde "*öfke günü*" yapılması ile verilmiştir. Lakin başlarda böyle bir hareket fazla destek bulmamıştır (Fielding-Smith, 2011). Suriye'de yapılan ilk gösteriler Ocak ayında başlamış olsa da etki edebilecek kabiliyete zamanla ulaşmıştır. Bu durumun dört nedeni vardır. Bunlar:

- Suriye'nin etnisiteli bir yapıya sahip olması. Bu nedenle her reformun bu yapıyı olumsuz etkileyeceği için, bu yapının aktörleri tarafından var olan durum korunmaya çalışılacaktır.

²⁴ Suriye nüfusunun yaklaşık olarak %10'luk kısmını oluşturan Nusayriler siyaset ve orduda etkili güce sahiptir. Nusayriler Suriye'nin kıyı kesimlerinde yer alan Lazkiye, Banyas ve Tartus kentlerinde yaşamaktadırlar. 1970'te Hafız Esad'ın Suriye'de devlet başkanı olmasıyla etkileri artmıştır. Hafız Esad iktidara gelmesiyle birlikte Suriyeli Hıristiyanlar ve Şii inancı dışında kalanlara baskı uygulamış ve böylece iktidarını garanti altına almaya çalışmıştır. Bu amaçla ordu ve devletin yönetiminde yer alan Baas'ın kadrolarına Nusayrileri yerleştirmiştir. Bu dönemde rejim destekçileri sadece Nusayriler olmamış, Dürziler, Hıristiyanlar ve rejime sadık Sünnilerde önemli görevlerde bulunmuşlardır (Ulutaş ve Bölme, 2012: 126).

- Beşar Esad, iktidar olmasından gelen süreye kadar kendi arzuladığı bir yönetim anlayışını hayata geçirmekten daha çok, statükonun aktörleri tarafından çevrelenen ve umulduğunun aksine rejim üzerinde yeterli bir etkisi olmayan bir liderdir. Esad reform talebine olumlu yaklaşırsa bile var olan sistemden dolayı hayatlarını idame ettiren aktörler Esad'a rağmen reformu engellemek için her şeyi yapacaklardır.
- Suriye'nin uluslararası arenada kendisine yakın ülkelerle hayata geçirmiş olduğu uzun vadeli ilişkilerinin olması. Var olan bu ilişkilerin hacmi göz önüne alındığında, statükonun sona ermesi, bu ülkelerin çıkarlarını neredeyse yok edeceğinden, bu ülkeler de, statükoyu ne olursa olsun desteklemeye devam edeceklerdir.
- Suriye'de yerleşmiş Baas yönetiminin fikirsel zemini, ekonomik ve siyasi anlamda reform yapmak için uygun bir sistemi meydana getirmek için uygun değildir (Bacık, 2011).

Suriye'de yapılan ilk gösteriler, Tunuslu Muhammed Buazizi'nin fitilini ateşlemesiyle başlayan süreç gibi 26 Ocak 2011'de Kürtlerin ağırlıklı olarak yaşadığı Haseke bölgesinde bir gencin kendini yakmasıyla başlamıştır (CNNTÜRK, 2011). Daha sonra Kürt kökenli iki askerin öldürülmesiyle Rakka kentinde gösteriler yoğunlaşmıştır (Dağ ve Arslan, 2013: 243). Şubat ayının başlarında başkent Şam'a ulaşan gösteriler, 17 Şubat'ta kalabalık bir gösteriye evrilse de, bu gösteride hedef Beşar Esad değil güvenlik güçleri olmuştur. Bundandır ki Suriye'de gösterilerin hemen etkili etmemesi; Esad rejimini reformları erteleme hususunda cesaretlendirmiştir (Abdulhamid, 2011).

Dera'da yapılan gösteriler, Esad rejimine muhalif olanlar tarafından benimsenmiş ve ülkenin çeşitli yerlerinde gösteriler artmaya başlamıştır. Muhalifler örgütlenerek ilk büyük gösterilerini 17 Mart günü gerçekleştirmişlerdir (Fares, 2015: 148). Bu gösteriler sırasında halk Esad rejiminden şunları talep etmiştir:

- *1963 yılından beri Suriye'de uygulanan olağanüstü halin kaldırılması,*
- *İçişleri Bakanlığı olmak üzere, çeşitli hükümet kurumlarının sivilleştirilmesi, güvenlik birimlerinin görev alanlarının yeniden tanımlanması, yasama,*

yürütme ve yargı organlarının yapılandırılması ve yargının bağımsızlaştırılması,

- *Bireysel hakların tanımlanması ve ülkedeki gelir dağılımında adaletin tesis edilmesi,*
- *Siyasi partiler yasasında değişiklik yapılması ve iktidardaki Baas Partisi'nin gücünün sınırlandırılması (Sandık ve Semin, 2012).*

18 Mart günü Şam, Halep, Kamışlı, Humus, Arfin, Rakka, Banyas ve genellikle Ermenilerin kalabalık olarak yaşadıkları Deir ez Zor'da gösteriler başlamıştır. Bu gösterilerin amacı, siyasi düzenlemelerin hayata geçirilmesi ve hapisanelerdeki siyasi suçlular nedeniyle ceza alanların serbest bırakılmasına yönelik olmuştur. Lakin Suriye'de 1963 yılından beri yürürlükte olan olağanüstü hal yasasının bir çıktısı olan güvenlik eksenli uygulamalar göz önüne alındığında yapılan ilk gösterilerin hızlıca sonuç vermesi olanaksız olmuştur. Suriye'deki yaşanan halk hareketi genel olarak Sünni Arapların yoğun olarak yaşadığı yerlerde ve bazı Kürtlerin yaşadığı yerlerde başlamış, Nusayriler, Dürziler ve Hristiyanlar en başlarda gösterilere katılmamışlardır. Gösterilerde diğer ülkelerde yaşanan halk hareketlerinden farklı olarak sistem tarafından yıllardır hor görülen gruplarının direkt olarak Esad rejimini hedef alması, Esad rejiminin göstericilere karşı aşırı güç kullanmasına neden olmuştur (Ayhan, 2011a). Gösterilerde Suriye ordusunun müdahalesi sırasında ölümler yaşanmıştır (Arar, 2011).

Der'a'da gösterilerin artması sonucunda Esad rejimi, Suriye'deki halk hareketlerinin diğer Arap ülkelerindekilerden bir farkı olmayacağını göz önünde bulundurarak hareket etmiştir. Esad rejimi, bunun dışında hem Suriye'deki halkın belli bir kesiminin yönetimin yanında olacağını, hem de Suriye'de yıllardan beri var olan İsrail ve Batı karşıtlığının rejime ağır bir darbe vuracak seviyede bir ayaklanmaya engel olacağını düşünmüştür. Bundandır ki Esad, Der'a'daki ilk gösterilerden sonra yeni bir strateji uygulamaya başlamıştır. Bir taraftan gösterilerin yapıldığı bölgelere asker göndererek durumun kontrolünü elinde tutulmaya çalışılırken, diğer taraftan da gösteriler nedeniyle ölümlerden sorumlu olanların cezalandırılacağı duyurulmuştur. Ayrıca gösteriler sırasında tutuklananlardan bazıları serbest bırakılarak, göstericilere karşı iyimser bir yaklaşım gösterilmiştir. Der'a'da

yapılan gösteriler Esad için, bu bölgenin Sünnilerin yaşadığı bölge olması ve Der'a'nın Ürdün ile sınır ticaretinde bulunması hasebiyle önemli olmuştur. Bu bölgede aktif olan Suriye Müslüman Kardeşler Örgütü'nün, Ürdünlü Müslüman Kardeşler Örgütü ile ilişkisi bulunmaktaydı. Bundandır ki buradaki gösterilerin devam etmesi halinde Esad rejiminin burayı kolay bir şekilde kontrol altına alamayacağı bilinmekteydi (Hinnebush, 2012: 95–113). Der'a'da Esad rejiminin yürüttüğü politikalar nedeniyle hayatını kaybeden sivillerin sayısının artmasıyla beraber uluslararası camianın da dikkati buraya yönelmiştir. Bu da Suriye'deki gösterilerinin giderek Suriye üstü bir probleme evrilmesine neden olmuştur (BBC, 2011).

25 Mart'ta Der'a kentinde yapılan gösteride birçok gösterici hayatını kaybetmiş ve cenazelerin ardından Der'a halkından sokaklara çıkan sayısı gidererek artmaya başlamıştır. Aynı gün Der'a gibi altı kentte gösterilerin yapılmaya başlanması sonucu Esad rejimi, ölü sayısının artması ve halkın git gide daha da çok gösterilere katılmaya başlaması üzerine (Malla ve Karam, 2011) göstericilerin tansiyonunu düşürmek için birtakım açıklamaları kamuoyuyla paylaşmıştır. Yapılan açıklamada göstericilere ateş açılması için emir verildiği iddiaları reddedilmiş, rejimin bazı hatalar yaptığı kabul edilmiştir. Ayrıca Der'a'nın ileri gelenleri ile toplanıp bir komisyon kurulabileceği, bu komisyonda isteklerin dillendirilebileceği ve rejimin işçi ücretlerine zam yapacağı, sağlık sisteminde yenilenme yapılacağı, yapılacak seçimlerde diğer partilerinde seçimlere katılmasının önündeki engellerin kaldırılacağı, basın sansürüne son verileceği ve yolsuzluğun kökünü kurutmak için yeni bir yapı inşa edileceği de açıklanmıştır (Miş, 2012: 265).

29 Mart'ta ise Esad rejimini destekleyenler, Şam başta olmak üzere bazı kentlerde gösteriler yapmış ve rejime desteklerini açıklamışlardır. Aynı gün rejim, rejim karşıtı olanları hoşnut etmek amacıyla hükümette değişiklik yapılması kararı alarak, hükümeti istifaya zorlamıştır (Slackman, 2011). Suriye'de gösterilerin başlamasının ardından yaptığı açıklamalar ile uluslararası kamuoyunda 48 yıldır var olan düzeni sonlandıracağı ümidi doğuran Esad, diğer halk ayaklanmaları ile karşılaşan ülkelerin aksine Suriye'de daha yumuşak bir geçişin olabileceği umutlarının devam etmesine neden olmuştur. Esad'ın 30 Mart günü Halk Meclisinde

yaptığı konuşmada önce Der'a ve civarında yapılan gösterilerdeki göstericileri küçük bir grup olarak tanımlamış, Suriyelilere tek vücut olma çağrısında bulunarak mezhep bazlı bir bölünmenin amaçlandığı üzerinde durmuştur (Marsh ve Chulov, 2011). Gösterilere katılan insanların tamamının kötü niyetli olmadığı dile getiren Esad *"hepimiz reform istiyoruz"* diyerek Suriyelilere bir konuşma yapmış, İsrail'e karşı yıllardır verdiğimiz mücadeleye ket vurmaya yönelik bir planla sınındıklarını belirtmiştir (Haaretz, 2011).

Beşar Esad, 16 Nisan'da yeni kabinenin göreve başladığı merasimde yaptığı açıklamada, mevcut Suriye'nin durumunun üç ana fikir ile aydınlatılabileceği üzerinde durmuştur. Esad'a göre bu üç fikir; komplolar, reform ihtiyacı ve halkın talepleridir. Esad'ın mevcut durumu komplo ile aydınlatmasının temel dayanağını *"Suriye'nin bağımsız bir şekilde politikasını belirleyerek kendi kararlarını almasının düşmanlarının hoşuna gitmediği"* düşünce anlayışı olmuştur. Esad, babasının ölümünden sonra iktidara gelmesiyle birlikte söylemlerinde çokça düzenlemelerin gerekli olduğunu dile getirmiştir. Lakin düzenlemeler için zaman vurgusu üzerinde durması ise, geçmiş dönemden bir farkının olmadığını ortaya koymuştur. Esad'a göre, Suriye'de düzenlemeler ile ilgili çalışmalar olmaktadır. Ancak bunların ivedilikle meyve vermesi imkânsızdır (Yeni Şafak, 2011).

Esad'ın yapmış olduğu bu konuşmadan kısa bir süre sonra 19 Nisan'da, bir aydır devam eden gösterilere katılan göstericilerin istediği en önemli isteklerinden birisi olan sıkıyönetimin kaldırılmasını amaçlayan Kanun Hükmünde Kararname Bakanlar Kurulunca imzalanmıştır. Olağanüstü halin bu KHK ile kaldırılmasıyla birlikte Suriye'de 48 yıldır var olan sistemdeki en önemli değişiklik, 1968 yılında kurulan olağanüstü halin bir çıktısı olan Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kapatılması ve bu kanunun kapsamına giren davaların ilgili diğer mahkemelere aktarılması olmuştur (Ctvnews, 2011). Kanunun, mahkeme kararına dayanmaksızın alıkoymalara ve yargılama yapmaksızın cezaevinde tutulmaya imkân veren bir düzenlemeye sahip olduğu dikkate alındığında, yapılan bu düzenlemenin görünüşte önemli olduğu; lakin Suriye'nin yönetim sistemi göz önüne alındığında işe yaramayacağı da aşikâr bir durumdur. Esad rejimi, gösterilerin ilk günlerinden itibaren halkı kazanmak için birtakım adımlar atmıştır. Bunlar; Suriye'nin

kuzeydoğusundaki Hasaka bölgesinde yaşayan Kürtlere Suriye vatandaşlığının verilmesi, işçi ücretlerine zam yapılması, ileride yapılacak seçimlerde diğer partilerinde seçimlere girmesinin önündeki engellerin kaldırılması, yolsuzlukları önlemek amacıyla yeni bir yapının meydana getirilmesi gibi açılımların yapılmasıdır. Bunlara olağanüstü halin kaldırılmasının ilave olması, gösterilerin etkisini azaltmaya yetmemiştir(Miş, 2012: 266).

Suriye Ordusu, 25 Nisan'dan itibaren Der'a ve çevresindeki gösterileri bastırmak amacıyla şiddet kullanma kapasitesini artırmış ve birlikler gösteri yapılan bu bölgelere girmişlerdir (Milliyet, 2011). Ordu birliklerinin bu bölgelere girmesi uluslararası kamuoyunda tedirginlik yaratmış ve Fransa'nın talebiyle BM Güvenlik Konseyi'nde Suriye'nin sivil halka karşı attığı bu adımın kınaması için bir kararın alınması yönünde faaliyetler yoğunlaşmıştır. BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon 22 Nisan'da yapmış olduğu açıklamada, Suriye ordusunun halka yönelik aşırı güç kullanmasını tenkit etmiş ve BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin bölgeye giderek incelemelerde bulunması konusu üzerinde durmuştur (URL-8). Ban Ki Moon'un ortaya koyduğu önerisini Suriye tarafı reddetmiş ve Suriye'nin medeni şekilde yapılan gösterilere karşı tepki göstermediği söylenmiştir (Malas ve Lauria, 2011). ABD, İngiltere ve Fransa'nın konu hakkında BM Güvenlik Konseyi'nde bir karar çıkartma çabalarına, BM Güvenlik Konseyi'nin diğer üyeleri Rusya ve Çin'in karşı çıkmasıyla sonuçsuz kalmıştır. Rusya'nın BM Daimi Temsilci Yardımcısı Alexander Pankin, mevcut durumun uluslararası anlamda bir tehdit olmadığını; lakin dışarıdan müdahale edilmesinin bölgede tehdit oluşturacağını dile getirmiştir (MacFarquhar, 2011).

29 Nisan'da Cuma namazı sonrası yapılan halk gösterilerine güvenlik güçlerinin müdahale etmesi sonucunda 66 insanın ölmesi, öncülüğünü ABD, İngiltere ve Fransa'nın yaptığı 16 ülke ile BM İnsan Hakları Konseyi'nin Esad rejimini kınayan bir karar almasına neden olmuştur. Bu yol, Rusya ve Çin'in BM Güvenlik Konseyi'nde kınama kararı alınmasını engelleyen tutumları nedeniyle seçilmiştir. BM İnsan Hakları Konseyi'nde, "*Suriye Arap Cumhuriyeti'nde insan hakları*" temalı bir panel yapılarak Suriye'deki mevcut durum ele alınmıştır. Panelin sonuç bildirisindeki bazı maddelere, 47 ülkenin üye olduğu İnsan Hakları

Konseyi'nde 26 üye lehde oy verirken, Rusya ve Çin'in öncülüğündeki 9 üye aleyhte oy vermiştir. Bazı ana konularda aleyhte karar alınması nedeniyle karar çıkartılmaması da elde edilen sonuç bildirgesinde, Suriye'de yapılan gösteriler esnasındaki ölümleri ve yapıldığı öne sürülen diğer insan hakları ihlalleriyle ilgili kovuşturma yapmak amacıyla Suriye'ye ivedilikle bir komisyon gönderilmesi karara bağlanmıştır. Bildirgede ek olarak gösteri yapan sivillere karşı işlenen suçların insanlığa karşı işlenen suçlar gibi değerlendirileceği belirtilmiştir. Ayrıca Konsey, Suriye'de gösteriler nedeniyle tutuklanan sivillerin acilen salıverilmesini, gazetecilere ve internete uygulanan sansüre son vermesini talep etmiştir (URL-9). Kurulan komisyonun ardından BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon, Esad rejimini komisyonla uyum içinde çalışmaya davet etmiştir. Komisyonun öncelikle gösterilerin ana üssü olarak görülen Der'a'da yapılan insan hakları ihlallerini araştırmak için Esad rejiminden izin talep ettiği belirtilmiştir. Eğer Esad rejimi izin verirse 7-8 Mayıs tarihlerinde komisyonun Der'a'da incelemelere başlaması ve inceleme sonucunda hazırladığı raporu Konseye sunması kararlaştırılmıştır (Ayhan, 2011b).

ABD ve AB üyeleri Suriye'ye karşı yaptırımların dozunun artırılmasına yönelik faaliyetlerini nisan ayının sonu itibari ile yoğunlaştırmıştır. 29 Nisan'da AB üyelerinin büyükelçileri, Suriye'ye uygulanacak yeni yaptırımları görüşmek amacıyla Brüksel'de bir toplantı yapmıştır (URL-10). Aynı gün ABD Başkanı Barack Obama, Esad rejimin bazı yetkilileri hakkında ekonomik yaptırım kararı almıştır. Suriye'de gösterilerin başlamasının akabinde ABD'nin Esad rejimini hedef alan ilk sert açıklaması ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'ın şu sözleriyle gelmiştir: *“Bugün alınan yaptırım kararlarının, Suriye hükümetine, eylem ve davranışlarının hesabının sorulacağı mesajının verilmesini amaçlamaktadır.”* (Warrick ve Sly, 2011). Uluslararası kamuoyu baskısı artarken, Esad rejimi gösterilerin yapıldığı bölgelerde hâkimiyeti sağlama yolunu seçmiştir. Bu ortamda göstericiler, 6 Mayıs Cuma gününü *“Kuşatmaya Meydan Okuma Günü”* olarak ilan etmişlerdir. 17 Mart'ta yapılan gösteriden sonra olayların dozunun giderek arttığı göz önünde bulundurulduğunda 6 Mayıs gününü bir dönüm noktası diye tabir etmek muhtemeldir. Mayıs ayı ile birlikte Esad rejimi uluslararası kamuoyuna şiddetin durdurulması yönünde kendilerinin de çaba sarf ettiğini birçok kez dile getirir de,

gösteriler gün be gün daha şiddetlenerek devam etmiş ve çatışmalarda git gide daha fazla insan hayatını kaybetmeye başlamıştır (Miş, 2012: 267-268).

6 Haziran günü Cirz El Şuur kasabasında 120 güvenlik görevlisinin muhalifler tarafından öldürüldüğü açıklanmıştır. Esad rejimi bu olaydan sonra daha da sertleşerek 31 Temmuz'da tanklar ile Hama'ya saldırarak, 95 muhalifi öldürmüştür. Esad rejiminin bu saldırısı Ramazan ayı arifesi olması nedeniyle muhalifler tarafından tepkiyle karşılanmış ve ülke genelinde çatışmalar alevlenmiştir. Ülke çapında yapılan gösteriler aynı Hama'daki gibi kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Bu olaylar tüm dünyanın yönünü bir kez daha Suriye'ye çevirmiş ve 3 Ağustos'ta Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından Esad kınanmıştır.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin "*kınama dışı*" bir aktiviteye girişmemesinden cesaret alan Esad, 7 Ağustos'ta Deir Ez Zor kentine girerek kontrolü eline geçirmiştir. Bu operasyon sırasında da Suriye Dışişleri Bakanı 2011 yılının sonuna kadar ülkede adil ve özgür bir seçim yapılacağını açıklamıştır. 9 Ağustos günü Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Şam ziyaretinde Esad yönetimine operasyonların durması konusunda tavsiyede bulunmuş ancak 10 Ağustos'ta Suriye silahlı kuvvetleri operasyonun sınırını genişleterek Türkiye'ye yakın bölgelere kadar uzatmıştır (Turhan, 2012: 106).

Böyle başlayan ve devam eden gösteriler zamanla taraflar arasında çatışmalara evrilerek Suriye'ye şamil olacak biçimde, Esad taraftarlarının ve Esad'a muhalif olanların karşılıklı kayıplar vermesine ve çığ gibi büyüyen önlem alınmaz bir hal almasına neden olmuştur. Mezhepsel farklılıklar öne çıkmış, muhalif grupların Esad yönetimini devirmek için giriştikleri mücadele bir iç savaşa dönüşmüştür (Turhan, 2012: 106-107).

2.3. Suriye İç Savaşı

Rejim güçlerinin düzenlediği saldırı sonrası 34 kişinin ölmesiyle, birlik duygusu daha da güçlenen muhalifler 19 Ağustos'ta Suriye Devrimi Genel Komisyonunu kurmuşlardır. 21 Ağustos'ta muhalifler, Esad sonrası iktidar boşluğu oluşmaması için geçici bir konsey kurmak amacıyla İstanbul'da toplanmışlardır.

Yapılan toplantı sonrası alınan karar ile Ulusal Konsey kurulmuştur. Ulusal Konsey, dış müdahaleyi reddederek milli birliği ön plana koymuştur (BBC, 2011).

Esad rejiminin düzenlediği bir operasyonda 24 kişinin ölmesi neticesinde Avrupa Birliği aldığı karar ile Suriye'den petrol ve petrol ürünü almayı durdurmuştur. Avrupa Birliği'nin ekonomik anlamda ambargosu ile karşılaşan Esad, Arap Birliği²⁵ Genel Sekreteri Nabil El Arabî ile yaptığı görüşmede reformların hızlandırılması konusunda anlaşmaya varmıştır (Ayhan, 2011c) Esad ile yaptığı görüşmede El Arabî; Suriye'nin güvenlik ve istikrarına önem gösterdiklerini ve Suriye'nin içişlerine müdahaleyi reddettiklerini bildirmiştir. Ayrıca Suriye'nin içerisinde bulunduğu bu kriz ortamından kurtulmasına yardımcı olmak istediklerini belirtip, Arap Birliği'nin hiçbir üyesinin Suriye'ye karşı bir karar alma koridoru olmayacağını sözünü vermiştir. Reformların yapılması beklenirken, Suriye'de olaylar büyüyerek devam etmiştir. Aktivistler, ülke çapındaki gösterilerde Suriye güvenlik güçlerinin açtığı ateş sonucunda en az 11 kişinin öldüğünü duyurmuşlardır. Cuma namazı sonrası muhalifler Şam, İdlib, Dera, Hama, Humus ve bazı kasaba ile şehirlerde gösteriler yapmışlardır. Gösterilere katılan askerler ile rejim askerleri arasında El Rastan'da meydana gelen çatışmalarda rejim askerlerinin ağır kayıp verdiği açıklanmıştır (Aljazeera, 2013).

16 Ekim 2011 tarihinde Kahire'de bir toplantı gerçekleştiren Arap Birliği, Suriye'nin üyeliğini askıya almasa da Esad yönetimine bir an önce şiddeti ve ölümleri durdurma çağrısında bulunmuştur. Arap Birliği on beş gün içinde rejim ile muhalifler arasında ulusal diyalogu sağlamak için Katar başkanlığında Mısır, Sudan, Cezayir, Umman ve Arap Birliği Genel Sekreteri'nin katılımıyla bir komite

---

²⁵ Arap Birliği gösterilerin başladığı Mart ayında, Suriye rejimi ile muhalifler arasında ulusal diyalog çağrısı yaptığı Ekim ayının ortasına kadar Suriye konusunda sessiz kalmıştır. Bunun arkasında, Arap Baharı ile birlikte bölgenin içinde bulunduğu durumun büyük payı olmuştur. Gerek Hüsnü Mübarek'in devrilmesinin ardından Mısır'daki siyasi belirsizlik, gerekse NATO'nun Libya operasyonu ilk aylarda Arap devletlerinin dikkatlerini Suriye'deki gelişmelerden uzak tutmuştur. Ayrıca Bahreyn, Yemen ve Suudi Arabistan'da patlak veren gösteriler hasebiyle Suriye'ye yönelik somut adım atmak istememeleri, Arap Birliği'nin Suriye konusunda etkili bir girişimde bulunmasını etkilemiştir. Ancak Ağustos ayıyla beraber NATO'nun Libya operasyonundaki tıkanmanın aşılması bölgede yeni gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Libyalı muhaliflerin Trablus'u büyük oranda ele geçirmeleri sonucunda Kaddafi'nin kaybettiğini netlik kazanması özellikle Körfez Ülkelerini rahatlatarak, bölge ülkelerinin diğer krizleri bölgesel platformlar da gündeme getirilmesine olanak sağlamıştır (Küçükkeleş, 2012).

kurulmasını kararlaştırmıştır (Küçükkeleş, 2012). Esad rejiminin göstericilerin isteklerini dikkate almaması ve onlara karşı uyguladığı şiddet politikasını sürdürmesi nedeniyle, 12 Kasım 2011 tarihinde Arap Birliği Suriye'nin üyeliğini askıya almıştır (Saleh ve Samir, 2011). 27 Kasım 2011 tarihinde Arap Birliği, aldığı bir karar ile Esad rejimine yönelik yaptırımlar uygulanması yönündeki niyetini netleştirmiştir (The Telegraph, 2011). Arap Birliği'nin bu kararından sonra, 19 Aralık 2011 tarihinde Kahire'de toplanan toplantıda Arap Birliği ve Esad rejimi Arap gözlemcilerin Suriye'de gösterilerin yapıldığı bölgelerde vazife yapmalarını öngören bir anlaşma imzalamışlardır (The Guardian, 2011). Anlaşmanın uygulamasında takip edilecek yöntem hususunda hem göstericilerin hem de uluslararası aktörlerin birtakım itirazları olmuştur. 60 kişilik bir heyet olması tasarlanan Arap Birliği gözlemci heyeti, yapılan görüşmeler sonucunda 170'den fazla kişiden oluşması kararına varılmış ve 24 Aralık'ta oluşturulan gözlemci heyeti Suriye'ye gitmiştir (Süer, 2012: 18) .

Arap Birliği gözlemci heyetinin gözlem yapacağı yerler Esad rejimi tarafından saptanmıştır. Ancak göstericiler, gözlemcilerin ilk olarak, Esad rejimi baskısının yoğun olduğu yerlerde yani Humus, Dera, Hama ve Şam gibi kentlerde gözlemlerde bulunması gerekliliğini kesin ifadelerle kamuoyuyla paylaşmışlardır. Suriye'ye gönderilen gözlemci heyetinin başkanlığına Sudan'da soykırım yapmakla suçlanan Mustafa El-Dabi'nin atanması nedeniyle gözlemci heyeti basın tarafından hedef tahtasına konulmuştur (France 24, 2011). General Mustafa'nın Humus'ta yapılan ilk gözlemlerin ardından vahim bir durumun olmadığını deklare etmesi, körfez ülkelerinin gözlemci heyetine şüphe ile bakmasına neden olmuştur (The Telegraph, 2011).

Arap Birliği'nin Suriye'deki durumu incelemek amacıyla gönderdiği gözlemci heyetinin görev süresi 19 Ocak'ta sona ermiştir. Heyetin hazırladığı rapor kamuoyu ile paylaşılmadan önce 22 Ocak 2012 tarihinde Kahire'de yapılan gizli toplantıda gündeme gelmiştir. Raporun içeriğine bakıldığında büyük bir kısmı, heyet hakkındaki bilgilerden oluşmuştur. Suriye'deki var olan durum ile ilgili de Esad rejimi ile göstericilerin çatışma konusunda bir denge içinde oldukları aktarılmıştır. Gözlemciler, medyada servis edilen haberlerden iki tarafın da sorumluluklarının

olduğu kanısına varmıştır. Raporun bu şekilde olması Suudi Arabistan ve Katar tarafından sert bir dille eleştirilmiştir. Esad rejimine karşı ayaklanan göstericilerin raporda suçlu olarak gösterilmesi sonucu Suudi Arabistan kendi gözlemcilerini heyetten çekmiştir. Suudi Arabistan'ın ardından Körfez ülkeleri de heyetten hem gözlemcilerini hem de desteklerini çekmişlerdir (Zavis ve McDonell, 2012).

Kahire'de toplanan Arap Birliği Dışişleri Bakanları toplantısında üyeler Suriye'deki şiddeti sona erdirmek amacıyla bir barış planı hazırlamışlardır. Daha sonra Doha'da toplanan Arap Birliği üyesi beş ülke eğer Esad barış planını imzalamaz ise, BM Güvenlik Konseyi'nin devreye girmesinin talep edilmesi yönünde bir karar almıştır. Esad yapılan bazı değişiklikler sonrası Arap Birliği'nin sunduğu planı imzalamıştır. Plan dâhilinde şiddeti incelemek amacıyla Arap Birliği gözlemcileri Suriye'ye giderek incelemelere başlamıştır. Ancak gözlemcilerin gideceği Hama'da göstericilerin üzerine ateş açılması sonucunda onlarca kişi hayatını kaybetmiştir. Ölümler Esad'ın plana uymayacağını gösterirken, muhalif kanadın silahlı kolu Özgür Suriye Ordusu (ÖSO)²⁶ gözlemcilerin gözlemleri sırasında güvenlik güçlerine yönelik tüm saldırıları durdurma kararı almıştır (Aljazeera, 2013).

Arap Birliği Genel Sekreteri -gözlemcilere rağmen- rejimin göstericilerin üzerine ateş açtığını açıklaması üzerine Arap Parlamentosu gözlemcilerin Suriye'den çekilmesini istemiştir. Arap Parlamentosunun isteği karşısında Esad Arap Birliği'nin planına uyararak siyasi mahkûmlara af getiren genel af yasasını ilan etmiştir. Bu af muhalif gösterilerin başladığı günden 15 Ocak 2012 tarihine kadar yönetim karşıtı gösterilere katılan herkesi kapsamıştır. Esad'ın genel af yasası çıkarmasını bir yumuşama belirtisi olarak algılayan Arap Birliği Esad'a yetkilerini devrederek erken seçime gitmesi ve ulusal hükümet kurması teklifinde bulunmuştur. Arap Birliği'nin

²⁶ Esad'ın halka karşı silah kullanılması direktifine karşı çıktıklarından dolayı Suriye Silahlı Kuvvetlerinden istifa eden ve düşük rütbeli Esad rejimi muhalifi askerlerin Esad'a karşı silahlı mücadele bulunmak amacıyla kurdukları bir gruptur. ÖSO amacını: "*Suriye halkının rejime gösterdikleri muhalefetin askeri ayağını oluşturmak*" şeklinde belirtmişlerdir. ÖSO Temmuz 2011 sonlarına doğru kurulmuştur. ÖSO'nun üyelerinin tamamı Sünni Müslümanlardan oluşmaktadır. Ordunun sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte ortaya atılan iddialara göre 15 bin kişiye ulaşmıştır (Köse ve Bölme, 2006: 85 - 86).

kendisine yaptığı bu teklif karşısında rahatsızlığını belli eden Esad, yapılan bu girişimi kınamıştır (Aljazeera, 2013).

Hafız Esad'ın 1982 yılında Müslüman Kardeşleri kanlı bir şekilde bastırmasının 30. yılında Esad rejimi de muhaliflere karşı bir müdahale gerçekleştirmiş ve müdahale sonucunda en az 68 sivil ölmüştür. Esad'ın yaptığı bu müdahale uluslararası camiadan tepki alsa da BM Güvenlik Konseyi'ne gelen karar tasarısı Rusya ve Çin'in vetosuna takılmıştır. Bu durumdan güç alan Esad rejimi tutumunu daha da sertleştirerek Hama'da 117 kişinin ölmesiyle sonuçlanacak bir müdahale gerçekleştirmiştir. Hama'da yaşanan olaylardan sonra Arap Birliği muhaliflere yardım ve Birleşmiş Milletlerden Barış Gücü yollanması talebinde bulunma kararı almıştır (Aljazeera, 2013).

Arap Birliği'nin Birleşmiş Milletler eksenli politikalar yürütmek istemesi sonucunda BM Genel Kurulu'nun 16 Şubat 2012 tarihinde almış olduğu 66/253 sayılı karar²⁷ neticesinde 23 Şubat 2012 tarihinde Birleşmiş Milletler ve Arap Birliği Kofi Annan'ı Suriye Özel Temsilcisi olarak atamıştır. Suriye ordusunun ağır silahlarla göstericilere yönelik gerçekleştirdiği operasyonların arttığı bir zamanda Annan, Şam'a bir ziyaret gerçekleştirmiş ve Beşar Esad ile bir görüşme yapmıştır. Kofi Annan yaptığı bu ziyaretinde, Esad'a birtakım önerilerde bulunmuş ve bu önerilerle ilgili Esad'ın tutumunu gözlemlemeye çalışmıştır (Borger ve Pearse, 2012). Annan, Şam ziyaretinden sonra Ankara ve Doha'nın da içlerinde bulunduğu diğer bazı bölge ülkelerinin başkentlerine ziyaret gerçekleştirerek, Suriye'deki mevcut sorunların çözümünde bu ülkelerden destek istemiştir. Annan yaptığı bu ziyaretlerin akabinde 16 Mart'ta "*Suriye için Annan Barış Planı*" diye adlandırdığı planını Esad rejimine ve muhaliflere sunmuştur (Sandık ve Semin, 2012). Annan bir taraftan Esad rejimi ile pazarlıkları sürdürürken diğer taraftan da başlangıçtan beri Esad rejimini destekleyen Rusya, Çin ve İran'a ziyaretlerde bulunarak, bu ülkelerinde planı desteklemelerini istemiştir. Çeşitli çekinceleri sahip olsalar da bu üç

²⁷ 62/253 sayılı karar: Sivillere karşı güç kullanımının sonlandırılması, siyasi mahkumların salıverilmesi, Arap Birliği ile Arap ve uluslararası medyanın Suriye'ye rahat bir biçimde girme izni verilmesi, taraflar arasında Arap Birliğinin nezaretinde siyasi bir diyalogun kurulması ve BM Genel Sekreteri ile ilgili BM kuruluşları, Arap Birliğinin Suriye'de yaşanan olaylara son vermek amacıyla yaptığı çabalarına bir özel temsilci atamak ve her türlü destek vermek saikiyle yardımcı olması gibi hususlar içermektedir. (URL-11)

Esad rejimini destekleyen ülke prensip olarak planı desteklemiştir. Annan'ın planı görüşmek amacıyla Çin'e yaptığı ziyaret esnasında Esad rejimi, Putin'in de önerisiyle 27 Mart'ta Annan planını kabul ettiğini açıklamıştır (BBC, 2012). Annan planı altı madde olarak hazırlanmış ve maddeler ekseriyetle çatışmaların durması için uygun ortamın oluşturulmasını amaçlamıştır. Annan Planı:

- *Suriye yönetimi, “halkın meşru istek ve kaygılarına yanıt vermek için başlatılacak olan ve Suriyelilerin liderlik edeceği kapsamlı siyasi süreç” için Annan’la işbirliği içinde çalışmayı taahhüt etmektedir.*
- *Suriye, çatışmaları durdurmayı ve insanların yaşadığı bölgelerde görülen askeri hareketliliği ve ağır silahların kullanılmasını derhal durduracağını taahhüt eder. Bu adımlar atılırken Suriye, şiddeti sonlandırmak için BM gözetimi altında Annan’la birlikte çalışacaktır. Annan, muhaliflerden de bütün çatışmaların sona erdirilmesi için benzer taahhütler beklemektedir.*
- *Suriye insani yardımın iletilmesi ve yaralıların tahliye edilmesi için günlük iki saatlik “insani duraklama”yı kabul etmekte ve uygulamaktadır.*
- *Suriye “rastgele tutuklanan kişilerin serbest bırakılma hızını ve kapsamını” ve bu kişilerin tutulduğu yerlerin bir listesini sunmayı taahhüt etmektedir.*
- *Suriye ülke genelinde gazeteciler için hareket özgürlüğünü sağlamayı ve “ayrımcı olmayan bir vize politikası uygulamayı” taahhüt etmektedir.*
- *Suriye “yasalarca garantilenen çerçevede toplanma özgürlüğü ve barışçıl gösteri yapma hakkına saygı duyacağını” taahhüt etmektedir (Annan, 2012)*

Annan'ın altı madde olarak tasarladığı barış planına Esad rejiminin 27 Mart 2012 tarihinde olumlu dönüş yapmasıyla, 10 Nisan'dan sonra Suriye'de ateşkesin başlayacağı, 12 Nisan'dan sonra da ateşkesin kesin olarak yürürlüğe gireceği üzerinde uzlaşmıştır (Black, 2012). Esad rejiminin bu tutumu sonrası BM Güvenlik Konseyi, Suriye'de gözlem yapmak amacıyla 250 kişilik bir grubun gönderilmesi yönünde karar almıştır. Önce 30 kişilik bir grubun Suriye'ye gönderilmesi Konsey'de onaylanmıştır. Akabinde, BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon gruptaki kişi sayısının 300'e yükseltilmesini gündeme getirmiştir (McFarquhar, 2012). Ateşkesin ilanından sonra Esad rejimi ateşkese tam manada riayet edeceğini bildirse

de fiiliyatta ateşkese uymamıştır. Mayıs sonunda Hule’de 108 kişinin öldüğü saldırının ardından, Annan 28 Mayıs’ta Suriye’ye bir ziyaret daha gerçekleştirerek Esad ile bir görüşme yapmıştır. Yapılan görüşme sonrası Annan’ın “*topyekûn savaş yaklaşıyor*” açıklaması Esad rejiminin Annan planına riayet etmeyeceğinin bir işareti olarak yorumlanmıştır (BBC, 2012).

BM Güvenlik Konseyi’nin Suriye’de, Rusya ve Çin’in veto etme yetkileri nedeniyle pasif kaldığı için alternatif çözüm arayışlarına başlanmıştır. Bu arayışların bir çıktısı olarak “*Suriye’nin Dostları Toplantıları*” adıyla yeni bir vetire başlamıştır. Bu toplantıların yapılmasındaki amaç, öncelikle muhalifleri güçlendirmeye yönelik çabaların arttırılması, muhaliflerin meşruiyetinin sağlanmasında yardımcı olarak muhaliflerin tek çatı altında toplanmasının sağlanması ve bu doğrultuda muhaliflere belirli konularda yardımcı olunması olmuştur. Bu sürecin ilk adımı olarak 24 Şubat 2012 tarihinde Tunus’ta ilk toplantı yapılmıştır. Bu toplantıya Rusya ve Çin katılmamıştır. Toplantıda ilk olarak Suriye’deki sivillere karşı Esad rejiminin güç kullanmasına yeniden atıf yapılmış ve ivedilikle çözüm elde edilmesi için tüm ilgililere çağrı yapılmıştır. İlaveten, Esad rejimine yönelik yaptırımların devam edilmesi üzerinde durulmuştur. Toplantıda “*Suriye Ulusal Konseyi*”(SUK)’in Suriye halkını temsil edebilecek bir oluşum olduğu açıklanmıştır. Beşar Esad’ın iktidardan çekilmesi ve Arap Birliği denetimde genel seçim yapılarak bir geçiş hükümetinin oluşturulması önerisinde bulunulmuştur (CNNTÜRK, 2012).

1 Nisan 2012 tarihinde İstanbul’da Suriye’nin Dostları Toplantısı’nın ikincisi gerçekleştirilmiştir. Toplantıya Birleşmiş Milletler, Arap Birliği, Avrupa Birliği, İslam İşbirliği Teşkilatı, Körfez İşbirliği Teşkilatı ve Afrika Birliği’nin de aralarında bulunduğu 83 ülke ve birçok uluslararası örgüt temsilcisi katılmıştır. Esad rejimi toplantı öncesinde, Annan Barış Planı’na uyacağını açıklamıştır. Uluslararası kamuoyu tarafından Esad rejiminin bu adımı kafalarda soru işaretlerine neden olmuş ve uluslararası kamuoyu bunu zaman geçirmeye yönelik bir hamle olarak değerlendirmiştir. Toplantıda üzerinde uzlaşılan kararların en önemlileri, Esad rejiminin yerine muhaliflerin muhatap olarak tanınması ve Esad rejimine Annan Planı’na uyma çağrısında bulunulması olmuştur. Ayrıca Esad sonrası dönemin şablonu bu konferansta somutlaşmış ve genel olarak, “*Suriye’nin mevcut*

kurumlarının korunması ve yeni Suriye'nin parlamenter bir demokrasi olması gerektiği hususları" üzerinde durulmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı). Her ne kadar toplantı öncesinde Esad rejiminin Annan Planı'nı uygulayacağını açıklaması kafalarda soru işaretlerine neden olsa da sonuç bildirgesinin içeriğine bakıldığında bu plana şans tanındığı anlaşılmıştır. Ayrıca ÖSO'ya bazı alanlarda yardımda bulunulması da bu toplantı sonrası hayata geçirilmiştir (Çandar, 2012).

Suriye'deki mevcut şiddeti sonlandırmak amacıyla, sorunun başlangıcından itibaren uluslararası alanda birtakım adımlar atılmış ve toplantılar yapılmıştır. Yapılan toplantıların değişik isimler ve oluşumlar altında yapılmasının en önemli sebeplerinden birisi, BM'de uluslararası aktörlerin ortak bir noktada buluşamaması olmuştur. Bunun yanı sıra bölgesel aktörler ile yürütülen çalışmalar ise Suriye konusunda değişen çıkarlar nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. Bundandır ki, 30 Haziran 2012 tarihinde "*Suriye Eylem Grubu*" adı altında uluslararası bir konferansın Cenevre'de yapılması planlanmıştır. Özel temsilci Kofi Annan planladığı bu konferans ile Suriye'nin Dostları Toplantılarına katılmayan Rusya ve Çin'i de sürece dâhil edecek bir konferans yapmayı düşünmüştür. Daha sonra "*Cenevre-1*" olarak isimlendirilen bu konferansa, ABD, Fransa, İngiltere, Rusya, Çin, Türkiye, Irak, Katar, Kuveyt, AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi ile BM Genel Sekreteri katılmıştır. Suriye'deki mevcut durumu ivedilikle sonlandırmak amacı olan bu konferansın en önemli özelliği, daha önce BM nezdinde hiç uzlaşmayan tarafların üzerinde mutabık olduğu nihai bir bildiriye ortaya çıkarması olmuştur (Miş, 2013: 228-229).

Konferansın ana konusu Esad'ın gitmesinden sonra oluşacak durum için yol haritasının nasıl oluşturulacağı olmuştur. Lakin bu konuda tartışmaların en sert geçtiği yer geçiş sürecinde Esad'ın pozisyonunun ne olacağı ile ilgili olmuştur. Konferanstan ilk olarak, her kesimin konsensüs sağlayacağı bir geçiş hükümeti kurulması kararı çıkmıştır. Kurulacak geçiş hükümetine Suriye'de var olan her kesimin katılması kararlaştırılmıştır. Buradan hareketle geçiş hükümetinde Esad rejiminin de olacağı anlaşılmaktadır (Bingöl, 2012). Konferansta ayrıca anayasa ve adalet sisteminin elden geçirilerek elde edilen çıktı ile referanduma gidilmesi, anayasal sistem inşa edildiğinde, özgür ve çok partili seçimler için hazırlık yapılması,

kadınların bu sürecin her noktasında temsil edilmesi gibi kararlar alınmıştır (URL-12). Konferansta Annan Planı'nın desteklenmesi konusunda fikir birliğine varılmıştır. Suriye Ulusal Konseyi, "Cenevre Mutabakatı"na göz ardı edildiklerini gerekçe göstererek karşı çıkmıştır. Ayrıca SUK, Esad rejimi sonrası oluşturulacak geçici hükümetin siyasal sisteminin dışarıdan dayatılmasına veya mezhepçi anlayışa sahip olmasına karşı çıkacaklarını belirtmiştir (NTV, 2012).

6 Temmuz 2012 tarihinde Paris'te Suriye'nin Dostları Toplantısı'nın üçüncüsü 100'den fazla ülkenin ve muhaliflerin temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Toplantının sonunda, Esad rejimine karşı uygulanan yaptırımların arttırılması, daha fazla ülkeye yayılması için beraber hareket edilmesi ve muhaliflere yapılan yardımların artırılması kararlaştırılmıştır. Esad rejimine karşı alınacak önlemlerin görüşüldüğü toplantıda, 30 Haziran 2012 tarihinde Cenevre'de gerçekleştirilen "Suriye Eylem Grubu" konferansında kararı alınan "geçiş hükümeti kurulması" fikrinin ve Annan Planı'nın hayata geçirilmesi istenmiştir. Buna ek olarak, Rusya ve Çin'den Esad rejimine vermiş oldukları desteği nihayete erdirmeleri istenerek, Suriye'ye karşı güç kullanımını da içeren BM Anlaşmasının 7. bölümdeki maddelerden²⁸ birisinin hayata geçirilmesi talebinde bulunulmuştur. Toplantıda konuşan ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, Rusya ve Çin'in, Esad rejimini desteklemenin sonucuna katlanmaları gerektiği fikrini açık bir dille ortaya koymuş ve Suriye'de siyasal açıdan bir dönüşüm olması için yaptırımlar içeren bir kararın BM'den çıkarılmasını gündeme getirmiştir. Clinton'un bu açıklaması diplomasi çevrelerince gözdağı olarak yorumlanmıştır (Daou, 2012).

Annan Planı'nın hayata geçirilememesi ve Suriye'deki durumun daha da şiddetlenmesi sonucunda Annan, Esad rejimine destek veren devletlerin de onaylayabileceği ve muhaliflerin de içinde bulunacağı bir geçiş hükümeti fikrini gündeme getirmiştir. Rusya beklenildiği gibi bu fikre olumlu yaklaşmıştır (BBC, 2012). Buradan hareketle, Annan 10 Temmuz'da Esad ile bir görüşme yapmış ve bir çözüm planı için çalıştıklarını iletmiştir (The Telegraph, 2012). Daha sonra İran'a giderek çözüm planı yolunda Tahran'ın yardımını Annan Planı'nda olduğu gibi talep

²⁸ Madde-39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51.

etmiştir (Erdbrink, 2012). 19 Temmuz'da ABD ve müttefikleri BM Güvenlik Konseyi'ne Esad rejiminin tüm uyarılara rağmen muhaliflere karşı ağır silahlar kullanması sonucunda sert yaptırımlar öngören bir tasarı getirmiştir. Lakin bu karar tasarısı Çin ve Rusya'nın vetosu yüzünden hayata geçmemiş. Böylece bir kez daha BM sisteminin sakat yapısı ortaya çıkmıştır (Gladstone, 2012).

20 Temmuz'da BM Güvenlik Konseyi, Suriye'deki BM gözlem grubunun görev süresini son kez olmak şartıyla 30 gün daha uzatılması kararını almıştır (Al Arabiya News, 2012). Suriye'de sivil kayıpların artması hem bölgesel hem de küresel aktörleri yeni kararlar alma yoluna itmiştir. İlk olarak 14-15 Ağustos 2012 tarihleri arasında Cidde'de toplanan İslam İşbirliği Teşkilatı'nın 4. Olağanüstü İslam Zirvesi'nde Suriye'nin üyeliği askıya alınmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı). Suriye'deki krizi çözmek amacıyla üretmiş olduğu politikalarından sonuç alamayan Kofi Annan görev süresinin sonunda görev süresini uzatmak istememiştir. 17 Ağustos 2012 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri ve Arap Birliği Genel Sekreteri'nin yaptığı görüşme sonucunda Lahdar İbrahimi Kofi Annan'ın yerine atanmıştır (Gladstone, 2012).

Suriye'nin Dostları Grubu tarafından yapılan toplantıların temel amacı, muhaliflere destek olmak olmuştur. Lakin atılan tüm adımlara rağmen, Suriye'nin Dostları Toplantılarında Suriye Ulusal Konseyi beklentilere cevap verememiştir. Bundandır ki bu yapı genellikle tüm Suriye'yi kucaklamama ve bazı grupların etkisi altında kalma suçlamalarıyla karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca Suriyeli Kürtler gibi bazı muhalif gruplar çeşitli gerekçeler öne sürerek, Suriye Ulusal Konseyi'nin içerisinde değil kendi başlarına mücadelelerini yapmışlardır. Suriye Ulusal Konseyi'nin gitgide etkisini kaybetmesiyle birlikte yeni ve kapsayıcı bir muhalif çatı örgütü kurma fikri gündeme gelmiştir. Yapılan çalışmaların bir çıktısı olarak 8-11 Kasım tarihleri arasında Doha'da "*Ulusal Devrim İnisyatifi*" toplantısı yapılmıştır. Toplantıda alınan karar doğrultusunda 11 Kasım 2012 tarihinde "*Suriye Devrimi Muhalefet Güçleri Komisyonu (SDMK)*" adında yeni bir muhalif çatı örgütü kurulmuştur. Komisyonun başkanlığına Muaz el Hatip, seçilmiştir (Miş, 2013: 227-228). SDMK'nın kurulmasından sonra Suriye muhaliflerini tek çatı altında toplamak ve muhaliflerin kendi arasında var olan sorunları ortadan kaldırmak amacıyla

faaliyetlere başlamıştır. Komisyonun kurulmasıyla Avrupa Birliği SDMK'yı, Suriye halkının tek meşru temsilcisi olarak tanımıştır (Aljazeera, 2013).

SDMK'nın uluslararası arenada Suriye'nin tek meşru temsilcisi olarak Batılı devletler tarafından tanınmaya başlanması sonucunda Esad, muhaliflere verilen desteğin kesilmesi karşılığında yeniden seçime gidilmesi, geniş temsile dayalı bir hükümet kurulması, yeni bir anayasa hazırlanması ve genel affı içeren bir barış planı hazırlanması üzerinde çalışmalar yapıldığını uluslararası kamuoyu ile paylaşmıştır. SDMK Esad'ın sunduğu barış planını reddetmiştir. Barış planını reddeden SDMK, İstanbul'da yaptığı toplantıda gerekli maddi ve siyasi desteğin sağlanmaması nedeniyle Suriye'de geçiş hükümeti kurma planını ertelediklerini duyurmuştur (Aljazeera, 2013).

12 Aralık 2012 tarihinde Marakeş'te Suriye'nin Dostları Toplantısı'nın dördüncüsü gerçekleştirilmiştir. 127 uluslararası aktörün katıldığı toplantıya SDMK'da katılmıştır. Böylece SDMK ilk defa bir uluslararası toplantıya katılmış ve diğer aktörler tarafından resmen tanınmıştır (Aljazeera, 2012). ABD'nin toplantıdan bir gün önce SDMK'yı Suriye halkının tek meşru temsilcisi olarak tanıması, diğer aktörlerin de SDMK'yı tanınmasının yolunu açmıştır. Böylece toplantıda muhaliflere olan destek artmıştır. Toplantıda Esad'a görevi bırakması gerekliliği tekrar hatırlatılmış ve Esad sonrası geçiş döneminin nasıl olacağı konuları ele alınmıştır. Ayrıca muhaliflere desteğin hangi konuları kapsayacağı yeniden belirlenmiştir. Bu minvalde SDMK lideri Muaz el Hatib'in toplantıda yaptığı konuşmada siyasi desteğin yanında ekonomik destekte istemesi yeni bir sürece girildiğini gözler önüne sermiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı).

Esad ve muhaliflerin yaptıkları karşılıklı mücadelede sivillerin ve çocukların zarar görmesi sonucunda Birleşmiş Milletler bünyesinde yer alan Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu her iki tarafın da savaş suçu işlediğini açıklamıştır. Suriyeli muhalifler dünyayı Suriye halkına yönelik işlenen suçlara karşı utanç verici bir şekilde tepkisiz kalmakla suçlayıp protesto amaçlı uluslararası görüşmelerden çekildiklerini bildirmişlerdir. Aynı gün Moskova ziyaretinde bulunan

Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim çatışmaları sona erdirmek için tüm muhalifler ile aynı masaya oturabileceklerini açıklamıştır (Aljazeera, 2013).

Muaz el Hatib Batının muhaliflere yardım için çok fazla şart koştuğunu ve krizi kendi çıkarları için kullanmaya çalıştığını iddia ederek görevinden istifa etmiştir. Muaz el Hatip'ten boşalan koltuğa geçici hükümetin başbakanı olarak Gassan Hito seçilmiştir. SDMK içeride başkan seçip birliği sağlarken dışarıda da Arap Birliği Esad'ın koltuğunu SDMK'ya vermesiyle önemli bir kazanım elde etmiştir (Kaçar, 2013: 4-5). Muhaliflerin uluslararası arenada önemli destek aldığı sırada El Nusra El Kaide'ye bağlılığını ilan etmiştir (Zaman, 2013).

Arap Birliği'nde koltuğunu SDMK'ya kaptıran Esad, El Nusra'nın²⁹ El Kaide'ye bağlılığını açıklaması sonucunda oluşacak uluslararası ortamdan olumlu pay almak için genel af ilan etmiştir. Muhalifler arasında bulunan El Nusra'nın Sünni El Kaide'ye bağlılığını ilan etmesinin ardından Lübnan'da bulunan Şii örgüt Hizbullah³⁰ da Esad'ı destekleyeceğini açıklamıştır. Suriye'de olayların şiddetlenmesi ve Batı açısından terör örgütü olarak kabul edilen grupların müdahil olması sonucunda ABD ve Rusya Cenevre'de toplantı yapılmasını kararlaştırmıştır. Taraflara iletilen toplantı talebine Esad olumlu cevap verirken, muhaliflerden olumsuz cevap gelmiştir (Aljazeera, 2013).

Daha önce Esad rejiminin pek çok kez kimyasal silah kullandığını iddia eden ABD, rejimin muhaliflere karşı kimyasal silah kullandığını tespit etmesinin ardından muhaliflere desteğini arttırma kararı almıştır. Konu ile ilgili araştırma yapması için Birleşmiş Milletler tarafından görevlendirilen heyetin kimyasal silah kullanıldığına

²⁹ Suriye'de Esad rejimine karşı silahlı mücadelede bulunan, Irak'taki El Kaide ile bağlantılı silahlı muhalif gruptur. Liderliğini 2011'de Irak'tan Suriye'ye gelen Abu Muhammad al-Colani yapmaktadır. Tahmini olarak 5000 - 7000 arasında cihatçısı olduğu bilinmektedir. Al Nusra daha çok etkin olduğu bölgeler Şam ve Humus olup, ayrıca Halep ve Deyr Zor'un gece konu mahallelerinde etkilidir. Esad güçlerine ait kontrol noktalarına ve karakollarına saldırıları düzenlemektedir. Al Nusra'nın amaçları arasındadır; Tüm İslam toprakların Selefî İslam'ın hâkim olması, İslam devletinin ve halifeliğin tekrar kurulması, Kuran-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in hadislerinin kaynak alınarak Şeriat hukukunun uygulanması vardır (Terkan vd., 2015: 42-56).

³⁰ İran ve Suriye desteğiyle İsrail'e karşı kurulan Lübnan Hizbullah'ı Suriye'de olayların başlangıcından bu yana Esad tarafına destek vermektedir. Şii kökene sahip olan bu yapılanma Suriye'de Nusayrilere yaşadığı bölgeleri koruyarak, Suriyeli Nusayrilere kendilerini korumak için silah eğitimi vererek, Esad yanlısı olan gruplardan savaşçı birimler oluşturmak ve mezhepsel ayrımı yapan provokasyonlarla Esad rejimine destek olmaktadır (Bakeer, 2012).

dair rapor vermesi sonucunda, ABD Dışışleri Bakanı John Kerry müdahaleye girişebileceklerini belirtmiştir. Müdahale için kararlı olan Obama yönetimi Kongre'ye yetki istemek amacıyla başvurmuştur. ABD Kongresi'nin üst kanadı olan Senato Dış İlişkiler Konseyi'nin müdahaleyi onaylamasının ardından Esad askeri müdahaleyi önlemek amacıyla Kimyasal Silahlar Sözleşmesini³¹ imzalayacağını açıklamıştır. Yapılan anlaşma sonucunda Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü Suriye'deki kimyasal silahların ABD tarafından imha edilmesine karar vermiştir (Aljazeera, 2013).

2013'ün Mayıs ayından itibaren Cenevre-2 Konferansı'nın çalışmaları başlamıştır. Ancak konferansın toplanması; Suriyeli muhaliflerin parçalanmışlığı ve konferansa katılacak uluslararası aktörlerin çözüm konusunda farklı düşünceleri nedeniyle devamlı ertelenmiştir. Suriye'de yaşanan olaylar karşısında iki farklı pozisyona sahip olan ABD ve Rusya, barışı temin etmek amacıyla bir geçiş hükümetinin kurulması konusunda benzer fikre sahiptir. Ancak Esed rejimi ve muhaliflerin geçiş sürecindeki konumunun ne olacağı ve geçiş sürecinde müzakerelerin nasıl yapılacağı konusunda aralarında farklılıklar vardır (Karan, 2013). Konferans öncesi bir yandan kendi aralarında var olan ayrılıkları minimize etmek, diğer yandan da muhalifleri ve Esed rejimini belirli konularda uzlaştırmak amacıyla 12 Ocak'ta muhalifleri destekleyen aktörler Paris'te bir toplantı düzenlemişlerdir. Toplantıya Fransa, Türkiye, ABD, İngiltere, Almanya, İtalya, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Mısır ve Ürdün Dışışleri Bakanları ile SDMK heyeti katılmıştır. Toplantıda ilk kez açıkça Suriye'de savaş suçu işleyenlerin yargılanmasının gerekliliği dile getirilmiştir. Ayrıca savaş suçları mahkemesinin devreye sokulmasının üzerinde durulması, Esed rejimini hedef alan bir mesaj olması hasebiyle önemli olmuştur. Toplantı neticesinde yayımlanan deklarasyonla Suriyeli muhaliflerden Cenevre-2 Konferansı için BM Genel Sekreteri'nin davetine olumlu cevap vermesi istenmiştir (T.C. Dışışleri Bakanlığı).

³¹ Sözleşme, imzalayan devletlere bazı sorumluluklar yüklemiştir. Sözleşme metnini imzalayan her devlet imzaladığı andan 30 gün sonraya kadar, kimyasal silah envanterini, üretim bilgilerini ve diğer devletler ile kimyasal silah bazındaki var olan ilişkilerini yazılı olmak kaydıyla Örgüte sunmak zorundadır. Bu bildirimden sonra sözleşmenin dayattığı bir zorunluluk olan diğer aşamada kimyasal silahların imha edilmesidir. Sözleşme, imzalayan ve imzalamayan devletler arasında, ağır olarak görülebilecek bir takım kurallar içermektedir. Sözleşme imzası olan devletler ile imzası olmayan devletler arasında kimyasal silah bazlı ticaret veya ortaklık yapmasını yasaklamıştır (TBMM).

Cenevre-2 Konferansı başlarken, Suriye'deki olayların nihayete ereceği konusunda katılımcılarda iyimser bir hava olmamıştır. Bunun bazı nedenleri vardı. İlki, önceleri çözüm için bölgesel ve küresel düzeyde birçok girişimlerde bulunulmasına rağmen çözüm için ortak bir paydada buluşulamamasıdır. İkincisi, uluslararası aktörlerin değişik planlarının olmasıdır. Suriye'de olayların başlamasıyla birlikte devreye sokulan Arap Birliği Barış Planı ile Esad'ın görevini yardımcısına devretmesi istenmiştir. Esad'ın buna karşı çıkması planın sonuçsuz bırakmıştır. Arap Birliği bu gelişmenin akabinde konuyu BM'ye taşıyarak, sorunu BM ile ortak hareket ederek çözmeye çalışmıştır. Ancak bu doğrultuda hazırlanan Annan Planı da Rusya ve Çin'in Esad rejimine yönelik yaptırımları BM Güvenlik Konseyi'nde veto etmesiyle sonuçsuz kalmıştır. Ayrıca muhalifleri desteklemek amacıyla toplanan Suriye'nin Dostları Toplantıları da Suriye sorununa herkesin kabul edebileceği bir çözüm getirememiştir. Üçüncüsü, konferans öncesi meydana gelen krizlerdir. BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon'un önce İran'ı konferansa davet etmesi ve ardından gelen tepkiler sonucu bu daveti geri çekmesi krize sebep olmuştur. Suriyeli muhalifler ve onlar gibi düşünen uluslararası aktörler İran'ın konferansa katılması için önce Cenevre-1 sonucu ortaya çıkan çerçeveyi kabul etmesini ve Esad rejimi yanında savaşan birliklerini çekmesini şart olarak koşmuşlardır. İran'ın konferansa katılması durumunda konferansa katılmayacağını bildiren Suriye Ulusal Koalisyonu'nun bu tepkisi nedeniyle İran'a yapılan davet geri çekilmiştir. Konferans öncesi yaşanan bir diğer kriz, Kürtlerin çoğunluğunu temsil eden muhalif kanadının konferansa davet edilmemesi olmuştur (Miş, 2014).

Konferanstan bir gün önce Suriye Ulusal Konseyi konferansa katılmayacağını açıklamıştır (URL-13). Ayrıca Suriye'nin kuzeyindeki Kürt bölgesinde en çok desteği alan Demokratik Birlik Partisi (PYD) muhaliflerden uzaklaşması neticesinde konferansa davet edilmemiştir. Buna tepki olarak PYD konferans öncesinde Rojova bölgesinde özerklik ilan etmiştir (Aljazeera, 2014). Konferansın sonucunu etki edebilecek en önemli olay ise, konferanstan iki gün önce Esad rejiminin yaptıklarını ortaya koyan "*Suriye'de Savaş Suçları*" raporunun yayımlanması olmuştur. Yayımlanan bu rapor Esad rejiminin savaş suçlarından yargılanma ihtimalini gündeme getirmiştir. Çünkü bulgular o kadar açık ve netti ki, savaş suçu için

kurulacak mahkemelerin bunları kabul edeceğinden şüphe duyulmamıştır. Ayrıca bu raporun konferansta Esad rejimi ve müttefikleri üzerinde baskı oluşturabileceği de düşünülmüştür (Black, 2014).

Cenevre-2 Konferansı iki tur üzerinden yapılmıştır. İlk tur 23-31 Ocak 2014 tarihleri arasında, ikinci tur ise 10-15 Şubat 2014 tarihleri arasında yapılmıştır (Arı, 2014: 57). Konferanstaki iki önemli gelişme ileriye umutla bakılmasına neden olmuştur. İlki, Esad rejimi ile muhaliflerin ilk defa bir masa etrafında buluşmasıdır. İkincisi, bazı bölgelerde insani yardım konusunda müzakere yapılmış olmasıdır. Buradan hareketle Humus'ta geçici de olsa bir ateşkes sağlanmış ve Kızılhaç vasıtasıyla Humus'a insani yardım gönderilmiştir. Ancak taraflar masadan kalkmadan önce BM görevlilerinin Humus'ta saldırıya uğramaları bu konuda var olan iyimser havayı bozmuştur (Kenar, 2014).

2. tur görüşmelerinin ardından konferansın organizatörü Lahdar İbrahimi, yapılan görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanması hasebiyle Suriye halkından özür dileyerek görüşmeleri sonlandırmıştır. Görüşmelerin istenilen hedefe ulaşamaması konusunda taraflar birbirlerini suçlamışlardır. Esad rejimi, terör ile mücadelenin gündemin ilk maddesi olması gerektiğini ve bu olmadan geçiş hükümetinin müzakere edilemeyeceğini belirtmiştir. Esad rejiminin bu isteğine Rusya tam destek vermiştir. Rus temsilci, Esad rejiminin bazı adımları attığını ancak muhaliflerin Cenevre-1'de kabul edilen hususları başlangıç noktası olarak kabul etmediğini açıklamıştır. Muhalifler ise öncelik verilecek konunun geçiş hükümetinin ön şartlarının müzakere edilmesi olduğunu savunmuştur. Esad rejiminin siyasi bir çözüm istemediği sadece karşı tarafı oyalamak istediği gündeme gelmiştir. Bunun en açık göstergesi olarak, konferans sırasında Esad rejiminin bombalamaya devam etmesi gösterilmiştir. Muhalifler, Esad rejimi geçiş hükümetini görüşmeyecekse üçüncü tura katılmayacaklarını açıklamışlardır. ABD ve muhalifleri destekleyen diğer ülkeler konferansın bir sonuç alınmadan sona ermesinden dolayı Esad rejimini sorumlu tutmuşlardır (Miş, 2015: 180 – 181).

Suriye’de muhalifler ile çatışan İslami gruplardan Irak-Şam İslam Devleti (DEAŞ)³² ve Hizbullah’ı Suriyeli muhalifler Arap Birliği’nin terör listesine almasını 25. Arap Birliği Zirve’sine ön hazırlık olarak toplanan Arap Birliği 141. Dışişleri Bakanları toplantısında talep etmiştir. Yapılan 25. Arap Birliği Zirve’sinde DEAŞ ve Hizbullah’ın terör listesine alınması talebi gündeme gelmemiştir. Arap Birliği Esad rejiminin tutumu ve Suriye muhaliflerini temsil eden tek oluşum olması nedeniyle Suriye halkının meşru temsilcisi olarak SDMCK’yı iştret etmiştir. Ayrıca ileriki yıllarda düzenlenecek birlik toplantılarına SDMCK’nın davet edileceği bildirilmiştir (Gökler, 2014a).

3 Haziran 2014 tarihinde cumhurbaşkanlığı seçimi yapmaya karar veren rejim kendi adayı olarak mevcut cumhurbaşkanı Beşar Esad’ı göstermiştir. Cumhurbaşkanlığı seçim kararı alarak Suriye’de havayı yumuşatmaya çalışan Esad, yaklaşık iki yıldır kuşatma altında bulunan 2 bin 400 muhalif ve sivilin Humus’tan çıkmasına izin vermiştir (Radikal, 2014). Ancak buna rağmen çatışmaların devam etmesi sonucunda Suriye’nin doğusundaki bölgelerde ÖSO, İslami Cephe, Nusra Cephesi, Tevhid Tugayı, Ahrar’uş Şam ve diğer silahlı unsurlar DEAŞ ve rejim güçlerine karşı ortak hareket etmek için “*Mücahitlerin Şura Meclisini*” kurmuşlardır (Özgür Gündem, 2014).

3 Haziranda yapılan seçimleri kazanan Esad ilk iş olarak “*09 Haziran 2014 tarihinden önce işlenen suçlar için genel af öngören*” 2014/22 sayılı kararı onaylamıştır. Muhalifleri yumuşatmak için bu kararı alan Esad, DEAŞ sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Irak’tan Suriye topraklarına dönen DEAŞ, Suriye’nin Irak sınırına yakın bölgedeki petrol yataklarını ele geçirmiştir (Gökler, 2014b). Ayrıca Suriye içerisinde ilerleyişini sürdüren DEAŞ’ın diğer bir kolu da Şaar bölgesindeki doğalgaz sahasının kontrolünü rejim güçlerini bozguna uğratarak ele geçirmiştir. Diğer taraftan Halebî ele geçirdikten sonra stratejik öneme sahip Rakka’da bulunan Tabka Askeri Havaalanını kontrol altına alan DEAŞ hem rejimin hem de

³² Nisan 2013’de Nusra Emirinin El Kaide’nin Irak’taki koluna bağlı olmadıklarını ilan ettikten sonra kurulmuştur. Daha çok Suriye dışında yabancı askerlere sahip olan örgüt, Irak ve Suriye içerisinde ortak operasyonlar yürütmektedir. Örgüt Rakka’nın alınmasından sonra merkezini buraya taşımıştır. ÖSO’dan bağımsız olarak hareket eden örgüt, Şeriat Devleti kurmak amacıyla hem Esad ile hem de muhalif örgütlerle mücadele etmektedir (Erdoğan ve Deligöz, 2015: 7-22).

muhaliflerin tepkisini çekmiştir. DEAŞ'ın yaptığı saldırıların benzerini yapan El Nusra Cephesi de Golan Tepelerinde bulunan 45 Birleşmiş Milletler askerlerini kaçırmıştır. Nusra Cephesi, Birleşmiş Milletlerin Suriye konusunda sessiz kalması nedeniyle askerlerin alıkonulduğunu duyurmuştur (Gökler, 2014c). Örgüt içinde yapılan görüşmeler sonucunda rehin alınan Birleşmiş Milletler askerleri serbest bırakılmıştır (Gökler, 2014d).

DEAŞ'ın Suriye'de yayılması nedeniyle ABD ve müttefikleri havadan DEAŞ mevzilerini vurduklarını duyurmuşlardır. DEAŞ'a yapılan bu operasyonun Suriye'nin iç işlerine karışmak olduğuna değinen Rusya Devlet Başkanı Putin, Suriye'den izin alınmasının gerekliliğini savunmuştur. Konu hakkında açıklama yapan Esad terörle mücadelede uluslararası çabaları desteklediğini dile getirmiştir (Gökler, 2014d). DEAŞ'ın Suriye'nin kuzeyindeki Kürt Bölgelerine saldırması sonucunda, Kürtler birlikte hareket etmek için kendi aralarında Duhok Anlaşmasını imzalamışlardır. ÖSO Kürtlere yardım kararı alırken, ABD hava saldırısında bulunma, silah ve sağlık malzemeleri yardımı yapma kararı almıştır (Gökler, 2014e).

DEAŞ ile yapılan mücadelenin daha da yaygınlaşmasını öngören teklif NATO'nun masasına gelmiştir. Yapılan görüşmelerden sonucunda NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg, DEAŞ'a karşı kara operasyonlarında yerel güçlerin kullanılması gerektiğini kamuoyuyla paylaşmıştır (Hürriyet, 2014). NATO'nu bu tavrı neticesinde ABD başta olmak üzere koalisyon güçleri bölgede DEAŞ ile çatışan gruplara havadan silah ve tıbbi malzeme yardımı yapmıştır. Ancak bazen yapılan hatalar neticesinde bu yardımlar DEAŞ'ın eline geçmiştir. NATO'nun tutumu ve ABD'nin yardım sözü karşısında Suriye İç Savaşı'nın başlangıcında güçlü konumda olan ancak ilerleyen süreçte parçalanma nedeniyle güç kaybeden ÖSO, DEAŞ'a karşı savaşılan gruplara yardım amacıyla asker gönderme kararı almıştır (Türkiye, 2014). DEAŞ ile savaşılan gruplardan biri olan Kürtler ise PYD altında birleşmiş ve muhaliflere katılmamıştır. Bu ortamda Suriye yerel bazda dört gruba bölünmüştür: Esad rejimi, muhalifler, DEAŞ ve PYD.

Lahdar İbrahimi yerine BM Suriye Özel Temsilciliğine getirilen Staffan de Mistura Suriye'deki çatışmaların artması sonucunda Esad ile görüşüp, Esad'a

“*Halep Ateşkes Planı*”³³’ını sunmuştur. Esad kendisine sunulan planı incelemeye değer bulmuştur. Ancak inceleme sürecinde programda istenilen şartların oluşmayacağını ve Esad’ın muhaliflere karşı duruşunda herhangi bir değişim olmayacağını savunan muhalifler planı reddetmiştir. Halep Ateşkes Planı’nın muhalifler tarafından reddedilmesi sonucunda harekete geçen Staffan de Mistura Gaziantep’te muhalif grupların temsilcileriyle Suriye’deki iç savaş konusunu görüşmüştür. Mistura muhaliflerden çatışmalara ara vermesini istemiştir (Gökler, 2014e).

Suriye İç Savaşı’nda daha etkin bir rol oynamak isteyen Rusya tarafları bir masada toplamak amacıyla Moskova’da bir konferans düzenleyeceğini açıklamış ve taraflara davet göndermiştir. Gönderilen bu davet Esad rejimi tarafından olumlu karşılanırken, muhalifler Rusya’nın baştan beri Esad rejimi yanlısı olduğu ve tarafsızlığın söz konusu olmadığı için daveti geri çevirmiştir. Moskova’da dışişleri konuk evinde Esad rejimi ve muhaliflerin yaptığı görüşmeye, çoğunluğunu rejimin tanıdığı muhalifler katılmıştır. Taraflar arasında yapılan görüşmeler neticesinde Esad rejimi ve muhalifler uzlaşma belgesinde yer alacak hususlar konusunda anlaşmalarını açıklamışlardır. Görüşmelerin Koordinatörü Doğu Bilimleri Enstitüsü Başkanı Vitaly Naumkin, Esad rejimi ile muhalifler arasında gerçekleştirilecek görüşmelere zemin oluşturacak “*Moskova İlkelerini*” kamuoyuyla paylaşmıştır (Milliyet, 2015). Moskova İlkeleri’nde şu prensipler benimsenmiştir:

“Suriye Devletinin egemenliğinin, bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunması. Teröre karşı koalisyon yapılması. Cenevre Bildirgesi gereğince asıl çözümün siyasi yoldan üretilmesi zemininde siyasi çözümün esas olması. Gelecekte Suriye’de demokratik bir devlet kurulması. Dış müdahalede bulunmaması. Devlet kurumlarının korunması ve Suriye ordusunun elindeki silahın sınırlanması. Kanun önünde tüm vatandaşların eşit olması. Adaletin sağlanması. Suriye Hükümetinin onayı olmaksızın hiçbir yabancı savaşçının girmesine izin verilmemesi. Suriye üzerindeki yaptırımların kaldırılması. Golan Tepelerindeki işgalin sonlandırılması.” (Anadolu Ajansı, 2015).

ABD bölgede öncelikle hedefi DEAŞ olarak belirlemiş ve bu konuda Esad ile işbirliğine gidilebileceğini açıklamıştır. ABD’nin yaptığı bu açık çağrıya bir televizyon kanalında verdiği demeçte cevap veren Esad, ABD öncülüğünde terör örgütü DEAŞ’a karşı kurulan koalisyonu oluşturan ülkelerin çoğunun terörü

³³ Halep’ten başlanarak başka bölgelerde de uygulanacak dondurulmuş bölgeler. Plan, her iki tarafın Halep’ten başlamak kaydıyla belirlenen bazı bölgelerde ateşkes yapılmasını öngörmüştür.

desteklediğini ileri sürerek, bu oluşuma katılmayacağını tüm dünya ile paylaşmıştır (Milliyet, 2015). ABD ve koalisyonun hava ve YPG³⁴'nin kara harekâtları neticesinde DEAŞ ile çatışmak zorunda kalmayan Esad, kendisinin terör örgütü olarak gördüğü muhalifler üzerindeki operasyonlara devam etmiştir. Operasyonların temel merkezi Halep olmuştur. Esad'ın Halep'te yaptığı operasyonlardan rahatsız olan BM Suriye Özel Temsilcisi Staffan de Mistura, Esad'a ateşkes öngören yeni bir plan sunmuştur. Sunulan plan neticesinde Esad, Halep'e düzenlediği her türlü hava saldırısına 6 hafta ara vermeyi kabul etmiştir. Ancak Esad'ın verdiği sözü tutmaması neticesinde Halep'teki muhalifler çatışmanın dondurulmasını öngören planı reddetmişlerdir (Cumhuriyet, 2015).

Halep merkez olmak üzere muhaliflerin bulunduğu bölgelerde Esad rejiminin hava saldırılarına devam etmesi neticesinde SDMK, BM Güvenlik Konsey'inden Suriye'nin bir bölümünü uçuşa yasak bölge ilan etmesini talep etmiştir. Ayrıca ülkedeki durumun Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne (UCM)³⁵ sevk edilmesini istemiştir.³⁶ BM Güvenlik Konseyi'ne gelen bu istek Rusya ve Çin tarafından veto edilmiştir. UCM konusu da, Suriye'nin mahkemenin kuruluşuna kaynaklık eden Roma Statüsüne taraf olmaması nedeniyle³⁷ sonuçsuz kalmıştır (Star, 2015).

BM Suriye Özel Temsilcisi Staffan de Mistura, Cenevre'de Suriye'deki duruma bir çare bulmak amacıyla birtakım görüşmeler yapılmasını planlanmıştır. Mistura yapılacak görüşmeler için Esad rejimi, Muhalifler, Türkiye, İran, ABD, Rusya ve PYD (ilk kez bir uluslararası konferansa davet edilmiştir.) başta olmak üzere birçok aktöre davet göndermiştir. Ancak uluslararası arena da terör örgütleri olarak kabul edilen DEAŞ ve El Nusra davet edilmemiştir (Sputniknews, 2015).

³⁴ PYD'nin silahlı koludur.

³⁵ Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM), uluslar arası ilgiye mazhar en ciddi suçlar olan soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ile saldırı suçunun faillerini yargılamak ve hesap verilebilirliği sağlamak amacıyla kurulan ilk daimi uluslararası ceza mahkemesidir (T.C. Dışişleri Bakanlığı).

³⁶ Roma Statüsü Madde-5: Mahkemenin yargı yetkisine giren suçlar tüm uluslararası toplumu yakından ilgilendiren çok ciddi suçlar ile sınırlıdır. Statüye uygun olarak Mahkeme aşağıdaki suçlar üzerinde yargı yetkisi vardır;

1. Soykırım suçu;
2. İnsanlığa karşı suçlar;
3. Savaş suçları;
4. Saldırı suçu; (TBMM).

³⁷ Roma Statüsü Madde-4: Mahkeme, statüde öngörülen görev ve yetkilerini herhangi bir taraf devlet veya özel bir anlaşma ile başka bir devlet toprakları üzerinde yerine getirebilir (TBMM).

ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Jeff Rathke'nin şu açıklaması ABD'nin görüşmelerin olumlu sonuçlanması açısından görüşünü ortaya koymuştur:

“İran, Suriye'deki çatışmanın barışçıl şekilde sonlandırılmasında yapıcı rol oynamak istiyorsa, Esad rejimine desteğini sona erdirmeli ve Cenevre Bildirisinin ilkelerin desteklemeli. Kapsam, tarih ve katılım BM özel temsilcisinin üzerinde çalıştığı bir şey ama ilkeler açık: Cenevre Bildirisi.” (Vatan, 2015)

Konu ile ilgili bir açıklama da BM Sözcüsü Ahmet Fevzi'den gelmiştir. Fevzi, 4 Mayıs 2015 tarihinde Cenevre'de başlayacak Suriye görüşmelerine katılmayı reddeden herhangi bir taraf bulunmadığını ve görüşmelerde ülkenin içinde bulunduğu durum ile siyasi dönüşüm sürecine nasıl geçileceğinin ele alınacağını belirtmiştir (Aljazeera, 2015).

Cenevre'de süren görüşmeler esnasında katılan gruplar ile birtakım görüşmelerde bulunan Mistura, öncelikli hedefin silahların susturulması olduğunu belirterek şu açıklamayı yapmıştır:

“Şu anda sivilleri korumak için her türlü çabayı göstermek; Suriyeli, bölgesel ve uluslararası aktörlerin sorumluluğundadır. Ağır silahların kullanımı kabul edilemez. Askeri güç kullanımı sadece daha fazla acı, yıkım yaratacaktır. Suriye'de siyasi çözüm acilen ihtiyaç vardır. Sadece böyle bir çözüm Suriye halkının acılarını sona erdirebilir.” (URL-14).

Ancak yaklaşık iki ay süren ve tarafların birbirlerini dinleme şansı bulduğu bu görüşmeler neticesinde katılımcılar ortak bir paydada buluşmamıştır. Böylece büyük umutlarla yapılan Cenevre Görüşmeleri istenilen hedefe ulaşmadan sona ermiştir.

Suriye Lideri Beşar Esad'ın yaptığı “*ordunun savaşacak insan bulma konusunda sıkıntı yaşadığı*” açıklaması ve Rusya açısından önemli bazı bölgelerin muhaliflerin eline geçme tehlikesi nedeniyle Rusya daha etkili bir şekilde sürece dâhil olmuştur. Daha önce attığı çeşitli askeri adımlarla önlemlerini alan Rusya, parlamentoya getirdiği tasarının kabulüyle, “*terörle mücadelede Esad rejimine destek olmak*” sloganıyla Suriye'de hava operasyonlarına başlamıştır. Operasyonlar daha çok Rusya için önemli hedefler ile sınırlı kalmıştır (Oytun, 2015). Rusya havadan operasyonlara başlarken; karadan Esad rejimi ve PYD'den destek almıştır.

Harita 2: PYD (YPG)'nin Sahip Olduğu Topraklar (Aljazeera, 2015)

PYD, DEAŞ'ın Kobani'ye saldırması sonucunda başta ABD olmak üzere koalisyondan aldığı yardım neticesinde bu saldırıyı bertaraf etmiştir. Kobani'yi DEAŞ'tan temizleyen PYD, kendi açısından önemli bir nokta olan Tel Abyad'ı DEAŞ'ın elinden almıştır. Tel Abyad'ı DEAŞ'tan almasıyla bölgede etkinliğini gösteren PYD, Suriye'de Kürt Devleti kurmak amacıyla Cerablus'u kendine hedef olarak belirlemiştir. Bu durumu Suriye'nin sınır komşusu olan Türkiye tepkiyle karşılamıştır. Bu çerçevede ABD, PYD'yi tam karşısına alacak adımlar atmasa da, Türkiye'nin bu rahatsızlığını göz önünde bulundurarak hareket etmiştir. Cerablus'a yönelmesinde ABD'nin tam desteğini alamayan PYD böylece Rusya ile yakınlaşmaya başlamıştır. Aslında PYD, Rusya'ya Türkiye'nin Suriye konusundaki bazı isteklerini kabul etmemesi nedeniyle yaklaşmıştır (Aydoğan, 2015: 58–59). (Rusya, Türkiye'nin öne sürdüğü tampon bölge fikrine karşıdır.) PYD, Rusya'ya bu amaçla yaklaşırken; Rusya'nın PYD'ye yaklaşmasının nedenleri şunlardır:

- PYD ne Esad rejimiyle savaşmış ne de Suriyeli muhaliflerin içinde yer almıştır. PYD Esad rejimiyle çatışması gerekirken, ÖSO ve diğer muhalif gruplar ile çatışmıştır. Mesut Barzani'nin desteklediği Suriye Ulusal Kürt Konsey'ine karşı olmuştur. PYD, Erbil ve Duhok'ta Kürtler ile imzalamış olduğu anlaşmalara tam uymamıştır. Esad rejimine karşı Suriyeli muhaliflerin tarafında bulunan bazı Kürt partili yetkilileri tutuklamış veya Kantona girişlerini yasaklamıştır.

- PYD'nin muhalifler herhangi bir kazanım elde etmemişken, kuzeyde Kürt kantonları kurması iç dengelerde değişime neden olmuştur. Kantonlarda Esad rejimine karşı tüm faaliyetler yasaklanmıştır (Semin, 2015).

Rusya'nın Suriye'de yaptığı operasyonlarda muhalifleri hedef alması sonucunda ABD, Türkiye, Almanya, İngiltere, Fransa, Katar ve Suudi Arabistan ortak bildirme yayınlayarak, Rusya'ya Suriyeli muhaliflere ve sivillere yönelik saldırılarını ivedilikle sonlandırması çağrısında bulunmuştur (Yeni Şafak, 2015). Suriye İnsan Hakları Ağı (SNHR) Başkanı Fadıl Abdulgani, Suriye'de Rusya tarafından vurulan hedeflerin % 96'sından fazlasının sivil olduğunu iddia etmiştir (URL-15). Bu iddia nedeniyle Rusya'nın operasyonları karşısında tepkisiz kalan BM'ye tepki olarak SDMK, BM Suriye Özel Temsilcisi Mistura'nın ülkedeki krizin çözümü için önerdiği barışı sağlama konulu çalışma gruplarına katılmama kararı almıştır (Yeni Asya, 2015) .

Rusya'nın operasyonlara başlamasıyla daha karmaşık bir hal almaya başlayan Suriye meselesine çözüm üretmek amacıyla ABD, Rusya, Türkiye ve Suudi Arabistan Dışişleri Bakanları, 23 Ekim 2015 tarihinde Suriye'deki iç savaşa siyasi bir çözüm bulmak amacıyla Viyana'da yapılacak görüşmelerin birinci turunun yapılmasını planlamışlardır. Yapılan görüşmede taraflar ortak bir noktada buluşmamışlardır. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Esad'ın geleceği konusunda bir karar almadıklarını, Suriye'de var olan tüm sorunların bu görüşmeye katılan ülkeler tarafından çözüleceğine dair bir algı oluşturmak istemediklerini söylemiştir. Lavrov konuşmasına şöyle devam etmiştir: *“Görüşmelere İran ve Mısır'da katılmalı. 30 Haziran 2012'de kabul edilen Cenevre Mutabakatını teyit ettik. Görüşmelere devam edeceğiz.”* ABD Dışişleri Bakanı John Kerry'de 30 Ekim'de daha geniş katılımlı bir görüşme yapabileceğini söylemiştir. Suriye'de siyasal geçiş sürecinde farklılıkların sürdüğünü belirten Kerry, İran'ın da zaman içinde görüşmelere katılabileceğini belirtmiştir (Gökler, 2015a).

Yapılan birinci tur görüşmesinden sonra, 29 Ekim 2015 tarihinde Viyana'da ikinci tur görüşmesinde Esad rejimini destekleyen ülkeler ile Esad rejimine karşı olan ülkelerin dış işleri bakanları bir araya gelmiştir. Bu görüşme Esad rejimini

destekleyen İran'ın katıldığı ilk uluslararası toplantı olmuştur. ABD, Rusya, Türkiye, Suudi Arabistan ve İran'ın da aralarında bulunduğu 17 ülkenin³⁸ dışişleri bakanlarının katıldığı toplantı sekiz saat sürmüştür. Görüşmenin ardından ABD Dışişleri Bakanı John Kerry yaptığı açıklamada ABD'nin Suriye ile ilgili pozisyonun değişmediğini, Esad'ın Suriye'yi birleştirmesinin imkânsız olduğunu belirtmiştir. Suriye'nin toprak bütünlüğünün ve laik yapısının korunması gerektiğini vurgulayan Kerry, önümüzdeki iki hafta içinde yeni bir Suriye görüşmesinin yapılabileceğini söylemiştir. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ise, Esad'ın geleceği konusunda anlaşma sağlanamadığını, buna Suriye halkının karar vermesi gerektiğini dile getirmiştir. Lavrov, Suriye'de faaliyet gösteren DEAŞ ve diğer terörist organizasyonlarla ilgili BM listesinin yenilenmesi gerektiğini vurgulamıştır (Gökler, 2015a-2015b).

Esad rejimine destek veren ülkeler ile Esad rejimine karşı olan ülkeler arasında Viyana'daki görüşmelerin üçüncü turu 14 Kasım 2015 tarihinde başlamıştır. ABD Dışişleri Bakanı John Kerry, Rusya Dışişleri Bakanı Seegey Lavrov ve BM Suriye Özel Temsilcisi Staffan de Mistura yapılan görüşmelerin sonrasında ortak açıklama yapmışlardır. Ortak açıklamayı yapan Kerry görüşmelerin sonucunu şu ifadelerle kamuoyuna deklare etmiştir:

“Barış görüşmelerinin tarafları, çözümü hazırlamak için atılacak bir dizi adımda karar kıldı. 6 ay içerisinde geçiş hükümeti kurulacak ve 18 ay içerisinde seçim yapılmasına karar verildi. Ancak Esad'ın geleceğine ilişkin bir anlaşmaya varılmadı. Suriye rejimi ile muhalifler arasında görüşmelerin 1 Ocak'ta başlayacak. BM denetiminde öngörülen ateşkesin DEAŞ, EL Nusra cephesi ve diğer terör örgütleri için uygulanmayacak.” (Hürriyet, 2015)

John Kerry'nin yaptığı bu açıklamalar sonucunda okların hedefindeki Esad, muhaliflerle müzakereye başlamak için “*terörist-muhalif*” ayrımının yapılması gerektiğini savunarak, yönetimi bırakmaya yanaşmayacağını mesajını vermiştir. (URL-16).

Suriye'de günümüzde de çatışmalar tarafların uzlaşmaz tutumları nedeniyle devam etmektedir. Her gün yeni can kayıplarının yaşandığı bölgede şiddetin durmasını uluslararası kamuoyu isterken, barışı koruyan kurumlar kendilerini

³⁸ ABD, Rusya, Türkiye, Suudi Arabistan, İran, Çin, Irak, Lübnan, Mısır, Ürdün, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya.

oluşturan aktörler nedeniyle işlevsiz kalmaktadır. Gerekli adımların zamanında atılamaması sonucunda bölge terör örgütlerinin filizlenebileceği bir alan haline gelmiştir. Oluşan bu ortamdan yararlanarak ortaya çıkan bazı terör grupları belirli bölgelerde hâkimiyeti ele geçirerek dünyaya kafa tutmaktadır. Bu yüzden sorun başlangıçta iki taraf arasında hâsıl olurken, zamanla taraf sayısının artması sorunu daha karmaşık hale getirmiştir.

2.4. Suriye İç Savaşı Sırasında Türkiye-Suriye İlişkileri

Türkiye ve Suriye karar alıcıları arasında aile dostluğuna kadar uzanan ilişkiler Arap Baharı'nın Suriye'ye sıçraması sonucunda yerini nefret söylemlerine bırakmıştır. Türkiye'nin Suriye'de yaşanan olaylardan dolayı Suriye'yi terk etmek zorunda kalan insanlara kapılarını açmasıyla birlikte ilişkiler farklı bir boyuta taşınmıştır. Türkiye sınır komşusu olarak sığınmacı sorununu en yakın şekilde yaşayan ülke olması hasebiyle Suriye meselesine diğer ülkelerden daha çok ilgi duymuştur. Bundandır ki, Türkiye Suriye sorununu kendi iç sorunu olarak algılayarak, direk müdahil olmak istemiştir.

Arap Baharı'nın Suriye'ye sıçraması rejim karşıtı gösterilerin sokaklara yayılmasına neden olmuştur. Esad rejimi halkın yaptığı bu gösterileri silahlarla, tanklarla ve yaptığı şehir kuşatmalarıyla bastırmıştır. Esad rejiminin göstericileri bu şekilde bastırması tüm dünyanın yanında Türkiye'nin de dikkatini çekmiştir. Esad rejiminin uyguladığı bu politika Suriye'nin iç savaşa doğru gitmesine sebebiyet vermiştir. Suriye'nin her yerinde Esad rejimi ile göstericiler çatışır hale gelmiş ve bunun neticesinde çok sayıda Suriyeli ya hayatını kaybetmiş ya da yaşadığı yerleri terk etmek zorunda kalmıştır (Kınalıtopuk, 2014: 34-35).

Suriye'nin içinde bulunduğu durum Türkiye Dışişleri Bakanlığı'nın internet sitesi tarafından şöyle anlatılmıştır:

“Suriye’de halkın insan hakları, iyi yönetim, hukukun üstünlüğü ve demokrasi gibi evrensel değerler sahip olma arzusuyla ortaya koyduğu meşru taleplerin, rejim tarafından baskı ve şiddet politikalarıyla bastırma yoluna gidilmesi ülkeyi bir çatışma ve kriz ortamına sürüklemiştir. İlk olarak Mart 2011’de Dera’da başlayan rejim karşıtı gösteriler, ülkenin büyük bir bölümüne yayılmış, bu gösterilere karşı rejim güçlerinin ve rejime bağlı paramiter grupların başvurdukları şiddetin etkisiyle Suriye karılması zor bir şiddet sarmalı içersine girmiştir.”

Olayların başlangıcında Şam'a ziyarette bulunan Ahmet Davutoğlu olağanüstü halin kaldırılması ve orduların şehirlere sokulmaması tavsiyesinde bulunmuştur. Davutoğlu bu ziyaretinde reform konulu bir konuşma yapması beklenen Esad'a hazırlamış olduğu konuşma metnini vermiştir. 15 Nisan 2011 tarihinde Esad'ın yaptığı reform konuşmasında kendisine verilen metni göz ardı etmesi ilişkilerin seyrini etkilemiştir (Aljazeera, 2014). 28 Nisan 2011 tarihinde Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarı Hakan Fidan ile Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı Kemal Madenoğlunu Suriyeli yetkililere fikir vermek amacıyla Şam'a göndermiştir. Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad ve Suriye Başbakanı Adil Sefer ile yapılan görüşmelerde Türkiye'nin Suriye'de yapılacak reformlara destek vereceği bildirilmiştir (Sabah, 2011).

Recep Tayyip Erdoğan, 24 Nisan 2011 tarihinde Showtv'de yayımlanan Siyaset Meydanı adlı programda şu açıklamayı yapmıştır:

"Biz Suriye'nin parçalanmasını bölünmesini asla istemiyoruz. Suriye burada özellikle de bu bölünmeye fırsat verecek herhangi bir çıkışa müsaade edilmemelidir. Çünkü burada insanların özgürlükleri söz konusu. Bu özgürlük mücadelesinde de değerli dostumuz Beşar Esad'ın tavrını çok kararlı koyması lazım. Bir tanesi olağanüstü hali kaldırdım dedi, güzel ama bunun fiyiyatta uygulamasını yap. Nedir bu uygulama? İnsanlara kurşun sıkılmasın. Artık bunlar aşıldı. Kurşun sıkarsan bu olmaz."

Yapılan bu açıklama sonrası Türkiye'nin Şam Büyükelçisi Ömer Onhon'u Dışişleri Bakanlığı'na çağırarak Velid Muallim açıklamalar neticesinde üzüntülerini bildirmiştir (Cumhuriyet, 2011).

27 Mayıs 2011 tarihinde Esad ile telefon görüşmesi gerçekleştiren Erdoğan, Suriye'deki son durum ile ilgili Esad'tan bilgi almıştır (Bloomberght, 2011). Erdoğan ile yaptığı telefon görüşmesinde reformları biran önce hayata geçireceğinin sözünü veren Esad, 31 Mayıs'ta genel af yasasını onaylamıştır. Af yasası sonrası açıklama yapan Ahmet Davutoğlu: *"Siyasi reformların yapılması için genel af gerekliydi."* diyerek memnuniyetini dile getirmiştir (Posta, 2011).

Haziran 2011 seçiminden AK Parti'nin zaferle çıkması sonucunda Esad Erdoğan'ı arayarak tebrik etmiştir. Tebrik görüşmesinde Suriye'deki olaylar ile ilgili görüş alışverişinde bulunulmuştur. Ayrıca Erdoğan, Esad'a şiddetten uzak durmasını ve yapacağı düzenlemeleri hızlı bir şekilde yapmasında yarar olduğunu söylemiştir

(Hürriyet, 2011). Türkiye'nin bu konuda hassas olduğunu Davutoğlu şu ifadelerle dile getirmiştir:

“Biliyorsunuz Suriye bizim için en önemli dost ve kardeş, komşu bir ülkedir. Oradaki gelişmelere kayıtsız kalmamız mümkün değil. Sayın Başbakanımız Recep Tayyip Erdoğan da birçok vesileyle bunu vurguladılar. Suriye bizim için sıradan bir dış mesele değildir, olamaz.” (URL-17)

Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, Recep Tayyip Erdoğan ile fikir alışverişinde bulunmak için Özel Temsilcisi Hasan Türkmani ve heyetini Ankara'ya göndermiştir. Görüşme sonrası yapılan açıklamada Suriye'de barışın sağlanması konusunda mutabık kalındığı bildirilmiştir (Akşam, 2011). Ramazan ayında da Beşar Esad'ın operasyonlara devam etmesi ve bu operasyonların sonucunda birçok sivilin ölmesi nedeniyle Recep Tayyip Erdoğan'ın talimatıyla Ahmet Davutoğlu Şam'a gitmiştir. Davutoğlu, Esad ile yaptığı görüşmede şu isteklerde bulunmuştur:

- Can kayıpları durdurulmalı,
- Demokratik reform talepleri karşılanmalı (BBC, 2011).

Esad'ın Türkiye'den gelen istekler doğrultusunda hareket etmemesi üzerine Erdoğan tepkisini şöyle dillendirmiştir:

“Ben lafi eğip bükmeyi sevmem, samimi bir ifadeyi burada kullanmak istiyorum. Deniz tükenmektedir, bu yol çıkmaz sokaktır. Dökülen kan, halkınızla aranızdaki bağı kopartıyor. Her damla kan, uluslararası toplumu size karşı önlem almaya biraz daha yaklaştırıyor.” (Aljazeera, 2014)

Erdoğan, sivillere karşı yaptığı katliamları durdurmaması ve reform çağrılarına kulak tıkaması nedeniyle Esad ile köprülerini attıklarını ve ABD ile Şam rejimine karşı yaptırımlar konusunda birlikte hareket etme yönünde karar aldıklarını açıklamıştır. Erdoğan bu politikayı şu sözlerle açıklamıştır:

“Suriye yönetimiyle görüşmelerimizi kestik. Bu noktaya gelmek istemezdik ama Suriye yönetimi bizi böyle bir karar alma noktasına getirdi.” (Güneş, 2011).

Türkiye'nin tutumunu bu yönde değiştirmesine Esad şu ifadelerle tepki göstermiştir:

“Bölge ülkeleri arasında siyasi, ekonomik, etnik yapının yanı sıra birçok alanda benzerlik bulunuyor. Sonuç olarak kendisi de (Türkiye) aynı konularda sıkıntılar yaşıyor. Eğer birileri bizim sorunlarımızı istismar etmeye kalkarsa, o zaman onun sorunu çok daha büyük olacaktır. Çünkü doğrudan etkilenecek. Düşmanlıkta kendisine dönecektir.” (Cumhuriyet, 2011).

Esad'ı ikna çabalarından bir sonuç elde edemeyen Türkiye, Esad'ın ülkeyi yönetemediğini ve bu yüzden makamından ayrılması gerektiğini belirten açıklamalarda bulunmuştur. Türkiye'ye gelen Suriyeli sığınmacı sayısında artış olması ve Türkiye-Suriye sınırında ortaya çıkan güvenlik sorunları nedeniyle Türkiye, Suriye konusunda müdahil olucu bir politika izlemiştir. Türkiye bu temel prensip çerçevesinde Esad'ın devrilmesi için hem muhalifleri desteklemiş hem de muhaliflerin daha güçlü olmaları için örgütlenmelerine yardımcı olmuştur. Türkiye bu çerçevede "*Suriye'nin Dostları Grubu*"nun kurulmasında öncü olarak çalışmalarda bulunmuş ve ayrıca ÖSO'nun yönetici kadrolarının Türkiye'de barınmasına izin vermiştir (Sargı, 2014: 159).

Suriye'de şiddetin artarak devam etmesi neticesinde Türkiye, Suriye'ye yönelik yaptırım kararları almıştır. Davutoğlu yaptığı basın toplantısında yaptırımları şöyle sıralamıştır:

- "*Suriye'de halkıyla barışık meşru bir yönetim işbaşına gelene kadar Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi mekanizmasının askıya alınması,*
- *Suriye'de temel liderlik kadrosu mensubu olup, haklarında halka karşı şiddet ve hukuk dışı yöntemlere başvurduklarına dair iddialar bulunan bazı yetkililere seyahat yasağı konulması ve bu kişilerin ülkemizdeki mal varlıklarının dondurulması. Suriye rejiminin kuvvetli destekçisi konumundaki bazı iş adamlarına da benzer tedbirlerin getirilmesi,*
- *Suriye ordusuna her türlü silah ve askeri malzemelerin satış ve tedarikinin durdurulması,*
- *Türkiye toprakları, hava sahası ve karasuları kullanmak suretiyle üçüncü ülkelerden Suriye'ye silah ve askeri malzeme transferi yapılmasının uluslararası hukuka uygun olarak engellenmesi,*
- *Suriye Merkez Bankası ile ilişkilerin dondurulması,*
- *Suriye hükümetinin Türkiye'deki finansal mal varlıklarının durdurulması,*
- *Suriye hükümeti ile kredi ilişkilerinin durdurulması,*
- *Mevcut işlemler hariç Suriye Ticaret Bankası ile işlemlerin durdurulması,*

- *Suriye'deki altyapı projelerinin finansmanı için imzalanan Eximbank kredi anlaşmasının askıya alınması (T.C. Dışişleri Bakanlığı)*

Bir hususun üzerinde tekrar durulması gerektiğini vurgulayan Davutoğlu şunları söylemiştir:

"Bu önlemlerin kardeş Suriye halkını olumsuz etkilememesini teminen ilgili bakan arkadaşlarımla son derece titiz bir çalışma yürüttük. Seçeneklerimizi çok hassas bir süreçten geçirdik. Suriye yönetimine karşı uygulamayı öngördüğümüz önlemlerle ilgili gözettiğimiz temel ilke, her şeyden önce Suriye halkının incitilmemesine, yönetimin hatalarından dolayı halkın eza ve cefa çekmesine mahal verilmemesidir." (Posta, 2011)

Türkiye'nin yaptırım kararları almasından dolayı Serbest Ticaret Anlaşma'sını askıya alan Suriye, Bakanlar Kurulunca Türkiye'ye yönelik yaptırım kararları almıştır. Bu kararlar şöyle sıralanmıştır:

- *"Suriye ve Türkiye arasında serbest ticaret bölgesinin kurulmasını öngören ortaklık anlaşması ve bu anlaşma çerçevesinde mevcut tüm karar ve uygulamaların dondurulması. Türkiye'den ithal edilen malların uygulanmakta olan dış ticaret yasası kapsamına alınarak gümrük harçları tarifesinin uygulanması,*
- *Gelişmekte olan köylerin imarını destekleme projesi kapsamında, Türkiye'den Suriye'ye ithal edilen bütün Türk malı ürünleri için ürün fiyatının % 30'u değerinde gümrük harcı alınması,*
- *Suriye'den Türkiye'ye giden Türkiye plakalı araçlara mazotun litresi 80 liradan satılmasıyla birlikte daha önce belirlenen limitler uyarınca tır araçlarına 600, kamyonlara 550, otobüslere 400, minibüslere 200 ve otomobillere 50 litreden fazla mazot satılmaması,*
- *Suriye'den geçiş yapacak boş ve dolu Türkiye plakalı kamyonların ağırlığının gideceği yol mesafesiyle çarpılması ve bunun % 2'sinin gümrük harcı olarak ve avro olarak ödenmesi."*

Ayrıca Esad rejimi iki sınır kapısını geçişlere kapatmıştır (Milliyet, 2012).

Rusya ve Çin'in Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ni işlevsiz hale getirmesinden dolayı toplanan Suriye Dostları Toplantı'sında Davutoğlu görüşünü şu

sözlerle ifade etmiştir: “*Dünya Suriye’ye silah ambargosu uygulama yolunu bulmalı. Diplomasi sonuçsuz kalırsa insanı koridor gündeme gelir.*” (Hürriyet, 2012)

Telkinlere rağmen geri adım atmayıp sivilleri öldürmeye devam eden Esad’a tepki olarak Türkiye, Şam Büyükelçisi Ömer Önhon’u merkeze çağırmıştır (TRT, 2012). 1 Nisan 2012 tarihinde İstanbul’da toplanan Suriye’nin Dostları Toplantı’sında konuşan Erdoğan gelinen durumu şöyle özetlemiştir:

“Bugün burada Suriye yönetimine vereceğimiz mesaj kesin ve net olmalı. Eylem birlikteliğini sağlamalıyız. Suriye’de akan kan derhal durmalı. Suriye’de Kofi Annan’a verilen hiçbir söz tutulmadı. Suriye’deki rejim zaten şimdiye kadar verdiği hiçbir sözü tutmadı. İnanyorum ki, Suriye halkı kendi kaderini kendi belirleyecektir. Bir halkın mağduriyeti üzerinden çıkar sağlamaya çalışmıyoruz. Suriye yönetimi tarafından bize verilen sözler tutulmadı. Suriye rejimi halkının taleplerini şiddetle basturmaya çalıştı. Yakın geçmişte baba Hafız Esad’ın yaptığı zulmü şimdi oğlu Beşar Esad yapıyor.” (Sabah, 2012)

Suriye’den açılan ateşin Kilis’teki sığınmacı³⁹ kampına isabet etmesi ve can kayıplarına yol açması Türkiye’nin sert tepkisine neden olmuştur. Çin ziyaretinde bulunan Erdoğan bunun net bir sınır ihlali olduğunu belirtmiştir. Çin ziyaretini yarıda kesen Davutoğlu da BM Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin dışişleri bakanlarıyla görüştüğünü açıklamıştır. Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim bu olayı: “*Türk hükümetinin Suriye aleyhine komplosu*” olarak değerlendirmiştir (URL-18). Zaten iki ülke arasında var olan kriz, Esad’ın Hula’da katliam yapmasıyla daha da derinleşmiştir. Türkiye, Batılı ülkeler tarafından yapılan Suriye’nin diplomatik temsilcilerini sınır dışı etme politikasına katılarak, Ankara’da bulunan Suriye’nin diplomatik temsilcilerini sınır dışı etmiştir (Kanala Haber, 2012).

Türkiye’nin Suriye politikası hem yurtçinde hem de yurtdışında bazı eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. Esad’ın en kısa zamanda görevini bırakacağı yönündeki açıklamaları Türkiye’nin en çok eleştirildiği nokta olmuştur. Bazı uzmanlara göre, Türkiye Esad’a karşı erken pozisyon alıp, süreci doğru tahlil edemeyerek Esad aleyhine yürüttüğü politikalardan bir sonuç elde edememiştir. Bunda da, Türkiye’nin Esad rejiminin gücünü, muhaliflerin durumunu ve uluslararası aktörlerin kapasitesini doğru tahlil edememesi etkili olmuştur (Ertuğrul, 2012). Bazı uzmanlar da Türkiye’nin Suriye politikasını arafta kalmak olarak açıklamıştır (Çemrek, 2012: 62). Türkiye’nin Libya’da NATO’nun yaptığı askeri müdahaleye

³⁹ Ülkesini terk ederek başka bir ülkeye sığınma talebinde bulunan kişidir.

karşı çıkmasına rağmen sonra tavrını tam tersine çevirmesi arafta kalmanın bir işareti olarak görülmüştür. Bu minvalde Türkiye'nin Suriye politikasına yapılan önemli eleştirilerden biri de karar alıcıların düştüğü “*idealizm-realizm*” çıkmazı olarak değerlendirilmiştir. Buna göre, bir yandan uluslararası uzlaşıcı politikaları savunurken, diğer yandan da muhaliflere silah yardımıyla bulunması Türkiye'nin Suriye politikasındaki çelişkileri olarak görülmüştür (Varlık, 2013: 569).

2.4.1. Türk Savaş Uçağının Düşürülmesi

22 Haziran 2012 tarihinde TSK envanterine kayıtlı RF-4E Phantom keşif uçağı Suriye tarafından düşürülmüştür (NTV, 2012). Türk tarafının iddiasına göre, sahip olduğu yeni radar sistemlerini denemek amacıyla kalkan uçak Lazkiye'nin 8 mil açığına düşmüştür (URL-19). Bu hadise Türkiye'nin Suriye'ye karşı tavrını daha da sertleştirmiştir. Esad rejimine göre uçak Suriye hava sahasını ihlal etmiştir. Buna karşın Türk tarafı da vurulmadan önce uçağın Suriye hava sahasını yanlışlıkla ihlal ettiğini ve radar komuta merkezinin uyarısı doğrultusunda bu ihlale son verdiğini açıklamış ve uyarıdan sonra Suriye hava sahasından uluslararası hava sahasına çıkan uçağın burada vurulduğunu iddia etmiştir (Kaya, 2012: 58).

Uçak düşürülmesi hadisesinden sonra Ankara hemen harekete geçerek konuyu üye olduğu uluslararası örgütlerin gündemine getirmiş ve NATO Anlaşma'sının 4. maddesi⁴⁰ kapsamında toplantı talep etmiştir (AGOS, 2012). Ankara attığı bu adım ile haklılığını uluslararası arenada kanıtlamak istemiştir. Atılan bu adım uluslararası kamuoyunda başarılı bir diplomasi atağı olarak görülürken, bölgesel bir çatışmanın meydana gelmemesi için Ankara süreci böyle yönetmiştir. BM iki ülke arasındaki bu sorunun diplomatik yollarla çözülmesi gerektiği üzerinde dururken (Haber Türk, 2012), NATO ve ABD, Suriye'ye uygulanan yaptırımların daha da derinleşmesi amacıyla girişimlerde bulunacaklarını açıklamışlardır (Kınalıtopuk, 2014: 49).

İngiliz basınına konuşan Suriye Sözcüsü vurdukları uçağın Türkiye'ye ait olduğunun farkında olmadıklarını ve Suriye'nin kimliği belirsiz bir uçağa karşı

⁴⁰ Madde-4: Taraflardan herhangi biri, toprak bütünlüğü, siyasi bağımsızlığı ya da güvenliğinin tehdit edildiğini düşündüğü zaman, tüm taraflar birlikte danışmalarda bulunacaklardır (URL-20).

meşru egemenlik hakkını kullandığını söylemiştir (BBC, 2012). Cumhuriyet Gazetesi Ankara Temsilcisi Utku Çakırözer'in Suriye'de Beşar Esad ile yaptığı röportajda Esad pişmanlığını şu sözlerle dile getirmiştir:

“Uçak İsrail uçaklarının sürekli kullandığı koridoru kullanıyordu. Radarlarımızdan göremediğimiz ve bilgide verilmediği için askerler düşürdü Türkiye'ye ait olduğunu sonradan öğrendik. Keşke düşürmeseydik diyorum.”

Konuyla ilgili açıklama yapan Erdoğan Suriye'yi sert bir dille eleştirerek şu ifadeleri kullanmıştır:

“Bu olay Esad'ın Türkiye'nin güvenliği için tehdit haline geldiğini ortaya koydu. Türkiye olarak Suriye'nin teşkil ettiği güvenlik riskini karşılıksız bırakmayacağız. Angajman kurallarımız artık buna göre değiştirilmiştir. Suriye'den Türkiye sınırına yaklaşan askeri unsurlar tehdit olarak değerlendirilecektir. Türkiye sınırları zorlanacak, dostluğu test edilecek bir ülke değil. Türkiye, Suriye halkını bu eli kanlı diktatör ve çetesinden kurtuluncaya kadar gereken desteği verecektir.” (BBC, 2012).

Yaşanan bu hadise sonucunda TSK, Suriye'ye uygulanan angajman kurallarını gözden geçirmiş ve sınırda askeri hazırlıklar yapmıştır (Haber Türk, 2012). Angajman kuralları, askeri manevraların, hareketlerin siyasi ve hukuki kapsamlarını içeren metinlerdir. Başka bir ifade ile yetkili güç tarafından yazılmış ve askeri kuvvetlerin hedeflerini gerçekleştirirken uyması gereken kuralları ve sınırları çizen emirlerdir (Pehlivan, 2013) Gözden geçirilen bu angajman kurallarıyla Suriye tarafından fiiliyata geçirilebilecek en ufak bir ihlalde, silahsız olarak yapılsa bile silahla cevap verilmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye'nin atmış olduğu bu adım Türkiye ile Suriye sınırında gergin günlerin habercisi olmuştur. Gözden geçirilen angajman kurallarıyla Esad rejimi uyarılmak istenmiştir (Kınalıtopuk, 2014: 51).

2.4.2. Türkiye'ye Düşen Top Mermileri ve Sınır İhlalleri

3 Ekim 2012 tarihinde Suriye'nin Rakka vilayetinin Tel Abyad ilçesinden fırlatılan top mermisinin Şanlıurfa'nın Akçakale ilçesine düşmesi sonucu 5 Türk vatandaşı hayatını kaybetmiştir. Olaydan sonra TSK değişen angajman kurallarını hayata geçirmiş ve hemen karşılık vermiştir. Radar ve F-16'lar tarafından tespit edilen hedefler T-155 fırtına obüsleriyle vurulmuştur (Hürriyet, 2012). Türkiye olayı masumane bir yanlışlık olmadığını bunun toprak bütünlüğüne yönelik bir tehdit olduğunu belirtmiştir. Olaydan hemen sonra Başbakanlık tarafından şu açıklama yapılmıştır:

“Türkiye angajman kuralları ve uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde, Suriye rejiminin, ulusal güvenliğimize yönelik bu şekildeki provokasyonlarını asla karşılıksız bırakmayacaktır ve TSK tarafından topçu bataryalarıyla yapılan saldırı neticesinde Suriye tarafında belirlenen hedefler vurulmuştur.” (Milliyet, 2012)

Yaşanan bu hadise Suriye sınırında yaşayan Türk halkını tedirgin etmiş ve Suriye sınırındaki ilçe ve köylerde protesto gösterileri yapılmıştır. Akçakale’ye fırlatılan top mermisinin kimler tarafından fırlatıldığı kesin bir şekilde ortaya konulamamıştır. Türkiye tarafından desteklenen muhaliflerden mi yoksa Esad rejimi güçleri tarafından mı saldırının yapıldığı uzun süre tartışılmıştır. Esad rejimi bu saldırıyı rejim güçlerinin gerçekleştirmediğini ve rejimin Türk halkını Suriye halkının bir parçası olarak gördüğünü açıklamıştır. Suriye Enformasyon Bakanlığı, Akçakale’ye isabet eden top mermisi sonucunda ölenlerin yakınlarına ve Türk halkına başsağlığı dileyerek, soruşturma başlatılacağını kamuoyuyla paylaşmıştır (Sabah, 2012). Suriye’den gelen açıklama karşısında Türkiye’nin fikrinin ortaya koyan Davutoğlu şu demeci vermiştir:

“Eğer Beşar Esad kendini savunmak için uluslararası bir teşebbüs ve avukatlar topluluğu tutsaydı bu şekilde olurdu. Türkiye kendisine yönelik 12 kilometre ötesinden atılan bir top mermisinin nereden geldiğini, kim tarafından atıldığını, bunun ne nitelikte olduğunu bilir. Bu top mermisi bizim alana düştüğü için elimizde. Bu T30 tipi 120 mm’lik bir top mermisi. T30 tipi toptan fırlatılmış. Adresi belli. Bu top sadece Suriye ordusunun envanterinde var.” (Cumhuriyet, 2012).

Türkiye politikasını yürütürken hem Suriye’yi caydırmak istemiş hem de uluslararası tepkiyle karşılaşmak istememiştir. Bundan dolayı Suriye’ye angajman kuralları neticesinde yapılan misillemelerde uluslararası hukuka atıfta bulunulmuştur. NATO ve BM Şam’ı uyararak, Esad rejiminin Türkiye’den özür dilemesini sağlamıştır (Kınalıtopuk, 2014: 53).

2.4.3. NATO ve TBMM Suriye Tezkeresi

Sorunu uluslararası mercilere taşıyan Türkiye NATO’yu olağanüstü toplantıya çağırmıştır. Toplantı sonrası yapılan şu açıklama ile NATO caydırıcılığını Türkiye için ortaya koymuştur: *“Müttefikimiz Türkiye’ye her türlü desteği vermeye hazırız. Suriye Türkiye’ye yönelik saldırgan tutumuna son vermelidir.”* BM Güvenlik Konsey’inde Rusya’nın etkisiyle Suriye’yi kınama tasarısı geçmemiştir (Sabah, 2012).

AK Parti grubu Akçakale hadisesinden sonra ivedilikle yabancı ülkelere (asıl amaç Suriye'dir) asker göndermeyi planlayan tezkereyi TBMM Genel Kurulu gündemine getirmiştir. Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın imzasını taşıyan tezkerede, Suriye'de var olan ihtilafın; dünya barışına, güvenliğine ve istikrarına yönelik bir tehdit olduğu belirtilmiştir (URL-21).

TBMM Genel Kurulu'na gelen tezkere gizli oturumda 129 ret oya karşılık, 320 lehte oyla kabul edilmiştir (TBMM). CHP, Akçakale'ye kimin top mermisi attığını bilmediklerini ve bundan dolayı Türkiye'nin savaşın eşiğine gelmesinden çekindikleri için tezkereyi reddettiklerini açıklamıştır. BDP'de ret oyu verirken, MHP ise AK Parti ile lehte oy kullanarak tezkerenin geçmesine katkı sağlamıştır. MHP lehte oyu Kuzey Suriye'de Kürt devleti kurulmasını engelleyeceğine olan inancıyla kullanmıştır. AK Parti, Suriye'de var olan durumun Türkiye'yi derinden etkilediğini düşünerek bu şekilde bir karar aldıklarını kamuoyuna deklare etmişlerdir.

Suriye tezkeresiyle Ankara hem kendi prestijini korumayı amaçlamış hem de Suriye politikasında ilk günden beri bir milim bile sapma olmadığı vurgusunu yapmıştır. CHP'ye göre Türkiye Suriye'deki savaşa sürüklenmektedir. Türkiye'nin Suriye konusunun bu denli içinde olması tenkit edilmiştir. AK Parti'nin teklifi ile çıkartılan bu kararın Suriye'de bulunan terör gruplarını yüreklendireceğinden tepki almıştır. Bundandır ki, AK Parti Suriye'deki terörist faaliyetlere destek olmak ve onları cesaretlendirmekle suçlanmıştır (Kınalıtopuk, 2014: 54-55).

2.4.4. Suriye Uçağının İndirilmesi

Türk makamları aldıkları istihbarat doğrultusunda, 11 Ekim 2012 tarihinde Moskova'dan Şam'a giden Suriye Hava Yolları'na ait bir uçağın Ankara Esenboğa Havaalanı'na indirilmesi talimatını Türk F-16'larına vermiştir. Verilen bu direktif neticesinde uçak havaalanına indirilmiştir. Konuyla ilgili Davutoğlu şu açıklamada bulunmuştur:

“Sivil uçuş görünümü altında başka malzemeler taşıyorsa ya da bildirimde bulunmamışsa o zaman inceleriz. Şimdi o inceleme sürüyor. Bu istihbarat tabii rastgele bir duyum değil. Bazı doneler üzerine yapılan bir işlem. Herhangi bir gerekçeyle herhangi bir vasıta kullanarak Suriye'de sivil halka böylesine acımasız katliamlar yürüten bir rejime dönük silah akışını kontrol etmeye kararlıyız. Bizim hava sahamızı kullanarak bu tür bir çalışma yürütülmesi kabul edilemez. Suriye hava sahası güvenli bir hava sahası olma niteliğini kaybetti. Başbakanlıkta bu yönde talimat verdi.” (CNNTÜRK; 2012)

Uçakta yapılan inceleme sonucunda görevliler, silah mekanizması parçaları olduğu belirlenen bazı maddelerin ve askeri haberleşme cihazlarının tespit edildiğini açıklamıştır. Yetkililer bu malzemelere el koyarak, uçağın gidişine izin vermiştir. Uçağın içinde Rus vatandaşlarının olabileceği ihtimali nedeniyle Rus medyası bu hadiseye geniş yer vermiş ve böylece Ankara ile Moskova arasında bir kriz ihtimali doğmuştur. Türkiye'nin uçağı indirmesi neticesinde karar alan Suriye, Suriye hava sahasını Türk uçaklarına kapattıklarını duyurmuştur (Bloomberght, 2012). Suriye ile Türkiye arasında ilişkilerin bu denli kötü olduğu bir dönemde Türk tarafı Suriye Ulusal Koalisyonu'nu Suriye'nin tek meşru temsilcisi olarak tanıdıklarını açıklamıştır (Posta, 2012).

2.4.5. Türkiye ve Patriot Füzelere

Ankara, Suriye'deki durumun Türkiye'nin toprak bütünlüğü açısından tehlike arz ettiğini ve Suriye ile yaşanan hadiselerin güvenlik açısından riskler taşıdığını belirterek Türk topraklarını korumak amacıyla Patriot Füzelere⁴¹ Türkiye'nin belirlenen bölgelerine yerleştirilmesi istediğiyle 21 Kasım 2012 tarihinde NATO Genel Sekreteri Andres F. Rasmussen'e başvurmuştur (NTV, 2012). Türkiye'nin bu isteği kamuoyuna yansınca NATO Genel Sekreteri Anders Fogh Rasmussen ile konu hakkında görüşme yapan Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Rusya'nın konu hakkında görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

"Patriot füzelere Türkiye'ye yerleştirilmesinin bölgenin daha fazla istikrarsızlaştırılmasına neden olacaktır. Biz daha önce Ankara ve Şam arasında doğrudan diyalog kurulmasını önermiştik. Maalesef bu önerimiz gerçekleşmedi. Ancak biz önerimizin hala geçerli olduğunu belirtmek istiyoruz. Eğer böyle bir mekanizmanın kurulması için yardımımız gerekirse, buna hazırız." (Milli Gazete, 2012).

Rusya'nın konu hakkındaki çekincelerini Lavrov'dan dinleyen Rasmussen konu hakkında NATO'nun fikrini şöyle açıklamıştır:

"Patriot sistemlerinin mevzilenmesinin Türkiye'nin savunma kabiliyetinin arttırılmasına ve İttifakın güneydoğu sınırındaki krizin daha da ileri gitmesini önlemeye katkıda bulunacaktır." (Milliyet, 2012).

⁴¹ ABD'nin silah üretimi yapan şirketlerinden birisi olan Raytheon Company tarafından üretilen füze sistemidir. Patriot kelimesi Phased - Array Tracking and Intercept of Target (Aşamalı Düzen Hedef İzleme ve Önleme)'in kısaltılmış halidir. Bu sistem savunma baz alınarak kurulmuş olan bir füzeleme sistemidir. Karşıdan gönderilen 3 - 6 metre aralığındaki füzelerin ve ses hızı bu füzelerin 3 - 5 katı hızlı gelen füzeleri tespit eder ve havadayken füze göndererek yok eder (URL-22)

NATO, patriot sisteminin savunma amaçlı olduğunu ve herhangi bir saldırı kapasitesi taşımadığını açıklamıştır. Ayrıca NATO, NATO üyesi Türkiye'nin savunulmasına ve Türk vatandaşlarının olabilecek her türlü tehdide karşı güvende olmasına vurgu yapmıştır. Ankara, Suriye sınırına konuşlandırmak istediği patriot sistemiyle öncelikle Türkiye lehine psikolojik bir baskı unsuru sağlamak isterken, savunma amacıyla almak istediği bu sistemle Türkiye'nin bölgede yalnız olmadığı izlenimini vermeyi de hedeflemiştir.

Ankara'nın patriot sistemi talebine NATO tarafından cevap verilmesi Türkiye'nin NATO içerisindeki yerini koruduğunun bir göstergesi olmuştur. Ayrıca Türkiye uluslararası aktörlerle hareket ederek, Suriye'de yaşanan kaosu nihayete ermesinde hala söz sahibi olduğunu tüm dünyaya kanıtlamıştır. TSK'ya savunma amacıyla katkı sağlayacak bu sistem mecliste CHP grubu tarafından tepkiyle karşılanmıştır. CHP, hem bu hamle ile Türkiye'nin Suriye'deki savaşa çekilmesini hem de maliyetinin Türkiye tarafından karşılanmasını eleştirmiştir. İran ve Rusya gibi Esad rejimini destekleyen uluslararası aktörlerde bundan rahatsızlık duymuşlardır(Kınalıtopuk, 2014: 56-57).

NATO'da yapılan değerlendirmeler sonucunda toplanan NATO Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda Türkiye'nin patriot talebini onaylamıştır. Bu talebi karşılayacak ülkeler ABD, Almanya ve Hollanda olarak belirlenmiştir. Bu ülkeler patriot sisteminin Türkiye'ye konuşlandırılmasının nedenini, NATO'nun ortak sınırlarının korunması olduğunu açıklamışlardır (URL-23).

2.4.6. Reyhanlı Saldırısı

11 Mayıs 2013 tarihinde Türkiye-Suriye sınırına yakın bir yer olan Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde 13.45 ile 14.00 saatlerinde iki bombalı saldırı düzenlenmiştir. Saldırı sonucunda 46 kişi ölümlen, 140 kişi de yaralanmıştır (Özdağ ve Kalemdaroğlu, 2013). Saldırıda bu kadar insanın hedef alınması bu saldırının planlı olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Çünkü bu saldırı insanların daha kalabalık olarak bulunduğu yerlerde yapılmış ve daha fazla ölüm amaçlanmıştır. Saldırının mobesa kameralarının görüş alanı dışındaki noktalarda olması da bunun bir göstergesidir.

Hatay'ın Reyhanlı ilçesi, Suriye'den kaçan onbinlerce Suriyeli için önemli bir noktadır. Muhaliflere Türkiye'den giden yardım Reyhanlı'dan gitmektedir. Bundan ötürü Reyhanlı önemli bir konuma sahiptir. Reyhanlı'nın Suriye'den gelen sığınmacılar neticesinde nüfusu ve nüfus yapısı değişmiştir. Ankara'nın buna izin vermesi sert eleştirilere neden olmuştur. Reyhanlı saldırısı sonrası Ankara bu saldırı ile baş başa kalmıştır. Sınırın güvenlik seviyesinin yeterli olmaması nedeniyle Türkiye bu saldırıyla karşılaşmıştır. Ankara, Suriye'de başat bir rol oynamayı arzularken, sert bir darbe almıştır (Kınalıtopuk, 2014: 59).

Ankara, saldırıdan sonra Esad rejimini sert bir dille uyarmıştır. Esad rejimi ortak değerleri ön plana çıkarmış ve Türk halkına yönelik bu eylemi kabul etmemiştir (Vatan, 2013). Alman Dışişleri Bakanı Guido Westerwell ile düzenlediği basın toplantısında Davutoğlu Esad rejimini şu ifadelerle hedef almıştır:

“Olay faili olarak 9 kişinin gözaltına alındığını ve bunlar üzerinde yaptığımız çalışmalarda rejimle doğrudan irtibatlı bir eski Marksist terör örgütüne ait olduğu ortaya çıktı.” (Sabah, 2013).

Konuyla ilgili açıklama yapan Suriye Enformasyon Bakanı Umran El Zubi, saldırının rejim tarafından yapıldığı iddialarını reddederek şöyle demiştir: *“Suriye böyle bir şey yapmamıştır ve asla yapmaz. Çünkü değerlerimiz buna izin vermez.”* (Milliyet, 2013).

Olayın bir numaralı faili Nasır Eskiocak Suriye'ye kaçarken yakalanmış ve verdiği ifadede saldırının Suriye tarafından yapıldığını şöyle itiraf etmiştir:

“Saldırıdan iki gün önce takip edildiğimi fark edince 10 Mayıs günü C.S. ile Lazkiye'ye gittik. Burada Y.N, E.A. ve Hacı isimli Suriyeli ile yeniden görüştük, eylemi ertelemek istediğimi söyledim fakat Hacı bana 2-3 gün içinde eylemi yapmam gerektiğini ve fazla zamanlarının olmadığını söyledi. N.E. ile görüşme sonrası yine deniz yoluyla Samandağ'a döndüğümü ve Harbiye'de araçları teslim aldıklarını, bu süreçten kendilerinde para talep eden kişilere de eylemden sonra ödemenin Suriye'de yapılacağını söylediklerini anlattı. Daha sonra bombaların yüklü olduğu araçların D.Ö. ve arkadaşları tarafından Reyhanlı'ya götürüldüğünü söyleyen N.E. olayın olduğu gün ise alınan yoğun güvenlik önlemleri nedeniyle Suriye'ye kaçamadığımı, geceyi A.E'nin evinde geçirdiğini, ilerleyen günlerde ise Suriye'ye geçmek için gittiği Güvençi köyü sınırında yakalandım.” (Hürriyet, 2013).

Reyhanlı saldırısından sonra Türkiye'nin çeşitli kentlerinde gösteriler yapılmış ve Suriyeli sığınmacılara yönelik tepki giderek artmıştır. Türkiye'de oluşan bu tablo kamu düzenini tehdit edici bir hal almıştır.

2.4.7. Suriye Helikopterinin Düşürülmesi

Suriye'nin daha önce bir Türk savaş uçağını düşürmesi nedeniyle Türkiye'nin Suriye'ye karşı angajman kurallarını değiştirmesinin bir çıktısı olarak 16 Eylül 2013 tarihinde sınır ihlali yapan ve uyarılmasına rağmen bu ihlale devam eden Suriye helikopteri Türk F-16'ları tarafından düşürülmüştür. Olayla ilgili açıklama yapan Davutoğlu Türkiye'nin haklılığını şu ifadelerle dile getirmiştir:

“Sınırımızda önemli bir gelişme yaşandı. Bugün öğleden sonra 14.25 civarında bir Suriye helikopteri sınırimıza 5 mil yaklaştığı anda uyarılmasına rağmen yoluna devam etti. Sınırımızı 2 km derinliğe kadar ihlal etti. Tekrar uyarılmasına rağmen bu ihlali sürdürmesi sonrasında Türkiye, uluslararası hukuktan gelen haklarını ve egemenlik haklarını kullanarak daha önce Türk Silahlı Kuvvetleri'ne verilen angajman kuralları çerçevesinde Türk hava kuvvetleri gerekli müdahalede bulundular ve cezalandırıcı bir işlem gerçekleşti. Suriye helikopteri Türk hava sahasının terk ettikten 400 metre içinde düştü.” (Cumhuriyet, 2013)

Suriye Genel Kurmay Başkanlığı, helikopterin herhangi bir savaş görevinin olmadığını, bir hata sonucunda kısa mesafede Türkiye sınırına girip çıktığını ancak Türk uçaklarının aceleci davranıp, helikoptere ateş açtığını açıklamıştır. Ayrıca bu hadise, Erdoğan hükümetinin Suriye'ye karşı düşmanca tutumunun ve gerginliği sürdürme ısrarının bir kanıtı olarak görülmüştür (BBC, 2013). Türk medyası, bu olayı Suriye tarafından daha önce düşürülen Türk jetine karşılık bir misilleme olarak görmüştür. O güne kadar Türkiye'nin Suriye'ye karşılık vermemesi sert bir şekilde eleştirilmiştir. Suriye helikopterinin düşürülmesi bu eleştirilere cevap olmuştur (Kınalıtopuk, 2014: 62-63).

2.4.8. Türkiye ve Cenevre-2 Konferansı

22 Ocak 2014 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki Moon'un ev sahipliğinde Suriye sorununu çözmek amacıyla Cenevre-2 Konferansı düzenlenmiştir. Görüşmeler sırasında Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim şu ifadeler ile başta Türkiye olmak üzere Suriyeli muhalifleri destekleyen ülkeleri sert biçimde eleştirmiştir:

“Elleri Suriye halkının kanına bulaştığı halde bazı ülkelerin temsilcileri bu salonda aynı masada oturuyor olması üzüntü verici. Bu insanlar bize demokrasi dersi veriyor, bize barış dersi veriyor, doğruyu ve yanlış öğretiliyor. Aslında Suriye'ye çamura batıranlar onlar.”

Ayrıca Muallim Türkiye'yi Suriye'deki terörist gruplara destek vermekle suçlamıştır.

Davutoğlu, Muallim'in sert eleştirileri karşısında şu cevabı vermiştir:

"Biz Suriye'de kimlerin terörist olduğunu biliyoruz. Merak ediyorum, nasıl oluyor da rejim temsilcileri yalanlarıyla tüm uluslararası toplumu kandırabileceklerini düşünüyor. Kendi halkına karşı işledikleri tüm korkunç suçlara rağmen hala utanmazlık içinde olanlara bir karşılık vermek bile istemiyorum. Tarih onları acı bir şekilde yargılayacaktır. Suriye'de suç işleyenler cezasız kalmamalı. Suriye'deki şiddet sona ermeli. Öncelikle, bu savaşların durdurulması gerekiyor." (Hürriyet, 2013).

Yapılan görüşmeler neticesinde Türkiye'nin de savunduğu "Esadsız çözüm" fikri Esad rejimi tarafından reddedilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı).

2.4.9. Suriye Savaş Uçağının Düşürülmesi

Esad rejimi ile muhalifler arasındaki en yoğun çatışmalardan biri Keseb kasabasında yaşanmıştır. Keseb kasabası, Esad rejiminin güvenliği açısından önemli olarak gördüğu Lazkiye şehrinin giriş kapısı konumundadır. Lazkiye, Suriye'nin Akdeniz'e kıyısı olan bir kenttir. Ayrıca Suriye'de heterojen yapının (hem etnik hem de dini) en yoğun olduğu bölgelerden biridir (Balbay, 2006: 117). Esad rejimi için Lazkiye bundan dolayı önemlidir. Esad rejimi bu kente o kadar önem vermiştir ki, eğer Şam'ı kaybetme ihtimali ortaya çıkarsa Lazkiye'de yeni bir devlet kuracağı iddiaları ortaya atılmıştır.

Esad rejiminin Keseb kasabasındaki etkinliğini kaybetmesi, Lazkiye'nin muhaliflerin eline geçeceği anlamına gelmekteydi. Bundan dolayı rejim varlığını devam ettirmek amacıyla muhaliflere karşı bölgedeki baskısını arttırmıştır. Muhalifler Keseb kasabası aracılığıyla denize ulaşmayı amaçlamışlardır. Böylece muhalifler kendilerine denizden bir koridor açıp, daha kolay yardım alabileceklerini hesaplamışlardır. Esad rejimi, Keseb kasabasında kontrolü sağlamak amacıyla hareket eden muhalifler ile mücadeleye girişmiş ve bu bölgeyi havadan ablukaya almıştır. Keseb kasabasına Batının desteklediği muhalifler dışında terör grupları da yerleşmiştir. Esad rejimi terör gruplarının Lazkiye'ye inmesinin daha kötü sonuçlar doğuracağından istememiştir. Bundandır ki Keseb kasabasına asker takviyesi yaparak, kuşatmayı sıklaştırmıştır. Bu kuşatma esnasında 23 Mart 2014 tarihinde sınır ihlali yapan MIG-23 Suriye savaş uçağı Türk savaş uçakları tarafından düşürülmüştür. Türk Silahlı Kuvvetleri, uçağı angajman kuralları çerçevesinde önce

uyardıklarını ancak bu uyarıyı dikkate almayan uçağın 1,5 km kadar Türk hava sahasına girdiğini ve bu yüzden uçağı vurulduklarını açıklamıştır (Milliyet, 2014).

Esad rejimine bağılı savaş uçağının Türkiye tarafından düşürülmesi birçok tartışmayı kamuoyunun önüne getirmiştir. Türkiye'nin asıl neden olan sınır ihlali gerekçesiyle mi yoksa bir başka gerekçeyle mi uçağı düşürdüğü konusu uzun süre tartışılmıştır. Esad rejimi, Kesenb kasabasının kontrolünü ele almak amacıyla terör gruplarıyla çatışmalara girmiştir. Bu terör grupları da uzun süren bu çatışmalardan yara alan taraflardan birisi olmuştur ve bölgeden püskürtülmüştür. Ancak tam bu esnada terörist gruplarla savaşan Esad rejiminin uçağı Türkiye tarafından düşürülmüştür. Bu da Türkiye'yi terör gruplarına destek veriyor suçlamasıyla karşı karşıya bırakmıştır.

Esad rejimine göre, savaş uçakları bölgede muhaliflerin (terör grupları dâhil) bulunduğu noktaları vururken, bir savaş uçağı Türkiye tarafından düşürülmüştür. Kesenb kasabasının kontrolü bu olay sırasında Esad rejiminin elindeydi. Ancak bu olay sonrasında bir değışim meydana gelmiş ve Kesenb kasabasında bulunan sınır kapısı terör gruplarının eline geçmiştir. Bundan dolayı Esad rejimi Türkiye'yi terör gruplarına destek vermekle suçlamıştır (Kınalıtopuk, 2014: 63-64). Konuyla ilgili olarak Türk Dışişleri Bakanlığı şu açıklamayı yapmıştır:

“Türk Hava Kuvvetleri tarafından uluslararası hukuktan kaynaklanan hak ve titizlikle uygulanacağı ilan edilmiş olan angajman kuralları çerçevesinde Suriye uçağına müdahalede bulunuldu ve Suriye rejimi tarafından konuyla ilgili olarak yapılan açıklamalar tamamen mesnetsizdir.” (Anadolu Ajansı, 2014)

Dönemin Başbakanı Erdoğan, Kocaeli mitinginde düşürülen Suriye uçağı ile ilgili şu açıklamada bulunarak TSK'ya güven mesajı vermiştir:

“Suriye uçağı bizim sınırlarımızı, hava sahamızı ihlal etti. F-16'larımız kalktı ve bu uçağı vurdu. Niye? Eğer sen benim hava sahamı ihlal edecek olursan bunlardan sonra bizim tokadımız ağır olacak. Onun için ben, başta Genel Kurmay Başkanım olmak üzere, Silahlı Kuvvetlerimizi, o şerefli pilotlarımızı huzurlarınızda tebrik ediyorum. Hava Kuvvetlerimizi tebrik ediyorum. Mesele bu.” (A Haber, 2014)

Erdoğan, yaptığı bu açıklama ile hem TSK'yı onurlandırmış, hem de bir daha böyle bir hadise yaşanırse cevabın aynı şekilde olacağını dile getirmiştir.

2.4.10. Ayn-el Arab (Kobani) Sorunu

Türkiye-Suriye sınırında yer alıp, Halep eyaletine bağlı bir yerleşim yeridir. Ayn-el Arab Suriye İç Savaşı'yla birlikte önemli bir yerleşim yeri haline gelmiştir. Kürtler için, Kürtlerin hâkim olduğu iki bölgenin tam ortasında olması ve Türkiye ile sınır kapısı bulunması açısından öneme sahiptir. DEAŞ için ise, hem topraklarını birleştirmek hem de Türkiye ile en uzun sınır komşusu haline gelmek açısından önemlidir.

Harita 3: Ayn-el Arab (Kobani) (Hürriyet, 2014)

2014 yılının başında Suriyeli muhaliflerle çatışan DEAŞ, daha sonra Kürtlerle sınır komşusu olunca YPG ile çatışmaya başlamıştır. DEAŞ, Haseke'de YPG'ye yönelik bir saldırı başlatsa da bu saldırı Menacir'de YPG tarafından durdurulmuştur. DEAŞ'ın bu saldırısına misilleme olarak YPG'de DEAŞ'ın elindeki Tel Abyad'da saldırmış, ancak bu saldırı başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Acun ve Öner, 2014). YPG Tel Hamis'e Arap Şammar aşiretinin yardımıyla saldırıya da kontrolü ele geçirememiştir. 23 Şubat 2014 tarihinde YPG Tel Berak'a saldırmış ve bölgedeki aşiretlerin desteğiyle kontrolü ele geçirmiştir (Perry, 2014).

YPG'nin bu hamlesinden sonra çatışmalar Tel Abyad ve Ayn-el Arab bölgelerine kaymış ve burada YPG, DEAŞ'a karşı ÖSO'nun desteğini almıştır. Çatışmalar sonucunda YPG'yi Tel Abyad'tan çıkartan DEAŞ Ayn-el Arab'a doğru yönelmiştir. Bu yöneliş sonucunda Ayn-el Arab'ı kuşatma altına almıştır. Bu durum karşısında YPG uluslararası aktörlerden yardım istemek zorunda kalmıştır (Taştekin,

a: 2014). Irak'taki ilerleyişle aynı doğrultuda hareket eden DEAŞ, Ayn-el Arab'ın içlerine doğru giderek bazı köyleri YPG'nin elinden almıştır (URL-24). Bu köylerde kontrolü sağlayan DEAŞ, bir süre ilerlemesini durdurmuştur. Bu bekleme süresinden sonra nihai saldırısını yaparak hem Ayn-el Arab'ın bütün köylerini ele geçirmiş hem de Ayn-el Arab'ın merkezine daha da yaklaşmıştır. DEAŞ'ın bu saldırıları karşısında PYD, başta ABD olmak üzere koalisyonun silah yardımı talep etmiştir.

DEAŞ, Ayn-el Arab'da kontrolü tam olarak ele geçirmeye yaklaştıkça, YPG bazı muhalif gruplarla işbirliği arayışına girmiş ve bu çaba sonucunda “*Ortak Eylem Merkezi*” kurulmuştur (Kurdistan Post, 2014). PYD'nin Esad rejimine karşı olmaması kurulan bu yapının işler hale gelmesini engellemiştir. Muhaliflerden de yardım alamayan PYD bu sefer yardım için Mesud Barzani'nin kapısını çalmıştır. Ancak hem coğrafi durum hem de Suriye Kürt bölgesindeki durum nedeniyle bunun imkânsız olduğu PYD'ye bildirilmiştir (URL-25).

DEAŞ'ın Ayn-el Arab'ta ilerleyişi devam ederken, başta ABD olmak üzere koalisyon güçleri DEAŞ'ı havadan bombalamaya başlamışlardır. Lakin bu bombalama en başta çok etkili olmamış ve DEAŞ'ın ilerleyişini durduramamıştır. Tekrar Mesud Barzani'den yardım talebinde bulunan PYD'nin peşmerge ve silah talebi olumlu karşılansa da bu sefer Türkiye kendi toprakları üzerinden planlanan bu operasyona izin vermemiştir. Türkiye, Ayn-el Arab'a DEAŞ tarafından yapılan saldırılara sınır komşusu olarak uzun bir süre sessiz kalmıştır. Türkiye PYD'yi terör örgütü olarak gördüğünden dolayı sadece insani yardımda bulunmakla yetinerek sınırlarını Ayn-el Arab halkına açmıştır. Bu doğrultuda Ayn-el Arab'a silah haricinde insani yardım maddelerinin geçişine izin vermiştir. Türkiye'nin bu tutumuna ülke içinde çeşitli gösterilerle başta Kürt halkı olmak üzere tepkiyle karşılanmıştır (Star, 2015). Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tepkinin bu şekilde olmasını şöyle açıklamıştır:

“Bütün bunlarda ortada olduğu halde Türkiye’de özellikle PKK terörünün içinde olanlar şu anda bu işi sahiplenmenin gayreti içindeler. Bizim için DEAŞ neyse PKK odur. Dolayısıyla bunları ayrı telakki etmek ayrı değerlendirmek yanlıştır. Bunların dışında ayrıca terör örgütleri var. Bütün bunları bizim ortak ele almamız, ortak değerlendirmemiz, dünyanın da bunu aynı şekilde paylaşması lazım.” (Sabah, 2014)

Başbakan Ahmet Davutoğlu CNN İnternationalde katıldığı mülakatta Türkiye'nin politikasını şöyle dile getirmiştir:

“Kobanidekiler bizim kardeşlerimizdir. Biz Kürt, Türk, Arap diye bakmıyoruz. Ancak eğer Kobani müdahale edilecekse, biz de diyoruz ki Suriye'nin tamamına müdahale edilsin.” (Çandar, 2014).

Davutoğlu'nun yaptığı bu açıklamalar sonucunda Türkiye'nin resmi politikasının koalisyon güçleri ile birlikte Esad'a yönelik bir operasyon düzenlenmesi olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak ortaya atılan bu görüş koalisyon güçleri ve bu güçlerin ana kumandası ABD tarafından kabul görmemiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Jen Psaki ABD'nin Suriye'deki pozisyonunu şöyle açıklamıştır:

“Bizim pozisyonumuz değişmedi. DEAŞ'a odaklanmış durumdayız. Suriyeli muhalifleri desteklemeyi kesinlikle sürdürüyoruz.” (URL-26)

Türkiye yapılan görüşmeler sonucunda Ayn-el Arab'a Peşmerge geçişine izin vererek sınırlarını açmıştır (Aljazeera, 2014). Ayrıca ABD'de YPG'ye silah ve mühimmat verdiğini kamuoyuna açıklamıştır. Dünya kamuoyunun tüm dikkatini Ayn-el Arab'a çevirmesi sonucunda Esad rejimi de YPG'ye askeri destekte bulduklarını açıklasa da, YPG bunu yalanlamıştır (URL-27).

Hem Peşmerge kuvvetinin gelmesi hem silah ve mühimmat yardımının yapılması hem de ABD başta olmak üzere koalisyon güçlerinin DEAŞ'ı havadan bombalaması YPG'nin DEAŞ karşısında Ayn-el Arab'da üstünlüğü ele geçirmesini sağlamıştır. Yapılan püskürtme operasyonları sonucunda PYD, 26 Ocak 2015 tarihinde DEAŞ'ın Ayn-el Arab'dan çıkarıldığını açıklayarak, kent kontrolünün PYD'de olduğunu ilan etmiştir (Haber Türk, 2015).

2.4.11. ABD-Türkiye Eğitim-Donat Programı

Suriye sorununun küresel bir boyut kazanmasından sonra çözüme yönelik BM nezdinde çeşitli adımlar atılmıştır. Ancak BM Güvenlik Konseyi'ndeki Rusya ve Çin blokajı ve Rusya'nın çözümün Esadsız olmayacağı konusundaki ısrarı çözümün önünü tıkamıştır. Oluşan bu durumda Suriye'de çözümün Esadsız olması için iki ihtimal ortaya çıkmıştır. Bu ihtimaller, uluslararası bir askeri operasyon ve muhaliflerin Esad'ı mağlup etmesi. İlk ihtimal daha öncede gündeme gelse de BM Güvenlik Konseyi'nden destek alamaması, DEAŞ'ın bölgede etkinliğini arttırması ve

tüm dikkatin bu örgüte odaklanmış olması sonucu rafa kalkmıştır. İkinci ihtimal muhaliflerin güven vermemesi, yeterli teçhizata sahip olmaması ve Esad rejiminin hava gücüne sahip olması nedeniyle sorunlarla karşılaşmıştır. Türkiye ile ABD arasında imzalanan eğit-donat anlaşması bu ihtimali güçlendirmek amacıyla yapılmıştır. Her ne kadar anlaşma Türkiye ile ABD arasında imzalanırsa da Suudi Arabistan ve Katar'ın da programa katkısı beklenmiştir (Kurt, 2015).

Türk ve Amerikan yetkililerinin yapmış oldukları görüşmelerde eğit-donat programının istenilen hedefe ulaşacağı yönündeki beklentiler artmıştır. Anlaşmanın imza törenine Türkiye'yi temsilen katılan Dışişleri Müsteşarı Ferdiun Sinirlioğlu bu anlaşmanın Türkiye ve ABD arasındaki ortaklık için atılmış önemli bir adım olduğu üzerinde durarak, bu anlaşmanın bir başlangıç olduğunu ifade etmiştir. ABD'yi temsilen katılan ABD Ankara Büyükelçisi John Bass bu ortaklığın hem Türkiye'yi hem de ABD'yi daha kudretli yapacağını ve bölgeyi daha iyi bir konuma getireceğini dile getirmiştir. İki ülke yetkilisinin yapmış olduğu bu açıklamalar hem Türkiye'nin hem de ABD'nin Suriye sorununda ortak bir paydada buluştuklarını ve bu anlaşmanın başka anlaşmalara temel olacağını gözler önüne sermiştir (Anadolu Ajansı, 2015).

Pentagon, eğit-donat programının içeriği ve amaçlarına dair bazı açıklamalarda bulunmuştur. Pentagon, programın temel amacını muhaliflerin hem askeri yeteneklerini arttırmak hem de operasyon kapasitelerini sağlamak olduğunu belirtmiştir. Ayrıca muhaliflerin DEAŞ karşısında taarruza geçmeye hazır hale getirilmelerinin hedeflendiği belirtilirken, muhaliflere hava savunması eğitimi verilmeyeceği açıklanmıştır. Ancak programın ilerleyen safhalarında muhaliflerin, ABD ve koalisyon güçlerinin yapmış olduğu hava bombardımanları için Suriye'de hedef belirlemeye yardım edebilecek bir konuma gelebilecekleri dile getirilmiştir. Pentagon, muhaliflere; basit askeri aygıtlar, kamyon ve araçlar, silahlar ve mühimmat, radyo gibi teçhizatın verileceğini ve eğitimin ardından Suriye'ye gidecek olan muhaliflere hava desteğinin verilir verilmeyeceği konusunun henüz karara bağlanmadığını ifade etmiştir (Kurt, 2015).

Eğit-donat programında üç yıllık bir süre için her yıl beş bin muhalifin eğitilmesi planlanmıştır. Eğitim yapılması için T¼rkiye, Suudi Arabistan ve Katar'ın ev sahipliği yapması konusunda varılan fikir birliği nihai karara evirilmifitir (BBC, 2015). Belirli kriterlere g¼re se¼ilen muhaliflerin bu program kapsamında eğitilmesinin nihai amacı hem DEAş hem de Esad rejimi ile savaşmak olarak belirlenmiştir. T¼rkiye Dışışleri Bakanı Mevl¼t ¼avuřođlu programın amacını, Cenevre Bildirisi baz alınarak ger¼ek bir siyasi d¼n¼ř¼m¼n sağlanması ve aşırılıkla, ter¼rle, Esad rejimi de d¼hil t¼m unsurlarla m¼cadelede muhaliflerin g¼lendirilmesi olarak tanımlamıştır (TRT Haber, 2015).

Eğit-donat programında yaşanan ilk sorun ABD Savunma Bakanı Ashtan Carter'ın program için 60 kişinin uygun olduğunu a¼ıklamasıyla g¼n y¼z¼ne ¼ıkmıřtır. Zaten program için uygun kişi bulunamama sorunu yaşayan program koordinat¼rleri ilk grubun Suriye'ye ge¼mesiyle yeni sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Eğit-donat programından sonra Suriye'ye ge¼en ilk grup olan 30. B¼l¼k komutanı Albay Nedim Hassan ve yardımcılarının bulunduğu 18 kişilik grup El Nusra militanları tarafından ka¼ırılmıřtır. El Nusra ayrıca 30. B¼l¼đ¼n silah ve m¼himmatlarına el koymuştur. Nusra daha sonra tekrar 30. B¼l¼đe saldıarak 5 kişiyi öld¼rm¼ř, 16 kişiyi yaralamış ve 8 kişiyi de ka¼ırmıřtır. El Nusra'nın daha sonra 5 kişiyi daha ka¼ırmasıyla 30. B¼l¼k'¼n 2 kişi kalmasıyla programın ilk grubu hayal kırıklığı yaratmıştır (Radikal 2015).

30. B¼l¼k'ten sonra Suriye'ye giden ikinci grubun komutanı Y¼zbařı Ammar Yavi, ABD'nin Nusra ile anlaştığını ¼ne s¼rerek Nusra ile savaşmayacaklarını a¼ıklamıřtır. Bu gelişme uluslararası kamuoyu tarafında tepkiyle karşılanmıştır. Suriye'ye g¼nderilen diğer grubun Suriye'ye vardıktan sonra silahların belli kısmını Nusra'ya vermesiyle birlikte programa olan tepki daha da artmıştır. Tepkiler karşısında Obama programı sonlandırdıklarını a¼ıklamıřtır (CNNT¼RK, 2015).

2.4.12. Şah-Fırat Operasyonu

Süleyman Şah⁴² Saygı Karakolu'ndan TSK'ya gelen bir mesaj ile bölgede özel koşulların oluşmaya başladığı, karakola her an bir saldırı ihtimalinin arttığı ve karakolun bulunduğu bölgede PYD ve DEAŞ'ın yakında büyük bir çatışmaya gireceği bildirilmiştir. Bu mesaj doğrultusunda TSK, Suriye'nin Karakozak bölgesinde yer alan Süleyman Şah Türbesi'nin daha güvenli bir yere taşınması ve türbenin bulunduğu Saygı Karakolu'ndaki askerlerin Türkiye'ye getirilmesi amacıyla bir askeri operasyon başlatmıştır (NTV, 2015).

Harita 4: Süleyman Şah Saygı Karakolu (Sözcü, 2015)

21 Şubat 2015 gecesini başlayan operasyon 9 saat sürmüş ve bölgede çatışma halinde bulunan unsurlarla çatışmaya girilmeksizin başarıyla sonuçlanmıştır. Bölgede yoğunlaşan çatışmaların türbeye sığırma ihtimali ortaya çıkınca bu operasyon yapılmıştır. Böyle bir ihtimal Türkiye'nin Suriye içerisindeki çatışmaların bir parçası haline gelmesi demektir. Operasyon sonucunda Türkiye'ye getirilen naaş ve emanetler kısa süre sonra Suriye topraklarında bulunan Eşme bölgesinde inşa edilen yeni türbeye taşınmıştır (URL-28). Operasyon sonrası yazılı açıklamada bulunan Cumhurbaşkanı Erdoğan operasyonu şöyle değerlendirmiştir:

⁴² Osmanlı Devletinin kurucusu olan Osman Gazi'nin dedesi olduğu iddia edilen Süleyman Şah türbesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından Fransız Suriye Mandası sınırları içerisinde kalmıştır. Kurtuluş Savaşının sırasında Fransa ile imzalanan Ankara Anlaşması ve savaş sonunda İtilaf Devletleri ile imzalanan Lozan Barış Anlaşması ile türbe Türk toprağı olmuştur. 1973 yılında Suriye, Tabka Barajı'nın yapımını bitireceğini ve türbenin Esed Baraj Gölü'nün suları altında kalacağını bildirmesi üzerine türbe Karakozak köyüne taşınmıştır. (Aljazeera, 2014)

“Süleyman Şah Türbesi ve Saygı Karakolu'nun yeri, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yaptığı başarılı bir operasyon neticesinde değiştirilmiş bulunmaktadır. Sevk ve idaresini bizzat takip ettiğim, Sayın Başbakanımızın ve Genel Kurmay Başkanımızın harekât merkezinden bizzat yürüttüğü bu operasyon, ecdadımızın bizlere emaneti olan Süleyman Şah Türbesini, savaş şartlarının hâkim olduğu Suriye'de daha güvenli bir mevkiye nakletmeyi amaçlamıştır... Daha önce iki defa yeri değiştirilmiş olan Süleyman Şah Türbesi ve Saygı Karakolu, yine uluslararası hukuk ve anlaşmaların bir gereği olarak yeni mekânında bayrağımızı dalgalandırmaya ve ecdadımızın hatırasını yaşatmaya devam edecektir.” (Sözcü, 2015).

Operasyon çerçevesinde uluslararası hukuka bağlı kalan Türkiye, uluslararası kamuoyundan herhangi bir olumsuz tepki almamıştır. Sadece Esad ve Esad'a yakın uluslararası aktörler tepki göstermiştir (Hürriyet, 2015). Uluslararası komuyunda büyük bir tepkiyle karşılaşmayan Türkiye, Türk kamuoyundan bazı eleştiriler almıştır. Eleştiriler iki çerçeve etrafında yoğunlaşmıştır. İlki, Türkiye'nin kolayca toprak kaybettiği; ikincisi ise, PYD ile ortak hareket ettiği iddiası (Haber Türk, 2015). Toprak kaybı yapılmadığına delil olarak, türbenin daha öncede bazı nedenlerden dolayı taşınması gösterilmiştir. Çünkü Türkiye, Suriye'de türbeyi bir yerden başka bir yere taşıyarak Suriye içerisinde bir toprak parçasına sahip olma hakkını korumuştur (Yeni Akit, 2015). Operasyon sırasında bölgede çatışan unsurlardan biri olan PYD'yi (Türkiye terör örgütü olarak görür) muhatap alma, PYD'den yardım alma ve işbirliği yapma suçlamalarıyla karşı karşıya kalınmıştır. Hükümet ve TSK, PYD'den yardım alınmadığını sadece bilgi verildiğini söyleyerek bu suçlamaları reddetmiştir (URL-29). PYD ile herhangi sıcak bir çatışmaya girilmeksizin Türkiye'nin bu operasyonu tamamlaması hem Suriye sorununun çözümünde Türkiye-PYD ilişkisinin hem de çözüm süreci olmak üzere Türkiye'nin Kürt aktörlerle kurduğu ilişkilerin önemini göstermiştir (Ekinci, 2015).

Harita 5: Eşme Süleyman Şah Türbesi (Taraf, 2015)

Uzun zaman sadece pozisyon alarak politikalar üreten karar alıcılar, Türkiye’de genel seçim sürecine girilmesinin etkisiyle Şah-Fırat operasyonu gibi önemli bir meseleyi manipülatif söylemlere maruz bırakmıştır (Cumhuriyet, 2015). Dış politikanın tükenişinden toprak kaybına, PYD ile işbirliğinden vatana ihanete değin suçlamalar ardı ardına sıralanmıştır. Bu suçlamalar sadece hükümet ile sınırlı kalmamış, Cumhurbaşkanlığı ve TSK’yı da kapsamıştır.

Şah-Fırat operasyonu hem Ortadoğu’da yaşanabilecek olası gelişmeler hem de Türkiye’nin Suriye’ye karşı uyguladığı angajman bağlamından değerlendirilmelidir. Operasyonun hemen ardından uzmanlar tarafından yapılan yorumlarda, operasyonun Türkiye’nin muhtemel bir çatışmanın içinde yer almasının önüne geçme endişesinden kaynaklandığı dile getirilmiştir. Türbenin ve Saygı Karakolu’nun sadece DEAŞ’ın değil, bölgede çatışan diğer unsurların (Esad rejimi dâhil) saldırısına uğrama veya bölgedeki çatışmalar sonucunda iki ateş arasında kalma ihtimali doğmuştur. Böyle bir ihtimalin hayata geçmesi sonucunda Türkiye’nin buna karşılık vermesiyle Türkiye soğuk savaştan sıcak savaşa geçmek zorunda kalacaktı. Şah-Fırat operasyonunu merkeze alan bu yorumlar, operasyonun Suriye politikasını nasıl etkileyeceğine odaklanmıştır. Aslında operasyonu Türkiye’nin Suriye politikasının bir parçası olarak yorumlamak, Suriye sorununa bütüncül bir yaklaşım için daha anlamlı olabilir. Bundandır ki *“Türbenin ve askerlerin daha güvenli bir bölgeye taşınmış olması Türkiye’nin Suriye politikası açısından ne anlama gelir?”* sorusu hala cevaplanması gereken bir soru olarak durmaktadır (Kurt, 2015).

2.4.13. Suruç Olayı

Ezilenlerin Sosyalist Partisi’nin⁴³ gençlik kolu Sosyalist Gençlik Dernekleri Federasyonu üyelerinin de aralarında bulunduğu bir grup, Ayn-el Arab kuşatması esnasında harabeye dönen kentte yapılan inşa çalışmalarına katılmak amacıyla Şanlıurfa’nın Suruç ilçesinde toplanmışlardır (URL-30). Ayn-el Arab’ın yeniden inşa çalışmalarında hastane ve okul yıkıntılarını kaldırmayı hedefleyen gençler, çocuklar

⁴³ 29 Ocak 2010 tarihinde kurulmuş Türkiye’de faaliyet gösteren bir siyasi partidir. Ezilenlerin Sosyalist Partisi, kendisini işçi sınıfının, kadınların, gençlerin, kırsal alanlarda ve kentlerde çalışanların, aydınların, fakirlerin, engellilerin, her türlü alanda ezilenlerin kitle partisi olarak tanımlamaktadır. (URL-31)

için kullanmak amacıyla Ayn-el Arab'da bir bina tahsis etmişlerdir. Ayrıca Ayn-el Arab kuşatması sırasında yoğun çatışmaların geçtiği Kaniye Kurda tepesinde ölenler adına fidanlar dikmeyi amaçlamışlardır (Engin, 2015).

Ayn-el Arab'a geçmeden önce toplandıkları Suruç'ta bulunan Amara Kültür Merkezi'nin bahçesinde bir basın açıklaması yapılmıştır. Yapılan basın açıklaması esnasında toplanan kalabalığın içinde bir patlama meydana gelmiştir. Patlama sonucunda olay yerinde 23 kişi hayatını kaybederken, yaralanan 115 kişiden 11'i de yapılan tüm müdahalelere rağmen kurtarılamamıştır. Suruç saldırısının akşamı Türkiye'nin çeşitli yerlerinde protestolar düzenlenmiştir (Sözcü, 2015). Bazı yerlerde yapılan bu protestolar sırasında güvenlik güçleri ile protestocular arasında çatışmalar yaşanmıştır (Hürriyet, 2015).

Yapılan çalışmalar sonucunda saldırının bir intihar saldırısı olduğu ortaya çıkmıştır. İntihar bombacısının 20 yaşında Adıyaman Üniversitesi Makine Mühendisliği bölümünde okuyan Abdurrahman Alagöz olduğu tespit edilmiştir. Reuters Haber Ajansına konuşan üst düzey bir güvenlik yetkilisi, Suruç saldırısını yapan kişinin (Abdurrahman Alagöz) DEAŞ yanlısı bir grupla ilişki içinde olduğunu açıklamıştır. Böylece Suruç saldırısının DEAŞ tarafından yaptırıldığı ortaya çıkmıştır (CNNTÜRK, 2015).

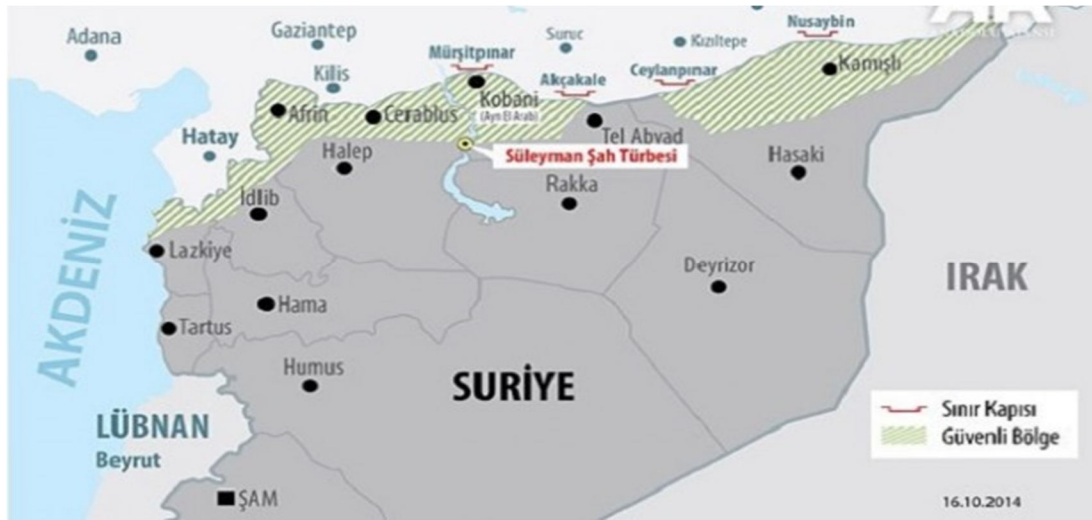
Suruç saldırısının DEAŞ ile bağlantılı olduğu ortaya çıkınca TSK, DEAŞ mevzilerini bombalamıştır. DEAŞ'a karşı bu tavrı takınan Türkiye uluslararası arenada da daha önce dile getirdiği ama bir sonuç alamadığı “*tampon bölge*”⁴⁴ fikrini yeniden gündeme getirmiştir.⁴⁵ Ancak Türkiye'nin bu isteği Esad rejimi destekçileri

⁴⁴ Terminolojik olarak tampon bölge (buffer zone) yerine güvenli bölge (safe area), güvenlik bölgesi (security area) ya da uçuşa yasak bölge (no-fly zone) gibi tabirler de kullanılmaktadır. Uygulamada tampon bölgeler iki ayrı devleti, kimi zaman oluşumu birbirinden ayıran, tarafların girmediği ve çoğu zaman kimsenin bulunmadığı askersizleştirilmiş yerler olarak karşımıza çıkar. Uçuşa yasak bölgeye sadece bir devletin hava aracı giremez. Devletin bu bölgeye karadan müdahalesi söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla tartışma konusu olan “tampon bölge” uçuşa yasak bölgeden daha fazlasını ifade etmek durumundadır. Her ne kadar Bosna'da BM tarafından güvenli bölge (safe haven) tecrübesi, özellikle Srebrenice'da, çok acı neticelenmiş olsa da belki “güvenli bölge” kullanılabilecek en iyi tabirdir. Bunun sınırlarının ve içeriğinin çok iyi tanımlanmış olması gerekir (Kaya, 2014).

⁴⁵ Suriye'de tampon bölge fikri Türkiye tarafından Eylül 2014'te Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın ABD ziyareti sırasında ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden ile yaptığı görüşmede ilk kez dillendirilmiştir. Türkiye'nin tampon bölge istemesinin nedenleri şunlardır:

- Mültecilerin kendi ülkelerinde barınmalarını sağlamak,

Rusya ve Çin tarafından kabul görmemiştir (Euronews, 2015). Suroç saldırısı sonrasında PKK 2009 yılında başlayan barış sürecinin artık son bulunduğunu açıklayan hareketlerde bulunarak güvenlik güçlerini hedef almaya başlamıştır (Milliyet, 2015). Bunun karşılığında TSK da harekete geçerek Kuzey Irak'taki PKK kamplarını bombalamıştır (Hürriyet, 2015). Böylece barış süreci son bularak, çatışmalar yeniden başlamıştır (Haber Türk, 2015).

Harita 6: Türkiye'nin Belirlediği Tampon Bölge Haritası (Hürriyet, 2014)

2.4.14. Dörtlü Görüşme

Suriye'nin geleceğinin görüşüldüğü Türkiye, ABD, Suudi Arabistan ve Rusya'nın katıldığı "dörtlü görüşme" 23 Ekim 2015 tarihinde Viyana'da düzenlenmiştir. Dörtlü görüşme öncesinde ABD, Türkiye ve Suudi Arabistan arasında üçlü koordinasyon toplantısı yapılmıştır. Üç ülke Suriye'nin geleceği konusunda ana fikir olarak aynı noktada buluşsalar da, bazı detaylarda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bu toplantı Rusya ile görüşmelere başlamadan önce üç ülke arasındaki fikir ayrılıklarını ortadan kaldırmak amacıyla yapılmıştır (Haber Türk, 2015).

- Terör saldırısı yürütebilecek unsurların bölgeye girişini önlemek ve bölgedeki sivilileri korumak (Zengin, 2014).

Yapılan görüşmeler sonucunda Esad'ın geleceği hakkında herhangi bir karar alınmadığı ancak görüşmelere Mısır ve İran'ın⁴⁶ da katılımıyla devam edileceği açıklanmıştır. Bu doğrultuda 30 Ekim 2015 tarihinde Viyana'da çok taraflı bir toplantı yapılması kararlaştırılmıştır. Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov, görüşme esnasında Putin ile Esad arasında Moskova'da yapılan görüşme hakkında diğer taraflara bilgi vermiştir. Taraflar 30 Haziran 2012 tarihinde kabul edilen Cenevre Bildirisine olan bağlılıklarını bir kez daha dillendirmişlerdir. Dörtlü görüşme bir adım olmuştur. Görüşmelerin sıklıkla bir pazarlık olarak devam edeceği, bölgede asıl sorun çözücülerin ABD ile Rusya olacağı ve diğer ülkelerin sadece rızalarının alınacağı fikri güç kazanmıştır (Tokmakoğlu, 2015). Türkiye Dışişleri Bakanlığı dörtlü görüşme sonrası görüşme hakkında şu açıklamayı yapmıştır:

“Bu toplantıda gündeme gelen konuların Suriye muhalefeti ve konuyla ilgili diğer taraflarla istişare edilmesi, bilahare önümüzdeki hafta yeni bir toplantı düzenlenmesi öngörülmektedir.” (BBC, 2015).

Dörtlü görüşme sonrasında Türkiye Dışişleri Bakanı Feridun Sinirlioğlu Viyana'dan ayrılmadan önce Rus mevkidaşı Lavrov ile bir görüşme yapmıştır. Basına kapalı yapılan bu görüşmenin ardından basına herhangi bir açıklama yapılmamıştır (Vatan, 2015).

2.4.15. Viyana Görüşmesi

Viyana'da Suriye'deki iç savaşa bir çözüm bulmak amacıyla ABD ve Rusya'nın önderliğinde, uluslararası sistemden izole halde hayatını idame ettiren İran'ın da katıldığı bir konferans düzenlenmiştir. ABD, Rusya, Suudi Arabistan, İran ve Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 17 ülkenin dışişleri bakanlarının katıldığı toplantı 8 saat sürmüştür. Toplantıda ABD ve müttefikleri Esadsız çözüm üzerinde dururken, Rusya ve İran çözümün ancak Esad ile olacağını savunmuştur. Katılımcılar toplantı da Esad konusunda anlaşmazlık yaşarken, Suriye'de BM'nin rolü, seçimler, yeni hükümet ve yeni anayasa konusunda aralarında yumuşama yaşanmıştır (TRT Haber, 2015).

⁴⁶ Mısır ve İran'ın toplantılara katılmaları demek; İngiltere ve Fransa'nın da toplantılara katılacakları manasına gelmektedir.

Toplantıya Türkiye’yi temsilen katılan Dışişleri Bakanı Feridun Sinirlioğlu Viyana Görüşmesi hakkında, Suriye’de geçiş hükümetinin kurulmasından sonra 18 aylık bir süre tasarlandığını ve bu dönemde kaleme alınacak Anayasa ile beraber seçimler yapılacağını açıklamıştır. Sinirlioğlu konuşmasına şöyle devam etmiştir:

“Esad yeni hükümet kurulup tüm yürütme yetkilerini devraldıktan sonra bu 6 aylık geçiş döneminde, üzerinde mutabık kalınan bir şekilde ve tarihte ayrılacak. Seçimlerde aday olmayacak.” (Haber Türk, 2015).

Antalya’daki G-20 liderler zirvesi öncesi Feridun Sinirlioğlu gazetecilere Viyana’daki görüşmeler hakkında şu açıklamayı yapmıştır:

“Viyana’da Suriye konusunun siyasi bir süreçle çözüme kavuşturulması gerektiği konusunda mutabakat oluştu. Sürecin 1 Ocak’ta başlaması ve 6 ay sürmesi konusunda anlaşmaya varıldı. 6 ayın sonunda Suriye’de yeni bir hükümet kurulması öngörülüyor. Bu hükümet, Cenevre Bildirisinde yer aldığı üzere tüm yürütme yetkilerini de devrolacak. Yeni hükümetin kurulmasından itibaren 18 aylık bir süreç öngörülüyor. Bu süreçte yeni bir anayasa yapılacak. O anayasaya göre seçimlere gidilecek. Esad’ın seçimlerde aday olduğunu dillendirenler var. Böyle bir opsiyon söz konusu değil. Esad yeni hükümet kurulup tüm yürütme yetkilerini devraldıktan sonra bu 6 aylık geçiş döneminde, üzerinde mutabık kalınan bir şekilde ve tarihte ayrılacak. Seçimlerde aday olmayacak ondan sonra ne olacağı konusu onun kişisel meselesi haline dönüşecek.” (Sözcü, 2015)

2.4.16. Bayırbucak Türkmenleri

Türkmenler Suriye’ye ilk olarak Abbasiler zamanında Tolunoğlularından Ahmet Bey’in bölgede hâkimiyeti sağlamasıyla yerleşmişlerdir (Umar, 2005: 104-105). Büyük Selçuklu Devleti 1040 yılındaki Dandanakan Savaşı’nı kazandıktan sonra Batıya doğru ilerlemeye başlamıştır (Köymen, 1993: 278). Sultan Melişah tarafından görevlendirilen Tutuş; Hama, Humus ve Şam’ı ele geçirmiştir. Böylece Büyük Selçuklu Devleti’nin hâkimiyetine aldığı bu bölgeler Büyük Selçuklu Devleti’nin yıkılmasından sonra Suriye Selçuklu Devleti’nin doğum hinterlandı olmuştur (Gök, 2014: 235). Kısa süre bölgede hâkimiyeti sağlayan Suriye Selçuklu Devleti’nin yıkılmasından sonra bölgede Atabeyler⁴⁷ dönemi başlamıştır (Kafesoğlu, 1992: 284).

Atabeyler döneminde bölgede iki atabeylik etkili olmuştur: Börüler ve Zengiler. Atabeylerin kendi aralarında giriştikleri mücadele sonucunda bölgedeki hâkimiyeti Zengiler sağlamıştır. Zengilerin kurucusu İmadeddin Zengi’nin

⁴⁷ Eski Türk devletlerinde, özellikle Selçuklularda şehzadelerin eğitimi veya bağımsız olarak bir eyaletin yönetimi ile görevli vezir.

ölümünden sonra oluşan otorite boşluğunu Zengilerin komutanı Selahattin Eyyübi tarafından kurulan Eyyübi Devleti doldürmüştür (Erdem, 1997: 59). Eyyübiler döneminde Türkmenler güçlenerek bölgede daha etkin bir konuma gelmişlerdir. Eyyübi Devleti'nin kurucusu Selahattin Eyyübi'nin ölümünden sonra Eyyübi Devleti etkinliğini kaybederek yıkılma sürecine girmiştir. Eyyübi Devleti'nin yıkılmasından sonra oluşan otorite boşluğunu doldürmek ve bölgede var olan çatışmaları sonlandırmak amacıyla Memluk Devleti kurulmuştur (Şeşen, 1995). Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğol Devleti ile yaptığı Köseadağ Savaşı'nı kaybetmesi sonucunda Moğolların güneye doğru ilerleyişi hızlanmıştır. Moğolların ilerleyişinden kaçan Türkmenler Memluk Sultanı Baybars'ın yardımıyla Suriye'ye yerleşmişlerdir. Böylece Suriye'deki Türkmen varlığı daha güçlü bir hale gelmiştir (Çetin, 2009: 24).

1516 Mercidabık ve 1517 Ridaniye Savaşlarının ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun Memluk Devletini yıkmasıyla Suriye'nin hâkimiyeti Osmanlı İmparatorluğu'na geçmiştir. Ancak bu hâkimiyet tam anlamıyla Kanuni döneminde yapılan İrakeyn Seferi'yle sağlanmıştır (Uzunçarşılı, 2011: 284-290). Suriye Osmanlılar zamanında Şam, Halep, Trablus, Hama ve Humus olmak üzere beş eyaletten yönetilmiştir (Çakar, 2003: 366-369). 17. yy'da Arap kavimlerinin bölgeyi işgal etmesi sonucunda Türkmenler Suriye'nin kuzeyine göç etmişlerdir. 1833 yılında bölgenin yönetimi yapılan anlaşma sonucunda Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'ya bırakılmıştır.⁴⁸ 1893 Osmanlı-Rus Harbi neticesinde Kafkaslardan kaçan Türkmenlerin Anadolu'ya yerleşmek yerine Suriye'ye yerleşmeyi tercih etmeleri neticesinde Suriye'deki Türkmen nüfusu artmıştır (Marufoğlu, 1998: 32).

1. Dünya Savaş'ında Almanya'nın yanında savaşa giren Osmanlı İmparatorluğu savaş sonucunda ateşkesi kabul edince, 1916 yılında İtilaf Devletleri arasında yapılan Sykes-Picot Anlaşması⁴⁹ gereğince Suriye'yi İtilaf Devletlerine bırakmak zorunda kalmıştır (Drysdale, 1985: 356). 1918 yılında imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşmasına dayanarak, Fransa Hatay dâhil kıyı şeridini; İngiltere de

⁴⁸ İngiltere ile Fransa'nın arabuluculuğunda Osmanlı imparatorluğu ile Mehmet Ali Paşa arasında imzalanan Kütahya Anlaşmasıyla Suriye Valiliği Mehmet Ali Paşa'ya verilmiştir (Şahin, 2009: 299).

⁴⁹ Anlaşmaya göre; Fransa'ya Diyarbakır, Adana, Musul, Urfa, Antep ile Suriye'nin Akdeniz kıyıları; İngiltere'ye Akka ve Haifa limanları, Basra ile Bağdat ve Mezopotamya'nın güneyinin verilmesi kararlaştırılmıştır (Olca, 1981: 60).

Suriye'nin geri kalanını işgal etmiştir. İşgal sonucunda bölgedeki unsurlar işgalci devletlerle anlaşma yoluna giderken, Türkmenler Anadolu'dan ilham alarak direniş geçmişlerdir (Uyar, 2003: 375). Ancak Ankara Hükümeti ile Fransa'nın Ankara Anlaşmasını imzalamasının ardından Türkmenler yönlerini Ankara'dan Şam'a çevirmişlerdir (Okur, 2009: 146). Aslında imzalanan Ankara Anlaşmasının 7. maddesi⁵⁰ ile Suriye'de yaşayan Türkmenler konusunda Ankara'daki meclise garantörlük verilmiştir. 20 Kasım 1922 tarihinde başlayan Lozan Konferansında Türkiye-Suriye sınırı tartışmalara mahal vermeden kabul edilmiştir. 31 Ocak 1923 tarihinde Türkiye-Suriye sınırı belirlenirken, temel dayanak olarak Ankara Anlaşması alınmıştır.⁵¹ Bu duruma Suriye topraklarında kalıp da Türkiye topraklarında yer almak isteyen köyler isyan etseler de bir sonuç elde edememişlerdir. Türkiye-Suriye sınırında bulunan Türkmen ve Kürt silahlı güçleri mandater Fransa'ya karşı 1924 yılına kadar mücadele etmişlerdir. Bu gibi sorunlarla uğraşmak istemeyen Fransa aynı dönemde Suriye'yi yönetmek amacıyla mahalli idarelerden oluşan Suriye Devletler Birliğini kurmuştur. Ancak kurulan sistem Araplar ile Arap olmayanlar arasında sorunlara neden olmuştur. Sorunu teşkil eden ana unsurun Türkmenler olması Türkmenleri mandanın gözünde en dikkat edilmesi gereken grup haline getirmiştir (Sabah, 2015).

Suriye, Türkmenlere karşı Araplaştırma politikası uygulamıştır. Araplaştırma politikasının etkisi ve Türkiye'nin Suriye'de yaşayan Türkmenleri göz ardı etmesi sonucunda Türkmenler bir birlik oluşturamamışlardır. 1939 yılında Hatay'ın meclis kararıyla Türkiye'ye katılması neticesinde Suriye'de Türkmenler üzerinde var olan baskı daha da artmıştır. Bu baskılardan kaçmak isteyen Türkmenlere pasaport verilmemiş, illegal yollardan Türkiye'ye giden Türkmenler, vatandaşlıktan çıkarılarak mallarına devlet tarafından el konulmuştur (Kirişoğlu, 2013: 11). Türkmenlere yönelik uygulanan bu politikanın iki nedeni vardır:

- Türkmenlere Türkiye'nin ajanı olarak bakılması,

⁵⁰ İskenderun ve Antakya bölgesi için Fransa özel bir yönetim rejimi kuracak, buradaki Türk halkına kültürlerini geliştirmek için her tür kolaylık gösterilecek. Türkçe resmi dil olarak kalacaktır (Savcı, 2007: 89).

⁵¹ Madde-8: İskenderun körfezinden Payas'tan başlayarak, Kilis'ten Çobanbeyli'ye gidecek olan demiryolu Türkiye sınırları içersinde kalmakla birlikte Çobanbeyli'den Nusaybin'e varacaktır. Çobanbeyli ile Payas istasyonları Suriye'de kalacaktır (Despatch, 1921: 3).

- Türkmenlerin Osmanlı İmparatorluğu yıkılana kadar yönetici sınıfında yer almasının intikamının alınmak istenmesi.

Suriye’de kalan Türkmenler yönetimler tarafından ekonomik anlamda fakir ve kültür seviyeleri düşük tutulmak istenmiştir. Uygulanan bu politikalardan küçük gruplar halinde yaşayan Türkmenler etkilenmiş ancak kalabalık halde yaşayan Türkmenler çok etkilenmemiştir. Etkilenen küçük Türkmen grupları Arapların içinde yaşadığından Araplaşma eğilimi göstermişlerdir. Bunun sebepleri olarak, Türkmenlerin Suriye’de Araplar gibi yaşamaları, Türkmen kimliklerini koruyamamaları ve Türkiye’nin Suriye’de yaşayan Türkmenler ile ilgilenmemesi gösterilebilir (Bleaney, 1993: 210-211).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Suriye’ye gönderilen Ermeniler Suriye’de birbirleriyle etkileşim halinde kaldıklarından dolayı benliklerini korumuşlardır. Bölgedeki Ermeniler Türkçeyi bilmekle beraber kendi aralarında Ermenice konuşmayı yeğlerken,⁵² Türkmenler adetlerini, ananelerini ve hatta asıllarını unutmuş durumdadır. Kendi bölgelerini terk edip şehirlere göç eden Türkmenlerin bir nesil sonra Türkmen kimliklerini kaybettikleri görülmüştür. Şehir dışında kırsal alanda yaşayan Türkmenler ziraat, hayvancılık ve dokumacılıkla uğraşmaktadırlar. Ancak yönetimin politikalarından bu sektörlerde çalışan Türkmenler olumsuz etkilenmektedirler. Ziraat faaliyetinin en önemlisi olan tütün yetiştiriciliği yaşanan sorunlar nedeniyle terk edilmeye başlanmış ve Türkmenler geçici işçi olarak ekonomik faaliyetlerine devam etmişlerdir. Bazı bölgelerde Türkmenler daha iyi bir hayata sahipken; yapılan toprak reformuyla⁵³ ellerinden topraklarının gitmesiyle zor durumda kalmışlardır.

⁵² 1. Dünya Savaşı sonrası Suriye’de mandater yönetim kuran Fransa’ya karşı isyan eden Sünni Arap isyanlarını bastırmak amacıyla kurulan “*Troupes Speciales*” birliklerine Ermeniler de katılmıştır. Bundan dolayı Ermeniler ve Sünni Araplar uzun süre birbirlerini düşman olarak görmüşlerdir. Baas Rejimi’nin ilk yıllarında ve BAC döneminde diğer azınlıklar gibi Ermenice gazeteler ve kültürel faaliyetler de yasaklanmıştır. Ancak Ermeniler bu politikaya rağmen asimile olmamışlardır. Hafız Esad’ın iktidara gelmesiyle Ermenilere ayrıcalıklı haklar verilmiştir. Bunlar; Ermeni okullarında eğitim görmek, Ermenice konuşmak ve Ermenice gazete çıkartmak gibi birçok hakkı kapsamıştır. (Atlıoğlu, 2006)

⁵³ Suriye, 1958 yılında yayımlanan ve 1962 yılında uygulamaya konan “*Toprak Reformu Yasası*” çerçevesinde, Türkmenlerin de aralarında bulunduğu bazı devletlerin vatandaşlarına ait 300 hektarı aşan taşınmazları bedel ödemediği kamulaştırmıştır (TBMM).

Suriye devlet okullarında Arapça eğitim sistemi olması hasebiyle Türkmenlerde okuma-yazmaya karşı olumsuz bir algı oluşmuştur. Türkiye’de okumak isteyen Türkmenler ise Suriye’den geçiş yasak olduğundan başka Arap devletlerinden Türkiye’ye geçiş yapmışlardır. Suriye’de diğer dillerde basın organları yayınlar yaparken, Türkçe gazete ve dergileri özel şahısların bile Suriye’ye sokması yasaklanmıştır. Diplomatik dokunulmazlığa sahip olan kişiler dışında (turistik veya ziyaret amacıyla giden Türk vatandaşları da dâhil) Türkiye’den gönderilen kitap ve dergi gibi yayımlar posta ile gönderildikleri taktirde yerine ulaşmadan imha edilmiştir. Uygulanan politikalar çerçevesinde Türkmenleri kendi kimliklerinden uzaklaşmaya iten sebepler kısaca şunlardır:

- Dünya Savaşı esnasında Osmanlı İmparatorluğunun parçalanması ve Ortadoğu’da hâkimiyet kuran İngiltere ve Fransa’nın Araplara empoze ettiği Türkmen düşmanlığı,
- Türkmenlerin genellikle Arapların yoğun olduğu yerde yaşamaları ve bu nedenle kimliklerini saklamaları,
- Suriye’de iktidara gelen idarecilerin Türkmenler üzerinde iktisadi, idari ve kültürel baskı uygulaması,
- Günlük konuşma dilinin Arapça olması,
- Türk okullarının olmayışı, Türkçe gazete, dergi ve kitapların yayımlanmaması, Türk radyo frekanslarının yasaklanması, Türk filmlerinin yayınlanmasının engellenmesi (Kirişoğlu, 2013: 10-12).

2011 yılından önce Esad rejiminin baskıcı yönetim anlayışı sebebiyle Türkmenlerinde diğer gruplar gibi örgütlenmeleri engellenmiştir. Arap Baharı’nın Suriye’de yaşanmasından sonra Esad rejimi Suriye’de yaşayan Türkmenleri Türkiye’nin bir parçası olarak görmüştür. Türkmenleri Türkiye’nin bir parçası olarak gören rejim, Türkmenlere rejimin yanında mı yer alacakları yoksa muhaliflerin arasında mı yer alacakları konusunda bir tercihe mecbur bırakmıştır. Bu mecburiyet sonucunda muhaliflerin arasına katılan Türkmenler hızlı bir şekilde pozisyonlarını alarak direnişe başlamışlardır. Suriyeli Türkmenler muhaliflerin içerisinde yer alsalar da kendi seslerini duyurmak için “*Suriye Demokratik Türkmen Hareketi ve Suriye*

Türkmen Kitleleri” adlı bir oluşum kurmuşlardır. Türkmenler diğer Suriyeli muhaliflerin aksine örgütlenme tecrübesine ve lider kadrosuna sahip değillerdir. Diğer muhalif gruplar gibi Türkmenlerde ilk siyasal hareketini Suriye toprakları dışında gerçekleştirmişlerdir. Coğrafi nedenler, akrabalık ilişkileri, Türkiye’de Suriye Türkmen diasporasının olması ve Türkiye’nin Suriye’de Esad rejimine karşı muhaliflere destek vermesi neticesinde Türkmenlerin siyasal hareketinin ana kumandası Türkiye olmuştur (Mustafa, 2015: 5).

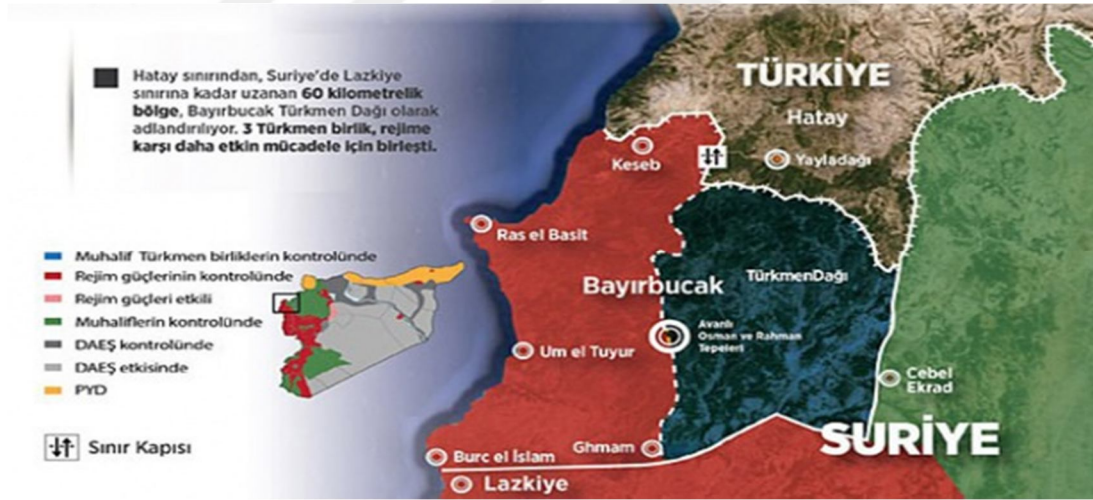
2012 yılında Türkiye’de yaşayan Türkmen diasporası “*Suriye Türkmenleri Platformu*”nu kurmuşlardır. Suriye Türkmenleri Platformunun başlıca amaçları şunlardır:

- Halep, Lazkiye, Bayır-Bucak, Tartus, Hama, Humus, İdlip, Rakka, Şam, Golan, Kuneytera ve Dera’da yaşayan Türkmenlerin, Suriye’nin asli kurucu unsuru olduğunun kabul ettirilmesi,
- Suriye Türkmenliğine bir hükmü şahsiyet oluşturmak, Suriye Türkmen güçlerinin tek çatı altında birleşmesini sağlamak,
- Suriye Türkmenlerine birlikte hareket etme kabiliyeti kazandırmak,
- Sahadaki kazanımların masada kaybedilmesini engellemek,
- Suriye Türkmenlerinin varlığını ve taleplerini Türkiye ve Dünya kamuoyuna duyurmak (URL-32).

Platform, Suriye Türkmenlerinin tek temsilcisi olarak bütün müzakere sürecini yürütmek amacıyla Suriye’de yaşayan Türkmenler tarafından seçilecek delegeler yoluyla oluşacak “*Suriye Türkmen Meclisi*”nin kurulmasını hedeflemiştir (Çetin, 2014). Bu meclis uzun süredir Türkiye’de yaşayan ve iyi yerlerde olan Türkmen diasporasının başlattığı bir girişimdir. Bu sayede 1.200’den fazla Türkmen İstanbul’da toplanarak, sorunlarını ve geleceklerini ele almışlardır. Umut vadeden bu girişim neticesinde Dönemin Türkiye Başbakanı Erdoğan ve Dönemin Dışişleri Bakanı Davutoğlu’nun katıldığı Ankara Toplantısı ile 29 Mart 2013 tarihinde 360 delegenin oyuyla Suriye Türkmen Meclisi (STM) kurulmuştur. Ankara Toplantısına Suriye Muhalefeti, SDMK ve yabancı ülke misyon şeflerinin önem vermesi Suriye Türkmenleri açısından dönüm noktası olmuştur.

9-10 Mayıs 2014 tarihleri arasında STM Ankara’da 2. Genel Kurul toplantısını yapmıştır. Genel Kurul toplantısında yapılan seçim sonucunda Abdurrahman Mustafa başkanlığında 42 kişilik meclis oluşmuştur. 42 kişilik mecliste bulunan 13 kişi Yürütme Kurulu’na seçilmiştir (URL-33). STM koyduğu misyon ve vizyon doğrultusunda adını “*onur ve özgürlük mücadelesi*” koydukları bir dava yürüttüklerini kamuoyuna açıklamışlardır (Mustafa, 2015: 2). Bu dava bir varoluş davasıdır. Türkmenler Suriye’de yaşanan bu süreçte en ağır koşullara sahip gruptur. Bunun temel nedenleri şunlardır:

- Dağınık halde yaşamaları,
- Toplumsal, siyasal ve askeri örgütlenmesinin zayıf olması,
- Örgütlü ve askeri anlamda güçlü gruplarla iç içe yaşamaları,
- Nüfuslarının yoğun olmaması,
- Türkiye dışında uluslararası arenadan yardım alınamaması (Orhan, 2013).

Harita 7: Suriye'de Türkmenlerin Yaşadığı Bölge (Sabah, 2015)

Suriye'deki Türkmenlerin davası sadece Türkmenlerin değil Türkiye'nin de davasıdır. Türkmenlerin yaşadığı Bayır Bucak Türkiye için stratejik bir öneme sahiptir. Bölge Türkiye-Suriye sınırında bulunmaktadır ve merkezi otoritenin bulunmadığı bir ortamda sınır güvenliğinin sağlanması açısından sorundur. Bayır Bucak Türkiye'nin Esad rejimini zayıflatma ve muhalifleri destekleme politikası açısından da önemlidir. Türkmenlerin Bayır Bucak'ı kaybetmesi demek yakın

gelecekte İdlib ve Halep'teki durumun Esad rejimi lehinde değişmesi manasına gelebilir. Bölge, Esad rejiminin Türkiye-Suriye sınırından uzak tutulması, Türkiye ile coğrafi bağlantısının kesilmesi gibi açılardan da öneme sahiptir. Siyasi ve stratejik nedenlerden bağımsız olarak bölgede Türkmen nüfusunun fazla olması Bayır Bucak'ı Türkiye için ayrı bir yere taşımaktadır (URL-34). Bayır Bucak Türkmenleri, Karamanoğlu Türkmenlerin soyundan gelip Osmanlı İmparatorluğu zamanında İç Anadolu ve Akdeniz bölgelerinden buralara iskân edilmiştir. Aralarında akrabalık bağı olan Türkiye ve Türkmenler açısından STM'nin yayımladığı “*Yeni Suriye Bildirgesi*” önemlidir. Yeni Suriye Bildirgesinde şu maddeler yer almıştır:

- Suriye bir bütündür, parçalanamaz.
- Yeni anayasada Türkmenlerde kurucu unsurdan birisi olarak tanınmalıdır.
- Esad'ın olmadığı bir siyasal sistem isteyen tüm gruplarla diyaloga açığız.
- Ortak ölkü bilincinde olan her grubun katılacağı bir konferans yapılmalıdır.
- Cenevre Bildirisi hayata geçirilmeli ve olağanüstü hal kaldırılmalıdır.
- Herkesin eşit olduğu demokratik ve çoğulcu bir sistem kurulmalıdır.
- Geçiş hükümetine ve yeni anayasaya katkı sağlamak isteriz.
- Kuvvetler ayrılığı ve yargı bağımsızlığı anayasada güvence altına alınmalıdır.
- Devletin mevcut kurumları zarar görmemelidir.
- Orduda hem yapısal reform yapılmalı hem de siyasetten uzaklaştırılmalıdır.
- Temel hak ve özgürlükler İnsan Hakları Bildirgesini temel almalıdır.
- Türkmenlerin hakları yeni anayasada güvence altına alınmalıdır.
- Mültecilerin Suriye'ye geri dönmeleri için çaba sarf edilmelidir.
- Tüm ölkeler ile iyi ilişkiler kurulmalıdır.
- Kadın – erkek eşitliği ve yeni nesillerin iyi şekilde yetiştirmeleri önemlidir (URL-35).

BM Suriye Özel Temsilcisi De Mistura'nın daveti üzerine 24 Mayıs 2015 tarihinde toplanan Cenevre'deki görüşmelere STM de katılmıştır. De Mistura ile özel görüşme gerçekleştiren STM “*Yeni Suriye Bildirgesi*”ni sunmuştur. Böylece Suriye Türkmenlerinin istekleri en üst seviyede bir karşılık bulmuştur. Suriye'deki Türkmen varlığı BM tarafından tanınmıştır (Yeni Asya, 2015).

Esad rejimi Suriye İç Savaşı'ndan sonra Suriye'de kontrolü sağlayamayacağı bilincindedir. Bu minvalde nüfusun fazla olduğu, stratejik önemi bulunan, denize ulaşımında anahtar konumda olan ve rejim bölgesine yakın olan toplumsal kesimlerin olduğu bölgelerde bir “*rejim bölgesi*” oluşturma hedefini gütmektedir. Esad rejiminin en güçlü uluslararası destekçisi Rusya, Suriye İç Savaşı'na tam da Esad rejimine bu amacında yardımcı olmak üzere dâhil olmuştur. Rusya hava operasyonları Esad rejiminin hinterlandını genişletmek, rejim bölgesine yakın tehditleri ortadan kaldırarak güvenli bir sınır yaratmak ve sorun yaratan nüfusun tehcirine hizmet etmek amaçlarını gütmektedir. Rejim bölgesinin Lazkiye, Şam, Tartus, Hama ve Humus'un batı tarafını içermesi planlanmaktadır. Rejim bölgesinin oluşturulmasının önündeki en büyük sorunlardan biri Suriye Türkmenlerinin kalabalık olarak yaşadığı ve Lazkiye'nin sınırları içerisinde yer alan Bayır Bucak bölgesidir. Bayır Bucak'ta yaşayan Türkmenler Suriye'de Arap Baharı'nın başlamasından beri Esad rejimi yanında yer almayıp, muhaliflerin yanında yer almış ve 2012 yılının ortalarından itibaren Türkmenler kendi bölgelerinde hâkimiyeti sağlamışlardır (Orhan, 2015).

Türkmenlerin yaşadığı Bayır Bucak bölgesini bütün taraflar nezdinde önemli kılan unsurlardan biri de bu bölgeyi kontrol altına alan tarafın Akdeniz'e ulaşacak olmasıdır. Eğer bu bölge Suriyeli muhaliflerin elinde olursa her türlü yardımı daha rahat bir şekilde alma imkânına sahip olacaklardır. Akdeniz'e çıkışın sağlanması Suriyeli muhaliflerin yaptığı mücadelede başarıya ulaşmasına önemli bir katkı sağlayacaktır (Hürriyet, 2015). Bundan dolayı Bayır Bucak bölgesi Kürtler açısından da önemlidir. Şu anki mevcut durumda zor gözükmekle beraber Kürtlerin uzun vadeli hedeflerinden biri oluşturulacak Kürt Kantonu'nun denize çıkışı olmasıdır. Bu denize çıkış rejim ile çatışmaya girmeyen Kürtler için sadece Bayır Bucak üzerinden sağlanabilir (Bolat, 2015). Bayır Bucak'taki Türkmen varlığı biterse uzun vadede şartların değişmesi, Kürtlerin; rejim ve Rusya ile kuracağı ittifaktan dolayı tam manada olmasa da bir çıkış sağlaması mümkün olabilir.

Bayır Bucak bu denli öneme sahip olmasına rağmen Suriye'deki iç savaşın başından beri rejim güçleri tarafından tam anlamıyla kontrol altına alınamamıştır. Bayır Bucak bölgesinin dağlık bir bölge olması, mücadele eden silahlı milislerin

yerel halktan oluşması ve bölgeyi diğer unsurlardan daha iyi bilmesi Türkmenlere avantaj sağlamıştır. Bunun yanında Türkiye'nin hayata geçirdiği angajman kuralları çerçevesinde sınıra yakın bölgelerde fiili anlamda uçuşa yasak bölge oluşmuştur ve rejim hava kuvvetlerinin Bayır Bucak'ta hava operasyonu yapma imkânları bundan dolayı Rusya gelene kadar sınırlı kalmıştır. Ancak Rusya'nın rejime destek olmak amacıyla Suriye'ye müdahalesi ile Suriye'de yeni bir güç dengesi ortaya çıkmıştır. Rusya'nın askeri gücü, caydırıcılık kapasitesi gibi sebepler Bayır Bucak'a hava operasyonunu mümkün kılmıştır.

Bayır Bucak'ın önemi ve yeni oluşan güç dengeleri neticesinde rejim, Hizbullah ve yabancı savaşçılardan meydana gelen kara birlikleri ile Rusya'nın hava desteği altında Bayır Bucak'a operasyon başlatmıştır. Operasyonun ilk günlerinde rejim ve müttefikleri Rus hava gücü desteği sayesinde bölgede hızlı bir ilerleme sağlamışlardır. Türkmenler ise bu ilerleme nedeniyle geri cephelere çekilmiştir. Türkmen Dağı'nın büyük bir kısmı rejimin kontrolüne geçmiştir. Ancak Türkmenler İdlib bölgesinden gelen muhalif desteğiyle bazı bölgeleri tekrar kontrol altına almıştır. Türkmenlere İdlib bölgesinden destek gelmesinin nedeni Bayır Bucak'ın rejimin eline geçmesi durumunda sıranın İdlib'teki muhaliflere gelecek olmasıdır. İdlib'teki muhalifler de savunma hattını sağlama almak amacıyla Bayır Bucak'a desteğe gitmiştir. Bu da karadaki güç dengesini tersine doğru çevirerek muhaliflerin gerilemesini yavaşlatmış ve bazı kazanımlar elde etmelerini sağlamıştır (Orhan, 2015).

Bayır Bucak'taki çatışmalar devam ederken önemli bir gelişme yaşanmıştır. Türk Hava Kuvvetlerine bağlı jetler Türk hava sahasını ihlal ettiği gerekçesiyle Bayır Bucak operasyonlarına hava desteği veren Rus jetini düşürmüştür (TRT Haber, 2015). Aslında hava sahası ihlalleri Rusya'nın Suriye'deki savaşa doğrudan dâhil olmasıyla birlikte gerçekleşmeye başlamıştı. Rusya bunların yanlılıkla yapıldığını her defasında Türk makamlarına bildirmiştir. Ancak geline son noktada Rusya'nın yaptığı bu ihlallerin ve sınır bölgesindeki uçuşların farklı amaçlara hizmet ettiği anlaşılmıştır. Rusya öncelikle Türkiye'nin koyduğu angajman kurallarını hiçe sayarak güç gösterisi yapmayı amaçlamıştır (Hürriyet, 2015).

Rejim güçlerinin Bayır Bucak bölgesinde bu zamana kadar hâkimiyet sağlayamamasının ana nedenlerinden biri Suriye Hava Kuvvetlerinin sınır bölgesinde Türkiye angajman kuralları nedeniyle operasyon yapamamasıdır. Daha önce Bayır Bucak bölgesinde keşif yapan iki rejim helikopteri Türk jetleri tarafından düşürülmüştür. Rusya yaptığı bu hava sahası ihlalleri ile artık bu bölgede güç dengesinin değiştiğini, kendisinin soruna dâhil olduğunu ve Türkiye'nin oluşan yeni duruma göre hareket etmesi gerektiği mesajını vermeye çalışmıştır. Böylece sınıra yakın bölgelerde planlanan olası operasyonlarda hava gücünü mümkün kılacak yeni bir askeri durum yaratmaya çalışmıştır. Bunun yanında da muhtemel bir hava sahası ihlalinde Türkiye'nin nasıl tavır takınacağı da denemek istemiş olabilir (Orhan, 2015).

Türkiye'nin Türk hava sahasını ihlal eden Rus jetini düşürmesi iki ülke ilişkilerinin yanında Bayır Bucak bölgesindeki operasyonların geleceği açısından da önemli sonuçlar doğurabilir. Türkiye'nin attığı bu adım Rusya'nın Bayır Bucak bölgesindeki hava operasyonu imkânlarını minimuma indirecektir. Zira bu bölge Türkiye-Suriye sınır noktasına yakındır ve kısa süreli de olsa hava sahası ihlali yapılmadan operasyon yapmak zordur. Bu da operasyonlar sırasında güç dengesini Türkmenler ve diğer muhaliflere çevirecek bir olgudur. Bununla birlikte Rus jetinin düşürülmesi Rusya'yı operasyonlara devam konusunda caydırıcı olmaktan çok teşvik edecektir. Rusya'dan yapılan ilk açıklamalar gerginliğin gitgide tırmanacağı yönündedir. Her ne kadar Rusya sınır ihlaline bundan sonra dikkat edecek olsa da Türkiye'nin Suriye'deki stratejik çıkar alanlarına daha fazla zarar vermek isteyecektir. Bu da Türkmenler ve muhaliflere daha fazla operasyon, rejime ve Rusya'nın elinden geldikçe bölgedeki Kürtlere daha fazla yardım anlamına gelebilir. Bunun yanında Türkiye'nin ABD ile beraber Azez-Cerablus bölgesinde DEAŞ'a karşı gerçekleştirdikleri mücadele Türkiye açısından daha riskli hale gelmiştir. Rusya'nın Türkiye'ye misilleme yapmak adına her türlü fırsatı kollayacağı açıktır. Türkiye için en büyük risklerden biri DEAŞ'a karşı yapılan mücadele çerçevesinde Azez-Cerablus hattına yönelik olarak yapılan hava operasyonlarında Suriye hava sahasında yapılacağından Türk jetlerinin hedef olmasıdır (Orhan, 2015).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Suriye İç Savaşı'nın Türkiye'ye Etkileri (Kazanımları – Kaybedimleri)

Türkiye'nin Suriye İç Savaş'ındaki kazanım ve kaybedimleri üç ana temel üzerinde açıklanacaktır. Petrol ve alt başlığı olan DEAŞ Petrolü Türkiye'nin bulunduğu jeopolitik konumunun en önemli çıktısı olarak Suriye İç Savaşı ile birlikte hem Türkiye'nin hem de uluslararası kamuoyunun gündeminde daha fazla yer bulmuştur. Terör, Türkiye'nin devamlı olarak gündeminde olan bir unsur olarak Suriye İç Savaş'ıyla birlikte hem nitelik hem de nicelik olarak artmıştır. Ekonomik ve sosyal alan, Türkiye'nin Suriyeli sığınmacıları kabul etmesi sonucu oluşan olumlu ve olumsuz durumlardan dolayı önemli bir hale gelmiştir. Demografik, genç nüfus ve 3 çocuk Türkiye'nin kendi iç sorunu olsa da yapılan çalışmalarda karar alıcılar bu sorun dâhilinde sığınmacıları da ele almasıyla birlikte bu konu iç savaşın kazanımları ve kaybedimleri alanına girmiştir.

3.1. Petrol ve Boru Hatları

Irak hükümeti 1970'li yıllarda petrol üretiminin artması sonucunda petrolün taşınmasında yeni yollar arayışına girmiştir. Suriye ile yaşadığı su kaynaklı sorunlar nedeniyle Irak Suriye'den geçen boru hattını kapatmış ve tekrar anlaşmaya yanaşmamıştır. Irak yaptığı çalışmalar sonucunda petrolün sınır komşusu olan Türkiye'den taşınması konusunda bir karara varmıştır. Bu minvalde Türkiye ile Irak petrol boru hatları görüşmelerine başlamıştır (İnan, 2013: 71–72). Görüşmeler sonucunda 27 Ağustos 1973 tarihinde imzalanan Ham Petrol Boru Hattı Anlaşmasının⁵⁴ bir çıktısı olarak Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattı inşa edilmiştir (BOTAŞ, 2008). 1976 yılında da yıllık 35 milyon ton kapasite ile işleme açılmıştır

⁵⁴ 1) Her iki taraftan ham petrolün boru hatlarıyla Irak ve Türkiye topraklarından nakledilmesi ve bu petrolerin Akdeniz'de bir termalden yüklenmesi için projenin kendi topraklarında kalan kısımlarının montajı, inşaatı, işletmesi ve bakımı ile birlikte tüm ihtiyaçların karşılanmasını garanti eder.

2) Irak petrollerinin Türkiye topraklarından nakliyesi ve FOB tankerlerine yüklenmesi, varil başına 0.35 Amerikan Doları olarak belirlenmiştir. Taşıma ve yükleme ücreti Irak tarafından Türk tarafına ödenecektir.

3) 1977 - 1979 yılları arası 10 milyon ton, 1980 - 1982 yılları arası 12 milyon ton, 1983 ve daha sonrası için ise 4 milyon ton petrolü, Irak tarafından satmak Türk tarafı ise almak zorundadır. (İnan, 2013: 71–72).

(Hürriyet, 2009). 30 Temmuz 1985 tarihinde imzalanan ek protokol ile Irak petrolünün 20+5 yıl boyunca Kerkük-Yumurtalık boru hattından taşınması kararlaştırılmıştır (TBMM). Daha sonraki yıllarda iki devlet yaptığı görüşmeler sonucunda kapasiteyi arttırmışlardır.

Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi sonucunda Batının uyguladığı ambargoya katılan Türkiye 7 Ağustos 1990 tarihinde Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının faaliyetini durdurmuştur (Öztürk, 2010). Ancak atılan bu adım Türkiye'yi ekonomik olarak zarara uğrattığı için Türkiye, BM nezdinde uygulanan ambargonun gevşetilmesi konusunda çalışmalarda bulunmuştur. BM, kendi içersinde yapmış olduğu görüşmeler neticesinde gıda malzemesi karşılığında petrol ticaretine izin vererek, Türkiye'nin daha çok zarar etmesinin önüne geçmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı). 22 Mayıs 2003 tarihinde BM'nin ambargoyu kaldırmasıyla birlikte Türkiye ile Irak arasındaki ekonomik temelli ilişkilerde artış gözükmiştir (Hürriyet, 2003).

Harita 8: Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı)

30 Temmuz 1985 tarihinde imzalanan ek protokol ile öngörülen 20+5 yıllık sürenin dolması neticesinde durumu görüşmek üzere toplanan Türkiye ile Irak 19 Mart 2010 tarihinde yeni bir anlaşma imzalamışlardır. Anlaşma ile Irak 15 yıl boyunca petrolün nakliyesini Türkiye'ye vermiştir (TBMM). Anlaşma neticesinde 2010 yılında 132,278 bin varil hattan geçerken, 2011 yılında 147,175 bin varil

geçmiştir (İnan, 2013: 82). Daha önceki anlaşmada 75 cent olan varil başına taşıma ücreti yeni anlaşmada 1 dolara çıktığından dolayı Türkiye 2011 yılında 2010 yılına göre 14.897.000 dolar daha fazla para kazanmıştır (Milliyet, 2010). 2011 yılındaki bu artışta, yapılan anlaşmadaki her yıl artış olmasını öngören maddenin yanı sıra AB'nin Suriye'ye Eylül 2011 de petrol ambargosu uygulaması da etkili olmuştur.

Ülke	2010	2011	2012
Irak	1,890	2,166	2,423
Kuveyt	1,430	1,816	2,070
Umman	745	738	768
Suudi Arabistan	6,644	7,218	7,557
Birleşik Arap Emirlikleri	2,103	2,330	2,657
Suriye Arap Cumhuriyeti	149	114	

Tablo 1: AB'nin Ükelere Göre Ham Petrol İthalatı (1000 b/d) (OPEC, 2013)

Tabloda görüldüğü gibi Avrupa Birliğinin Suriye'ye petrol ambargosu uygulaması sonucunda en çok ihracat yaptığı bölgeden mahrum kalan Suriye'nin ham petrol ihracatı olumsuz yönde etkilenmiştir. Oluşan açığı kapatmak isteyen AB ülkeleri başta Irak olmak üzere diğer OPEC ülkelerinden ham petrol ithalatı yapmıştır. Irak'tan alınan petrol Türkiye ile Irak'ın imzaladıkları anlaşma neticesinde Türkiye'den nakliyesi yapıldığı için Türkiye de kazanmıştır.

3.1.1. DEAŞ Petrolü ve Türkiye⁵⁵

DEAŞ petrol bölgelerini kendine hedef olarak seçip, buraları hâkimiyet altına alması sonucunda petrolden gelir elde etmeye başlamıştır. DEAŞ'ın petrolü kimlere sattığı kesin olarak bilinmemekle birlikte Türk Silahlı Kuvvetlerinin sınır hattında tespit ettiği borular ile Türkiye'nin DEAŞ'tan petrol aldığı iddia edilmiştir (Taştekin, b: 2014).

⁵⁵ Türkiye'nin DEAŞ'tan petrol aldığını ilk taraf gazetesi iddia etmiştir. (Taraf, 2014)

Harita 9: DEAŞ'ın Petrol Haritası (Aljazeera, 2014)

Cumhuriyet Halk Partisi Hatay Milletvekili Ali Ediboğlu DEAŞ petrolünün Türkiye üzerinden borularla taşındığı iddiaları ile ilgili şu yorumda bulunmuştur:

“DEAŞ işgal ettiği petrol bölgelerinden elde ettiği petrolü Türkiye’ye satıyor. Hatay sınırına yakın köylerden borular çekiyorlar. Benzer boru hatları Kilis, Urfa ve Gaziantep’te de var. Suriye’nin petrol sahası Rumeylan’ı ele geçirdiler. Sınırda yakın depolar oluşturuldu, ilkel yöntemlerle petrolü rafine ettiler, Türkiye üzerinden kaçak yollarla paraya çevirdiler. Köstebek adı verilen teknolojik aletlerle yerin altına boru döşüyor, öbür taraf kadar çıkıyor. Sadece Hatay’da bin tane boru döşendi. Vatandaşın buradaki kârı ne? Kamyonculukla, tarımla uğraşiyor, otobüsüne, kamyonuna, traktörüne ucuz yakıt temin ediyor. Bizim vatandaşımız bu işin kaçakçılığını yapmıyor, sadece ucuza temin ediyor.” (Hürriyet, 2014).

New York Times’ta David E. Sanger ve Julie Hirsch Feld Davis’in yazdığı *“Struggling to Starve ISIS of Oil Revenue, U.S: Seeks Assistance From Turkey”* adlı makalede Obama yönetiminin DEAŞ’ın milyonlarca dolarlık petrol gelirini kesmek için çalıştığı ama çoğu karaborsa piyasada satılan bu petrol için NATO müttefiki Türkiye’nin ikna edilemediğini yazmışlardır (Hürriyet, 2014). Makale sonrası gözlerin Türkiye’ye çevrilmesi neticesinde konuya açıklık getirmek isteyen Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız Katar ziyareti sırasında gazetecilerle yaptığı görüşmede DEAŞ’tan petrol alındığını yalanlamıştır (A Haber, 2014). Katar

dönüşü uçakta gazetecilerin sorularını yanıtlayan Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da şu açıklamayı yapmıştır:

“Bu konuda Türkiye'nin duruşu her zaman belli. Burada bir defa DEAŞ'tan petrol alınıyor ifadesi çok çirkin ve kesinlikle yalan. Bu ifadeleri ortaya koyanlar adice bir ifade ortaya koyuyorlar. Türkiye bu konularda hassastır, asla fırsat vermez. DEAŞ ya da petrol kaçakçılığı yapan örgütlere müsemma ile bakmamız mümkün değil. Kerry ile yaptığım görüşmede de söyledim. ABD basını asparagas yalan haber üretiyor. Bu adını verdiğiniz gazete de bu tür haberler üretmekte mahir bir gazete. Türkiye ve Amerika, Türkiye'nin dost olduğu ülkelerle arasını bozmaya yönelik. Aslı astarı yok.” (NTV, 2015)

New York Times'ta yayımlanan makalenin etkisiyle Senato'nun Dış İlişkiler Komisyonunda yapılan oturum sırasında Senatör Ed Markey Kerry'e: *“Kaçak petrol DEAŞ ordusunun yaşam kaynağı haline geldi. O yüzden biraz Türkiye hakkında konuşun. Bunu durdurmak için çabalarımız neler olacak?”* diye soru sormuştur (Taraf, 2014). Kerry cevaben: *“Türkiye zorlukları anlıyor. Bu konuda çok net görüşmelerimiz oldu. Türkiye önümüzdeki günlerde kendi seçimini yapmak durumunda. Ne olacağını göreceğiz.”* Demiştir (Sözcü, 2014).

Amerikan yönetimi yaptığı çalışmalar sonucunda elde ettiği bulgular çerçevesinde DEAŞ'ın Türkiye bağlantılı petrol kaçakçılığını Kuzey Irak üzerinden yaptığını ilk kez açıklarken, kaçakçılıkla ilgili kişilere yaptırım uygulayacağını duyurmuştur (URL-36). Amerikan resmi kaynaklarından gelen iddialar çerçevesinde araştırmalarda bulunan Irak Merkezi Hükümeti ve Kuzey Irak Yönetimi (Irak Bölgesel Kürt Yönetimi) açıkladıkları istihbarat raporlarında Türkiye'nin DEAŞ'tan petrol almadığını ortaya koymuştur. Raporda DEAŞ'ın petrolü Esad rejimine ve İran üzerinden Katar'a sattığı açıklanmıştır (Milliyet, 2014).

Türkiye lehine olan rapora rağmen uluslararası kamuoyu Türkiye'nin DEAŞ petrolünü aldığını iddia etmeye devam etmiştir. Rusya Parlamentosu Alt Kanadı Duma Uluslararası İlişkiler Komisyonu Başkanı Aleksey Puşkov şu sözlerle hem Türkiye'yi hem de Batıyı eleştirmiştir:

“DEAŞ'la ilgili serbestlik şaşırtıcı. DEAŞ dünya piyasalarında serbest bir şekilde petrol arzı yapıyor. Bu nasıl mümkün olabiliyor? Batı ülkelerinin vatandaşlarının kafalarını kesen bir terör örgütü petrol ticaretinde tüm haklara sahip? Onlar petrolü Türkiye ve Ürdün'e satıyor. Hiç kimse yaptırım uygulamıyor. Hiçbiriniz ABD Dışişleri Bakanı Kerry'nin DEAŞ'a yönelik yaptırım uygulamasını istediğini duydu mu? Bu ABD'nin bu örgüte yönelik gerçek durumunu ortaya koyması açısından önemli...” (URL-37)

Uluslararası arenada Türkiye'nin DEAŞ'tan petrol aldığı ve satılmasına aracı olduğu iddiaları devamlı gündeme gelmektedir. Türk Silahlı Kuvvetlerinin bulunduğu borular bunun bir kanıtı olarak görünse de resmi makamlar bunu inkâr etmektedir. Görünen o ki ya Türkiye'nin güvenlik zafiyeti var ya da DEAŞ'ın petrol akışı yapmasına gayri resmi yollardan izin verilmektedir.

3.1.2. Yeni Boru Hatları Projeleri ve Türkiye

Avrupa Birliği dünyada enerji kullanımında Amerika'dan sonra gelmektedir (Yorkan, 2009: 27). Bu durumda AB'yi Rusya ile iyi ilişkiler kurma zorunluluğuna itmektedir. AB, Rusya karşıtı politikalar yürüttüğünde Rusya elindeki enerji kartını kullanarak, AB'yi cezalandırmaktadır (NTV,2009). AB bu durumdan kurtulmak için yeni yol arayışlarına girmiş; bu yol arayışlarının kesim noktası da Türkiye olmuştur. (Ortadoğu petrol ve doğalgazının Türkiye'ye ulaşmasında ya da Ortadoğu'dan gelen petrol ve doğalgazın Türkiye'ye uğramadan Akdeniz'e ulaşmasında Suriye de önemli bir yere sahiptir.) (Göçoğlu, 2015).

AB enerji kaynaklarını seçenklendirmesi bakımından Türkiye, rezervlere sahip ülkeler ile Avrupa arasında bir köprü konumuna sahiptir. Türkiye'nin var olan petrol ve doğalgaz rezervlerinin % 70'nin komşu ülkelerde olması hasebiyle transit ülke olma potansiyeli yüksektir. Bundan dolayı Türkiye rezerve sahip olmasa da dünya enerji piyasasında söz söyleyecek bir aktör olmayı hedeflemektedir (Kantörün, 2010: 88). Türkiye sadece boru hatlarıyla değil, sıvılaştırılmış doğalgazın hem kara hem de deniz yoluyla taşınması konusunda etkin bir role sahiptir. (Taşımacılığın Suriye'den yapılması Türkiye'ye göre daha maliyetli olsa da, bu konuda Suriye de Türkiye gibi önemli bir yere sahiptir.) Ortadoğu ve Hazar Bölgesini Avrupa'ya bağlayan tüm yollar (hem kara hem deniz) Türkiye üzerinden geçmektedir. (Ortadoğu için deniz yolu tercih edilirse Suriye üzerinden de bu ticaret yapılabilir.) Boru hatları ile enerji taşınmasının daha az maliyetli olması nedeniyle Türkiye en önemli geçiş bölgesidir. Bunda da hem ülke istikrarı hem de boru hattının daha kısa olması etkili olmuştur (Göçoğlu, 2015).

Ortadoğu'dan Avrupa'ya çıkacak enerji için iki yol vardır: Türkiye ile Suriye. Bu doğrultuda Türkiye ile yaşanan krizler nedeniyle hem İran hem de Irak enerji

taşımacılığı konusunda yeni projelerde Suriye'yi tercih etmişlerdir. (Bunda idarecilerin Şii ve Nusayri olması etkilidir.) 2007 yılında Irak ile Suriye 2003 Irak Savaşında hasar gördüğü için devre dışı kalan Kerkük – Banyas Boru Hattının yeniden faaliyete geçmesi konusunda anlaşmışlardır (BBC, 2007). Ancak yapılan fizibilite çalışmaları sonucunda yapılacak tamir işleminin yeni boru hattı döşenmesinden daha pahalı olacağına ortaya çıkmasıyla yapılan anlaşma iptal edilmiştir. Ardından iki ülke arasında görüşmeler devam etmiş ve neticesinde 2010 yılında taraflar yeni bir boru hattı döşenmesi konusunda anlaşmışlardır (Bloomberght, 2010).

Suriye ve Irak'ın enerji temelli yakınlaşmalarını gören İran kendi doğalgazının taşınması amacıyla hem Suriye'ye hem de Irak'a boru hattı projesi teklifinde bulunmuştur. Üç ülke yaptıkları görüşmeler sonucunda Haziran 2011 tarihinde “*İslami Boru Hattı*” anlaşmasını imzalamışlardır. Anlaşma ile üç yıl sonra hattın faaliyete geçmesi planlanmıştır (Varol, 2013). Ancak Suriye'de başlayan olayların sonucunda hem Suriye – Irak arasında imzalanan anlaşma hem de İran – Irak – Suriye arasında imzalanan anlaşma sadece kâğıt üzerinde kalarak, fiiliyata geçememiştir. Bu da anlaşma yapan tarafların ciddi ekonomik kayıp yaşamalarına neden olmuştur.

Suriye'de olayların başlamasıyla birlikte Avrupa'ya enerji geçişinde Türkiye yegâne güvenli yol olarak kalmıştır. Bunun bir çıktısı olarak Suriye'de yaşanan olaylar nedeniyle Irak Merkezi Yönetiminden bağımsız hareket etmeye başlayan Kuzey Irak Yerel Yönetimi Türkiye ile yeni bir boru hattı üzerinde görüşmelere başlamıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda taraflar yeni boru hattı konusunda ortak noktada buluşarak anlaşma imzalamışlardır. Her ne kadar bu anlaşma Ankara ile Bağdat arasında krize neden olsa da hem Türkiye hem de Kuzey Irak Yerel Yönetimi geri adım atmamıştır (Hürriyet, 2013).

Harita 10: Türkiye-Kuzey Irak Yerel Yönetimi Yeni Boru Hatları (Hürriyet, 2013)

Suriye’de yaşanan olaylar nedeniyle “İslami Boru Hattı” projesinin hayata geçemeyecek olması 17 Kasım 2008 tarihinde Türkiye ile İran arasında imzalanan “İran – Türkiye Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi” anlaşmasının önemini arttırmıştır. Yapılan anlaşma Türkiye’ye ihtiyaç halinde hattan gaz alabilme hakkı vermiştir. Türkiye’nin geçiş ücreti alması dışında, özel şirketlerin ticaret hacminin, devletin alacağı vergilerin ve Türkiye’nin AB karşısında gücünün ve öneminin artacağı öngörülürken, işsizliğin azalacağı öngörülmüştür. Türkiye için bu gibi artıları olurken; İran için ise, Ağustos 2011 tarihinde başlayan proje Haziran 2011 tarihinde imzaları atılan ancak Suriye’de yaşanan olaylar nedeniyle yapılması mümkün olmayan “İslami Boru Hattı”nın ikamesi olmuştur. Böylece İran için Avrupa’ya açılan tek kapı olan Türkiye’nin önemi ortaya çıkmıştır (URL-38).

3.2. Terör

Türkiye, bulunduğu coğrafya ve oluşan uluslararası akımların etkileriyle terör sorunuyla her zaman yüz yüze gelmektedir. Bundan dolayı her zaman etkin kalarak terör ile mücadele politikaları yürütmektedir. Bu politikalar neticesinde bazı terör örgütlerini kısa sürede etkisiz hale getirirken, bazıları ile uzun süre mücadele etmiştir. Bu kapsamda bakıldığında PKK, Türkiye’nin en uzun süre mücadele ettiği terör örgütlerinin başında gelmektedir. Her ne kadar bazı dönemlerde bu mücadele seviyesi azalsa da günümüze kadar devam etmiştir. Bu mücadelenin günümüzde

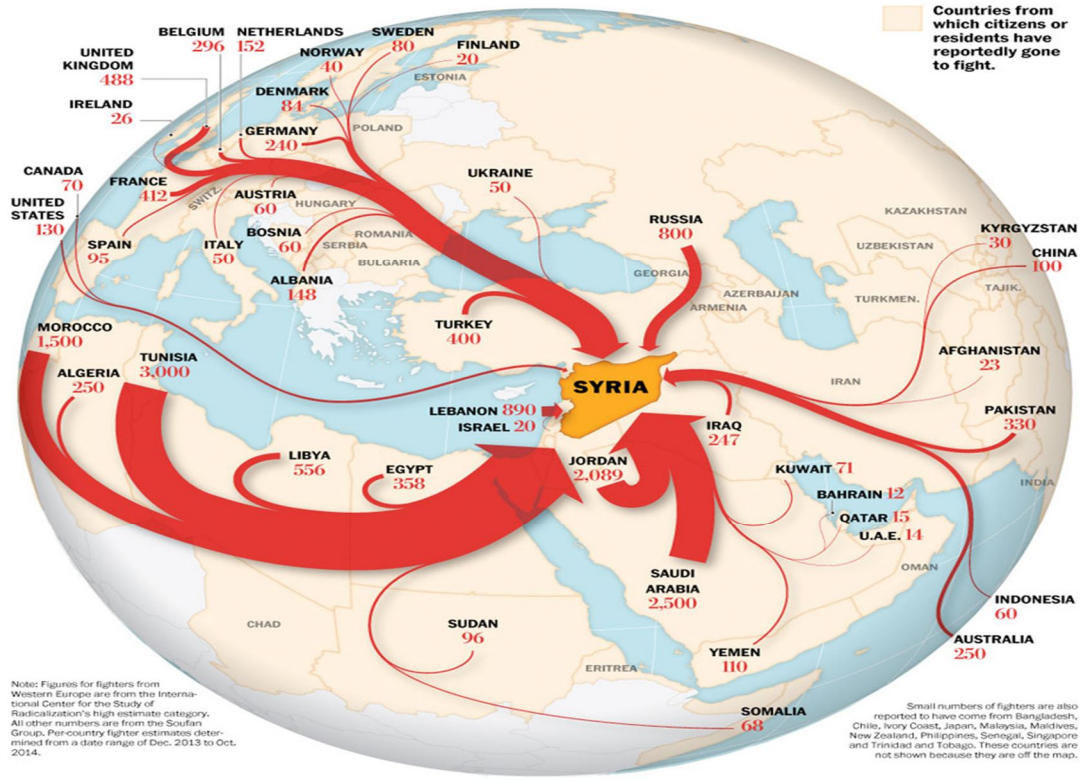
devam etmesinin en temel sebeplerinden birisi Suriye’de var olan durumdur. Bu durum Türkiye’yi sadece PKK ile değil, ayrıca DEAŞ ve PYD gibi yeni terör örgütleriyle de mücadeleye itmiştir.

3.2.1. DEAŞ

Türkiye’nin tüm komşuları ile toplam sınırı uzunluğu 2753 kilometredir. Bu sınırın 911 kilometresi Suriye, 384 kilometresinde ise Irak ile dir. 2003 yılında Amerika’nın Irak işgali ve 2011 yılında Suriye’de Arap Baharı ayaklanmaları, iki devleti de parçalamış ve Türkiye’nin güneyinde istikrarsız bir coğrafya ortaya çıkarmıştır (BBC, 2015). Bu coğrafyada Türkiye’nin 1300 kilometreyi bulan Suriye–Irak sınırının ekseri kısmı DEAŞ kontrolündedir. Bundan dolayı Türkiye oluşan istikrarsızlıktan en çok etkilenen ülkeler arasındadır (Vatandaş, 2015: 10).

Türkiye DEAŞ konusunda, sınırları korumak, uluslararası mekanizmaya dâhil olmak, sorunu Suriye ve Irak’taki siyasi kökleriyle göz önünde bulundurmak ve Suriye’de rejimin değişimi temelli bir politika izlemektedir. Türkiye’ye göre DEAŞ’ın ortadan kaldırılması ve Suriye’de yeni bir siyasi yapının kurulması Ortadoğu’da huzuru tahsis edecektir. Türkiye askeri müdahale yerine önce yerel güçlerin mücadele vermesi gerektiğini benimsemiştir. Ayrıca insani sorunların çözülmesi için uluslararası barış gücünün denetleyeceği güvenli bölge ve insani koridor kurulmasını talep etmiştir. DEAŞ nedeniyle Türkiye bir yandan güvenlik kaygısı yaşarken, diğer yandan sığınmacı sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır. Ayrıca DEAŞ Türkiye’ye yüklü bir maliyet getirmektedir. DEAŞ ve Suriye’deki savaşın maliyeti yapılan araştırma sonucu 35 milyar dolar olurken, bu maliyetin 12,5 milyar dolarının Türkiye’nin zararı olduğu tahmin edilmektedir. DEAŞ ve Suriye’deki savaş neticesinde Türkiye’deki kişi başına düşen gelir % 1,5 azalmıştır.

Türkiye kendi içinde ekonomik ve güvenlik eksenli sorunlar yaşarken, yabancı savaşçıların geçişlerini tam olarak engelleyemediği için suçlanmıştır. Türkiye ise kendisinin önlem aldığını ancak Batılı devletlerin önlem almadığını savunarak sorunun onlardan kaynaklandığını açıklamıştır (Kap, 2015).

Harita 11: Yabancı Savaşçıların Geçiş Güzergâhları (Washington Post, 2015)

Bu konuda Türkiye'nin, Batılı devletler ile ortak hareket etme çabası, DEAŞ'ı terör örgütü olarak kabul etmesi ve Türkiye'de DEAŞ üyelerinin mal varlıklarını dondurması sonucunda DEAŞ 2013 yılında Türkiye'yi açıkça tehdit etmeye başlamıştır (Bilge Adamlar Kurulu, 2015: 52). Bu tehdidi 20 Mart 2014 tarihinde eyleme dönüştüren DEAŞ, Niğde'nin Ulukışla ilçesinde yol kontrolü yapan jandarma ekibine saldırı düzenlemiştir (Hürriyet, 2014). DEAŞ eylemlerinin Türkiye sınırlarının içine kadar gelmesi nedeniyle Türkiye DEAŞ'a karşı tedbirlerini sertleştirmiştir. Batılı devletlerle işbirliği yaparak DEAŞ'a katılmak için Suriye'ye geçmeye çalışan yabancı militanları tutuklamış, sınırda mal ve silah kaçakçılığını önlemek için operasyonlar yapmıştır. Ayrıca Türkiye yabancı savaşçılara karşı şu önlemleri almıştır:

- DEAŞ'ın elindeki sınır kapılarının Türkiye tarafı kapatılmıştır.
- Potansiyel yabancı savaşçıların ülkeye girişini engelleyen bir liste oluşturulmasına katkı sunmuş ve bu bağlamda oluşturulan listede yer alan

şahısların ülkeye girişlerini engellemiştir. Bu şekilde gelenleri ya sınır dışı etmiş ya da geldiği ülkeye teslim etmiştir.

- Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından havalimanları, deniz limanları ve sınırlarda yabancı savaşıları tespit etmek amacıyla Risk Analiz Merkezleri kurulmuştur. Analiz personelleri, şüphelenilen kişileri araştırarak örgüt sempatzanlığını analiz etmiştir. (sosyal medya hesaplarına bakılmıştır.) Ayrıca araç kiralama şirketleri de bu takibe dâhil olmuştur. Türkiye’ye ilk defa seyahat eden, reşit olmayan ve otel rezervasyonu olmayan kişiler öncelikli olarak takip edilmiştir.
- 317 sınır karakolu “*Hudut Özel Harekât Komando Taburu*” adlı tek bir merkezde toplanmıştır.
- Kaçakçılık faaliyetlerine karşı tedbir alınmıştır. Sınır güvenliği ve kaçakçılığı önlemek amacıyla Suriye sınırına 333 km. hendek kazılmış, 60 km. toprak set yapılmış, 160 km. jiletli tel çekilmiş, 13 km. duvar örülmüş ve 267 km’lik bir alan aydınlatılmıştır. Ayrıca Suriye sınırının en zayıf olduğu noktalara iki alçak duvar inşa edilmiştir. Sınırlar karakollarına gözlem için termal kameralar konulmuştur. Bunlara ek olarak İHA’lar ve zeplinlerin kullanılması kararlaştırılmıştır.
- Sınırdaki askeri birliklerin tüm teçhizat eksiklikleri giderilmiştir (aktaran Yeşiltaş, 2015: 18–23).

Türkiye DEAŞ’a katılmak için gelen yabancı savaşıllara karşı bu tip önlemleri alarak tedbir uygularken, Irak’ta ilerleyişini sürdüren DEAŞ 11 Haziran 2014 tarihinde Musul’u ele geçirmesiyle Türkiye’nin Musul Başkonsolosluğu’ndaki 49 personel ve Musul’da bulunan 30’dan fazla tır şoförünü rehin alarak misilleme yapmıştır. Tır şoförlerini 23 gün sonra bırakan DEAŞ, başkonsolosluk personelini elinde tutarak Türkiye’nin kendi aleyhine bir eylemde bulunmasını engellemeye çalışmıştır. Ancak rehine krizinin 101. gününde MİT ve TSK’nın ortak operasyonu sonucu 20 Eylül 2014 tarihinde 49 rehine kurtarılmıştır (Vatandaş, 2015: 11).

DEAŞ’ın Irak’ta ilerleyişi Türkiye’yi ekonomik anlamda etkilemiştir. Türkiye’nin ihracat pazarında Almanya’dan sonra Irak gelmektedir. Ancak Irak’ta

yaşanan DEAŞ kaynaklı belirsizlik ortamı nedeniyle talepte bir düşüş yaşanmıştır. Ayrıca bunda DEAŞ'ın mevcut ticaret yollarını kapatması da etkili olmuştur. Türkiye'nin Irak'a yaptığı ihracatın en önemli durağı Bağdat olduğundan dolayı Musul-Bağdat hattının DEAŞ'ın eline geçmesiyle Bağdat'ta yapılan ticaret durmuştur. Diğer bir hat olan Süleymaniye – Bağdat hattı da hem pahalı hem de güvenli olmaması nedeniyle tercih edilmemiştir. Buna bir çözüm arayan Türkiye, malları Kuzey Irak'ta kiraladığı depolara bıraksa da, depoların kısa zamanda kapasitelerine ulaşmaları sonucu buda çözüm olmamıştır. Ayrıca dünyanın en büyük petrol rezervine sahip olan Musul'un DEAŞ tarafından işgal edilmesi petrol fiyatlarını arttırmıştır. Buda Türkiye gibi petrol ithal eden ülkeleri olumsuz etkilemiştir. DEAŞ öncesinde 109 dolar olan Brent petrol fiyatı, DEAŞ sonrası 115,19 dolara çıkmıştır (Karahan, 2014: 2–5). DEAŞ Irak'ta ilerleyişini sürdürürken, aynı zamanda Suriye'deki ilerleyişine de devam etmiştir. 13 Eylül 2014 tarihinde DEAŞ topraklarını birleştirmek amacıyla PYD'nin kontrolü altındaki Ayn-el Arab'a saldırmıştır. DEAŞ'ın bu saldırısı ve gün geçtikçe kontrol alanını genişletmesi sonucu Ayn-el Arab halkı Türkiye'ye göç etmeye başlamıştır. 13 Eylül – 16 Eylül tarihleri arasında Türkiye'ye 198 bin kişi geçmiştir. Türkiye, Avrupa ülkelerinin 3,5 yılda kabul ettiği sığınmacı sayısını üç günde kabul etmiş ve gıda, sağlık ve barınma ihtiyaçlarını karşılamıştır. Türkiye'nin yardımlarının bu çerçevede olması içeride tepkilerle karşılanmıştır. Yaşanan 6-7 Ekim olaylarında çeşitli grupların karşı karşıya gelmesi sonucunda onlarca kişi hayatını kaybetmiştir (Öner, 2014: 29–34).

DEAŞ'ın Ayn-el Arab saldırısından sonra Türkiye'nin güvenlik dengesini değiştiren en ağır saldırısı Suruç Olayı olmuştur. Suruç İstasyon Meydanında canlı bomba ile yapılan saldırı sonucunda 34 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu saldırıyı gerekçe göstererek barış sürecini bitirdiğini açıklayan PKK güvenlik güçlerini hedef almaya başlamıştır. Bu zamana kadar Türkiye sadece sınıra düşen bombalara misliyle karşılık vermekle yetinmiştir. Bunda DEAŞ'ın hem konvansiyonel savaş yöntemleri ile mücadele eden savaşçılar barındırması, hem terör faaliyetleri yapabilecek eylemcilerinin olması hem de DEAŞ sempatizanı ve üyesi Türk vatandaşlarının bulunması etkili olmuştur (Vatandaş, 2015: 12).

Hem DEAŞ'ın hem PKK'nın takındığı tutumlar sonucunda TSK, DEAŞ ve PKK kamplarına hava operasyonları düzenlemiştir. TSK'nın hava operasyonlarına karşılık veren DEAŞ militanlarının açtığı ateş sonucu bir astsubay hayatını kaybederken, iki askerde yaralanmıştır. TSK anında karşılık vererek, DEAŞ militanlarını etkisiz hale getirmiştir. Ayrıca TSK, DEAŞ'a hava operasyonları başlatmıştır. Türkiye ABD ile yaptığı görüşmeler sonucunda koalisyona katılarak, hava operasyonlarına devam etmiştir (Vatan, 2015).

Kısaca DEAŞ'ın Türkiye için yarattığı zorluklar şunlardır:

- Yakın çevrede hasmane bir devlet yapısı,
- Türkiye'de artan miktarda sığınmacı sayısı,
- DEAŞ'ın Türkiye'nin siyasi olarak yakın ticaret ortağı olarak gördüğü Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi bölgesinde genişlemesi,
- Sınırlı olsa da Türkiye içerisindeki sempatanlarının radikalleşmesi,
- DEAŞ'ın Suriye Kürt toprağı üzerindeki ilerleyişiyle oluşan Kürt öfke (Aras, 2014: 10–13).

3.2.2. PKK

Arap Baharının, Türkiye'nin PKK ile mücadelesi ve Kürt sorunu üzerindeki ilk etkisi 2010 yılından sonra, Kürt sorununun Arap Baharı tartışmaları içine yerleştirilmesiyle olmuştur. Arap Baharına baktığımızda yer yer şiddet yaşansa da temel çıkış noktası, rejimin altında ekonomik ve sosyal anlamda sıkıntı yaşayan halkların hak ve özgürlük arayışıdır. Bu söylem cumhuriyet kurulduktan sonra kimliklerini açıklama konusunda sorun yaşayan Kürtler ile ilgili olarak bazı kesimlerce benimsenmiştir. Bundandır ki, 2010 – 2013 yılları arasında Kürt sorunu ve PKK üzerine yapılan yorumların ekseriyetinde Arap Baharı ve Kürt sorunu arasında benzerlikler kurulmuştur. Bu dönemde PKK lider kadrosu Doğu Anadolu'daki bazı şehirleri Tahrir meydanına çevirme hayallerinden söz edilmiştir (Pusane, 2014: 118). 1999 yılından beri hapiste bulunan Abdullah Öcalan Şubat 2011 tarihinde Kürt Baharı ortaya çıkarma hayalini şöyle ifade etmiştir:

“Diyarbakır'da halk, Mısır'daki gibi günlerce sokaklardan ayrılmazsa, taleplerini dile getirirse işte o zaman barış gelir, bakın bakalım o zaman AKP [Adalet ve Kalkınma Partisi]

kalır mı kalmaz mı! İşte o zaman Erdoğan'ın kendisi bu sorunun çözümünü talep edecektir.” (Aşkın, 2011).

Bu söylemler Suriye’de PYD’nin güçlenmesiyle daha da artmıştır. PKK’nın 2012 yılının yaz aylarında gerçekleştirdiği saldırılar sonucunda güvenlik güçleri ve PKK arasında günlerce süren çatışmalar PKK’nın Kürt Baharı isteği diye yorumlanmıştır. Bu çatışmalarda PKK, yerel halk ile güvenlik güçlerini karşı karşıya getirerek, Suriye’deki iç savaş gibi bir görüntü vermek istemiştir. Ancak TSK’nın operasyonları sonucunda PKK’nın bu çabaları engellenmiştir (Pusane, 2014: 119).

Türkiye’nin Suriye’ye karşı izlediği politikanın Türkiye’nin PKK ile mücadelesine ilişkin önemli yansımaları olmuştur. Türkiye’nin bu dönemde hem Suriyeli sığınmacılara kapısını açması hem silahlı mücadele yapan ÖSO’ya ev sahipliği yapması hem muhaliflerin sınırdan geçişlerine izin vermesi hem de ÖSO’ya silah ulaştırılması için sınırlarını açması sonucunda Esad rejimi de 1998 yılından sonra ilk defa PKK’ya yardım etmeye başlamıştır (Stack, 2011). Esad rejimi PKK kamplarının yeniden açılmasına izin verirken (Akın, 2012), 2011 yazından sonra Esad’ın PKK’ya Suriye’ye yerleşmeleri için çağırıda bulunduğu dair pek çok haber basında yer almıştır (Bila, 2012). Bu durum Türkiye tarafından endişeyle karşılanmıştır. Kuzey Irak’ta hissedilen benzer tehlike ortaya çıkmıştır. Bunda da PKK ve PYD’nin (PKK’nın Suriye uzantısı) Türkiye’nin güney sınırına yakın bölgeleri kontrol altına aldığı yönündeki haberler etkili olmuştur. Ayrıca PKK militanlarının Irak’a geçişlerini kontrol altına almakta zorlanan Türkiye’de, 900 km’ye yakın sınıra sahip olduğumuz Suriye sınırı için de benzer bir sorunun olma olasılığı kaygı yaratmıştır (Cemal, 2014).

Suriye krizi nedeniyle Türkiye’nin İran ile arasının bozulması PKK ile ilgili kaygıları bir kat daha arttırmıştır. Bu dönemde Türkiye muhalifleri desteklerken, İran mezhepsel olarak yakın hissettiği Esad rejimini desteklemiştir. Böylece Türkiye ile İran karşı karşıya gelmiş ve İran’ın PKK’ya olan desteği tekrar canlanmıştır (Üner, 2012: 107). 2012 yılı boyunca PKK’nın eylemleri İran’ın desteğine bağlanmıştır. İran istihbaratının PKK’yı eğittiği ve PKK’ya silah verdiği gazetelerde haber yapılmıştır (Sabah, 2012). Dönemin Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç, PKK’nın İran üzerinden Türkiye’ye girişler yaptığını iddia etmiştir (Milliyet, 2012).

Uluslararası Kriz Grubu'nun yayımladığı bir rapora göre, 2012 yılının ilk sekiz ayında PKK'nın neden olduğu can kayıplarının 711 kişi olduğu ve bunun 1999 yılından sonra en yüksek rakama tekabül ettiğinin altı çizilmiştir (International Crisis Group, 2012: 1). PKK ile mücadelede komşu ülkelerin destek vermesi ve can kayıplarının artması sonucunda Türkiye Kürt sorunu ile ilgili siyasi çözüm arayışlarına başlamıştır (Pusane, 2014: 128).

2002 yılında AK Parti göreve gelmesiyle Kürt sorunu konusunda daha esnek davranmıştır. Bu yönde politikalar üreten AK Parti'nin en önemli girişimi 2009 yılında başlayan “Kürt Açılımı” süreci olmuştur. Bu politikayla PKK'nın silah bırakması ve Kürt sorununun demokratik yollarla çözülmesi amaçlanmıştır. Ekim 2009 tarihinde 34 PKK militanının Habur sınır kapısından Türkiye'ye girişlerinin tepkiyle karşılanması sonucunda söylem değiştiren AK Parti üslubunu sertleştirmiştir. Ancak Eylül 2011 tarihinde ortaya çıkan bilgilerde MİT ile PKK'nın 2009 yılından beri gizlice görüşmeler yaptığı ortaya çıkmıştır. 14 Temmuz 2011 tarihinde PKK'nın Silvan'da 13 askeri şehit etmesiyle süreç kesintiye uğramıştır. Bu kesintide Suriye'de yaşanan olaylar etkili olmuştur. Suriye'deki olaylar nedeniyle Kuzey Suriye'ye yerleşen Kürt grupları PKK için yeni beklentiler ortaya çıkarmıştır. Ayrıca bu dönemde Türkiye ile uzaklaşan Suriye ve İran yönetimlerinin PKK'ya yeniden destek vermeleri örgüt için bir fırsat olmuştur (Pusane, 2014: 128-129).

2012 yılının sonlarına doğru MİT ile PKK yeniden görüşmelere başlamıştır (Yetkin, 2013). Görüşmelerden sonra 2013 yılının başından itibaren Öcalan'ın barış mesajları PKK'ya BDP milletvekilleri tarafından iletilmiştir. 21 Mart 2013 tarihinde Diyarbakır'da Nevruz kutlamalarından okunan mektubunda Öcalan silahların susması konusunda şu ifadeleri kullanmıştır:

“Artık silahlar sussun, fikirler ve siyasetler konuşsun” noktasına geldik. Yok sayan, inkar eden, dışlayan modernist paradigma yerle bir oldu. Akan kan Türküne, Kürdüne, Lazına, Çerkezine bakmadan insandan, bu coğrafyanın bağrından akıyor. Ben, bu çağrıma kulak veren milyonların şahitliğinde diyorum ki; artık yeni bir dönem başlıyor, silah değil, siyaset öne çıkıyor. Artık silahlı unsurlarımızın sınır ötesine çekilmesi aşamasına gelmiştir.” (Euronews, 2013).

Yapılan çağrı neticesinde 8 Mayıs 2013 tarihinden itibaren PKK, silahlı militanlarını Türkiye'den çekmeye başlamıştır (Milliyet, 2013).

PKK'nın silahlı militanları çekmeye başlamasıyla AK Parti hükümeti süreç ile ilgili kanun çalışmalarına başlamıştır. Yapılan çalışma sonucunda 18 Haziran'da TBMM Başkanlığına Bakanlar Kurulunca kanun tasarısı teklifi gönderilmiştir. 26 Haziran'da İçişleri Komisyonuna gönderilen kanun teklifi hakkında rapor 7 Temmuz'da TBMM Başkanlığına sunulmuştur. Rapor doğrultusunda yapılan TBMM Genel Kurulunda kanun teklifi 10 Temmuz'da kabul edilmiştir. 15 Temmuz'da Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından onaylanarak "*Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun*" adıyla Resmi Gazete'de yayımlanarak yasallaşmıştır (TBMM).

DEAŞ'ın Ayn-el Arab'a saldırması çözüm sürecini olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye'nin Ayn-el Arab konusunda PYD'nin isteklerini yanıtsız bırakması gerekçesiyle Türkiye genelinde protestolar başlamıştır. Protestolar sonucu 34 kişi hayatını kaybederken, Bingöl il Emniyet Müdürü'ne yönelik silahlı saldırıda, Emniyet Müdür Yardımcısı ve bir baş komiser şehit olmuştur (TBMM). Yaşanan bu hadiseler sonunda Türkiye genelinde "*terör örgütü adına suç işlemek*", "*kamu görevlilerine direnmek*", "*mala zarar vermek*" ve "*yağma*" suçlamalarıyla yüzlerce kişi tutuklanmıştır (URL-39).

KCK Yürütme Konseyi Eşbaşkanı Cemil Bayık Ayn-el Arab ve Türkiye genelinde yaşanan olaylardan dolayı hükümeti sorumlu tutmuştur. Ayrıca Suriye'den Akçakale'ye fırlatılan top mermisi sonrası ivedilikle çıkarılan sınır ötesi tezkeresinin savaş ilanı olduğunu ve bu yüzden Türkiye'den çekilen militanların Türkiye'ye geri gönderildiğini açıklamıştır (Aljazeera, 2014). Gönderilen militanların eylemlere başlamasıyla barış süreci tıkanmıştır. PKK eylemlerine devam ederken, Öcalan ve Kandil arasında görüşmeler devam etmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda taraflar silahsızlanma kongresi konusunda anlaşmışlardır (Oğur, 2015). Dolmabahçe Sarayında hükümet ve İmralı Heyeti'nin yaptığı görüşme sonucunda PKK'ya silahsızlanma kongresi yapma çağrısında bulunulmuştur (Milliyet, 2015). Ancak tarafların bazı konularda anlaşamaması süreci tıkamıştır (Vatan, 2015).

PYD'nin Suriye'nin kuzeyinde koalisyon ve Rusya – Esad rejimi ittifakı neticesinde topraklarını genişletip, özerk bir bölge kurması nedeniyle Suriye'nin

kuzeyinde bir Kürt devleti kurulma ihtimalinin gündeme gelmesi neticesinde Cumhurbaşkanı Erdoğan şu tepkiyi vermiştir:

“Tüm dünyaya sesleniyorum. Bedeli ne olursa olsun. Suriye'nin kuzeyinde Türkiye'nin güneyinde bir devlet kurulmasına asla müsaade etmeyeceğiz.” (Hürriyet, 2015)

Murat Karayılan Erdoğan'ın yaptığı açıklamaya şu cevabı vermiştir:

“Açıkça söyleyeyim, eğer Türkiye Rojava'ya müdahale ederlerse biz de onlara müdahale ederiz; o zaman Türkiye'nin tümü bir savaş sahasına dönüşür.” (Aljazeera, 2015)

Tarafların yapılan görüşmeler neticesinde ortak bir noktada buluşamaması sonucu PKK, yapılan barajları gerekçe göstererek ateşkesin bittiğini açıklamıştır (Cumhuriyet, 2015). PKK tarafından daha önce de ateşkesin bittiği yönünde açıklamalar yapılmıştır. Ancak 20 Temmuz 2015 tarihinde Ayn-el Arab'a gitmek için toplanan gençlerin açıklama yaptığı sırada bir DEAŞ'lı canlı bombanın kendini patlatıp, 32 kişinin ölümüne neden olması sonucu PKK tarafından çözüm süreci bitirilmiştir. PKK'nın güvenlik güçlerini hedef almaya başlamasıyla birlikte TSK da hem karadan hem havadan PKK ile mücadeleyi yoğunlaştırmıştır (Sabah, 2015).

3.2.3. PYD

Kürtler, Suriye nüfusunun % 10'unu ifade etmektedir. Kürtlerin yaşadığı bölge Türkiye – Suriye sınır hattını oluşturması bakımından önemlidir. Ayrıca Cezire bölgesinde petrol yataklarının bulunması bu bölgeyi ekonomik açıdan da önemli yapmaktadır. Hem jeopolitik hem ekonomik açıdan önemli olan bölgedeki Kürtler Suriye'deki en kalabalık azınlık olduğundan dolayı Esad rejimi tarafından tehdit olarak görülmüştür. Bundan dolayı rejim PKK ile ilişki kurarak, PKK'nın yardımıyla Suriye'deki Kürtleri kontrol altından tutmaya çalışmıştır (Acun, 2015: 3). PKK Lideri Abdullah Öcalan'ı Suriye'de ağırlarken, Kuzey'deki Kürtler üzerinde baskıya devam etmiştir. 1998 yılında Türkiye'nin yoğun çabaları sonucunda imzalanan Adana Mutabakatı ile Esad rejimi Öcalan'ı sınır dışı ederken, Suriye'deki PKK kamplarını da kapatmıştır. PKK'lılar için yargılanma süreci başlamıştır. Bu sürecin etkisiyle PYD 2003 yılında PKK'nın bir uzantısı olarak kurulmuştur (Carnegie Middle East Center, 2012).

2004 yılında Kürtler tarafından Kamışlı'da başlayan gösteriler Esad rejimi tarafından sert bir şekilde bastırılmıştır (Brandon, 2007: 13). Esad rejiminin bu baskıcı tutumu Suriye'de yaşanan Arap Baharının ilk dönemine kadar devam etmiştir. Suriye'de Arap Baharının başlamasıyla birlikte her bölgede olduğu gibi Kürtlerde kendi bölgelerinde Esad rejimi karşıtı gösteriler yapmışlardır. Ancak bölgede PYD'nin hâkimiyeti sağlaması sonucunda Kürtler Esad rejiminin yanında yer almaya başlamışlardır. Bunun karşılığında Esad rejimi PYD'nin Suriye'nin kuzeyinde silahlanmasına ve siyasi yapılanmasına izin vermiştir. Esad rejimi Kürt bölgelerinden askerlerini çekerek bölgeyi PYD ve onun askeri kolu YPG'ye bırakmıştır. Böylece bölgede Esad rejimi tarafından tanınan tek unsur olan PYD, muhalif Kürtleri pasifize etmiştir (Acun, 2015: 3-4).

Türkiye içeride PKK ile çözüm süreci görüşmeleri yaptığından dolayı PYD'nin Esad rejimine karşı muhaliflerin yanında yer alacağını hesaplamıştır. Lakin hem PYD'nin Esad rejimi ile ortak hareket etmesi hem de 12 Kasım 2013 tarihinde Suriye'nin kuzeyinde Afrin, Cezire ve Kobani kantonlarını kurması Türkiye ile PYD arasında sıkıntılara neden olmuştur. Bu sıkıntıların en büyük yansıması DEAŞ'ın Kobani'ye yaptığı saldırılarda ortaya çıkmıştır. Türkiye koalisyonun hava operasyonları başlayana kadar Kobani'ye sadece insani yardım geçişlerine izin vermiş, sınırlarından silah ve Peşmerge geçişine izin vermemiştir. Türkiye en başta Kobani konusunda katı bir tutum sergilerken, ABD ve AB'nin politikaları sonucunda Peşmerge geçişine izin vermiştir. Türkiye'nin atmış olduğu bu adım neticesinde Kobani'ye geçen Peşmerge'nin etkisi koalisyonun hava operasyonlarıyla birleşince DEAŞ Kobani'den çıkartılmıştır (Bingöl, 2016: 17).

DEAŞ'ı Kobani'den çıkartan PYD, kendi için stratejik öneme sahip olan Tel Abyad'ı DEAŞ'ın elinden almıştır. Tel Abyad'ta hâkimiyeti sağlayan PYD kantonları birleştirmek amacıyla Cerablus'u kendisine hedef olarak belirleyince Türkiye tepkisiyle karşılaşmıştır (Aydoğan, 2015: 58–59). PYD'nin takındığı tavırdan rahatsız olan Türkiye PYD'yi terör örgüt olarak tanımlamaya başlamıştır (Bingöl, 2016: 17). Bunun nedenleri şunlardır:

- Esad rejimini destekleyip, muhaliflere katılmaması,

- Muhaliflerle savaşıp, Esad rejimine yardım etmesi,
- Esad rejimine muhalif olan Kürtlere karşı baskı uygulaması,
- PKK ile bağlantılı olması; PKK'nın elinde koalisyon tarafından PYD'ye verilen silahların bulunması, PKK'nın PYD'nin toprak bütünlüğüne destek vermesi,
- Suriye'nin kuzeyinde kurulacak bir Kürt devleti tehdidi,
- Ele geçirdiği topraklarda Türkmenlere baskı yapması,
- Mesut Barzani ile sorun yaşaması (Açık Toplum Vakfı, 2014).

Bu döneme kadar PYD Lideri Salih Müslim defalarca Türkiye'ye gelerek resmi görüşmeler yapmıştır. Bu ziyaretler sırasında Türkiye Müslim'den Esad rejimine karşı savaşmasını istemiştir. Bu sürece kadar PYD hem bölgesel hem de küresel bir itibar kazanırken, Türkiye'nin Suriye ve Kürt politikaları çıkmaza girmiştir. Türkiye Suriye'de PYD'nin elde ettiği kazanımları görünce, PYD'nin terörist bir örgüt ve PKK'nın Suriye kolu olduğunu ABD ve Avrupa kamuoyuna anlatmayı amaçlamıştır. Bu konuda yapılan çalışmalar sonucunda hazırlanan raporlarla PKK – PYD ayrılmazlığı kanıtlanmaya çalışılmıştır. Ancak bu çabalar ABD ve Avrupa'da karşılık bulmamıştır (Bingöl, 2016: 18).

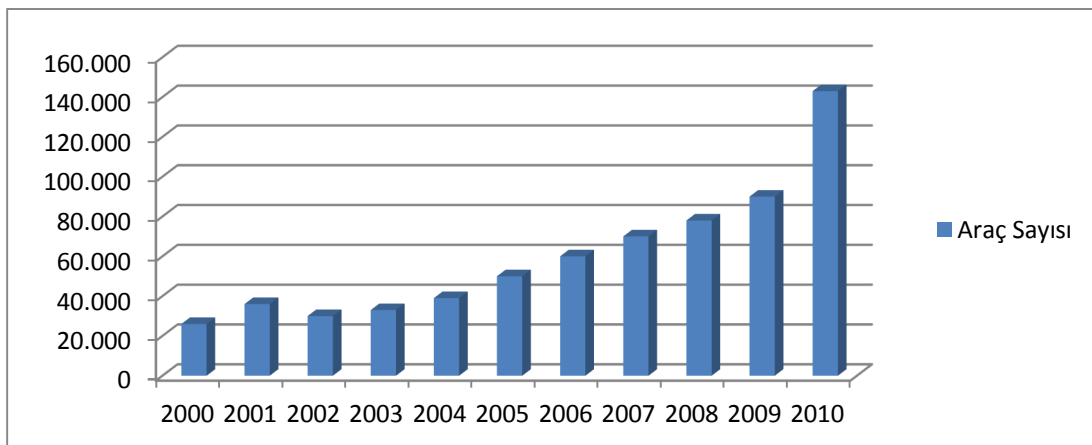
DEAŞ'ın Cerablus'a saldırması sonucu toplanan Milli Güvenlik Kurulu, Fırat'ın batısının Türkiye için kırmızı çizgi olduğu, bu hattın geçilmesi durumunda TSK'ya emir almadan müdahale etme yetkisi vermiştir (URL-40). PYD militanlarının Fırat'ın batısına geçerek, güvenlik güçlerine ateş açması sonucunda TSK, MGK'nın verdiği yetkiye dayanarak hemen karşılık vermiştir. TSK'nın bu tavrı sonucunda bot kullanarak Fırat'ın batısına geçmek isteyen PYD militanlarına ait botlar TSK'nın açtığı ateş sonucunda batırılmıştır. PYD için kantonları birleştirmek anlamına gelen Fırat'ın batısına sızmalar buna rağmen devam etmiştir. Ancak bu sızmaların karşılığını TSK anında vererek PYD mevzilerini ateş altına almıştır. Türkiye'nin bu konudaki kararlığı günümüze kadar devam etmektedir (CNNTÜRK, 2015).

3.3. Ekonomik-Sosyal

Suriye İç Savaşı ile birlikte Türkiye ve Suriye'nin takındığı tutumlar nedeniyle iki ülke ilişkileri onarılamaz derecede hasar görmüştür. Oluşan bu hasar Türkiye'yi hem dışarıda hem içeride etkilemiştir. Dışta etkilenmesinin en gözle görülen sonucu Ortadoğu'ya yapılan ihracat yollarının değişmesiyle olmuştur. Daha önce kullanılan Suriye üzerinden kara taşımacılığı neredeyse bitirilerek deniz taşımacılığına geçilmiştir. Tabii bunun etkisi sadece dışarıda değil içeride de Suriye sınırındaki kentlerin ekonomik kayıpları olarak gözlenmiştir. Türkiye içerisindeki en büyük etkileri ise Suriye'den savaş nedeniyle kaçan insanlara Türkiye'nin kapılarının açılmasıyla birlikte ortaya çıkan ucuz işgücü, işsizlik ve sosyal huzursuzluk gibi sorunlar olmuştur. Bu sorunlar karar alıcıları daha hızlı ve daha kabul edilebilir şekilde hareket etmesi yönünde zorlamıştır.

3.3.1. İhracat Yolları

Suriye Krizi çıkmadan önce Türkiye'den Suriye'ye her yıl genellikle artmak suretiyle araç geçişleri olmuştur. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi 2010 yılında 140 binden fazla araç geçiş yaparak en yüksek rakama ulaşmıştır. Suriye'de olayların başladığı 15 Mart 2011 tarihinde sınırdan geçişler durma noktasına gelmiştir. 2011 yılının ilk altı ayında 125 bin 632 araç Suriye'yi kullanırken, Türkiye ile Suriye ilişkilerinin daha da gerginleşmesi neticesinde 2012 yılının ilk altı ayında sadece 631 araç Suriye'yi kullanmıştır (Alpaslan, 2012).

Grafik 1: Türkiye Sınır Kapılarından İhracat Amaçlı Yapılan Seferler (T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı)

Türkiye, kriz öncesi Körfez ülkelerine ve Ortadoğu'ya yönelik ticareti Suriye üzerinden yapmıştır. Kriz sonrasında ise Suriye üzerinden ticaret yapılamamasından dolayı farklı yollar arayan Türkiye ro-ro seferleri⁵⁶ yapmakta karar kılmıştır.

Harita 12: Suriye Krizi Sonrası Türkiye'nin Ticaret Yolları (Hürriyet, 2012)

Ro-ro seferleri için Mersin ve İskenderun Limanlarını merkez olarak belirleyen Türkiye 23 Nisan 2012 tarihinde Mısır ile Mutabakat Zaptını imzalaması sonucunda Türkiye-Mısır-Körfez Ülkeleri ro-ro seferleri başlamıştır (TBMM).

Limani Başkanlığı	2010	2011	2012	2013
Mersin	25.352.059	25.338.009	30.746.922	32.325.970
İskenderun	21.546.860	24.835.969	28.719.919	31.242.252

Tablo 2: Mersin-İskenderun Limanları Yıllara Göre Yük Elleçleme⁵⁷ (Ton) (T.C. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı)

Güzergâh sıkıntısı nedeniyle karayolu ile doğrudan ulaşım sağlanamayan tek ülke olan Ürdün ile ticaret sorunu İskenderun-Hayfa ro-ro seferleri başlatılarak

⁵⁶ Ro-Ro, Roll on ve Roll off kelimelerinin kısaltılmasından oluşmaktadır. Tekerlekli vasıtaların gemilerle bir yerden bir yere nakledilebilmesini ifade etmektedir. Bu tarz yükleri taşıyan gemilere Ro-Ro gemileri, bu tip taşımacılığa da Ro-Ro taşımacılığı denilmektedir. Konsept ilk olarak feribotlarla ortaya çıkmıştır. Bir yükün elleçlenmesi ve nakliyesinin en geleneksel yolu vinçlerle gemiye yükleme ve tahliyesidir. Feribotlar otomobil, kamyon ve tren vb. kendinden yürüeyebilen ve/veya çekilebilen yükleri kabul etmişlerdir. Büyüklükleri ve hızı sebebi ile feribotlar sadece kısa mesafe yol alabilmişler, limitli boyutlarda ve ağırlıkta yükler elleçlenebilmiştir. Buradan hareketle tüm dünyada günümüzde kullanılan roll on/roll off gemileri kullanılmaya başlanmıştır. (URL-41)

⁵⁷ Elleçleme, gümrük gözetimi altındaki eşyanın asli niteliklerini değiştirmeden istiflenmesi, yerinin değiştirilmesi, büyük kaplardan küçük kaplara aktarılması, kapların yenilenmesi veya tamiri, havalandırılması, kalburlanması, karıştırılması ve benzeri işleri ifade eder. (Kamu Mevzuat Sistemi)

ortadan kaldırılmıştır (URL-42). Suriye Krizi nedeniyle 2011 yılında Ürdün'e 43,6 bin ton olan ihracat, ro-ro seferlerinin başlamasıyla 2012 yılında 300,8 bin tona yükselmiştir.

Hatlar	2011	2012	2013
Mersin-İskenderiye	253	791	644
İskenderun-Port Said		5.673	6.146
İskenderun-Haifa			3.194
Mersin-Damietta			7.071

Tablo 3: Ro-Ro Araç Taşıma İstatistikleri (Adet) (T.C. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı)

İhracat sorununu ro-ro seferleri ile çözen Türkiye, ihracatın kara yolu ile yapıldığı dönemde bundan faydalanan kesimlerin olumsuz etkilenmelerinin önüne geçememiştir. Bu kesimlerin olumsuz etkilenmelerinin sonuçları;

- Kriz nedeniyle sınır kapılarının kapanması sonucunda Suriye sınırındaki iller ekonomik anlamdan olumsuz etkilenmiştir.
- Kriz sonrasında Suriye'ye yapılan veya Suriye'den yapılan taşımacılık can ve mal güvenliği nedeniyle sıfır noktasına inmiştir.
- Konfeksiyon ve hazır giyim ihracatında düşüş olmuştur.
- Kriz Türk nakliyecileri derinden etkilemiştir.
- Kriz Türkiye ile Suriye arasındaki bavul ticaretini bitirmiştir.
- Karayolu ile yapılan ticaret sekteye uğramıştır (Hürriyet, 2013).

3.3.2. Ucuz İşgücü ve İşsizlik

Suriye İç Savaşı'ndan kaçarak Suriye'den Türkiye'ye gelen sığınmacıların kampların dışarısına çıkmalarıyla sosyal hayata entegre olma durumu hâsıl olmuştur. Bunu tam anlamıyla gerçekleştirmek isteyen sığınmacılar işgücü piyasasındaki arza dâhil olmuştur. Bu durum işgücü talep edenler tarafından memnuniyet ile karşılanırken, işgücü arzının diğer kısmı tarafından hoş karşılanmamıştır. İşgücü arzının artması sonucunda Türkiye'de var olan ve çözülmesi gereken en temel sorunlardan biri olan işsizlik sorunu etkilenmiştir. Bu etki neticesinde Türkiye'de

işsizlik sayısının artması karar alıcıların ivedilikle bu sorun üzerinde durmasına neden olmuştur. Yapılan çalışmalar sonucunda belirli adımlar atılarak bu sorun ufak çaplı da olsa çözülmeye çalışılmıştır.

3.3.2.1. Ucuz İşgücü

Suriye Krizi nedeniyle Suriye’yi güvenlik amacıyla terk etmek zorunda kalan Suriyeliler çeşitli ülkelere sığınmacı sıfatıyla göç etmişlerdir. Suriye’nin sınır komşusu olması hasebiyle bu göç dalgasından en fazla Türkiye etkilenmiştir. Türkiye’ye gelen Suriyeli sığınmacıların ekonomik hayatlarını sürdürmek için iş arayışlarına başlamaları sonucunda kayıt dışı ve ucuz işgücü ortaya çıkmıştır. Suriyeli sığınmacıların hem daha az paraya çalışmaları hem de sigortayı sorun etmemeleri işverenlerin tercihlerini etkilemiştir. Ayrıca Türk işçisinin tercih etmediği sektörlerde işverenler Suriyeli sığınmacılara çalışma izni verilerek bu sorunun çözülmesini istemişlerdir. Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) Denizli Şube Başkanı Necip Filiz konuyla ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

“Denizli’nin de tekstil ve mermer sektöründe işgücü ihtiyacı var. Suriyeli sığınmacılar tekstilde paketlemede, boyahanelerde ve mermer sektöründe çalışabilirler. Bu konuyu 3-5 Ocakta Ankara’da yapılan MÜSİAD Başkanlar Konseyi toplantısında Başbakan Yardımcısı Ali Babacan’a ilettik. Yasal düzenlemeler yapılırsa hem Suriyeli sığınmacıların üretime katkısı sağlanır hem sanayicinin işgücü ihtiyacı karşılanmış olur. En azından bu düşünceyi denemek gerekir. Vali ve milletvekillerimize bunu ileticeğiz.” (Radikal, 2013).

MÜSİAD’ın istihdam talebine işçi bulamayan işverenlerin de desteğiyle konu Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının gündemine gelmiştir. Konu ile ilgili gerekli çalışmaları yapan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı şu açıklamayı yapmıştır:

“Ülkelerinde iç karışıklık nedeniyle Türkiye’ye gelmiş ve emniyet makamlarınca ikamet izni sürelerini aşmamak üzere değerlendirme kriterlerine tabi tutulmaksızın çalışma izni verilmesi uygun bulunmuştur. Bu itibarla emniyet makamlarından almış ve en az 6 ay süreli tezkeresi bulunan Suriye vatandaşlarını istihdam etmek isteyen işyerlerimizin internet sitemizde belirtilen usul ve esaslara göre başvuru yapmaları halinde talepleri Bakanlığımızda değerlendirmeye alınacaktır.” (T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı)

Kamp Dışı Yaşayan Suriyelilerin Mesleği	Sayı	Yüzde
El İşçiliği	264	% 7,2
Ofis Çalışanı	80	% 2,2
Ordu Çalışanı	17	% 0,5
Sağlık Çalışanı	34	% 0,9
Zanaatkâr	359	% 9,7
Mimar–Mühendis–Mütahid	58	% 1,6
Hukukçu	29	% 0,8
Tarım ve Hayvancılık	137	% 3,7
Devlet Memuru	237	% 6,4
Yazar–Sanatçı	18	% 0,5
Operatör	111	% 0,3
Mesleği Yok	1841	% 49,9
STK Çalışanı	1	% 0
Diğer	503	% 13,6

Tablo 4: Kamp Dışında Yaşayan Suriyeli Sığınmacıların Bazılarının İş Alanları (AFAD, 2014: 65).

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Suriye’den Türkiye’ye gelen insanlar genellikle alt tabakadan olduğundan dolayı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı hem işverenleri rahatlatmak hem de her işte çalışabilecek bu insanların kaçak işçi olarak çalışmalarının önüne geçmek için böyle bir düzenleme yapmıştır. Suriyeli sığınmacıların yoğun olarak yaşadıkları Anadolu kentlerindeki oda başkanları Bakanlığın yaptığı bu düzenlemeye destek vermiştir. Gaziantep Sanayi Odası Başkanı Adil Konukoğlu şu ifadeleriyle kota koyulması gerekliliği üzerinde durmuştur:

“Yapılan açıklamayı memnuniyetle karşıladık. Bir an önce hayata geçirilmeli ve Suriyelilerin çalıştığı işletmelere gerekli kolaylık sağlanmalı. Ancak Suriyelilerin oranı, toplam çalışan sayımızın % 10-15’i arasında olmalıdır.” (Şener vd, 2014)

Gaziantep Ticaret Odası Başkanı Eyüp Bartık şu açıklamasıyla üretim katkısı sağlanacağından bahsetmiştir:

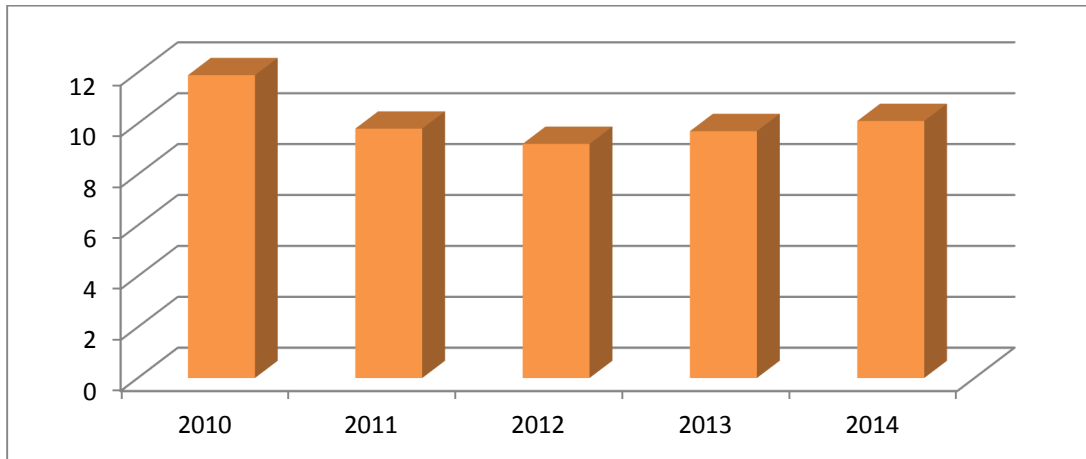
“Bu gelişmenin en kısa zamanda hayata geçmesini bekliyoruz. Gaziantep büyüyor insan kaynaklarına ihtiyaç var. Bu göz önüne alındığında 25 bin kişi istihdama kazandırılacak. Bu kişiler tüketimden üretime geçiş yapacak.” (Şener vd, 2014)

Mersin Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Şerafettin Aşut da böylece kaçak işçi çalıştırılmasının bu düzenleme ile engellenebileceğini şöyle dile getirmiştir:

“Mersin olarak ciddi sayıda Suriyeli vatandaş misafir ediyoruz. Bu insanların bir kısmı yardımlarla geçimini sürdürüyor, bir kısmı işyeri açıyor, bir kısmı da bulunduğu işlerde çalışarak hayatını sürdürmeye çalışıyor. Bakanlığın çalışmasıyla Suriyelilerin yasal yollarla çalışmalarına imkân sağlanacak, yani hâlihazırda çalışan Suriyelilerin bu durumu yasal hale gelecek.” (Şener vd, 2014)

3.3.2.2. İşsizlik

Suriye’den gelen sığınmacılar nedeniyle Türkiye’de işsizlik oranında artış yaşanmıştır. Çünkü işverenler kendi çıkarlarını düşünerek sigortasız ve daha düşük maaşlarla çalıştırdıkları Suriyeli sığınmacıları tercih ederek Türk işçinin işsiz kalmasına neden olmuşlardır. Bahçelerde ve tarlalarda ırgat olarak çalışanlar, inşaat sektöründeki işçiler, hazır giyim atölyelerinde imalat yapanlar işlerini Suriyelilere kaptırmaları sonucunda Türkiye İş Kurumuna başvurmadıklarından dolayı resmi kayıtlarda görünmemektedirler. Bu yüzden bu kesim aşağıdaki grafiğe yansımamaktadır (Çetingüleç, 2014).

Grafik 2: Yıllara Göre İşsizlik Oranları (TUİK)

Grafiğe göre 2010 yılında işsizlik oranı 11,9 iken hükümetin başarılı politikaları sayesinde bu oran 2011 yılında 9,8’e gerilemiştir. Aynı yıl patlak veren Suriye krizi neticesinde Suriye’den komşu ülkelere yaşanan göç dalgasından nasibini alan Türkiye de Suriyeli sığınmacıları kabul etmiştir. Suriye’den gelen sığınmacı

sayısı Türkiye'nin kaldırabileceği bir düzeyde olduğundan hükümetin işsizliği azaltma politikası başarılı bir şekilde devam etmiştir. Böylece 2011 yılında 9,8 olan işsizlik oranı 2012 yılında 9,3'e gerilemiştir. Ancak 2012 yılından sonra Suriye'den gelen sığınmacı sayısının devamlı olarak artması neticesinde Türkiye'deki işsizlik oranı da artmaya başlamış ve 2013 yılında 9,7, 2014 yılında 10,1 seviyesine gelmiştir. Kocaeli Sanayi Odası Başkanı Ayhan Zeytinoğlu: *"İşsizlik oranında yüksek artış, Suriyeli sığınmacıların kayıt dışı olarak çalıştırılmasından kaynaklanıyor."* (Milliyet, 2014) diyerek bu artışta daha önce bahsettiğimiz kayıt dışı çalışmanın etkili olduğunu vurgulamıştır. HSBC Portföy Stratejisti Ali Çakıroğlu da işsizlik oranının neden arttığını *"Suriye'de çatışmalardan kaçanların, kayıt dışı olarak işgücüne dâhil olmasının, işgücü istatistiklerinde bozulmada önemli bir etkisi vardır."*(Milliyet, 2014) ifadeleriyle gözler önüne sermiş ve kayıt dışı istihdama dikkat çekmiştir.

İl Adı	2011	2012	2013
Adana	11,9	11,4	13,2
Gaziantep	14,4	11,2	6,9
Hatay	12,7	11,4	12,2
Mersin	9,2	9,5	12,4
Mardin	12,3	20,9	20,6
Şanlıurfa	8,0	6,2	16,3
Batman	14,1	25,0	23,4
Şırnak	12,0	19,4	20,1
Kilis	12,6	10,4	7,7
Osmaniye	12,4	10,0	14,0
Kahramanmaraş	11,1	9,7	11,6

Tablo 5: Kamp Dışı Suriyeli Sığınmacıların Yaşadıkları Şehirlerdeki İşsizlik Oranları (TUİK)

Tabloda Suriyeli sığınmacıların kamp dışında yaşadıkları şehirlerde işsizlik oranları gösterilmektedir. Şanlıurfa, Batman, Şırnak, Mersin, Adana, Osmaniye ve Kahramanmaraş illerinde işsizlik oranlarında artış yaşanırken, kayıt dışı sığınmacı

sayısının en fazla olduğu düşünülen Gaziantep'te işgücüne katılım oranı artarken, işsizlik oranı azalmıştır. Gaziantep ile benzer pozisyonda olan sınır komşusu Kilis'te de işsizlik oranında düşüş yaşanmıştır. Yeni iş imkânlarının ortaya çıkması ve bölgeye yatırımlar yapılması bu düşüşü tetiklemiştir. Ancak Irak'ta DEAŞ eksenli güvenlik sorunu yaşanması neticesinde eğer ticarete bir azalma meydana gelirse bu şehirler Gaziantep başta olmak üzere olumsuz bir şekilde etkilenecektir. Etki neticesinde bu şehirlerde işsizlik oranı daha da yükselecektir (Yavuz, 2014).

İŞKUR verilerine göre Türkiye'de 286.943 açık pozisyon bulunmaktadır. Eğer Türk işçisinin tercih etmemesi nedeniyle boş kalan bu pozisyonlara Suriyeli sığınmacılar işçi olarak yerleştirilirse işsizlik için şu senaryolar ortaya çıkar:

	Kötü Senaryo	İlımlı Senaryo	İyimser Senaryo
Toplam İşgücü	29.471.289	29.471.289	29.375.943
Toplam İstihdam	29.638.000	26.824.943	26.824.943
Toplam İssiz Sayısı	2.833.289	2.647.346	2.551.000
İşsizlik Oranı	% 9,61 ↑	% 8,97 ↑	% 8,50 ↓

Tablo 6: Suriyeli Sığınmacıların İş Gücüne Katılımları (Radikal, 2014)

Tabloya göre, Suriyeli sığınmacıların işgücünün tamamı toplam işgücüne dâhil olmaları durumunda ister “*Kötü Senaryo*”da olduğu gibi 100bin kişilik kota koyalım ister “*İlımlı Senaryo*”da olduğu gibi sadece açık pozisyonlar ile sınırlayalım işsizlik artacaktır. Ancak “*İyimser Senaryo*”da olduğu gibi açık işçi sayısı kadar sığınmacıyı toplam işgücüne katarsak ve bunların hepsini istihdam edersek, işsizlikte azalma meydana gelecektir. Bu yüzden Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı işsizliği azaltmak yolunda yaptığı çalışmada “*İyimser Senaryo*” temelinde Suriyeli sığınmacılara çalışma izni vermiştir (Radikal, 2014).

Sonuç olarak, Suriye’de yaşanan kriz nedeniyle Türkiye’de artan Suriyeli sığınmacı sayısı, birçok alanda olduğu gibi emek piyasasında da ciddi sorunlara neden olmaktadır. Mevcut sorunlara Suriye ve Irak’taki DEAŞ sorunu da eklenince Türkiye sığınmacı sorununu daha ağır bir şekilde hissedecektir. Bu yüzden insani bir

sorumluluk olarak kabul edilen Suriyeli sığınmacılar için politikalar üretilmeli ve sorunun bir an önce çözülmesi konusunda adımlar atılması gerekmektedir.

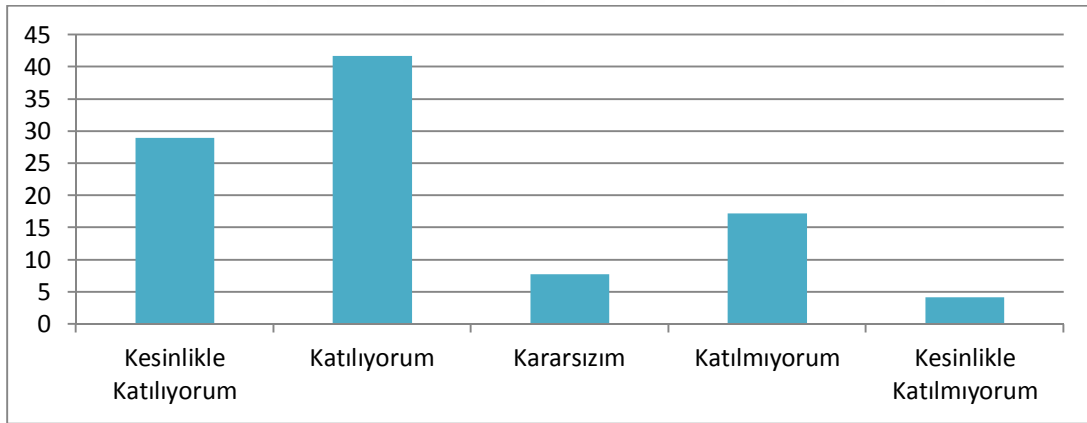
3.3.3. Sosyal Huzursuzluk

- **Kiraların Yükselmesi;** Suriyeli sığınmacıların yerleştikleri şehirlerde kiralarda artış meydana gelmiştir. Konu ile ilgili açıklama yapan Gaziantep Tüm Emlakçılar Odası Başkanı Mehmet Aytaç şunları söylemiştir:

“Yaklaşık 3-4 ayda kiralar inanılmaz boyutlara ulaştı. Bundan birkaç ay önce 400-500 lira civarında olan 3+1 konutların kiralari 80-1000 hatta 1200 liraya kadar yükseldi.” (NTV, 2012)

- **Suriyeli Sığınmacıların Bazılarının Kira Ödememesi;** Bazı Suriyeli sığınmacılar kiraladıkları evlerin kiralarını devlet ödesin diye kira ödememiştir. (Star, 2013)
- **Türk ekonomisine Suriyeli sığınmacılar yük olduğu ve Türkiye’deki fakirlerin göz ardı edildiği inancı;**

Önerme: Bu Kadar Sığınmacıya Bakılması Türkiye’nin Ekonomisine Zarar Vermektedir.

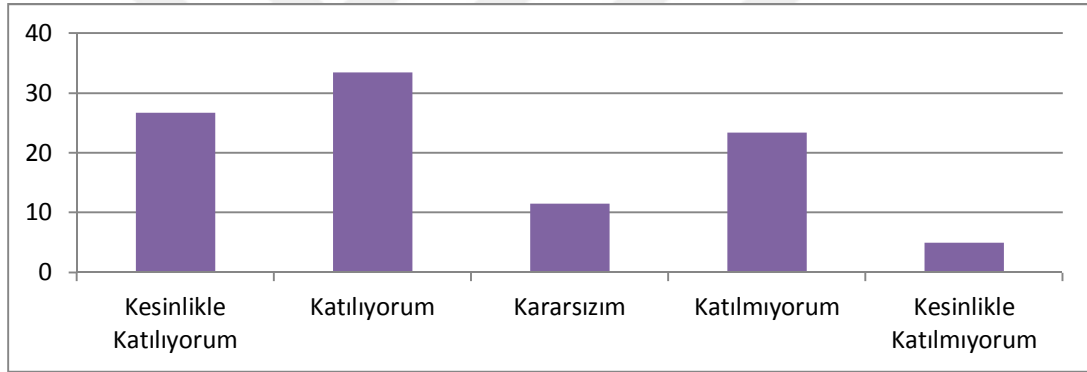

Grafik 3: Ankete Katılanların Verdiği Cevapların Oranlarının Gösterimi (%) (Erdoğan, 2014: 26)

Grafikte başta Adana, Gaziantep, Hatay, Mardin ve Şanlıurfa gibi Suriyeli sığınmacıların kalabalık olduğu şehirler olmak üzere çeşitli şehirlerden insanlara “*Bu kadar sığınmacıya bakılması Türkiye’nin ekonomisine zarar vermektedir.*” diye bir anket sorusu sorulmuştur. Ankete katılanların %70,7’lik kısmı Suriyeli

sığınmacıların Türk ekonomisine zarar verdiğine inandıklarını belirtirken, % 7,8'lik kısım ise bu konu hakkında görüş bildirmekten kaçınmıştır. % 22,4'lük kısım ise Suriyeli sığınmacıların Türk ekonomisine zararı olmadıkları fikrini benimsemiştir (Erdoğan, 2014: 26). Türkiye Suriyeli sığınmacılara yaptığı her 17 dolarlık yardım karşılığında içinde BM'nin de bulunduğu uluslararası camiadan 1 dolar almaktadır.⁵⁸ Bu maliyetin bu şekilde paylaşımı Türk ekonomisine en büyük darbeyi vurmaktadır. Suriyeli sığınmacıların maliyetinin genel bütçeye getirdiği yük vergi kaybı iken, halka getirdiği yük ise kira artışı, hayat pahalılığı ve haksız rekabet olarak gözükmektedir (Tunç, 2015: 48).

Önerme: Türkiye’de Yardıma Muhtaç Yüksek Sayıda Vatandaş Varken, Vergilerinin Suriyeli Sığınmacılara Harcanmasına Karşıyım.

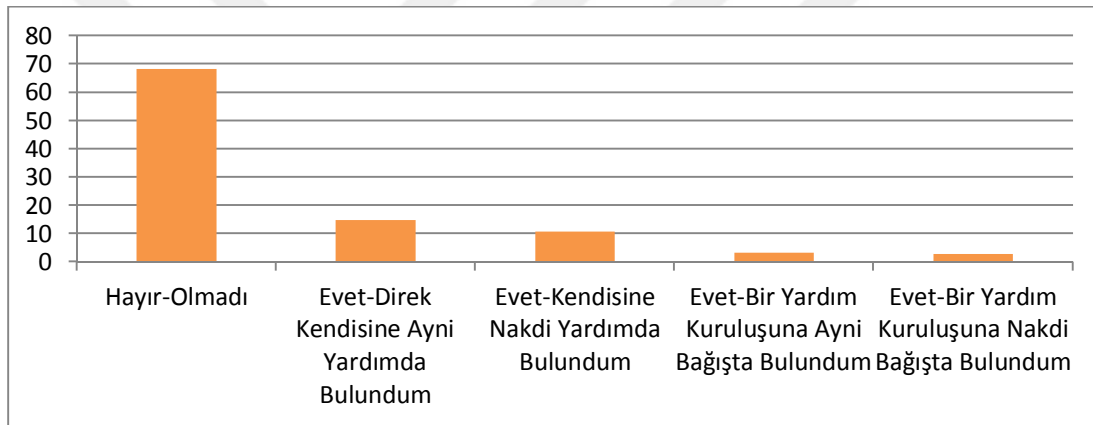
Grafik 4: Ankete Katılanların Verdiği Cevapların Oranlarının Gösterimi (%) (Erdoğan, 2014: 26)

Grafikte başta Adana, Gaziantep, Hatay, Mardin ve Şanlıurfa gibi Suriyeli sığınmacıların kalabalık olduğu şehirler olmak üzere çeşitli şehirlerden insanlara “Türkiye’de yardıma muhtaç yüksek sayıda vatandaş varken, vergilerinin Suriyeli sığınmacılara harcanmasına karşıyım.” diye bir anket sorusu sorulmuştur. %60,2’lik kısım Türkiye de yardım önceliğinin Suriyeli sığınmacıların yerine fakir Türkler olması gerektiğini belirtmiştir. %11,5’lik kısım bir yorumda bulunmamıştır. %28,4’lük kısım ise yardıma muhtaç insanların milliyetlerine göre ayrılmasına karşı

⁵⁸ Türkiye AFAD’ın açıkladıkları rakama göre 2015 yılının Nisan ayına kadar Suriyeli sığınmacılara 5,5 milyar dolar yardım yapıldığını, bu yardımlar karşılığında uluslararası camiadan Türkiye’ye 306 milyon dolar gönderilmiştir (Sabah, 2015).

çıkarak, Suriyeli sığınmacılara yardım edilmesi görüşünü savunmuştur. Suriyeli sığınmacıların yaşadığı illerdeki halk sığınmacıların sorunlarına daha yakın bir şekilde şahit olduklarından dolayı olumsuz düşünen tarafta yer alsalar da, bazıları sığınmacılar ile sorunlar yaşadığı için olumlu düşünen tarafta yer almıştır. Diğer illerde yaşayan halk Suriyeli sığınmacıların yaşadıkları sorunlara uzak olmasından dolayı (sadece televizyon, gazete ve dergiler ile sınırlı) çoğunluğu olumlu ve kararsız olarak görüşünü bildirmiştir (Erdoğan, 2014: 26).

Önerme: Suriyeli Sığınmacıların Kendisine ya da Sığınmacılara Ulaştırmak Üzere Herhangi Bir Kurum/ Kuruluşa Bir Şekilde Aynı veya Nakdi Bağışta, Yardımda Bulundunuz Mu?

Grafik 5: Ankete Katılanların Verdiği Cevapların Oranlarının Gösterimi (%) (Erdoğan, 2014: 27)

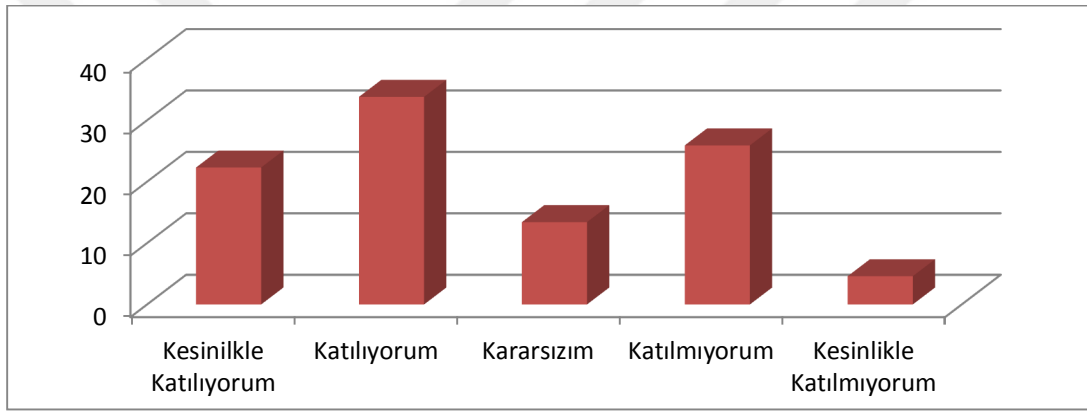
Grafikte “Suriyeli sığınmacıların kendisine ya da sığınmacılara ulaştırmak üzere herhangi bir kurum/ kuruluşu bir şekilde aynı veya nakdi bağışta, yardımda bulundunuz mu?” sorusuna ankete katılan kişiler tarafından verilen cevaplar gösterilmiştir. Ankete katılanların % 31,7’lik kısmı bir şekilde Suriyeli sığınmacılara yardım yaptıklarını belirtirken, % 68,3’lük kısım ise bu konuda kayıtsız kalmıştır. %31,7’lik kısım Suriyeli sığınmacıların daha çok yaşadığı Adana, Gaziantep, Hatay, Mardin ve Şanlıurfa gibi illerde karşılık bulmuştur (Erdoğan, 2014: 27).

- **İşgücü Arzının Artması ve İş Kaybetme Korkusu;** dünyanın neresinde olursa olsun toplu olarak yapılan göçlerde göç bölgesindeki yerel halkta iş kaybetme

korkusu ve iş arzındaki artış nedeniyle oluşan gelir azalışı gibi nedenlerden dolayı yabancı düşmanlığı görülür. Türkiye’de de Suriyeli sığınmacıların göç ettikleri yerlerde tam olarak yabancı düşmanlığı gözükmesine de iş kaybetme korkusu ve gelir azalışı endişesi gözükmektedir. Çünkü iş sahipleri bölgede sığınmacıların bulunmasını bir avantaj olarak görmektedir. Buda çalışan yerel halk bakımından rahatsız edici bir durumdur. Bir iş yerinde ayda 1000 TL’ye çalışan kişinin yerine aynı işi 300 TL’ye yapan bir sığınmacının olması toplumsal huzursuzluğu arttırmaktadır.

Önerme: Suriyeliler İşlerimizi Almaktadır.

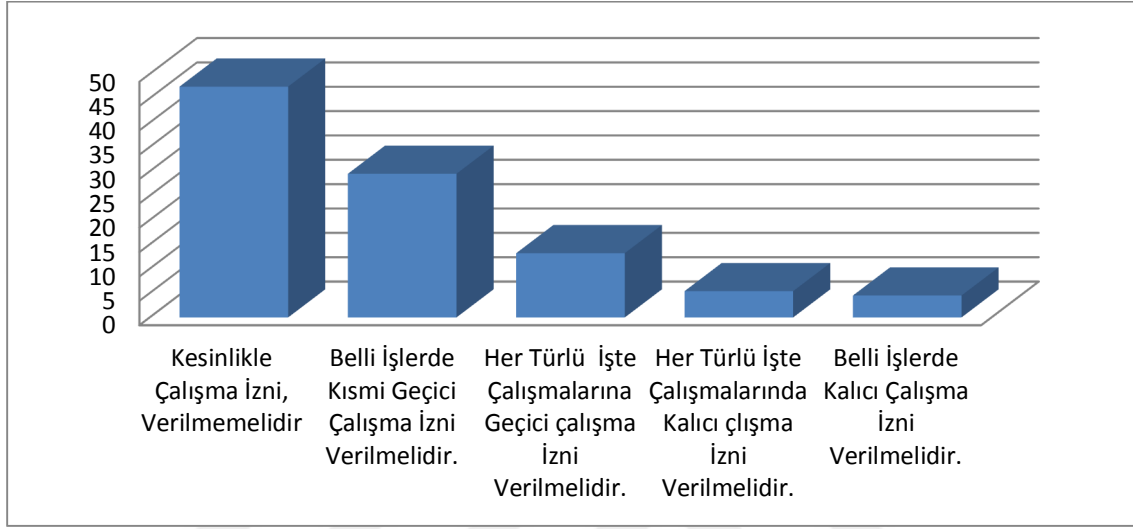

Grafik 6: Ankete Katılanların Verdiği Cevapların Oranlarının Gösterimi (%) (Erdoğan, 2014: 27)

Grafikte başta Adana, Gaziantep, Hatay, Mardin ve Şanlıurfa gibi Suriyeli sığınmacıların kalabalık olduğu şehirler olmak üzere çeşitli şehirlerden insanlara “Suriyeliler işlerimizi almaktadır.” diye bir anket sorusu sorulmuştur. % 56,1’lik kısım Suriyeli sığınmacıların işlerini ellerinden aldığına inanırken, % 13,4’lük kısım bu konuda kararsız kalmıştır. % 30,5’lik kısmında Suriyeli sığınmacıların işlerini elinden aldıkları tezine inanmadıklarını belirtmiştir. Suriyeli sığınmacılar ilk başlarda yardımlar ve yanlarında getirdikleriyle yaşarken, Suriye’deki durumun uzaması sonucunda hayatlarını devam ettirmek amacıyla çalışma hayatında yer alma isteklerini gündeme getirmişlerdir. Bu durum öncelikle Suriyeli sığınmacıların yaşadığı yerdeki halkı tedirgin etmiştir. Yaşanan bu tedirginliğin ne kadar haklı

olduğu bazı sektörlerde Suriyeli sığınmacılara iş verilmesiyle ortaya çıkmıştır (Erdoğan, 2014: 27).

Önerme: Suriyeli Sığınmacıların Çalışmaları Hususundaki Görüşünüzü Aşağıdaki Şıklardan En Fazla Hangisi Karşılar?

Grafik 7: Ankete Katılanların Verdiği Cevapların Oranlarının Gösterimi (%) (Erdoğan, 2014: 28)

Grafikte başta Adana, Gaziantep, Hatay, Mardin ve Şanlıurfa gibi Suriyeli sığınmacıların kalabalık olduğu şehirler olmak üzere çeşitli şehirlerden insanlara “Suriyeli sığınmacıların çalışmaları hususundaki görüşünüzü aşağıdaki şıklardan en fazla hangisi karşılar?” anket sorusu sorulmuştur. Ankete katılanların % 47,4’ü Suriyeli sığınmacıların çalışmalarına karşı çıkmıştır. % 29,5’i belli işlerde geçici olarak çalışmalarına olumlu olarak bakarken, % 13,2’si ise her türlü geçici işte çalışmalarına olumlu bakmıştır. % 5,4’ü her türlü işte kalıcı olarak çalışmalarını fikrini desteklerken, % 4,5’i de belli işlerden kalıcı olarak çalışma izni verilmesi fikrini desteklemiştir. Görüldüğü gibi Suriyeli sığınmacıların çalışmasına ankete katılanların yaklaşık yarısı karşı çıkarken, diğer yarısı da % 9,9’u hariç Suriyeli sığınmacıların kalıcı olarak çalışmasına karşı çıkmıştır. Aşağıdaki tablo Adana, Gaziantep, Hatay, Mardin ve Şanlıurfa gibi Suriyeli sığınmacıların en çok yaşadığı iller ile diğer iller arasındaki anket sonucu dağılımını göstermektedir. Bir önceki ankette Suriyeli sığınmacıların yaşadığı illerdeki halkın çoğunluğu Suriyeli sığınmacıların kendi

işlerini ellerinden aldıklarını savunsa da, bu ankette Suriyeli sığınmacılara Suriyeli sığınmacıların yaşadığı illerde kesinlikle çalışma izni verilmemelidir diyenlerin oranı % 44 iken, Suriyeli sığınmacıların yaşamadığı illerde bunun % 48 olması şaşırtıcıdır. Ancak her türlü işte Suriyeli sığınmacıların kalıcı çalışmalarına izin verilmelidir diyenlerin oranı Suriyeli sığınmacıların yaşadığı illerde % 2,1 iken, Suriyeli sığınmacıların yaşamadığı illerde % 6,1 olması bir önceki anketi destekler biçimdedir (Erdoğan, 2014: 28).

➤ ***Şehirlerin Nüfusunu Aşan Suriyeli Sığınmacıların Şehirlere Yerleşmesi;***

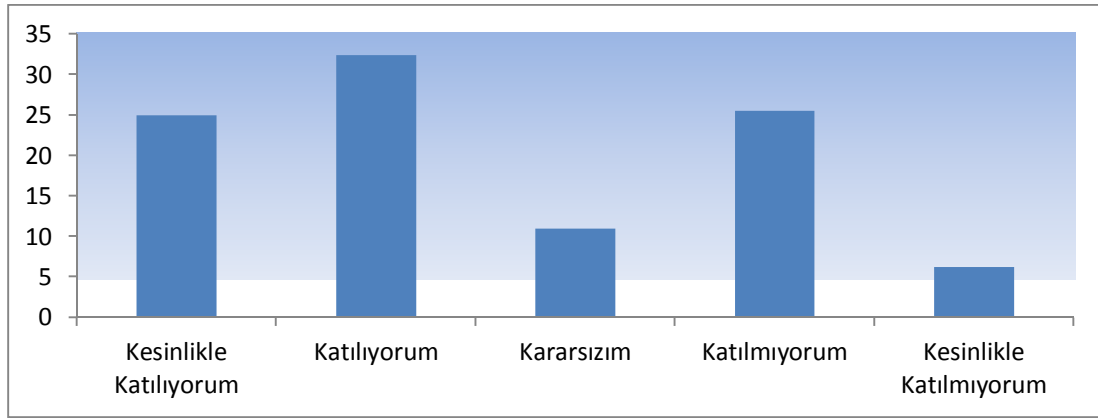
Bu konu hakkındaki sıkıntılarını Kilis Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği (KESOB) Başkanı Şevket Memiler şöyle dile getirmiştir.

“Suriyelilerin Kilis’e gelmesiyle beraber önce işçi olarak çalışmaya başladılar. Şimdi ise iş yeri açıyorlar. Kilis’te 6000’e varan iş yeri Suriyeliler tarafından çalıştırılıyor. Özellikle kiralarda % 3000-5000 arasında değişen fiyatlarla artış yaşandı. Esnaf ve sanatkârlar gerçekten çok rahatsız, denetim yok. Şu an Kilis’in 90 bine yakın kent merkezinin nüfusu var. Buna 135 binde Suriyeli eklendi. Kilis’in ne alt yapı olarak ne de üst yapı olarak bunu kaldırması mümkün değil. Kilis’e devlet tarafından 90 bin kişi üzerinden harcırah gönderiliyor. Suriyeliler ile birlikte 225 bin kişi harcıyor.” (Milliyet, 2014)

Suriyeli sığınmacıların yaşadığı kentlerde kentin nüfusundan fazla sığınmacının bulunmasının başta sağlık olmak üzere tüm kamu hizmetlerinin sağlıklı bir şekilde yapılmasını engellediğine yönelik bir algı vardır. Yukarıda da değinildiği gibi bu sorunla karşı karşıya kalan Kilis valiliğinin yaptığı çalışmada sığınmacıların devlet müesseselerinden sağlık hizmeti alma oranı % 3 olarak saptanmıştır. Çünkü sığınmacıların hastanelerin acil servislerini doldurmaları ve kalabalık olarak hastanelere gitmeleri yerel halkın bu konuya olumsuz bakmasına neden olmuştur.

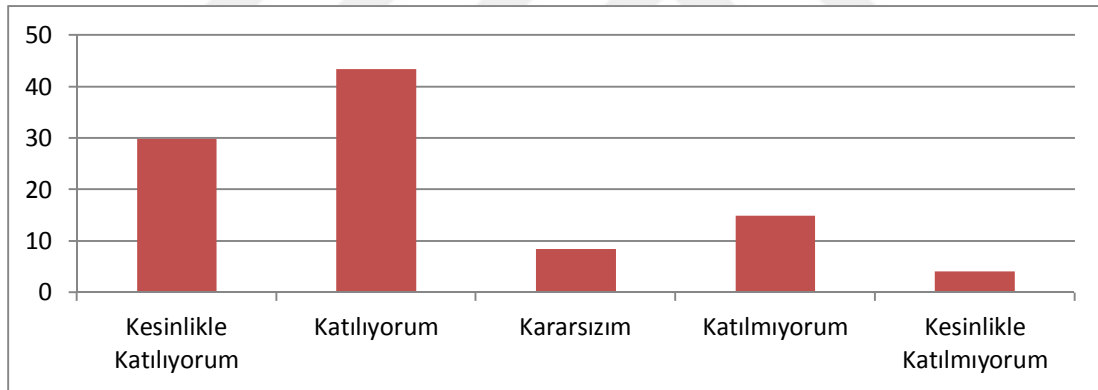
Aşağıdaki grafikte başta Adana, Gaziantep, Hatay, Mardin ve Şanlıurfa gibi Suriyeli sığınmacıların kalabalık olduğu şehirler olmak üzere çeşitli şehirlerden insanlara “*Bundan sonra kesinlikle sığınmacı kabul edilmemelidir?*” anket sorusu sorulmuştur. Ankete katılanların % 57,4’ü artık Türkiye Suriyeli sığınmacılar için kapasite sınırına ulaştığından dolayı daha fazla sığınmacının Türkiye’ye gelmesine karşı çıkmıştır. %11’i ise bu konuda kararsız kalarak yorum yapmaktan kaçınmıştır. % 31,6’sı ise Suriye’de var olan durumu göz önünde bulundurarak sığınmacıların gelişine karşı çıkmamıştır. Bu ankette olumsuz düşüncenin ağır basmasında Suriyeli sığınmacılar üzerindeki algının olumsuzluğu etkili olmuştur (Erdoğan, 2014: 32).

Önerme: Bundan Sonra Kesinlikle Sığınmacı Kabul Edilmemelidir.

Grafik 8: Ankete Katılanların Verdiği Cevapların Oranlarının Gösterimi (%) (Erdoğan, 2014: 32)

Önerme: Sığınmacılar Sadece Kamplarda Barınmalıdırlar.

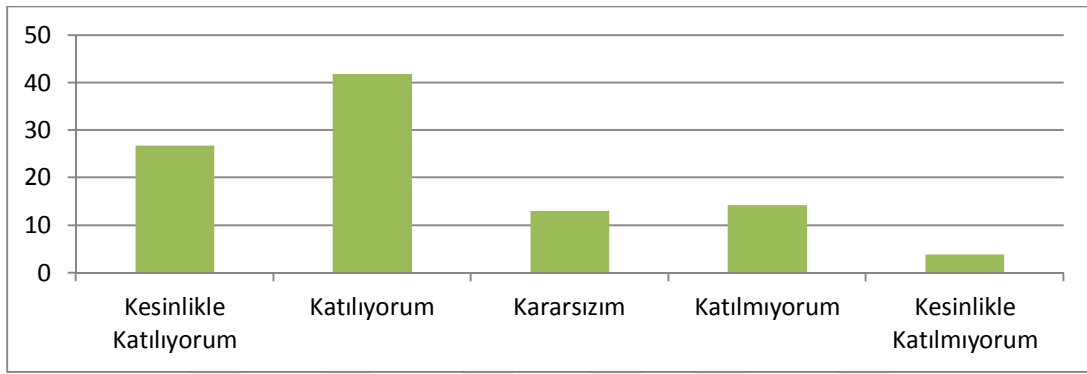

Grafik 9: Ankete Katılanların Verdiği Cevapların Oranlarının Gösterimi (%) (Erdoğan, 2014: 32)

Grafikte başta Adana, Gaziantep, Hatay, Mardin ve Şanlıurfa gibi Suriyeli sığınmacıların kalabalık olduğu şehirler olmak üzere çeşitli şehirlerden insanlara “Sığınmacılar sadece kamplarda barınmalıdırlar?” anket sorusu sorulmuştur. Ankete katılanların % 72,9’ü Suriyeli sığınmacıların şehirlerde yaşamaları yerine kamplarda yaşamaları gerektiği fikrini benimsemiştir. % 8,2’si sığınmacıların Türkiye içinde özgür yaşamaları gerektiğini savunurken, % 18,9’u ise sığınmacıların kamplarda yaşamalarına karşı çıkarak şehirlerde de yaşayabileceklerini savunmuştur. Suriye

sığınmacıların yaşadığı illerde sığınmacıların kamplarda yaşamaları gerektiğine destek diğer illere nazaran daha yoğun olmuştur. Burada sığınmacıların bulunduğu illerde yaşayan Türk halkı için hem işlerinin hem evlerinin ellerinden alınma korkusu, hayat pahalılığı ve kiraların artması gibi nedenler etkili olmuştur (Erdoğan, 2014: 32).

Önerme: Sığınmacılar, Sınır Boyunda Suriye Topraklarında Tampon Bölge Oluşturularak Orada Kurulacak Kamplarda Bakılmalıdır.

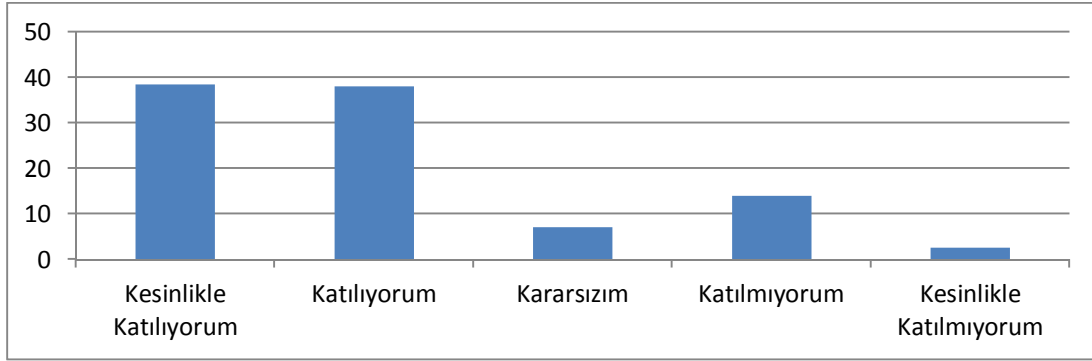

Grafik 10: Ankete Katılanların Verdiği Cevapların Oranlarının Gösterimi (%) (Erdoğan, 2014: 32)

Grafikte başta Adana, Gaziantep, Hatay, Mardin ve Şanlıurfa gibi Suriyeli sığınmacıların kalabalık olduğu şehirler olmak üzere çeşitli şehirlerden insanlara “Sığınmacılar, sınır boyunda Suriye topraklarında tampon bölge oluşturularak orada kurulacak kamplarda bakılmalıdır?” anket sorusu sorulmuştur. Ankete katılanların % 68,8’i Suriyeli sığınmacıların Suriye topraklarında kurulacak kamplarda bakılması gerektiği fikrini savunmuştur. % 13,3’ü önemli olanın sığınmacılara bakılması gerektiğini ve bunun yerinin önemli olmadığını savunurken, % 18,1’i ise sığınmacıların Türkiye içinde bakılması gerektiğini savunmuştur. HDP seçmeni Ayn-el Arab (Kobani) nedeniyle Türkiye-Suriye sınırında (Suriye topraklarında) kamp kurulmasına karşı çıkmıştır. Türkiye aslında tampon bölge politikasını benimsemiş olsa da bunu uluslararası aktörlere hem BM Güvenlik Konseyi nezdinde hem de yaptığı görüşmeler çerçevesinde kabul ettirememiştir (Erdoğan, 2014: 32).

➤ *Suriyeli Sığınmacıların Kalıcı Olmalarından Duyulan Endişe;*

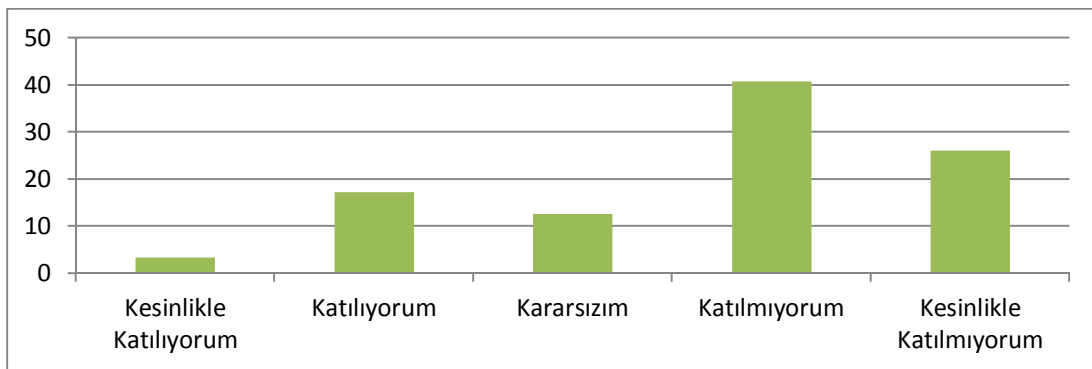
Önerme: Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’de Kalmaları Büyük Sorunlara Yol Açar.

Grafik 11: Ankete Katılanların Verdiği Cevapların Oranlarının Gösterimi (%) (Erdoğan, 2014: 35)

Grafikte başta Adana, Gaziantep, Hatay, Mardin ve Şanlıurfa gibi Suriyeli sığınmacıların kalabalık olduğu şehirler olmak üzere çeşitli şehirlerden insanlara “Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’de kalmaları büyük sorunlara yol açar?” anket sorusu sorulmuştur. Ankete katılanların % 76,5’i Suriyeli sığınmacıların Suriye’de savaş bittikten sonra Türkiye’de kalmaya devam etmelerinin sorunlara yol açacağı inancına sahip olduklarını açıklamıştır. % 7’si bu konuda bir yorum yapmaktan kaçınırken, % 16,5’i ise sığınmacıların Türk toplumuna entegre olacaklarından dolayı büyük sorunlar yaşanmayacağını savunmuştur (Erdoğan, 2014: 35) .

Önerme: Suriyeli Sığınmacıların Türk Toplumuna Uyum Sağlayacağına İnanıyorum.

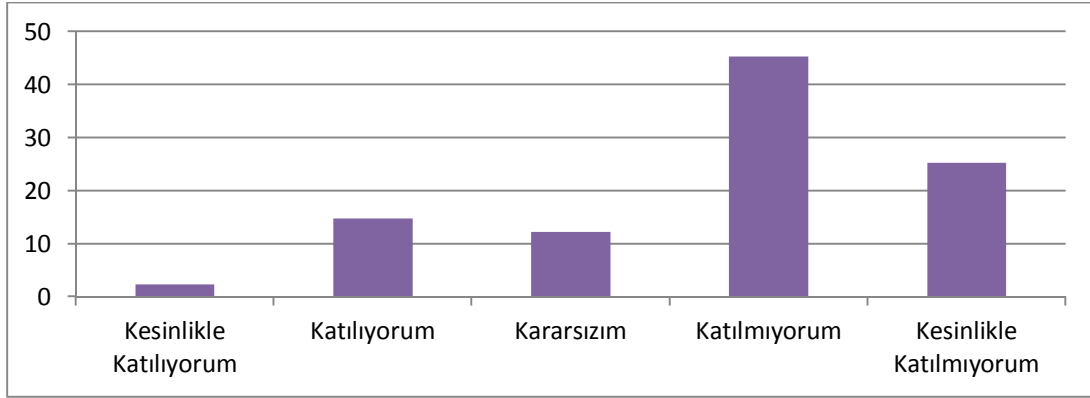

Grafik 12: Ankete Katılanların Verdiği Cevapların Oranlarının Gösterimi (%) (Erdoğan, 2014: 35)

Grafikte başta Adana, Gaziantep, Hatay, Mardin ve Şanlıurfa gibi Suriyeli sığınmacıların kalabalık olduğu şehirler olmak üzere çeşitli şehirlerden insanlara “Suriyeli sığınmacıların Türk toplumuna uyum sağlayacağına inanıyorum?” anket sorusu sorulmuştur. Ankete katılanların % 20,6’sı Suriyeli sığınmacıların Türk toplumuna uyum sağlayacakları fikrine katılmıştır. % 12,6’sı konu hakkında bir görüş bildirmez iken, % 66,8’i ise sığınmacılar ile Türk toplumu arasında kültür farkı olduğundan dolayı birbirlerine uyum sağlayamayacakları fikrini benimsemiştir. Uyum konusunda iktidarda bulunan AK Parti seçmeninin % 27,8’i umutlu iken, HDP seçmeninde bu oran % 35,6 olmuştur (Erdoğan, 2014: 35).

- **Kültürel Farklılık;** Kültürel farklılığı ön plana çıkaran, ötekileştiren ve Suriyeli sığınmacıların varlığını “*problem*” olarak tanımlayan insanların sayısı oldukça fazladır. “Suriyeli kardeşimiz” algısı halk arasında çok tutulan bir anlayış değildir. Sığınmacılar “zulümden kaçan”, “zor durumda olan insanlar” diye tanımlanmakla birlikte “bizlerden birileri” diye de tanımlanmamaktadırlar.

Önerme: Suriye İle Kültürel Olarak Aynı Olduğumuzu Düşünüyorum.

Grafik 13: Ankete Katılanların Verdiği Cevapların Oranlarının Gösterimi (%) (Erdoğan, 2014: 33)

Grafikte başta Adana, Gaziantep, Hatay, Mardin ve Şanlıurfa gibi Suriyeli sığınmacıların kalabalık olduğu şehirler olmak üzere çeşitli şehirlerden insanlara “Suriye ile kültürel olarak aynı olduğumuzu düşünüyorum?” anket sorusu sorulmuştur. Ankete katılanların % 17,2’si Suriyeli sığınmacılar ile Türk toplumu

arasında kültürel bir bağ olduğunu savunmuştur. % 12,3'ü tam olarak sığınmacılar ile birebir iletişimi olmaması nedeniyle yorumsuz kalırken, % 70,5'i sığınmacılar ile Türk toplumu arasında herhangi bir kültürel bağ olmadığını gözler önüne sermiştir. Burada 2014 yılına kadar Suriye'den gelen sığınmacıların büyük çoğunluğu Sünni Arap olurken, 2014 yılından itibaren DEAŞ'ın Suriye'de güçlenmesiyle Ezidilerin, Ermenilerin ve Asurîlerin de Türkiye'ye gelmesiyle etnik ve dinsel manada bir değişim yaşanması sonucunda kültürel bağda neredeyse bir kopma yaşanmıştır (Erdoğan, 2014: 33) .

➤ ***Türk Erkeklerinin Suriyeli Kadınlarla Evlenmesi;*** İngiltere'nin saygın gazetelerinden “*The Guardian*” Türkiye'nin Suriye sınırındaki şehirlerde Suriyeli kadınlarla evliliğin ticarete dönüştüğünü ancak bunun da bazı sorunlara neden olduğunu yazmıştır. Türk kadınları Suriyeli kadınları kocalarının aklını çelmekle suçlarken, kocalarının da kendilerini Suriyeli kadınlarla evlenmekle tehdit ettiklerini belirtmişlerdir. Konunun muhatabı bir kişi Suriyeli kadınların sadık oldukları ve az konuştukları için erkekler tarafından tercih edildiğini söylemiştir. Kilis'te bir hastanede çalışan Doktor Muhammed Asaf 2012 yılından beri 4 bin Suriyeli kadının Türk erkekler ile evlendiğini açıklamıştır. Ancak evlenen kadınlar eğer Türkiye'ye yasal yollar ile değil kaçak yollar ile girdiler ise resmi kayıtları olmadığı için resmi nikâh yapılamamakta sadece imam nikâhı ile evlenebilmektedir. Bu da boşanmaların daha kolay olacağını ve yine Suriyeli kadınlarla evlilik sayısının artacağını habercisidir (Star, 2014).

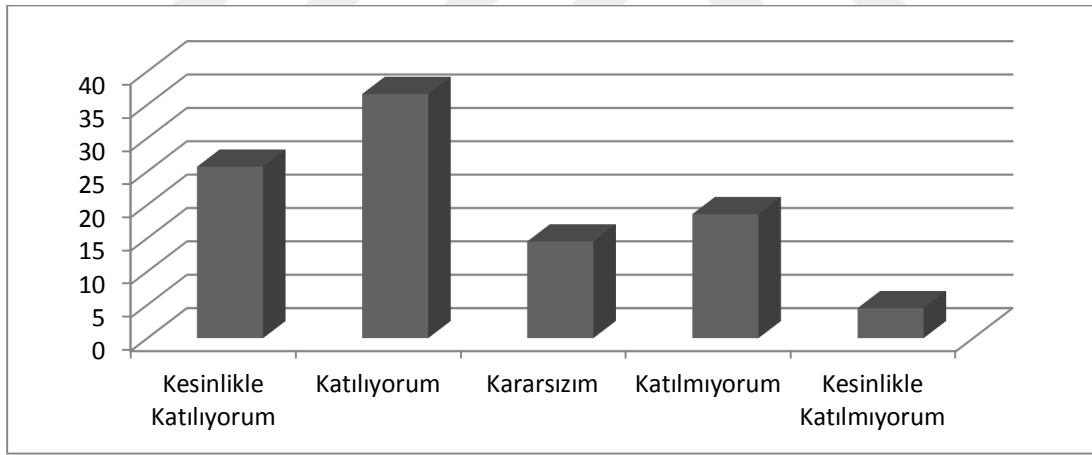
➤ ***Suriyeli Sığınmacıların Hırsızlık, Fuhuş, Şiddet ve Kaçakçılık Gibi Suçlar İle İlişkilendirilmesi;***

Aşağıdaki grafikte başta Adana, Gaziantep, Hatay, Mardin ve Şanlıurfa gibi Suriyeli sığınmacıların kalabalık olduğu şehirler olmak üzere çeşitli şehirlerden insanlara “*Suriyeli sığınmacıların buldukları yerlerde şiddet, hırsızlık, kaçakçılık ve fuhuş gibi suçlara bulaşarak toplumsal ahlak ve huzuru bozmaktadır.*” anket sorusu sorulmuştur. Ankete katılanların % 62,3'ü Suriyeli sığınmacıları bu suçlar ile ilişkilendirmiştir. %14,5'i sığınmacıları bu suçlardan herhangi biriyle ilişkilendirmek konusunda kararsız kalırken, % 23,1'i ise sığınmacıların bu suçlar ile ilişkileri

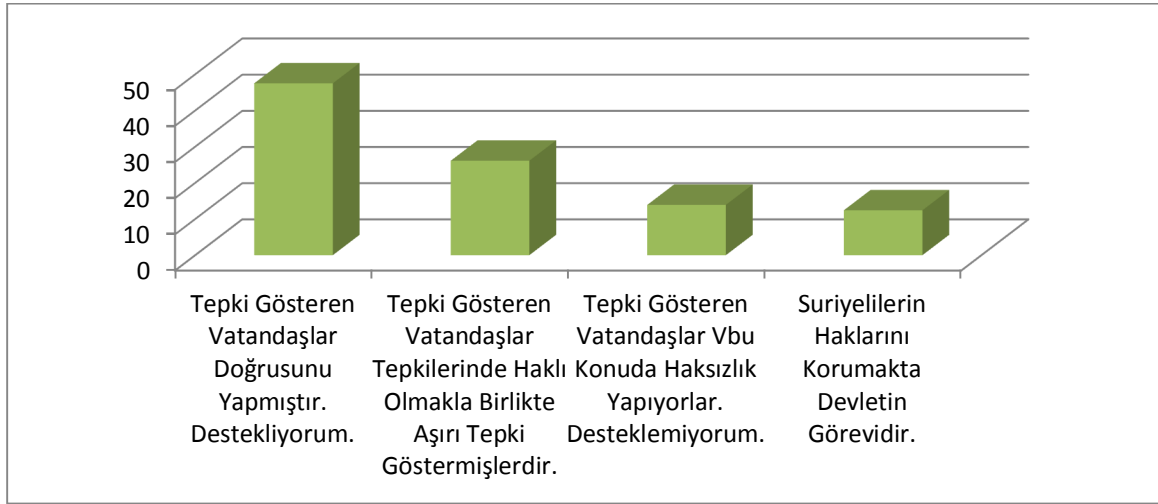
olmadığını kanıksadıklarını belirtmiştir. Sığınmacıların hırsızlık, fuhuş ve kaçakçılık gibi suçlar ile ilişkilendirilmeleri oldukça yaygın olsa da yapılan çalışmalarda sığınmacıların bu suçlara karışma oranlarının yerel halktan az olduğu görülmüştür. Yerel halk arasında ekonomik sıkıntılar nedeniyle sığınmacı genç kadınların fuhuş yaptıkları algısı vardır. Bu algı çerçevesinde yapılan araştırma sonucunda bunun sadece dedikodu olduğu anlaşılmıştır. Bu çalışmada İstanbul'da hayat kadınlığı yapan iki Suriyeli kadınla görüşülmüştür. Kadınlar bu işi Suriye'de de yaptıklarını, Suriye'de olayların başlamasıyla Türkiye'ye geldikten sonra devam ettiklerini ancak hiçbir Suriyeli sığınmacı kadının bu piyasaya girdiklerine şahit olmadıklarını belirtmişlerdir. Aşağıdaki tabloda Adana, Gaziantep, Hatay, Mardin ve Şanlıurfa'nın oranları diğer şehirlerden ayrılarak, diğer şehirlerle birlikte gösterilmektedir (Erdoğan, 2014: 30).

Önerme: Suriyeli Sığınmacıların Buldukları Yerlerde Şiddet, Hırsızlık, Kaçakçılık ve Fuhuş Gibi Suçlara Bulaşarak Toplumsal Ahlak ve Huzuru Bozmaktadır.

Grafik 14: Ankete Katılanların Verdiği Cevapların Oranlarının Gösterimi (%)
Erdoğan, 2014: 30)

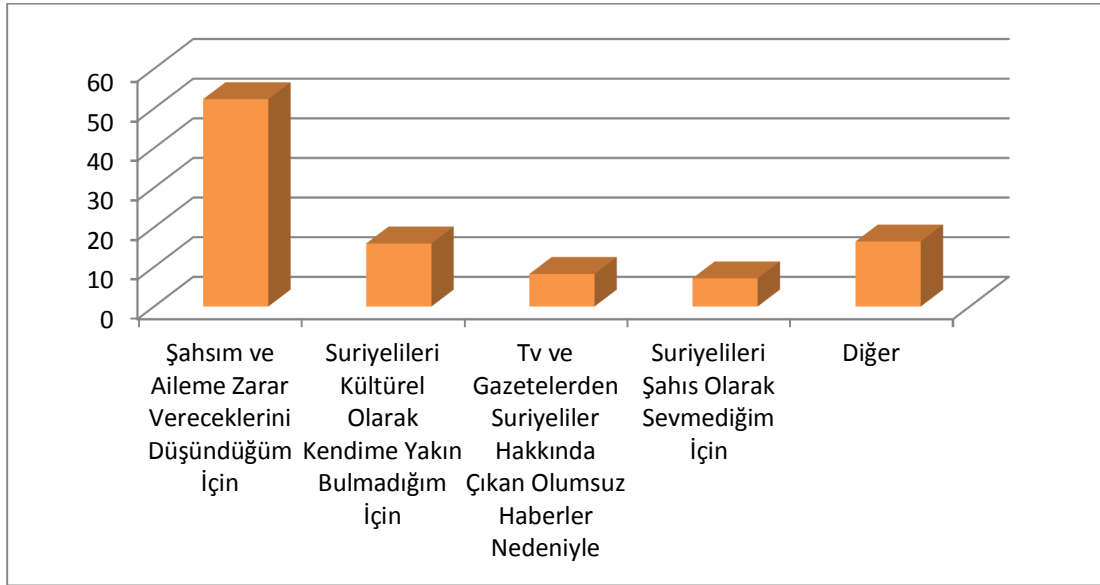
Önerme: Suriyeli Sığınmacılar İçinde Bir Kısım Şahısların Suç İşledikleri Gerekçesiyle Bazı Şehirlerimizde Sığınmacılara Yönelik Sert Tepki Gösterildi. Bu Konuda Görüşünüz Nedir?

Grafik 15: Ankete Katılanların Verdiği Cevapların Oranlarının Gösterimi (%) (Erdoğan, 2014: 30)

Grafikte başta Adana, Gaziantep, Hatay, Mardin ve Şanlıurfa gibi Suriyeli sığınmacıların kalabalık olduğu şehirler olmak üzere çeşitli şehirlerden insanlara “Suriyeli sığınmacılar içinde bir kısım şahısların suç işledikleri gerekçesiyle bazı şehirlerimizde sığınmacılara yönelik sert tepki gösterildi. Bu konuda görüşünüz nedir?” anket sorusu sorulmuştur. Ankete katılanların % 47,5’i tepki gösteren vatandaşlar doğrusunu yaptı diyerek, desteklemiştir. % 26,1’i tepki gösteren vatandaşların tepkilerinde haklı olduğunu ancak aşırı tepki gösterildiğini dile getirmiştir. % 13,9’u tepki gösteren vatandaşların bu konudan haksızlık yaptığını düşünerek desteklememiştir. % 12,4’ü madem devlet Suriyeli sığınmacıları kabul edip, kamp dışına çıkmalarına izin veriyor o zaman Suriyeli sığınmacıları devlet korusun fikrini benimsemişlerdir. Suriyeli sığınmacıların yaşadığı illerde tepkileri haklı görenler % 52,3 iken, diğer illerde % 46,7dir. Tepkileri en çok haklı görenler MHP tabanı iken, en az haklı görenler ise HDP tabanıdır. Yaş grupları bakımından ise 55 yaş ve üstü hem tepkileri haklı bulmuş hem de devletin sorumluluğu üzerinde durmuştur (Erdoğan, 2014: 30).

Önerme: Suriyeli Biri İle Komşuluk Yapmak Sizi Neden Rahatsız Eder.

Grafik 16: Ankete Katılanların Verdiği Cevapların Oranlarının Gösterimi (%) (Erdoğan, 2014: 33)

Grafikte başta Adana, Gaziantep, Hatay, Mardin ve Şanlıurfa gibi Suriyeli sığınmacıların kalabalık olduğu şehirler olmak üzere çeşitli şehirlerden insanlara “Suriyeli biri ile komşuluk yapmak sizi neden rahatsız eder.” anket sorusu sorulmuştur. Ankete katılanların %52,3’ü Suriyeli sığınmacıların kendisine ve ailesine zarar vereceklerine inandıklarını söylemiştir. Bu oranın diğer illerde Suriyeli sığınmacıların yaşadığı illerden daha fazla olması bir algı sorununu ortaya koymuştur. Ankete katılanların %15,9’u Suriyeli sığınmacıları kültürel olarak kendisine yakın bulmadığından dolayı komşu olarak istememiştir. Burada da yüksek düzeyde olmasa da sığınmacıların yaşadığı iller dışındaki iller sığınmacıları daha fazla kültürel ayrılık içinde görmüşlerdir. % 8,2’si televizyon ve gazetede çıkan olumsuz haberlerden etkilenerek Suriyeli sığınmacılarla ilgili olumsuz önyargı edinmiştir. %7,1’i Suriyelileri kişisel olarak sevmediğinden dolayı olumsuz bakmıştır. % 16,4’ü ise çeşitli sebepler ortaya koyarak cevap vermiştir. Görüldüğü gibi Suriyeli sığınmacılara karşı oluşan algı ya dışarıdan ya da içeriden (insanın içinden) kaynaklanan sebepler nedeniyle ankete katılan insanlar Suriyeli sığınmacılara yakın olmak istememişlerdir (Erdoğan, 2014: 33).

- **Reyhanlı Saldırısı**⁵⁹; Saldırı sonrası Recep Tayyip Erdoğan'ın yaptığı şu açıklama bölgeye Suriye'den gelen Alevilere karşı kötü gözle bakılmasına neden olmuştur:

“Tarihi anlar yaşadığımız bu anlar önce Reyhanlı Saldırısı gerçekleştirildi. Ardından da malum taksim meydanı olayı geldi. Reyhanlı da 53 Sünni vatandaşımız şehit edildi. Peki, bu tezgâhın arkasında ne var. En son saldırının bir numarası yakalandı. Bu kişi malum Beşar Esadla adeta kol kola olan bir kişi.” (Radikal, 2013)

3.4. Demografi-Genç Nüfus ve Üç Çocuk Politikası

Türkiye Cumhuriyeti genç nüfusa sahip bir ülke olarak tanımlansa da TÜİK tarafından yapılan gelecekteki nüfusa yönelik bazı çalışmalarda gelecek yıllarda Türkiye'nin bu özelliğini kaybederek, Batı gibi yaşlı bir nüfusa sahip olacağı tespit edilmiştir. Varılan bu tespit sonucunda karar alıcılar politikalar geliştirilerek bunun gerçekleşmesini engellemeye çalışmışlardır. Ancak sosyo-kültürel olarak Türkiye'nin farklı bir evreye girmesi bunun önündeki en büyük engel olmuştur. Böyle bir engel ile karşılaşan karar alıcılar farklı opsiyonları gündeme almışlardır. Bu opsiyonlardan bir tanesi Suriye'den gelen sığınmacıların demografik yapısının karar alıcıların dikkatini çekmesiyle olmuştur. Karar alıcıların bu çerçevede hareket etmeye karar kılmaları sonucunda halkın nabzını tutan anketler yapılmış ve burada halkın görüşü alınarak karar alıcıların politikalarının halktaki karşılığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

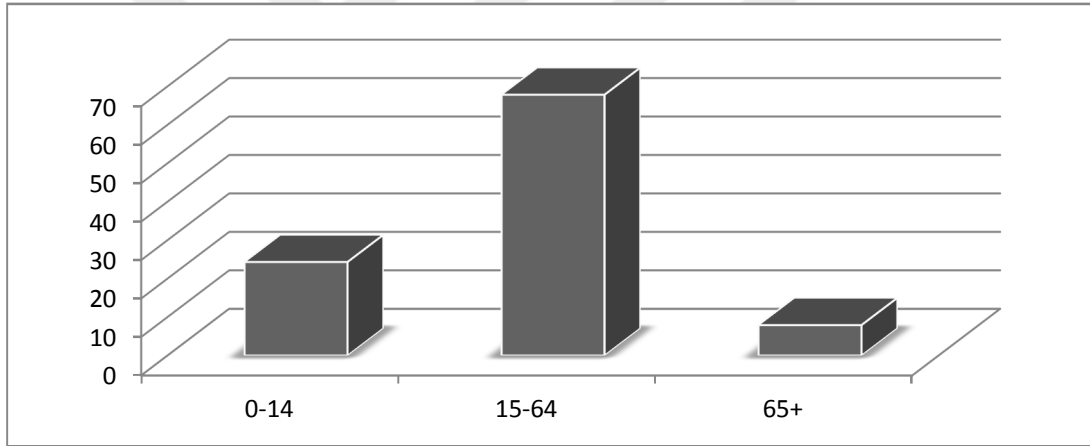
3.4.1. Demografi

Nüfus olarak baktığımızda Türkiye nüfusu artmakla birlikte nüfus artış hızı yavaşlamaktadır. Yaşlı nüfusun gelişen imkânlar çerçevesinde hayat standardı ve yaşam süreleri artmaktadır. Kadınlar sosyal hayatta daha çok aktif olmaları nedeniyle doğurmaktan kaçınmakta ya da bir çocuk sahibi olduktan sonra başka çocuk sahibi olmayı düşünmemektedir. Bu nedenle çalışmalarda bulunan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti “Üç Çocuk” politikasını belirlemiştir (Milliyet, 2013). Ancak bu politikadan tam randıman alamayan hükümet çeşitli arayışlarda bulunarak kadınlara kolaylık sağlayan politikalar geliştirmiştir. Hükümetin ortaya koyduğu bu çaba

⁵⁹ Bknz. sayfa 79

kadınlardan tam destek almaması sonucunda bazı kesimler Suriyeli sığınmacıların genç nüfusuna dikkat çekerek hükümeti bu yönde hareket etmeye davet etmiştir.

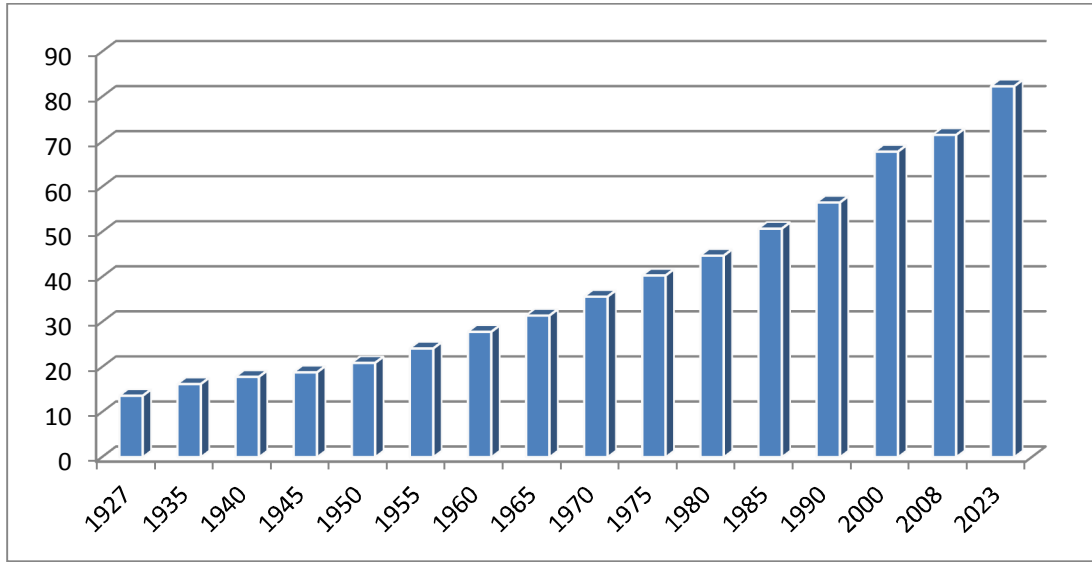
Aşağıdaki grafikte kadınların çalışma hayatına girmesi ve bilinçli bir şekilde hareket etmesi sonucunda doğum oranlarında azalma görülmüştür. 2013 yılında %13,7 olan nüfus artış hızı 2014 yılında % 13,3'e gerilemiştir (Hürriyet, 2015). Eskiden en çok artışı yapan genç nüfusun bir kısmının ortanca yaş grubuna geçmesiyle en fazla nüfus artış hızı ortanca nüfusta olmuştur. Yaşam standartlarının gelişmesiyle yaşlı nüfusunda artış yaşayan Türkiye, yine de Batı standartlarını yakalayamamıştır. Görüldüğü gibi Türkiye'de genç nüfusta azalma yaşanırken, yaşlı nüfusta bir artış yaşanmıştır.

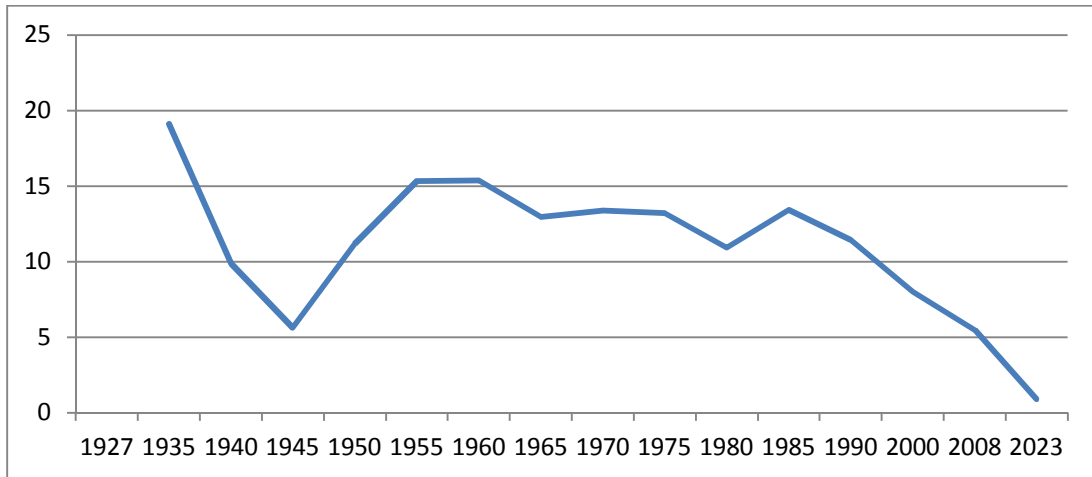
Grafik 17: 2014 Türkiye Nüfusunun Yaşlara Göre Dağılımı (%) (TUİK)

1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyetinde ilk nüfus sayımı savaşlar sonrasında 1927 yılında yapılmış ve Türkiye'nin nüfusu 13,6 milyon olarak kayıt altına alınmıştır. Uzun yıllar devam eden savaş döneminin sona ermesi sonucunda Türkiye'nin nüfusunda artış görülmüştür. 1950'li yılların ortasında Türkiye nüfusunun artış hızı % 2,8 ile 24 milyon olarak en yüksek noktaya ulaşmıştır. 1960'lı yıllar ile birlikte nüfus 28 milyon olmuştur. Türkiye nüfusunun nüfus artış hızı 1960'lı yıllar ile beraber düşüş trendine girerek, 1970'ler de % 2,5'a; 1980'ler de %2'ye; 2000'ler de ise % 1,5'a kadar düşmüştür. (Grafik 18-Grafik 19) 2008 yılında % 1,27 olan nüfus artış hızının Türkiye Cumhuriyeti tarihi için dönüm noktası olması

beklenen 2023 yılında % 0,86 olması beklenmektedir (TUİK). Türkiye'nin nüfus artış hızı 1960'lı yıllardan başlayarak azalsa da nüfus sürekli artmış ve 1990 yılında 56 milyona (1960 nüfusunun iki katı) ulaşmıştır. 2008 yılında 71,5 milyona ulaşan nüfusun 2023 yılında 82,3 milyon⁶⁰ olması öngörülmektedir (Sabah, 2011).

Grafik 18: Türkiye Nüfusu 1927-2023 (milyon) (TUİK)

Grafik 19: Türkiye'de Nüfus Artış Hızı 1927-2023 (%) (TUİK)

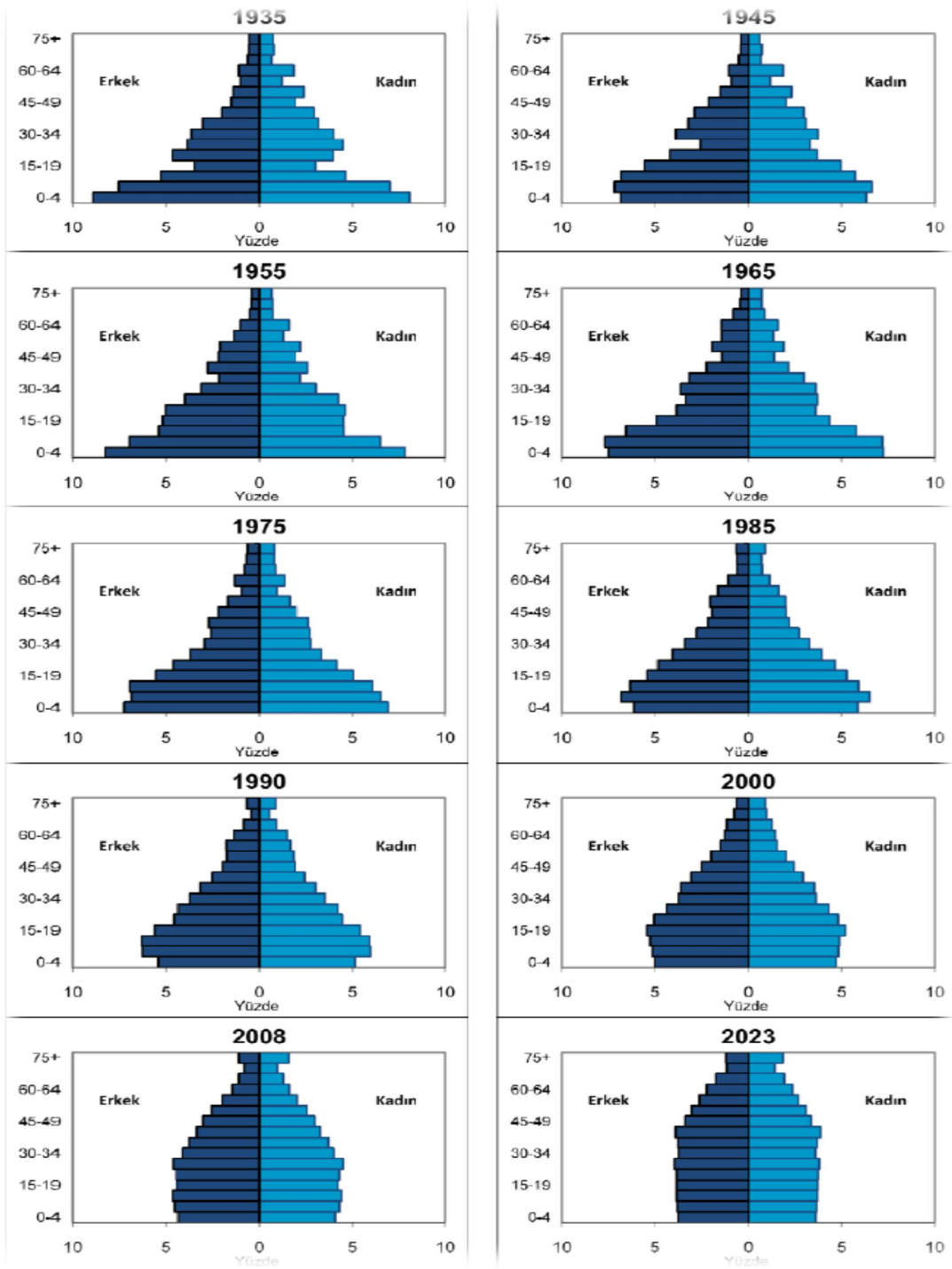
Nüfusun içindeki yaş dağılımını, nüfusu belirleyen ana unsurlar olan doğurganlık, ölümlülük ve göç direk olarak etkilemektedir. Nüfusun yaş ve cinsiyet

⁶⁰ Türkiye nüfusu ilk sayım yapıldığı 1927 yılından 2008 yılına kadar yıllık ortalama 715 bin kişi arttığından dolayı 2023 yılında Türkiye nüfusu 82,3 milyon olarak belirlenmiştir.

yapısını gösteren nüfus piramitleri ülkenin demografik yapıları hakkında bilgi veren önemli veri kaynaklarıdır. Tabanı geniş olan piramitler yüksek; tabanı dar olan piramitler düşük doğurganlık anlamına gelir. Piramitlerde ilerleyen yaşlara doğru daralma hızlı ise yüksek ölümlülük, daralma yavaş ise düşük ölümlülük anlamına gelir. Nüfus piramitleri ayrıca cinsiyet ve yaş seçici göç hareketleri hakkında da veriler verir.

Türkiye'nin yıllara göre nüfus piramidine baktığımız zaman Türkiye'nin doğurganlık oranının da düşüş yaşandığı görülmektedir. 1935 yılından 1975 yılına değin Türkiye yüksek doğurganlık anlamına gelen geniş tabanlı nüfus piramidine sahip iken, 1980'lerden itibaren doğurganlık seviyesinde düşüş anlamına gelen nüfus piramidinin tabanında daralma görülmektedir. 1935 yılını gösteren nüfus piramidi savaşlar esnasında dünyaya gelen jenerasyonun diğer jenerasyona nazaran sayıca daha az nüfusa sahip olduğunu göstermektedir. Bu da savaş ortamının nüfusu etkilediğinin açık bir göstergesidir. Bu doğum jenerasyonunun etkileri 1975 yılına kadar görülmektedir.

Aşağıdaki piramitlerden hareket ederek Türkiye'deki ölümlülük oranındaki değişim hakkında bazı veriler elde etmek mümkündür. 1970'lere kadar nüfus piramitlerinde yukarı doğru hızlı daralma olmaktadır. Bu 1935-1965 yılları arasında Türkiye'deki ölümlülük şartlarının ağırlığını göstermektedir. 1970'lerden itibaren nüfus piramitlerinde var olan hızlı daralmanın ortadan kalkmakta olduğu; 1990'larla birlikte nüfus piramitlerinin ilerleyen yaşlara doğru daralmanın yavaş olduğu görülmektedir. Bu Türkiye'de her yaş grubunda ölümlülük oranının düştüğünü göstermektedir. Türkiye'de ölümlülük oranının düştüğünü gösteren başka bir olgu ise 65 ve üzeri yaşların nüfus dağılımı içinde yerinin artmasıdır. 65 ve üzeri yaşlar 1975 yılına değin toplam nüfusun % 3-4'ü iken, 2000'li yıllarda bu oran % 7'nin üzerine çıkmıştır. 2023 yılında % 10'a yaklaşacağı beklenmektedir. (Şekil 1-Grafik 20) (Koç, v.d, 2008: 11).

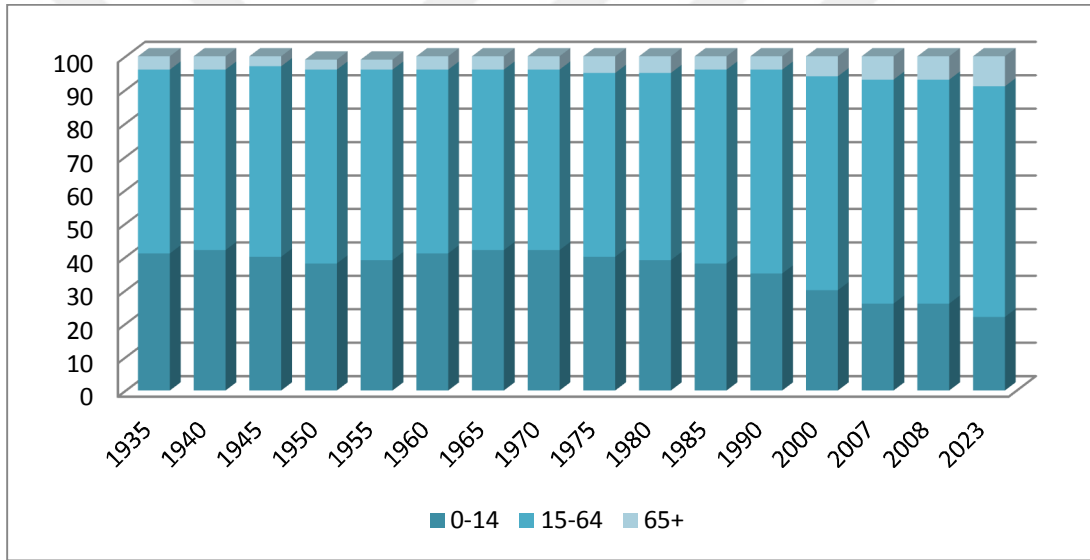
Şekil 1: Nüfus Yaş Değişimi 1935 – 2023 (Koç, v.d, 2008: 9)

Türkiye nüfusunda üç önemli değişim görülmektedir.

- Türkiye nüfusunun doğurganlık ve ölümlülük oranının düşmesinin bir çıktısı olarak genç nüfus yapısından çıkarak yaşlı nüfus yapısına evrilmesidir.

- 15 yaşından küçük olan nüfusun payının zaman ilerledikçe diğer nüfus payına göre azalmasıdır. (1935 yılında 15 yaş altı nüfus % 41 iken, 2008 yılında %26 seviyesine gerilemiştir. 2023 yılında %22 seviyesine düşmesi beklenmektedir.) Bu Türkiye nüfusunun genç nüfus olma özelliğini kaybediyor olduğunu göstermektedir.
- Çalışma çağı olarak adlandırılan 15-64 yaş aralığındaki nüfusun artmasıdır. Bu artış doğum oranının yüksek olduğu yıllarda doğanların, ölümlülük oranının azaldığı yıllarda bu yaş grubu aralığında bulunmalarıyla olmaktadır. Bu yaş aralığındaki artış ekonomik gelişme için bir fırsat iken, istihdam baskısı nedeniyle risk oluşturmaktadır (Koç, v.d, 2008: 11).

Grafik 20: Türkiye Nüfusunun Yaş Grubu Dağılımı 1935-2023 (%) (TUİK)

TUİK'in yukarıda da değindiğimiz 2008 yılında yaptığı çalışmanın sonucundaki beklenti nüfusun artış hızının ileriki yıllarda git gide düşüyor olmasıdır. Ancak 2011 yılında Suriye'de meydana gelen elim olaylar sonucunda Türkiye'ye gelen Suriyeli sığınmacıların hem nüfus olarak Türkiye'den daha genç nüfusa sahip olması hem de nüfus artış hızlarının yüksek olması Türk karar alıcıların dikkatini çekmiştir. 2014 yılının sonlarına doğru yapılan araştırmalara göre Türkiye'de bulunan 1.604.430 Suriyeli sığınmacının, 1.385.583'ü yani % 86,5'i kampların dışında yaşarken, 218, 847'i yani % 13,5'i de kamplarda yaşamaktadır. Suriyeli

sığınmacıların nüfusunun şehirlere göre kamp içi ve kamp dışı ayrımı aşağıdaki tabloda verilmektedir.

İl	Sığınmacı Sayısı	İl	Sığınmacı Sayısı
İstanbul	330,000	Ankara	30,000
Gaziantep	K: 33,222	Bursa	20,000
	KD: 220,000		
Şanlıurfa	K: 70,827	Batman	20,000
	KD: 170,000		
Hatay	K: 14,724	Şırnak	19,000
	KD: 190,000		
Kilis	K: 37,418	Kocaeli	15,000
	KD: 49,000		
Mardin	K: 8,103	İzmir	13,000
	KD: 70,000		
Adana	K: 11,002	Antalya	10,000
	KD: 50,000		
Kahramanmaraş	K: 16,927	Kayseri	9,500
	KD: 44,000		
Osmaniye	K: 9,051	Diyarbakır	5,000
	KD: 12,000		
Adıyaman	K: 10,024	Samsun	1,230
	KD: 2,500		
Malatya	K: 7,549	Niğde	1,100
	KD: 850		
Mersin	45,000	Aydın	1,000
Konya	45,000		

Tablo 7: Suriyeli Sığınmacıların Kentlere Göre Nüfus Dağılımı⁶¹ (Erdoğan, 2014: 13)

⁶¹ Sığınmacı sayısı 1000'in altında olan şehirler tabloya dâhil edilmemiştir.

3.4.2. Genç Nüfus ve Üç Çocuk Politikası

Türkiye'nin demografik dönüşüm süreci ile modernleşme süreci el ele giden bir süreçtir. Türkiye coğrafyasında modernleşme dönemi nasıl Osmanlı İmparatorluğu zamanında başlamış ise demografik dönüşüm süreci de aynı dönemde başlamıştır (Gülalp, 1994: 156-157). Cumhuriyet kurulduğunda nüfus olarak Osmanlı İmparatorluğundan kötü bir miras alınmıştır. Cumhuriyet'in kurulmasından sonra ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmış (Tamer ve Bozbeyoğlu, 2004: 75-83) ve sayım sonucu Türkiye'nin nüfusu 13,6 milyon kişi olarak kayıt altına alınmıştır (Köksal, 2000: 214). 1923 yılından 1950'li yılların ortalarına değin politika yapıcılar hep nüfusu arttırma politikaları gütmüşlerdir. 1923 yılından sonra bu hedeflere ulaşmak gayesiyle ilk olarak 6 Mayıs 1930 tarihinde nüfusu arttırma amacını güden Umumi Hıfzıssıhha Kanunu⁶² yürürlüğe konulmuştur. Bu kanun nüfus arttırma politikasının ilk resmi belgesidir (Eryurt vd, 2003: 132).

1950'li yıllar ile beraber Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısında bir değişim yaşanmıştır. İthal ikameci sanayi politikasıyla birlikte kentsel sektörler (özellikle sanayi sektörü) daha fazla işçi arzına ihtiyaç duymuştur. Kırsal bölgelerde ekilebilir ve dikilebilir sahaların doğal sınırlarına ulaşması tarım nüfusunun açıkta kalan kısmının kentlere doğru göç etmesine neden olmuştur. Eğitim ve sağlıkta atılan yeni adımlar sayesinde kentlerin çekiciliği artmış, ulaşımda sağlanan yenilikler ile göç süreci hız kazanmıştır. 1950'li yıllar ile hız kazanan kentleşme süreci 1980'li yılların başında % 45 seviyesine gelmiştir. Bu gelişmeler nedeniyle 1950 yılından itibaren doğurganlık oranında bir düşüş meydana gelmiştir. Nüfusun hızlı artışının sonuçları olan çarpık kentleşme, işsizlik ve ekonomik durgunluk gibi problemler sebebiyle 1950'li yıllar ile beraber Türkiye'nin devam eden hızlı nüfus artışı politikaları sorgulanmaya başlanmıştır. 1960 yılında kurulan Devlet Planlama Teşkilatı, 1. Beş Yıllık Kalkınma Planında (1963-1967) nüfus artışının meydana getirdiği sorunlara değinmiştir.

1. Beş Yıllık Kalkınma Planının etkisiyle 10 Nisan 1965 tarihinde yürürlüğe giren Nüfus Planlanması Hakkındaki Kanun Türkiye'deki nüfus politikası açısından

⁶² Bu kanun ile gebeliği önleyici yöntemlerin ithali, satışı, kullanımı ve kürtaj yasaklanmıştır.

bir dönüm noktası olmuştur. Bu kanun ile 1936 tarihli Umumi Hıfzıssıhha Kanunuyla yasaklanan gebelik önleyici yöntemlerin ithali, satışı, kullanımı ve kürtaj serbest bırakılmıştır (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2010: 6-7). Bu dönemde doğurganlık oranı azalsa da daha önceden başlayan ölümlülük oranının bu azalmanın gerisinde kalmasından dolayı Türkiye'nin nüfusu artmıştır. 1955 yılında 24 milyon olan Türkiye'nin nüfusu 1985 yılında 50,6 milyon olmuştur (Gümüş, 1998: 62).

1980'li yıllar ile birlikte Türkiye nüfus politikaları açısından önemli bir gelişmeye imza atmıştır. Aile planlanması kavramı 1980 yılında yaşanan askeri darbe sonucu hazırlanan 1982 Anayasasında yer almıştır. 1982 Anayasasının 41. maddesinin 2. fıkrasında şu vurgu yapılmıştır:

“Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlanmasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar.” (TBMM)

1982 Anayasasının kabulünden sonra Mart 1983 tarihinde doğurganlığı kısıtlayıcı politikalar içeren kanun gözden geçirilmiş ve daha geniş yelpazeye yayılan 2728 sayılı Nüfus Planlanması Hakkında Kanun kabul edilmiştir. Bu yasa ile hamileliğin 10. haftasına değin olan gebeliklerin kürtaj ile nihayetlendirilmesi yasal hale gelmiştir.⁶³ Bu yasa çerçevesinde Türkiye'de gebeliği önlemek amacıyla kullanılan modern yöntemlere karşı istek artmış ve modern yöntem kullanımı 1990'larda % 63-63 iken, 2000'lerde % 71-73 seviyesine yükselmiştir.

Türkiye'nin yaşamış olduğu nüfus dönüşüm süreci, nüfusun yapısını eskiden yeniye doğru evirmiştir. Lakin bu süreçte daha tam hedefe ulaşamamıştır. Türkiye'nin yaşadığı nüfus dönüşümünün şu anki durumu, yakın gelecekte yaşayacağı nüfus dönüşümü hakkında bazı çıkarımlarda bulunmamıza yardımcı olmaktadır. Türkiye'nin bugün var olan doğurganlık oranındaki azalma eğilimi devam edecektir. Yapılan çalışmalardan elde edilen bulgulara göre nüfusun kendini yenileme seviyesinin biraz üstünde olan doğurganlık oranı kısa zamanda nüfusun kendini yenileme seviyesinin altına düşecektir. Doğurganlık oranındaki bu azalma

⁶³ Madde-2, 3, 4, 5, 6.

sonucunda doğumlar ileriki yaşlara ertelenecek ve doğurganlık oranının en yüksek olduğu yaş aralığı Batı Avrupa'daki gibi 30-34 yaşları arası olacaktır. Bu sürecin bir çıktısı olarak doğum sayısı 1,3 milyondan hızla azalmaya başlayacaktır. Doğurganlık oranının azalması sonucunda günümüzde toplam nüfusun % 27'lik kısmına tekabül eden 15 yaşın altındaki nüfus 2023 yılında % 20-22'ye tekabül edecektir. Bu da Türkiye nüfusunun genç nüfus olma özelliğini ortadan kaldıracaktır. Aynı şekilde 1990'lı yıllarda Türkiye'de 2,2 milyon olan yaşlı nüfusu 2000'li yılların başlarında 4,9 milyona ulaşmıştır ve doğurganlık oranının azalması ve sağlık hizmetlerinin gelişmesiyle yaşam standartlarının artması neticesinde 2023 yılında 8 milyon olması beklenmektedir. Toplam nüfus içerisinde günümüzde % 7 olan yaşlı nüfus oranının 2023 yılında % 10'lara çıkması öngörülmektedir. Yaşlı nüfusunun artması sonucunda Türkiye'de ölümlük oranında artış olacaktır (Koç, v.d, 2008: 55-56).

2012 yılında TÜİK'in yaptığı "*Türkiye'nin Demografik Yapısı ve Geleceği, 2010-2050*" çalışmasından elde edilen verilerden hareket ederek Türkiye'nin gelecekte nüfusu hakkında bazı tahminlerde bulunulmuştur. Bu tahminler şöyledir:

- 2011 yılı için yapılan nüfus çalışmalarına göre dünya nüfusu 6 milyar 974 milyon kişi olarak tahmin edilmiştir. Türkiye 74 milyon nüfusla dünya nüfusunun % 1,1'ini oluşturan en kalabalık 18. ülke olmuştur. 2050 yılında dünya nüfusunun 9 milyar olacağını hesaplayan uzmanlar Türkiye'nin de 94 milyon 585 kişi ile dünyada 19. sırada yer alacağını açıklamışlardır. 2010-2015 yılları dünya nüfus artış hızı % 1,1 olarak tahmin edilmiştir. Bu süre zarfında Türkiye'deki nüfus artış hızının % 1,3 olacağı ve Türkiye'nin dünya sıralamasında 92. basamakta yer alacağı belirtilmiştir. 2045-2050 yılları dünya nüfus artış hızı % 0,4 olarak tahmin edilmiştir. Bu süre zarfında Türkiye'deki nüfus artış hızının % 0,2 olacağı ve Türkiye'nin dünya sıralamasında 109. basamakta yer alacağı belirtilmiştir.
- Ortanca yaş, nüfusu oluşturan bireylerin yaşlarının büyükten küçüğe doğru sıralanması sonucunda ortada kalan bireyin yaşını ifade etmektedir. Nüfusun yarısı ortanca yaştan büyük, yarısı da ortanca yaştan küçüktür. Ortanca yaşın büyük yaşlardan bir değere tekabül etmesi o ülkenin yaşlı bir nüfusa sahip olduğunu göstermektedir. Ortanca yaşın küçük yaşlardan bir değere tekabül

etmesi o ülkenin genç bir nüfusa sahip olduğunun göstergesidir. 2011 yılı dünya nüfusunun ortanca yaşı 29,2 olarak tahmin edilmiştir. 28,9 ortanca yaşa sahip olan Türkiye dünya nüfusuna göre genç bir nüfusa sahip olduğu dünya sıralamasında 80. ülke olmuştur. 2050 yılında dünya nüfusunun ortanca yaşını 38 olarak hesaplayan uzmanlar Türkiye'nin de 40,2 ortanca yaşı ile yaşlı bir nüfus olarak dünya sıralamasında 89. sırada yer alacağı belirtilmiştir.

- Toplam doğurganlık hızı, bir kadının doğum yapabilecek yaşlar arasında (15-49 yaşları) yapacağı ve belirli yaşa özel doğurganlık hızını takip edeceği varsayımı altında ortalama doğurabileceği canlı çocuk sayısıdır. Toplam doğurganlık hızının 2,1'in altında olması nüfusun kendini yenileyememesini ifade etmektedir. 2010-2015 yılları arasında dünyada toplam doğurganlık hızı 2,5 olarak hesaplanmıştır. Bu yıllar arasında Türkiye'deki toplam doğum hızının 2,1 olduğu ve Türkiye'nin dünya sıralamasında 114. basamakta yer aldığı belirtilmiştir. 2045-2050 yılları arasında dünyada toplam doğum hızı 2,2 olarak hesaplanmıştır. Bu süre zarfında Türkiye'deki toplam doğum hızının 1,8 olacağı ve Türkiye'nin dünya sıralamasında 126. basamakta yer alacağı belirtilmiştir.
- Yapılan tanımlamalarda kaba doğum hızı, 1000 nüfus başına düşen doğum sayısı olarak ifade edilmektedir. 2010-2015 yılları arasında dünya kaba doğum hızı % 1,92 olarak tahmin edilmiştir. Bu yıllar arasında Türkiye'deki kaba doğum hızının % 1,7 olduğu ve Türkiye'nin dünya sıralamasında 109. basamakta yer aldığı belirtilmiştir. 2045-2050 yılları arasında dünya kaba doğum hızı %1,42 olarak tahmin edilmiştir. Bu süre zarfında Türkiye'deki kaba doğum hızının % 1,15 olacağı ve Türkiye'nin dünya sıralamasında 106. basamakta yer alacağı belirtilmiştir.
- Kaba ölüm hızı, 1000 nüfus başına düşen ölüm sayısı olarak ifade edilmektedir. 2010-2015 yılları arasında dünya kaba ölüm hızı %0,82 olarak tahmin edilmiştir. Bu yıllar arasında Türkiye'deki kaba ölüm hızının % 0,63 olduğu ve Türkiye'nin dünya sıralamasında 128. basamakta yer aldığı belirtilmiştir. 2045-2050 yılları arasında dünya kaba ölüm hızı % 0,99 olarak

tahmin edilmiştir. Bu süre zarfında Türkiye'deki kaba ölüm hızının % 0,97 olacağı ve Türkiye'nin dünya sıralamasında 83. basamakta yer alacağı belirtilmiştir.

- Doğuşta beklenen yaşam süresi, yeni doğan bir insanın hayatı boyunca belirli bir dönemdeki yaşa özel ölümlülük hızlarına maruz kalması durumunda yaşaması beklenen ortalama yıl sayısıdır. 2010-2015 yılları arasında dünya doğuşta beklenen yaşam süresi 69 yıl olarak tahmin edilmiştir. Bu yıllar arasında Türkiye'deki doğuşta beklenen yaşam süresinin 74,6 yıl olduğu ve Türkiye'nin dünya sıralamasında 75. basamakta yer aldığı belirtilmiştir. 2045-2050 yılları arasında dünya doğuşta beklenen yaşam süresi 76 yıl olarak tahmin edilmiştir. Bu süre zarfında Türkiye'deki doğuşta beklenen yaşam süresinin 78,5 yıl olacağı ve Türkiye'nin dünya sıralamasında 99. basamakta yer alacağı belirtilmiştir (TUİK).

Ortaya çıkan bu tablolar Türkiye nüfusunun gitgide yaşlanırken, doğum oranında azalma olacağını göstermiştir. Doğum oranının azalmasının önüne geçmek isteyen Recep Tayyip Erdoğan "3 Çocuk" politikasını yürürlüğe koyarak doğum oranını arttırmaya çalışmış, böylece nüfusun yaşlanmasının önüne geçmeyi amaçlamıştır. "Uluslararası Örnek Kıdemli Vatandaşlar Kongresi"ne katılan Erdoğan yaptığı konuşmada Türkiye nüfusunun yaşlanması ve doğum oranının azalması üzerinde durmuştur. Türkiye nüfusunun 2009 yılında 6 milyon yaşlı nüfusa sahip olduğunu ve bu sayının 2025 yılında 9 milyon; 2050 yılında 18 milyon olacağını açıklamıştır. Erdoğan şöyle devam etmiştir:

"Onun için ben iş işten geçmeden, en azından kendi adımıza mevcut durumumuzu koruyabilmek için her ailede en az üç çocuk olması gerektiğini ifade ettim. Hala aynı yerde duruyorum. Bu görüşlerimi muhafaza ediyorum. Bilimsel rakamlara göre iki olması bile gerilemek demek. Bu, durumu asla korumaz. Ve 2030 yılından sonra, bırakın 2050'yi yaşlı nüfusa sahip Türkiye oluruz. Üç olursa bu Türkiye'nin mevcut durumunu koruyacak, avantajlı durumumuzu muhafaza edecektir. Yaşlı vatandaşların güçlü bir ülke, güçlü bir toplum için son derece önemli olduklarını bilincindeyim. Yaşlılarımızın çok daha iyi şartlarda hayatlarını idame ettirebilmeleri için güçlü bir sosyal yapının yanı sıra güçlü bir ekonomik yapının da gerekli olduğunu hepimiz biliyoruz." (NTV, 2009)

Yine Recep Tayyip Erdoğan katıldığı "Uluslararası Aile ve Sosyal Politikalar Zirvesi"nde üç çocuk politikası için şunları söylemiştir:

“En az üç çocukla beraber güçlü aileler... Ailelerimizi güçlü kılmanın yolu buradan geçiyor. Güçlü aile istiyorsak, bunun olması lazım. Bir çocuk iflas, iki çocuk iflas, üç çocuk yerinde saymaktır. Bizim genç ve dinamik nüfusa ihtiyacımız var. O da buradan geçiyor. Yavaş yavaş yaşlanıyoruz. Bizim artış hızımızın ikinin üzerinde üçlere ulaşması lazım, bunu başarmamız gerekiyor, Şu anda Batı sıkıntı içinde ama biz Türkiye’yi bu sıkıntının içerisine sokmak istemiyoruz. Annelerin şahsında ülkeme sesleniyorum; bu hassasiyetimizi hafife almayın bunu dalga dalga yaygınlaştırmamız lazım. Bunu başarmamız lazım, bu parayla pulla ölçülmez.” (Milliyet, 2013)

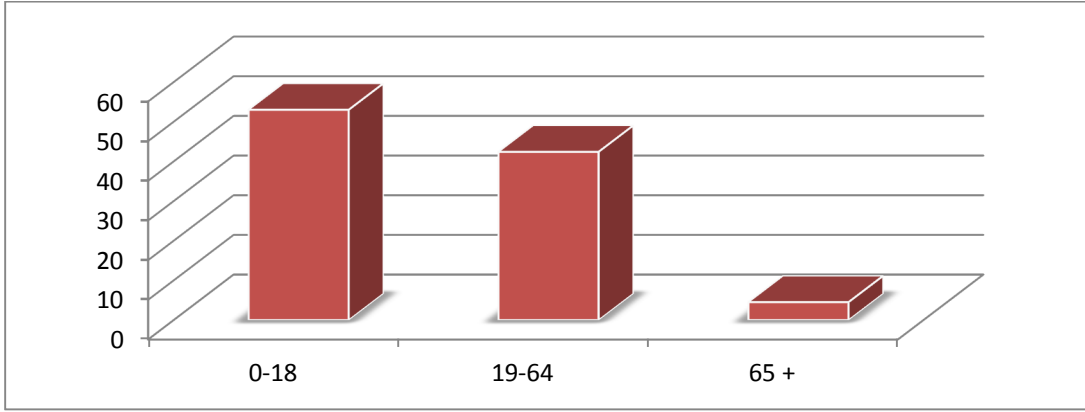
AK Parti Ar-Ge Başkanlığı tarafından düzenlenen “Nüfus Politikaları ve Türkiye’nin Geleceği” çalıştayının açılış konuşmasında AK Parti Genel Başkan Yardımcısı Süleyman Soylu gelişmiş ülkelerde nüfusun yaşlanması karşısında Türkiye’nin nüfusunun genç olması bir avantaj iken, son zamanlarda ortaya çıkan nüfus istatistiklerinin Türkiye’nin bu avantajı kaybettiğini gösterdiğini söylemiştir. Türkiye’nin nüfusunun bu nüfus artışı hızıyla 100 milyona ulaşamayacağını belirterek sözlerine şöyle devam etmiştir:

“Elbette tüm veriler, doğurganlık hızının azalmasıyla yakından ilişkilidir. 2012 rakamlarına göre Türkiye’nin doğurganlık hızı 2,02 dir. 2008’de 2,16 idi. Dolayısıyla Sayın Başbakanın ve AK Parti Hükümetinin kamuoyunda “3 Çocuk” olarak bilinen söylemi, Türkiye’nin doğurganlık hızını belli bir dengede tutmayı ve genç nüfus avantajımızı sürdürmeyi amaçlayan stratejik bir bakış açısıdır.” (URL-43)

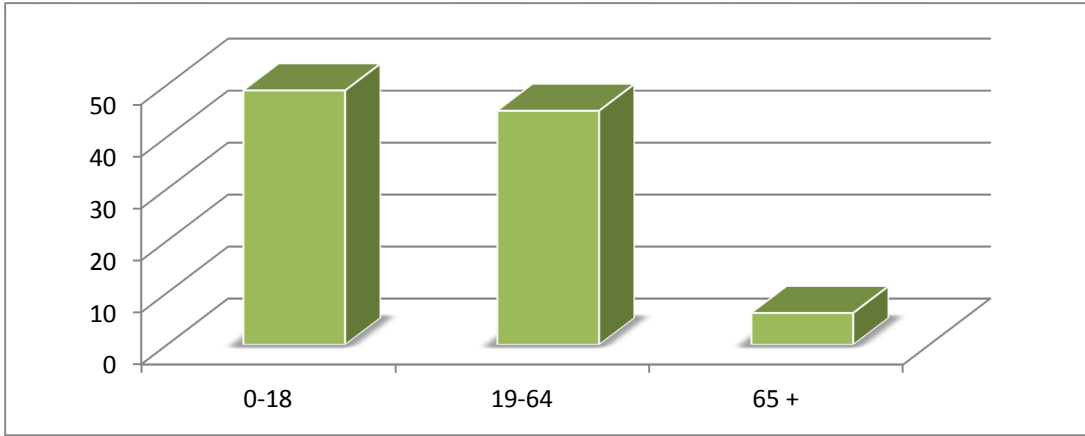
3 çocuk politikasının ilk kez dillendirildiği 2008 yılında Türkiye’nin toplam doğurganlık hızı 2,14 idi. 2009’da toplam doğurganlık hızı 2,07’ye düşerken, 2010’da 2,03’e, 2011’de ise 2,02’ye düşmüştür. 2012’de 2,08 ile artışa geçen toplam doğurganlık hızı 2013’de 2,07 ile düşüşe geçmiştir. 2014’de 2,17 ile en yüksek seviyeye ulaşan toplam doğurganlık hızı 2015’de 2008 yılı ile aynı seviyeye gelmiştir (TUIK). Buradan da anlaşılıyor ki, siyasi erkin belirli nedenlere dayandırarak uygulamaya koyduğu bu politika halktan pek karşılık bulmamıştır.

Kamplarda yaşayan Suriyeli sığınmacıların yaş dağılımı Grafik-21’de ve kampların dışında yaşayan Suriyeli sığınmacıların yaş dağılımı Grafik-22’te gösterilmektedir. Grafiklerin ikisine de baktığımızda kamplarda yaşayan Suriyeli sığınmacılar ile kampların dışında yaşayan Suriyeli sığınmacılar arasında yaş dağılımında benzerlik bulunmaktadır. İki grafikte de en yoğun olan yaş aralığı 19-45 yaş aralığıdır. Kamplarda yaşayan Suriyeli sığınmacıların % 42’si ile kampların dışında yaşayan Suriyeli sığınmacıların % 45’i bu yaş aralığındadır. Bu yaş aralığı çalışma çağı nüfusunu oluşturmaktadır.

Grafik 21: Kamp İçi Yaş Dağılımı (%) (AFAD, 2014: 56)

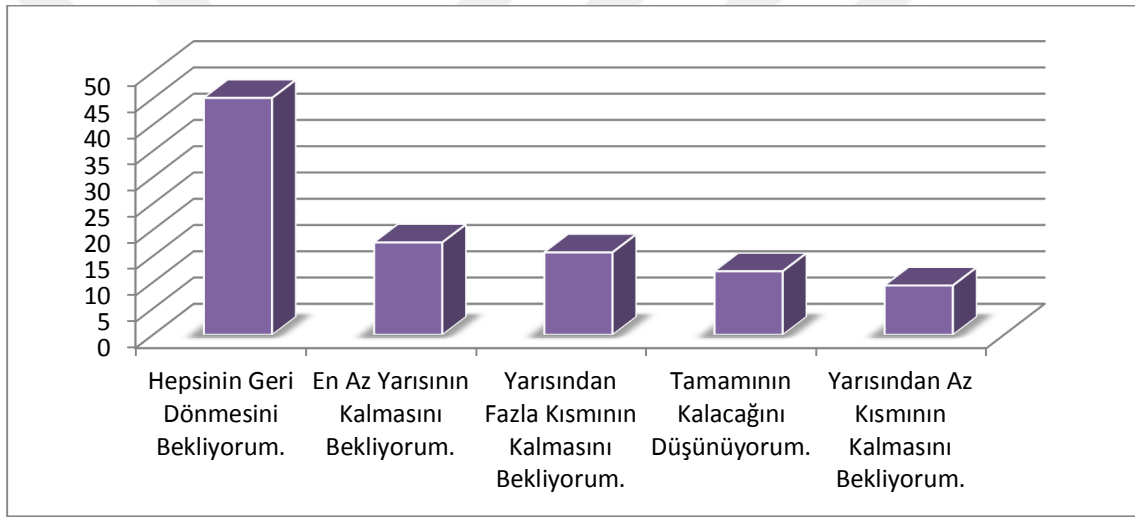
Grafik 22: Kamp Dışı Yaş Dağılımı (%) (AFAD, 2014: 57)

0-18 yaş aralığındaki çocuklar kamplarda yaşayan Suriyeli sığınmacıların %53'ünü oluştururken, kamp dışında yaşayan Suriyeli sığınmacıların %48'ini oluşturmaktadır. 65 yaş ve üzeri küçük bir orana sahiptir. Bu yaş aralığı kamplarda yaşayan Suriyeli sığınmacıların %4,5'ü iken, kampların dışında yaşayan Suriyeli sığınmacıların % 6,1'i dir (AFAD, 2014: 56-57)

.Yukarıdaki verilen veriler ışığında Suriye'den gelen sığınmacılar genç bir nüfusa sahiptir. Suriyeli sığınmacıların bu denli genç nüfusa sahip olması “3 Çocuk” politikasından beklenen geri dönüşü alamayan AK Parti Hükümetinin dikkatini çekmiştir. Türkiye Başbakan Yardımcısı Numan Kurtulmuş'un TBMM Plan ve Bütçe Komisyonunda Suriyeli sığınmacılarla ilgili kendisine gelen bir soruya şu şekilde cevap vermesi AK Parti Hükümetinin Suriyeli sığınmacıların genç nüfusuna

dikkat çektiğini gözler önüne sermiştir: “Türkiye’ye yerleşen bir milyon 600 bin Suriyeli sığınmacı artık kalıcıdır.” (T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü) Türkiye, Suriyeli sığınmacıların kalıcı olmasının kendisi için ekonomik yük yaratacağını bilmekle beraber bunu nüfus yaşlanması sorununa engel olan bir can simidi olarak da görmektedir. Peki, siyasi erk bu konuya haklı gerekçelerle olumlu bakarken halk nasıl bakmaktadır?

Önerme: Şuan Türkiye’de 1,5 Milyonun Üzerinde Suriyeli Sığınmacı Var. Suriyeli Sığınmacıların Savaş Bittikten Sonra Ülkelerine Dönmelerine İlişkin Düşüncelerinizi Aşağıdaki İfadelerden Hangisi İfade Eder?

Grafik 23: Ankete Katılanların Verdiği Cevapların Oranlarının Gösterimi (%) (Erdoğan, 2014: 34)

Grafikte başta Adana, Gaziantep, Hatay, Mardin ve Şanlıurfa gibi Suriyeli sığınmacıların kalabalık olduğu şehirler olmak üzere çeşitli şehirlerden insanlara “Şuan Türkiye’de 1,5 milyonun üzerinde Suriyeli sığınmacı var. Suriyeli sığınmacıların savaş bittikten sonra ülkelerine dönmelerine ilişkin düşüncelerinizi aşağıdaki ifadelerden hangisi ifade eder?” anket sorusu sorulmuştur. Ankete katılanların % 54,1’i hepsinin geri dönmesi gerektiğini savunmuştur. % 17,6’sı en az yarısının kalmasını beklediğini dile getirmiştir. % 15,7’si yarisından fazla kısmının kalmasını beklediğini söylemiştir. % 12,1’i tamamının kalacağı yönünde irade beyan etmiştir. % 9,4’ü de yarisından az kısmının kalmasını beklediğini belirtmiştir.

Görüldüğü gibi ankete katılanların yarısına yakını tamamının gitmesini öngörürken, % 12,1'i tamamının kalacağını öngörmüştür (Erdoğan, 2014: 34).

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
1)	% 38,5	% 38,0	% 7,0	% 14,0	% 2,5
2)	% 3,4	% 17,2	% 12,6	% 40,8	% 26,1
3)	% 5,4	% 32,8	% 14,9	% 30,7	% 16,3
4)	% 1,7	% 10,6	% 10,5	% 42,3	% 35,0

Tablo 8: Ankete Katılanların Sorulara Verdiği Cevapların Gösterimi (%)⁶⁴(Erdoğan, 2014: 35)

Suriyeli sığınmacıların Türk toplumuna uyum sağlayabileceklerine olan inanç sınırlı bir düzeyde kalmıştır. Bu önermeye olunan destek ile kültürel benzeşmeye olunan destek birbirine yakın oranlarda olmuştur. Türk vatandaşlarının % 66,9'u Suriyeli sığınmacıların Türkiye'deki hayata uyum sağlayamayacaklarını ifade etmiştir. *“Suriyeli sığınmacıların Türkiye geneline yerleşmesi sağlanarak, çalışmaları ve topluma uyum sağlamaları için politikalar geliştirmelidir.”* önermesi % 38,2 destek almıştır. Fakat bunun tam tersi düşünenlerin oranı da % 47 gibi yüksek bir oran olmuştur.

Türkiye'deki Suriyeli sığınmacı nüfusunun artması bazen devletin bilinçli bir politikası olduğu düşüncesini gündeme getirmektedir. Bu çerçevede Recep Tayyip Erdoğan'ın söylediği güçlü devlet olmak için gerekli olan *“3 Çocuk”* politikasıyla Suriyeli sığınmacılar özelinde bir bağlantı kurulup kurulmadığını ortaya çıkarmak için bir önerme hazırlanmıştır. Fakat *“Suriyeli sığınmacılarla birlikte nüfusumuzun artması daha güçlü devlet olmamızı sağlayacaktır.”* Önermesine ankete katılanların % 12,3'ü destek vermiştir. % 70,6'sı ise Suriyeli sığınmacıların Türk nüfusuna katkısı ile devletin güçleneceği fikrine katılmamıştır (Erdoğan, 2014: 35).

⁶⁴ 1) Suriyeli sığınmacıların kalması büyük sorunlara yol açabilir.

2) Suriyeli sığınmacıların Türk toplumuna uyum sağlayacağına inanıyorum.

3) Sığınmacılara Türkiye genelinde yerleşmeleri sağlanarak çalışmaları ve topluma uyum sağlamaları için politikalar geliştirilmeli.

4) Suriyeli sığınmacılarla birlikte nüfusumuzun artması daha güçlü devlet olmamız sağlayacaktır.

Her ne kadar karar alıcılar ülkenin geleceğini düşünerek Suriyeli sığınmacıların genç nüfusundan faydalanmayı amaçlasa da halkın büyük çoğunluğu bu konuda karar alıcılar gibi düşünmemektedir. Nasıl ki karar alıcıların bu konuda haklı nedenleri varsa, olumsuz düşünen halkında kendi açılarından haklı nedenleri vardır. Onun içindir ki, karar alıcılar bu politikayı hayata geçirmekte kararlı ise halk ile ortak yolu bularak hareket etmelidir. Aksi takdirde bu politikanın hayata geçirilmesi ülkede sıkıntılara neden olup, yeni sorunlar ortaya çıkaracaktır. Zaten ivedilikle çözülmesi gereken sorunlar varken bir de yeni bir sorun çıkartmak karar alıcıların siyasi gelecekleri içinde bir olumsuzluk doğuracaktır.

SONUÇ

Türkler ile Araplar uzun yıllar boyunca aynı coğrafyada birlikte yaşarlar da 1. Dünya Savaşı'nda yaşanan olaylar Türkler ile Araplar arasında nefret tohumlarının ekilmesine yol açarak, taraflar arasında ilişkilerin en başından sakat doğmasına neden olmuştur. 1. Dünya Savaşı'ndan 1998 yılında imzalanan Adana Mutabakatına kadar Türkiye ile Suriye arasında sorunlar üç ana başlık (Hatay, su ve terör) altında yaşanmıştır. Burada hem ülkelerin kendi iç dinamikleri tutumu hem de uluslararası sistem etkili olmuştur. Ancak hem iç dinamiklerin tutumunun değişmesi hem de uluslararası sistemde yaşanan paradigma değişimi iki ülke ilişkisini temelden etkileyerek, farklı bir yola girmesini sağlamıştır. Her ne kadar ilk dönemlerde taraflar arasında ilişkiler seviyeli olarak devam etse de 2002 yılında AK Parti'nin iktidara gelmesiyle samimi bir şekilde evrilmiştir. Bu dönemde taraflar en üst düzey faydayı sağlamayı amaçlayarak hareket etseler de, her yazın bir kışı var misali bu fayda en yüksek düzeye ulaşmadan Suriye'de yaşanan olaylar nedeniyle hem iç dinamiklerin hem de uluslararası sistemin tutumu nedeniyle ilişkiler bozulmuştur.

Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilerin bozulması Türkiye açısından hem kazanımlara hem de kaybedimlere neden olmuştur. Kazanım ve kaybedimler metin içerisinde kronolojik bir düzeyde okuyucuya detaylı bir şekilde aktarılmıştır. Lakin bunları maddeler halinde somut bir şekilde ortaya koymak gerekirse;

Türkiye'nin Kazanımları:

- AB'nin Suriye petrolüne ambargo koymasının sonucu yerine ikame olarak Irak petrolü almasıyla petrolün taşınmasından dolayı Türkiye daha fazla kazanç elde etmektedir.
- Türkiye, enerjinin güvenli yollardan taşınması açısından bölgedeki en güvenli ülke konumundadır.
- Sığınmacı sorununa bakışı nedeniyle Türkiye'nin dünya kamuoyundaki prestiji artmıştır.
- Türk vatandaşları tarafından tercih edilmedikleri gerekçesiyle boş kalan işlere sığınmacıların yerleştirilmeleri sonucunda Türk ekonomisine artı değer sağlanmaktadır.
- Akdeniz'in doğusundaki liman kentlerinden ekonomi canlanmıştır.

- Uzun vadeli olarak, sığınmacıların genç nüfusuyla “3 Çocuk” politikasıyla elde edilemeyen başarıyı ikame etmek amaçlanmaktadır.

Türkiye'nin Kaybedimleri:

- Türkiye, Suriye kaynaklı terör nedeniyle hem güvenlik sorunlarıyla yüz yüze kalırken, hem de terörün ekonomik yüküyle boğuşmak zorunda kalmaktadır.
- Barış süreci Suriyeli kaynaklı bir sorunun etkisiyle son bulmuştur.
- Komşularla sıfır sorun politikası ağır yara almıştır. (Suriye’de Türkiye’nin takındığı tutum nedeniyle hem Irak hem İran Türkiye karşısında pozisyon almaktadır.)
- Sığınmacılar ağır bir ekonomik yük getirmektedir.
- Sığınmacıların neden olduğu sosyal huzursuzluklar içeride sıkıntılara neden olmaktadır.
- Türkiye, Suriyeli temelli izlediği politikalar nedeniyle hem içeride hem de dışarıda bazı suçlamalarla karşı karşıya kalmaktadır.
- Suriye sınırındaki kentler ticaretin durmasıyla ekonomik anlamda ciddi darbe vurmaktadır.

Türkiye, kaybedimlerini azaltıp kazanımlarını arttırmak istiyorsa Esad rejimini yok sayarak uyguladığı politikadan vazgeçmelidir. Çünkü eldeki donelerle Esad rejiminin olmadığı bir çözümün Amerikan rüyasından başka bir şey olmadığı anlaşılmaktadır. Bu yüzden Türkiye hem insani olarak uyguladığı politikalardan sapmamak hem de sorunu en sağlıklı şekilde çözmek için Esad rejimi ile diyaloga geçmelidir. Ancak bu diyalog sadece Esad rejimini değil, Rusya ve İran’ı da kapsamalıdır. Rusya ve İran ile yapılacak diyalogda Amerika’da göz ardı edilememelidir. Çünkü Türkiye en başta Amerikan politikası izlerken, diğer tarafı göz ardı etmesinin bedeli ödemektedir. Eğer Türkiye bu kapsamda hareket ederse hem ortaya çıkacak bedelin ağır yükünü üstlenmemiş olacak hem de komşularla sıfır sorun ve yurttan sulh cihanda sulh politikasını uygulamış olacaktır.

En nihayetinde okuyucu incelenen tarihsel sürecin birçok değişkeni içerisinde barındırdığının farkında olmalıdır. Bununla birlikte araştırma konusundaki aktörlerinde rasyonel davranış kalıpları içinde hareket etmediği gözden

kaçırılmamalıdır. Bu nedenle çalışma mevcut sürece ilişkin bir gelecek perspektifini sunsa da olayların gidişatı ve aktörlerin davranışları süreci belirleyen yegane aktör olacaktır.

KAYNAKÇA

- ____, (1929). *Düstur (Cilt-2)*, İstanbul: Millet Matbaası.
- Abdulhamid, Ammar (7 Şubat 2011). “Syria Is Not Ready For An Uprising”, *The Guardian*.
- Acun, Can. (2015) “Kuzey Suriye’de PYD Kuşağı”, *SETA Perspektif*, Sayı 107.
- Ada, Serhan (2005). *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Akın, Arda (28 Temmuz 2012). “Esad’ dan 3 Yeni PKK Kampı”, *Hürriyet Gazetesi*.
- Altunışık, Meliha Benli (2007). *Lübnan Krizi: Nedenleri ve Sonuçları*, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Arar, Maher (23 Mart 2011). “Daraa Protests Are The Spark Syria Needed”, *The Guardian*.
- Aras, Bülent (2014). “Arap Baharı Sonrası Jeopolitik, İŞİD ve Türkiye”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 6, Sayı 65.
- Arı, Tayyar (2014). “Cenevre-2 Neyi Değiştirdi?”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 6, Sayı 61.
- Aşkın, Cevdet (5 Şubat 2011). “Öcalan Kürtleri Mısır Halkı gibi Meydanlara Çağırıldı”, *Radikal Gazetesi*.
- Atabey, Figen (2015). “Hatay’ın Anavatana Katılma Süreci”, *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7.
- Ayhan, Veysel (2009a). “Davutoğlu’nun Bağdat Ziyaretleri Işığında Türkiye-İrak İlişkileri”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 1, Sayı 9.
- Ayhan, Veysel (2009b). “Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem; Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 1, Sayı 11.
- Aydoğan, Bekir (2015). “PYD’nin ABD-Rusya Denklemindeki Tercihini”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 7, Sayı 71.

- Ayrancı, Zişan Şirin (2006). *Türkiye – Suriye İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Balbay, Mustafa (2006). *Suriye Raporu*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Başer, Cem (1996). *Terör Dosyası ve Suriye*, Lefkoşa International Affairs Agency.
- Bila, Fikret (31 Mayıs 2012).“Suriye’deki Kaos PKK’ya Alan Açıyor”, *Milliyet Gazetesi*.
- Bilen, Özden (2000). *Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye*, Ankara: TESAV.
- Bilge Adamlar Kurulu, (2015). “Irak ve Suriye’deki Gelişmelerin Türkiye’ye Etkileri”, *BİLGESAM*, Rapor No:65.
- Bingöl, Oktay (2016). “Suriye’de Kürt Hareketi: PYD/YPG’nin PKK ve Bölgesel Kürt Dinamiği ile İlişkisi ve Türkiye’ye Etkileri”, *Merkez Strateji Enstitüsü*, Rapor No:14.
- Black, Ian (10 Nisan 2012). “Syrian Ceasefire Plan Still Alive, Says Kofi Annan After Deadline Passes”, *The Guardian*.
- Black, Ian (21 Ocak 2014). “Syrian Regime Document Trove Shows Evidence Of “Industrial Scale” Killing Of Detainees” *The Guardian*.
- Bleaney, C. Heather (1993). “The Turkic People of Syria” Margaret Bainbridge (ed.), *The Turkic People of The World*, New York: Routledge.
- Borger, Julian ve Pearse, Damien (10 Mart 2012).“Assad Tells Annan: No Political Solution Why Rebels Are “Spreading Chaos””, *The Guardian*.
- Brandon, James (2007).“The PKK and Syria’s Kurds” *Terrorism Monitor*, Cilt 5, Sayı 3.
- Bulut, Mehmet Telli (2008). *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye – Suriye İlişkileri ve Su Sorunu*, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi.

- Cemal, Hasan (24 Temmuz 2014). “Kuzey Irak’tan Sonra Kuzey Suriye...”, *Milliyet Gazetesi*.
- Cemal, Hasan (10 Mart 1999). “Suriye’den Apo Sonrası İlk Mesaj”, *Milliyet Gazetesi*.
- Collelo, Thomas (1988). *Syria A Contry Study*, Washington D.C.: Secretary of the Army.
- Çağ, Galip ve Eker, Sami (2013). “Ortadoğu’da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak”, *Avrasya Strateji*, Cilt: 2, Sayı: 2.
- Çakar, Enver (2003). “XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyliğinin İdari Taksimatı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1.
- Çandar, Cengiz (8 Ocak 2014). “Adını Koyalım: Ankara, Kobani Düşün İstiyor”, *Radikal Gazetesi*.
- Çandar, Cengiz (2 Nisan 2012). “Suriye’nin Dostları Annan Planını Deldi”, *Radikal Gazetesi*.
- Cebesoy, Ali Fuat (1953). *Milli Mücadele Hatıraları*, İstanbul: Vatan Neşriyat.
- Çemrek, Murat (2012). “Türk Dış Politikasında Suriye Dönüşümü: Güvenliğe Geri Dönüş”, *SDE Analiz*.
- Çetin, Altan (2009). “Memlukların Devrinde Oğuzlar/Türkmenler Bir Bakış”, *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı 33.
- Çil, Uğur (2011). “Dr. Detlev Quintern ile Röportaj”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, Sayı 35.
- Dağ, Mustafa ve Arslan, Fecri (2013). “1920’den 2012’ye Suriye Kürtleri”, Cengiz Yıldız (ed.), *Kimlik, Kültür ve Değişim Sürecinde Osmanlıdan Günümüze Kürtler*, Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları.
- Davutoğlu, Ahmet (2003). *Stratejik Derilik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu*, İstanbul: Küre Yayınları.

- Denk, Erdem (18 Mart 2000). “Su Satmak kolay Değil”, *Radikal Gazetesi*.
- Despatch, (1921). Franco-Turkish Agreement, London: His Majesty’s Stationery Office.
- Drysdale, Alasdair ve Blake, Gerald Henry Blake (1985). *The Middle East and North Africa: A Political Geography*, Oxford University Press.
- Duman, Çiğdem (2008). *Hayat Millet Meclisi (2 Eylül 1938 - 29 Haziran 1939)*, Yüksek Lisans Tezi, Mersin: Mersin Üniversitesi.
- Dumanlı, Cihangir (2006). “Barış Gücü Ne Yapacak”, *Cumhuriyet Strateji*, Sayı 112.
- Engin, Aydın (22 Temmuz 2015). “Sözcükler de İsyanda”, *Cumhuriyet Gazetesi*.
- Erciyes, Erdem (2004). *Türkiye - Suriye ilişkileri*, İstanbul: IQ Yayınları.
- Erdbrink, Thomas (10 Temmuz 2012). “Annan In Tehran For Talks On Syria Peace Plan”, *The New York Times*.
- Erdem, İlhan (1997). “13. Asrın İlk Yarısında Anadolu’nun Doğusunda Yaşanan Hâkimiyet Mücadelesi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 19, Sayı 30.
- Erdoğan, Şemsettin ve Deligöz, Ergün (2015). “Irak Şam İslam Devleti (İŞİD): Gücü ve Geleceği”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1.
- Eren, Mesut (2013). “Türkiye’nin Serbest Ticaret Anlaşmalarının Dış Ticaretine Etkileri”, *Maliye Finans Yazıları*, Sayı 98.
- Erol, Hande (2008). *Türkiye-Ortadoğu İlişkileri (1983-1993)*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Eryurt, Mehmet Ali, Canpolat, Şebnem Beşe ve Koç, İsmet (2003). “Türkiye’de Nüfus ve Nüfus Politikaları: Öngörüler ve Öneriler”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 46, Sayı 4.

- Fares, Obaida (2015). "The Arab Spring Comes To Syria: Internal Mobilization For Democratic Change, Militarization and Internationalization", Larby Sadiki (ed.), *Routledge Handbook of the Arab Spring*, Oxfordshire: Routledge.
- Fielding-Smith, Abgali (1 Şubat 2011). "Thousands Join Syria Facebook Protest Drive", *Financial Times*.
- Gaytancıoğlu, Kaan (2008). *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye - Suriye ilişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi*, Yüksek Lisans, Edirne.
- Gladstone, Rick (19 Temmuz 2012). "Friction At The U.N. As Russia And China Veto Another Resolution On Syria Sanctions" *The New York Times*.
- Gladstone, Rick (17 Ağustos 2012). "Veteran Algerian Statesman To Succeed Annan As Special Syrian Envoy", *The New York Times*.
- Göç, Sinem ve Gaytancıoğlu, Kaan (2009). "Türkiye - Suriye İlişkilerinde Terör Sorunu", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1.
- Gök, Halil İbrahim (2014). "Türklerin Suriye'ye İlk Girişi Süleyman Şah ve Türbe Meselesi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 36.
- Gümüş, Ergin (1998). "Türkiye'nin Nüfusu", Nuray Serter (ed.), *Türkiye'nin Coğrafyası*, Eskişehir: Açık Öğretim Fakülteleri Yayınları.
- Gülap, Haldun (1994). "Capitalism and the Modern Nation - State: Rethinking the Creation of the Turkish Republic," *Journal of Historical Sociology*, Cilt 7, Sayı 2.
- Güzel, Hasan Celal (15 Ekim 2009). "Suriye İle Tam Entegrasyona Doğru", *Radikal Gazetesi*.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü (2010) Türkiye'de Doğurganlık, Üreme Sağlığı ve Yaşlılık, 2008 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması İleri Analiz Çalışması, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve TÜBİTAK, Ankara.

- Hinnebush, Raymond (2012). "Syria: From "Authoritarian Upgrading" To Revolution?", *International Affairs*, Vol. 88, No. 1.
- International Crisis Group, (2012). *Turkey: The PKK and a Kurdish Settlement*, Avrupa Raporu, No 219.
- İbas, Selahattin (2004). *Türkiye - Suriye İlişkileri Tarihi*, Ankara: Platin Yayınları.
- İnan, Aybüke (2013). "Kerkük - Yumurtalık Petrol Boru Hattı ve Türkiye - Irak İlişkileri (1973 - 2011)", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 5, Sayı 56.
- Kaçar, Ali (2013). "Suriye Direnişinde Muhalifler", *Genç Birikim*, Sayı: 175.
- Kafesoğlu, İbrahim (1992). *Suriye Selçukluları*, Türk Dünyası El Kitabı 1, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Kantörün, Ufuk (2010). "Bölgesel enerji Politikaları ve Türkiye", *Bilge Strateji*, Cilt 2, Sayı 3.
- Karahan, Hatice (2014). "Türkiye – Irak Ekonomik İlişkileri, İŞİD ve Ötesi", *SETA*, Sayı 56.
- Karan, Ceyda (12 Mayıs 2013). "Suriye İçin İyi Senaryo Yok", *Taraf Gazetesi*.
- Kaya, İbrahim (2012). "Uluslararası Hukuk Açısından Türk Jetinin Düşürülmesi", *Analist*, Sayı 17.
- Kaya, İbrahim (2014). "'Tampon Bölge' ve Uluslararası Hukuk" *SETA Perspektif*, Sayı: 73.
- Kenar, Ceren (11 Şubat 2014). "Esad'ı Sonunda Öldüren Suriyeli Bir Alevi (Nusayri) Olacak!", *Türkiye Gazetesi*.
- Kınalıtopuk, Ömer Turgay (2014). *Türkiye - Suriye İlişkileri 2002 - 2014 Dönemi*, Edirne: Trakya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Kıbaroğlu, Ayşegül (2005). *Cooperation Turkey's Transboundary Waters*.

- Kirişoğlu, Fatih (2013). Suriye İç Savaş Sürerken Suriye Türkleri, Rapor - 1, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü.
- Köksal, Aydoğan (2000). “Türkiye’nin 1997 Genel Nüfus Sayımı Sonuçları Hakkında Düşünceler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 40, Sayı 1-2.
- Köse, Talha ve Bölme, Selin (2006). *Lübnan Raporu: Lübnan’da İstikrar Arayışları*, Ankara: SETA Vakıf Yayınları.
- Köymen, Mehmet Altan (1993). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi 1*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kurubaş, Erol (2004). *1960’lardan 2000’lere Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye 2. Cilt*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Macfarquhar, Neil (27 Nisan 2011). “Push In U.N. for Criticism Of Syria Is Rejected”, *The New York Times*.
- Macfarquhar, Neil (21 Nisan 2012). “U.N. Agrees To Send more Case - Fire Observes To Syria”, *The New York Times*.
- Maden, Tuğba Evrim (2011a). “Türkiye - Suriye ilişkilerinde Suyun Rolü”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, Sayı 35.
- Maden, Tuğba Evrim (2011b). “Türkiye - Suriye ilişkilerinde Asi Nehri”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, Sayı 31-32.
- Malas, Nour ve Lauria, Joe (27 Nisan 2011). “Nations Face Quandary In Syria” *The Wall Street Journal*.
- Mardini, Nizam (6 Eylül 2004). “Şam, Tahran ve Ankara El Ele”, *Radikal Gazetesi*.
- Marsh, Katherine ve Chulov, Martin (30 Mart 2011). “Assad Blames Conspirators For Syrian Protests”, *The Guardian*.
- Marufoğlu, Sinan (1998). *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak (1831 - 1914)*, İstanbul: Eren Yayıncılık.

- Melek, Abdurrahman (1991). *Hatay Nasıl Kurtuldu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Miş, Nebi (2012). “Suriye 2011”, Kemal İnat, Muhittin Ataman (ed.), *Ortadoğu Yıllığı 2011*, İstanbul: Açılım Kitap.
- Miş, Nebi (2013). “Suriye 2012”, Kemal İnat, Muhittin Ataman (ed.), *Ortadoğu Yıllığı 2012*, İstanbul: Açılım Kitap.
- Miş, Nebi Ömer Behram Özdemir, (2015). “Suriye 2014”, Kemal İnat, Muhittin Ataman (ed.), *Ortadoğu Yıllığı 2014*, İstanbul: Açılım Kitap.
- Mustafa, Abdurrahman (Haziran 2015). “Suriye’de Türkmen Gerçeği”, Orsam Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi, Rapor No:27, Haziran 2015.
- Uğur, Yıldırım (11 Ağustos 2015). “Şimdi Söz Sırası Kronolojide”, *Türkiye Gazetesi*.
- Okur, Mehmet Akif (2009). “Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit Suriye’deki Fransız Mandası”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 48.
- Olca, Osman (1981). *Sevres Anlaşmasına Doğru*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Orhan, Duygu Dersan (2013). “Ortadoğu’nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği”, *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1-2.
- Orhan, Oytun (2015). “Suriye’de İç Savaş ve Türkmenler”, *ORSAM*, Rapor No: 27.
- Öner, Suna Gülfer (2014). “Kobani’den Kitleli Zorunlu Göç ve Türkiye’nin Güvenli Bölge Talebi”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 6, Sayı 65.
- Özcan, Nihat Ali (1999). *PKK (Kürdistan İşçi Partisi)/ Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, Ankara: ASAM.
- Özdağ, Ümit (2007). *Türk Ordusunun PKK Operasyonları*, İstanbul: Pegasus Yayınları.

- Özdağ, Ümit (1999). *Türkiye, Kuzey Irak ve PKK (Bir Gayri Nizami Savaşın Anatomisi)*, Ankara: ASAM.
- Özfatıra, M. Necati (9 Ocak 2004). “Beşar Esad’ın Ziyareti”, *Türkiye Gazetesi*.
- Özkaya, Abdi Noyan (2006). “Uluslararası Hukuk ve Politika”, *USAK*, Cilt 2, Sayı 6.
- Özkaya, Abdi Noyan (2007). “Suriye Kürtleri: Siyasi Etkisizlik ve Suriye Devletinin Politikası”, *USAK*, Cilt 2, Sayı 8.
- Öztürk, Ayhan (1994). “Milletlerarası Antlaşmalar ve Türk - Fransız Antlaşmaları (TBMM Hükümeti’nin Tanınması ve İlk Siyasi Zafer)”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 5.
- Öztürk, Osman Metin (2004). *Dış Politikada Kriz Yönetimi*, Ankara: Odak Yayınevi.
- Pirim, Oktay ve Örtülü, Suna (2000). *Ömerli Köyünden İmralı’ya: PKK’nın 20 Yıllık Öyküsü*, İstanbul: Boyut Yayınları.
- Pehlivanlı Hamit, Sarımay, Yusuf ve Yıldırım, Hüsamettin (2001). *Türk Dış Politikasında Hatay (1918 - 1939)*, Ankara: ASAM.
- Pusane, Özlem Kaya (2014). “Türkiye’nin Kürt Sorunu: Arap Baharı ile Değişen Yurtiçi ve Bölgesel Dinamitler”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 11, Sayı 41.
- Rüştü, İlgar ve Salem, Khalef (2004). “Türkiye’nin Sınır aşan Akarsu Anlaşmalarına Coğrafi Açından Bir Bakış”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı 10.
- Sakin, Serdar (2002). “Misak-ı Milli’nin Hazırlanışı ve İlanıyla İlgili Görüşler”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:13.
- Saleh, Yasmine ve Samir, Ayman (12 Kasım 2011). “Arab League Suspendes Syria As Global Pressure Rises”, *Reuters*.
- Sargı, İslam (2014). *Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Döneminde Türkiye’nin Irak, İran ve Suriye ile ilişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Atılım Üniversitesi.

- Savcı, Nergis (2007). *Hatay Cumhuriyeti: Kuruluşu ve Anavatana Katılışı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Slackman, Michael (29 Mart 2011). “Syria’s Cabinet Resigns; Concessions Expected”, *The New York Times*.
- Soysal, İsmail (1983). *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları 1.Cilt (1920 - 1945)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Soysal, İsmail (1989). *Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları - 2*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Süer, Berna (2012). “Suriye’de Değişim Çabaları: Bir Bağlam ve Süreç Analizi”, *Akademik Ortadoğu*, Cilt 6, Sayı 2.
- Stack, Liam (27 Ekim 2011). “In Slap at Syria, Turkey Shelters Anti-Assad Fighters”, *The New York Times*.
- Şahin, Burhan (2008). “Türk Dış Politikasında Hatay Meselesi (1936 - 1939)” *Kastamonu Eğitim Dergisi*”, Cilt 16, No 2.
- Şahin, Hasan (2009). “Doğu Sorunu Çerçevesinde Osmanlı – Fransız ilişkileri (Başlangıcından Paris Barışı’na (1856))”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 40.
- Şeşen, Ramazan (1995). *Eyyübiler*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tan, Mehmet, Belli, Aziz ve Aydın, Abdullah (2012). “2002 Sonrası ve Arap Baharı Kapsamında Türkiye - Suriye ilişkileri ve Bölgesel Yansımaları”, 2. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu.
- Taştekin, Fehim (4 Nisan 2014). “Kürtlere IŞİD Kapanı”, *Radikal Gazetesi*.
- Taştekin, Fehim (12 Haziran 2014). “Ya Ortaklık Ya Bölünme”, *Radikal Gazetesi*.
- Tekin, Mehmet (1986). *Hatay ve Hatay Devleti, Antakya: Antakya Ticaret ve Sanayi Odası*.

- Terkan, Aytekin (2015). "El Nusra Cephesi", *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt 14, Sayı 41.
- Tezcan, Ercüment Fatma Taşdemir, (2013). *Silahlı Çatışmalar Hukuku ve İnsan Hakları Hukuku Açısından Suriye İç Savaşı Analizi*, Ankara: Ankara Strateji Enstitüsü.
- Toklu, Vefa (1999). *Su Sorunu Uluslararası Hukuk ve Türkiye*, Ankara: Turhan Kitapevi.
- Topal, Coşkun (2009). "Sancak(Hatay) Sorunu ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Süreçte Arap Kamuoyundaki Etkileri", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2.
- Törel, Türkmen (2002). *PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978 - 1998*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Doktora Tezi.
- Tunç, Ayşe Şebnem (2015). "Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme", *Tesam Akademi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2.
- Turhan, Alper (2012). *Türkiye - Suriye İlişkilerinde Süreklilik; Çatışma - Yumuşama Dönemleri ve Arap Baharı Süreci*, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Uğurlu, Fatih (2005). *Adana Mutabakatı'na Giden Süreç ve Sonrasında Türkiye - Suriye ilişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Atılım Üniversitesi.
- Ulutaş, Ufuk ve Bölme, Selin M., (2012). *Suriye'de Aktörler: Rejim, Muhalefet, Dini Yapı ve Medya*, İstanbul: SETA.
- Umar, Fevzi Faruk (2005). "Türkler ve Abbasi Hilafeti İkinci Abbasi Asrına Yeni Bir Bakış", çev. Sait Uylaş, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 16.
- Uyar, Ömer Osman (2003). *Türkiye - Suriye İlişkileri (1918 - 1940)*, Elağzı: Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırma Merkezi.

- Uzgel, İlhan (1 Temmuz 2012). Sıfır Sorunun Çöküşü, *Radikal Gazetesi*.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (2011). *Osmanlı Tarihi 2. Cilt (İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ünver, Hamid A. (2012). "How Turkey's Islamists Fell Out of Love with Iran", *Middle East Policy*, Cilt 19, Sayı 4.
- Varlık, Ali Bilgin (2013). "Geçmişten Geleceğe Türkiye - Suriye İlişkileri", Hasret Çomak, Caner Sancaktar (ed.), *Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler: İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası*, İstanbul: BETA Yayınları.
- Vatandaş, Selim (2015). "İŞİD ve Türkiye'de İŞİD Tartışmaları", *Bilgi Analiz*, No 1.
- Warrick, Joby ve Sly, Liz (29 Nisan 2011). "U.S. Imposes Sanctions On Syria's Intelligence Service, Security Officials", *The Washington Post*.
- Yavuz, Celalettin (2005). "Genişletilmiş Ortadoğu Projesi'nin İkinci Durağı Suriye mi?", *2023 Dergisi*, Sayı 56.
- Yeşiltaş, Murat (2015). "İç Savaşa Komşu olmak: Türkiye'nin Suriye Sınır Güvenliği Siyaseti", *SETA*, Sayı 136.
- Yetkin, Murat (5 Ocak 2013). "Haydi Bu Defa Olsun", *Radikal Gazetesi*.
- Yorkan, Arzu (2009). "Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye'ye Etkileri", *Bilge Strateji*, Cilt 1, Sayı 1.
- Zaman, Amberin (26 Mayıs 2013). "Davutoğlu: El Nusra Oradaki Bataklığın Sonuçlarından Biri", *Taraf Gazetesi*.
- Zavis, Alexandra ve McDomell, Patrick J. (24 Ocak 2012). "Gulf States Withdrawing Monitors From Syria And Urge U.N. Actions", *Los Angeles Times*.

Elektronik Kaynaklar

- BOTAŞ, (2008). "2008 Yılı Sektör Raporu",
http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSekt%C3%B6r+Raporu%2FSektor_Raporu_BOTAS.pdf (20.01.2015)
- OPEC, (2013). "OPEC Annual Statistical Bulletin",
http://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/ASB2013.pdf (20.01.2015)
- AFAD, (2014). "Suriye'den Türkiye'ye Nüfus Hareketleri Kardeş Topraklarındaki Misafirlik Raporu", ,https://www.afad.gov.tr/Dokuman/TR/79-20140529153928-suriye'den_turkiye'ye-nufus-hareketleri.-kardes-topraklarindaki-misafirlik.-2014.pdf (23.01.2015)
- Acun, Can, ve Öner, Hüseyin (2014). "DEAŞ - PYD Çatışmasının Sıcak Cephesi: Aynel Arab (Kobani)" http://file.setav.org/Files/Pdf/20141015183351_isid-%E2%80%93-pyd-catismasinin-sicak-cephesi-kobani-pdf.pdf (22.09.2015)
- Agos (2012). <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/1790/nato-suriye-nin-dusurdugu-ucak-icin-toplandi> (17.01.2015)
- A Haber (2014).
<http://www.ahaber.com.tr/gundem/2014/03/23/turkiye--suriye-sinirinda-ucak-dustu> (19.01.2015)
- Akşam (2011). <http://www.aksam.com.tr/guncel/esadin-ozel-temsilcisi-turkmani-ankarada--47953h/haber-47953> (15.01.2015)
- Al Arabiya (2012). <https://english.alarabiya.net/articles/2012/07/20/227456.html> (10.01.2015)
- Alpaslan, İdil Bilgiç (2012). "Suriye Krizi Türkiye Ekonomisini Nasıl Etkiler",
http://www.tepav.org.tr/upload/files/1345630741-9.Suriye_Krizi_Turkiye_Ekonomisini_Nasil_Etkiler.pdf (22.01.2015)

- Anadolu Ajansı (2014). <http://aa.com.tr/tr/turkiye/turk-f-16lari-suriye-ucagini-vurdu/172567> (19.01.2015)
- Anadolu Ajansı (2015). <http://aa.com.tr/tr/dunya/suriyede-baris-icin-moskova-ilkeleri-aciklandi/79355> (17.11.2015)
- Annan, Kofi (2012). “Annan’s Peace Plan for Syria”
<http://www.cfr.org/syria/annans-peace-plan-syria/p28380> (10.01.2015)
- Aljazeera (2012).
<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/12/201212124541767116.html> (11.01.2015)
- Aljazeera (2013). <http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-suriyede-isyandan-ic-savasa> (11.01.2015)
- Aljazeera (2014). <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/turkiye-suriye-iliskileri-inisler-ve-cikislar> (15.01.2015)
- Aljazeera (2015). <http://www.aljazeera.com.tr/haber/karayilandan-rojava-tehdidi> (15.09.2015)
- Atlıoğlu, Yasin (2015). “Kardeş Ülke Suriye”,
<https://yasinatlioglu.wordpress.com/2009/09/17/kardes-ulke-suriye/> (05.01.2015)
- Atlıoğlu, Yasin (2006). “Suriye Arap Cumhuriyeti’nde Etnik ve Dini Yapı”,
<http://heartoforient.blogspot.com.tr/2006/01/suriye-arap-cumhuriyetinde-etnik-ve.html> (29.11.2015)
- Ayhan, Veysel (2011a). “Suriye’de Rejim Karşıtı Gösteriler: Bir Arap Halk Hareketinin Ontolojisi”, TÜİÇ, 24 Mart 2011,
<http://www.tuicakademi.org/suriyede-rejim-karsiti-gosteriler-bir-arap-halk-hareketinin-ontolojisi/> (06.01.2015)

- Ayhan, Veysel (2011b). “Suriye’de “Kuşatmaya Meydan Okuma Günü” Ve Beklentiler”, TÜİÇ, 6 Mayıs 2011, <http://www.tuicakademi.org/suriyede-kusatmaya-meydan-okuma-gunu-ve-beklentiler/> (06.01.2015)
- Ayhan, Veysel (2011c). “Suriye - Arap Birliği Anlaşması: Taktiksel mi? Stratejik mi?” <http://yeni.orsam.org.tr/MakaleDetay.aspx?HaberID=7557EB83-EC9E-48A8-AB0A-6CDD3F78EB78> (08.01.2015)
- Bacık, Gökhan (2011). “Suriye’de Rejim Neden Değişmiyor”, <http://www.timeturk.com/tr/2011/08/05/suriye-de-rejim-neden-degismiyor.html> (06.01.2015)
- Bakeer, Ali Hussein (2012). “Hizbullah’ın Suriye’deki Operasyonları ve Olası Yansımaları”, USAK Analiz, https://www.academia.edu/5173541/Hizbullah_%C4%B1n_Suriye_deki_Asker_Operasyonlar%C4%B1_ve_Olas%C4%B1_Yans%C4%B1malar%C4%B1_-_Ali_Bakeer (12.01.2015)
- BBC (2007). http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/12/071213_zebari_syria.shtml
- BBC (2008). http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/09/080904_syria_summit.shtml (03.01.2015)
- BBC (2011). http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/06/110611_syria.shtml (07.01.2015)
- BBC (2012). http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/03/120328_syria_west.shtml (10.01.2015)
- BBC (2015). http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/02/150219_egit_donat (23.09.2015)

Bingöl, Oktay (2012). “Krizlerin Uluslararasılaşması: Rejime Karşı Protestolardan Bölgesel Çatışmaya Suriye Örneği”

https://www.academia.edu/7384431/Krizlerin_Uluslararasılaşması_Rejime_Karşı_Protestolardan_Bölgesel_Çatışmaya_Suriye_Örneği (10.01.2015)

Bolat, Aydın (2015). “Suriye’de Bayır Bucak ve Vurulan Uçak”,

<http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/suriyede-bayir-bucak-ve-vurulan-ucak/4446> (30.12.2015)

Bozkurt, Ceyhan (2013). “Suriye Kürtleri ve PKK”,

<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/terorizm-ve-terorizmle-mucadele/2013/07/29/7123/suriye-kurtleri-ve-pkk> (19.12.2014)

Carnegie Middle East Center, (2012). “The Kurdish Democratic Union Party”,

<http://carnegie-mec.org/diwan/48526?lang=en> (03.11.2015)

CNN (2003). <http://edition.cnn.com/2003/US/05/04/powell.syria/> (27.12.2014)

CNNTÜRK (2009).

<http://www.cnnturk.com/2009/dunya/08/31/suriye.irakin.arasini.turkiye.duzeltiyor/541475.0/index.html> (05.01.2015)

CNNTÜRK (2011).

<http://www.cnnturk.com/2011/dunya/01/27/yemen.ve.suriyede.de.isyan.atesi.yakildi/604854.0/> (06.01.2015)

CNNTÜRK (2012).

<http://www.cnnturk.com/2012/dunya/02/24/suriyenin.dostlari.tunusta.toplandi/650540.0/> (10.01.2015)

CNNTÜRK (2015). <http://www.cnnturk.com/video/turkiye/tsk-pydyi-boyle-vurdu> (03.11.2015)

- Ctvnews (2011). <http://www.ctvnews.ca/syria-lifts-decades-old-state-of-emergency-1.633630> (06.01.2015)
- Cumhuriyet (2010). http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/183588/11_bakan_Suriye_yolcus_u.html (05.01.2015)
- Cumhuriyet (2015). http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunya/217027/Halep_icin_BM-Esad_isbirligi.html (17.11.2015)
- Çetin, Mahmut (2014). “Suriye Türkmenleri Örgütleniyor”, <http://www.sondevir.com/yazar//11922/suriye-turkmenleri-orgutleniyor> (30.12.2015)
- Çetingüleç, Mehmet (2014). “Syrian Refugees Aggravate Turkey’s Unemployment Problem”, <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2014/07/cetingulec-syrian-refugees-turkey-unemployment-illegal-work.html#> (24.01.2015)
- Daou, Marc (2012). “Friends of Syria” Push for Tougher Sanctions, <http://www.france24.com/en/20120706-diplomacy-friens-syria-sanctions-transition-plan-assad-paris-usa-un-arab> (10.01.2015)
- Demir, Halil (2013). “Türk Dış Politikasında Akıl Tutulması”, http://www.orsam.org.tr/tr/yazilar_Yazdir.aspx?ID=4173 (01.01.2015)
- Deutsche Welle (2004). <http://www.dw.de/turkiye-suriye-ekonomik-iliskilerinde-yeni-sayfa/a-2528219> (30.12.20014)
- Ekinci, Burhan (2015). “Şah Fırat Türkiye ile PYD’yi Yakınlaştırdı”, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/sah-firat-turkiye-ile-pydyi-yakinlastirdi> (24.09.2015)

- Erdoğan, Murat (2014). “Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması”, <http://www.hugo.hacettepe.edu.tr/HUGO-RAPOR-TurkiyedekiSuriyeliler.pdf> (24.01.2015)
- Ertuğrul, Doğan (2012). “Türk Dış Politikası için bir Test: Suriye Krizi”, http://tese.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Turkiye_Dis_Politikasi_Icin_Bir_Test_Suriye_Krizi.pdf (17.01.2015)
- Euronews (2013). <http://tr.euronews.com/2013/03/22/abdullah-ocalan-in-mektubunun-tam-metni> (15.09.2015)
- Euronews (2015). <http://www.euronews.com/2015/07/28/syria-and-turkey---a-history-of-the-relationship/> (25.09.2015)
- France 24 (2011). <http://www.france24.com/en/20120706-diplomacy-friends-syria-sanctions-transition-plan-assad-paris-usa-un-arab> (10.01.2015)
- Göçoğlu, Volkan (2015). “Ortadoğu Enerji Politikaları ve Türkiye: Doğalgaz”, <http://docplayer.biz.tr/9541664-Ortadogu-enerji-politikalari-ve-turkiye-dogalgaz.html> (22.01.2015)
- Gökler, Firuze Yağmur (2014a). “Ortadoğu Güncesi”, <http://www.orsam.tr/tr/tr/teUploads/OrtadoguGüncesi> (14.01.2015)
- Gökler, Firuze Yağmur (2014b). “Ortadoğu Güncesi”, <http://www.orsam.tr/tr/tr/teUploads/OrtadoguGüncesi> (14.01.2015)
- Gökler, Firuze Yağmur (2014c). “Ortadoğu Güncesi”, <http://www.orsam.tr/tr/tr/teUploads/OrtadoguGüncesi> (14.01.2015)
- Gökler, Firuze Yağmur (2014d). “Ortadoğu Güncesi”, <http://www.orsam.tr/tr/tr/teUploads/OrtadoguGüncesi> (14.01.2015)
- Gökler, Firuze Yağmur (2014e). “Ortadoğu Güncesi”, <http://www.orsam.tr/tr/tr/teUploads/OrtadoguGüncesi> (14.01.2015)

- Gökler, Firuze Yağmur (2015a). “Ortadoğu Güncesi”,
<http://www.orsam.tr/tr/tr/teUploads/OrtadoguGüncesi> (14.01.2015)
- Gökler, Firuze Yağmur (2015b). “Ortadoğu Güncesi”,
<http://www.orsam.tr/tr/tr/teUploads/OrtadoguGüncesi> (14.01.2015)
- Gönültaş, Hale (2002). “Savaşın Eşiğinden Askeri İşbirliğine”,
<http://arsiv.sabah.com.tr/arsiv/2002/06/20/s2103.html> (24.12.2014)
- Güneş (2011).
http://www.gunes.com/2011/09/22/haber/guncel/2527/suriye_je_guven_kal_madi_gorusmelerimizi_kestik.html (16.01.2015)
- Haaretz (2011). <http://www.haaretz.com/world-news/thousands-return-to-syria-streets-after-assad-blames-unrest-on-israeli-plot-1.353049> (06.01.2015)
- Haber Türk (2012). <http://www.haberturk.com/gundem/haber/754647-angajman-kurallari-degisti-askeri-hareketlilik-artti> (17.01.2015)
- Haber Türk (2015). <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1046054-turkiye-toprak-mi-kaybetti> (24.09.2015)
- Hürriyet (2001). <http://www.hurriyet.com.tr/yucelen-suriye-ile-sorunlar-asildi-15006>
(24.12.2014)
- Hürriyet (2003). <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=148409>
(20.01.2015)
- Hürriyet (2009). <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/11773965.asp> (20.01.2015)
- Hürriyet (2011). <http://www.hurriyet.com.tr/planet/18030795.asp> (15.01.2015)
- Hürriyet (2012). <http://www.hurriyet.com.tr/turkiye-suriyeye-karsilik-verdi-21617637> (17.01.2015)
- Hürriyet (2013). <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/23513347.asp> (18.01.2015)

- Hürriyet (2014). <http://www.hurriyet.com.tr/montrodeki-cenevre-2-konferansi-gergin-basladi-25623620> (19.01.2015)
- Hürriyet (2015).
<http://web.archive.org/web/20150222111002/http://www.hurriyet.com.tr/gu ndem/28266610.asp> (24.09.2015)
- İnşaat Mühendisleri Odası (İzmir Şubesi), (2006). “Ortadoğu Su Kaynaklarının Geleceği”,
http://topraksuenerji.org/kutuphane/Ortadogu_Su_Kaynaklari_IMO_Izmir.pdf (16.12.2014)
- İstanbul İhracatçı Birliği Genel Sekreterliği, (2010). “Serbest Ticaret Anlaşması (STA) Kılavuzu”,
http://www.iib.org.tr/files/downloads/mevzuat/sta_kilavuz.pdf (31.12.2014)
- Kap, Derya (2015). “AB ve Türkiye’nin İŞİD ve Yabancı Savaşçılarla Mücadele Politikası”,
[http://www.ikv.org.tr/images/files/Degerlendirme%20108\(1\).pdf](http://www.ikv.org.tr/images/files/Degerlendirme%20108(1).pdf) (11.08.2015)
- Kanala Haber (2012). <http://www.kanalahaber.com/haber/gundem/72-saat-icinde-ayrilacaklar-100971/> (17.01.2015)
- Keskin, Mustafa (2013). “Geçmişten Günümüze Türkiye-Suriye İlişkileri”,
<http://akademikperspektif.com/2013/06/16/gecmisten-gunumuze-turkiye-suriye-iliskileri/> (25.12.2014)
- Koç, İsmet, Eryurt, Mehmet Ali, Adalı, Tuğba ve Seçkiner, Pelin (2008). “Türkiye’nin Demografik Dönüşümü (Doğurganlık, Aile Planlaması, Anne - Çocuk Sağlığı ve Beş Yaş Altı Ölümlerdeki Değişimler: 1968 - 2008)”, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü,
http://www.hips.hacettepe.edu.tr/TurkiyeninDemografikDonusumu_220410.pdf (26.01.2015)

- Kurdistan Post (2014). <http://www.kurdistan-post.eu/tr/kurdistan/ypg-ve-oso-ortak-eylem-merkezi-olusturdu> (22.09.2015)
- Kurt, Veysel (2015). “Türkiye’nin Suriye Politikası ve Şah Fırat Operasyonu”, http://file.setav.org/Files/Pdf/20150304153628_turkiyenin-suriye-poitikasi-ve-sah-firat-operasyonu-pdf.pdf (23.09.2015)
- Küçükkeleş, Müjde (2012). “Arap Birliği’nin Suriye Politikası”, SETA Analiz, <http://file.setav.org/Files/Pdf/arap-birliginin-suriye-politikasi.pdf> (08.01.2015)
- Malla, Husein ve Karam, Zeina (2011). https://www.washingtonpost.com/world/syrias-president-assad-deploys-army/2011/03/27/AFLJAFjB_story.html?utm_term=.61205afcfb6 (06.01.2015)
- Milli Gazete (2012). http://www.milligazete.com.tr/haber/Rusya_fuzelerin_pesini_birakmiyor/267319#.VMTTH4fjKE (18.01.2015)
- Milliyet (2004). <http://www.milliyet.com.tr/2004/01/09/ekonomi/eko02.html> (30.12.2014)
- Milliyet (2009). <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-suriye-arasindaki-vize--font-color--red--kaldirildi--font/gundem/gundemdetay/16.09.2009/1140074/default.htm> (05.01.2015)
- Milliyet (2010). <http://www.milliyet.com.tr/kerkuk-yumurtalik-petrol-hattinin-suresi-15-yil-uzadi/ekonomi/haberdetay/20.09.2010/1291082/default.htm> (20.01.2015)
- Milliyet (2011). <http://www.milliyet.com.tr/suriye-ordusu-derada/dunya/dunyadetay/25.04.2011/1382119/default.htm> (06.01.2015)

- Milliyet (2012). <http://www.milliyet.com.tr/patriot-basvurusunda-savunma-guvencesi/gundem/gundemdetay/22.11.2012/1630784/default.htm> (18.01.2015)
- Milliyet (2013). <http://www.milliyet.com.tr/pkk-li-ilk-gruplar-kuzey-irak-a/gundem/detay/1705684/default.htm> (15.09.2015)
- Milliyet (2014). <http://www.milliyet.com.tr/sinirda-savas-ucagi-dustu/gundem/detay/1855930/default.htm> (19.01.2015)
- Milliyet (2015). <http://www.milliyet.com.tr/hain-saldiriyi-pkk-ustlendi-gundem-2091141/> (25.09.2015)
- Miş, Nebi (2014). “Cenevre - 2: İnsanlık Vicdanı Bir Daha Sınanıyor”, <http://setav.org.tr/cenevre-2-insanlik-vicdani-bir-daha-sinaniyor/yorum/14404> (12.01.2015)
- NTV (2003). <http://arsiv.ntv.com.tr/news/252789.asp> (30.12.2014)
- NTV (2009). <http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/25008774/> (27.01.2015)
- NTV (2011). <http://arsiv.ntv.com.tr/news/471434.asp> (22.01.2015)
- NTV (2012). http://www.ntv.com.tr/dunya/suriyeli-muhalifler-cenevre-mutabakatina-karsi_5_IILWtsbUCUAKXq4XDtGQ (10.01.2015)
- NTV (2015). http://www.ntv.com.tr/dunya/iran-ve-suudi-arabistan-ilk-kez-ayni-masada_j97_AauQ10i9xMiYoS6OSA (20.11.2015)
- Orhan, Oytun (2015). “Bayır Bucak Çatışmalarının Nedenleri ve Olası Sonuçları”, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=5567> (30.12.2015)
- Orhan, Oytun (2013). “Rusya’nın Suriye Hamlesi ve Türkiye”, http://www.orsam.org.tr/tr/yazilar_Yazdir.aspx?ID=5529 (19.11.2015)
- Özdağ, Ümit ve Kalemardoğlu, Sibel (2013). “ Ortadoğu’ya İkinci Kez Hoş geldin veya Reyhanlı Saldırısı”, <http://www.21yyte.org/arastirma/milli-guvenlik->

[ve-dis-politika-arastirmalari-merkezi/2013/05/13/6997/ortadoguya-ikinci-kez-hosgeldin-veya-reyhanli-saldirilari](http://www.ortadoguya-ikinci-kez-hosgeldin-veya-reyhanli-saldirilari) (18.01.2015)

Özgür Gündem (2014).

http://www.ozgurgundem.com/?haberID=108801&haberBaslik=IŞİD'e%20karşı%20Mücahitlerin%20Şura%20Meclisi%20kuruldu&action=haber_detay&module=nuce (13.01.2015)

Öztürk, Mehmet (2010). “1. Körfez Savaşında (1990 - 91) -11 Eylül Sürecine ABD'nin Irak Politikası ve Bunun Türk - Amerikan İlişkilerine Etkisi”,
<http://www.akademikbakis.org/eskisite/19/08.pdf> (20.01.2015)

Pehlivan, Oğuz Kaan (2013). “Düşürülen Jet - Vurulan Helikopter: Hukuka Uygunluğunun Sınırı”,
https://www.academia.edu/18307026/D%C3%BC%C5%9F%C3%BCr%C3%BClen_Jet_-_Vurulan_Helikopter_Hukuka_Uygunlu%C4%9Fun_S%C4%B1n%C4%B1r%C4%B1 (17.01.2015)

Perry, Tom (2014). “Syrian Kurds Take Down From Islamists Watchdog”,
<http://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-town-idUSBREA1LoIJ20140222> (22.09.2015)

Posta (2011). <http://www.posta.com.tr/siyaset/HaberDetay/Suriye-ye-yaptirimlar-aciklandi.htm?ArticleID=98546> (16.01.2015)

Posta (2012). <http://www.posta.com.tr/siyaset/HaberDetay/Davutoglu--Suriye-Ulusal-Koalisyonu-nu-taniyoruz.htm?ArticleID=148396> (17.01.2015)

Radikal (2013).

http://www.radikal.com.tr/ekonomi/suriyeli_siginmacilara_is_cagrisi-1116109 (23.01.2015)

Radikal (2014).

http://www.radikal.com.tr/ekonomi/suriyeli_multecilerin_ismucuneye_katilmasi_issizligi_etkiler_mi-1207834 (24.01.2015)

- Radikal (2015). <http://www.radikal.com.tr/dunya/bir-cokus-oykusu-egit-donat-1445264/> (23.09.2015)
- Sabah (2011).
http://www.sabah.com.tr/galeri/ekonomi/2023_yilinda_turkiye_nufusu/2
(9.05.2016)
- Sabah (2012). <http://www.sabah.com.tr/%20%20gundem/2012/08/31/%20iran-ajanlarindan-pkky-koordinat> (15.09.2015)
- Sabah (2014). <http://www.sabah.com.tr/dunya/2014/06/09/esaddan-genel-af>
(13.01.2014)
- Sabah (2015). <http://www.sabah.com.tr/gundem/2015/04/14/afad-suriyelilere-55-milyar-dolar-harcandi> (15.05.2015)
- Sandık, Atilla ve Semir, Ali (2012). “Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye”, BİLGESAM,
<http://www.bilgesam.org/Images/Haberler/HaberlerDiger/rapor52.pdf>
(06.01.2015)
- Sayın, Yusuf (2012). “Türkiye Suriye İlişkilerinin Stratejik Derinliği”,
http://www.yusufsayin.com.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=131:turkiye-suriye-iliskilerinin-stratejik-derinligi&catid=11&Itemid=103 (27.12.2014)
- Semir, Ali (2015). “Suriye Krizindeki İç Dinamitler: ÖSO – DEAŞ - PYD Denklemi”, Bilgesam Analiz,
<http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-51-20150818451234.pdf>
(19.11.2015)
- Sözcü (2015).
<http://web.archive.org/web/20150303112046/http://www.sozcu.com.tr/2015/gundem/sah-firat-operasyonuna-tepkiler-751481/> (24.09.2015)

- Sputniknews (2015). <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201510051018162928-irak-bagdad-yesil-bolge-ibadi/> (03.01.2016)
- Star (2014). <http://haber.stargazete.com/dunya/suriyeli-gelinlere-ofke/haber-937860> (25.01.2015)
- Star (2015). <http://haber.star.com.tr/airstar/suriyeli-muhalifler-ucusa-yasak-bolge-istiyor/haber-1014498> (17.11.2015)
- Şener, Gamze ve Akıncı, Sercan (2014). “Suriyeli İşçi Çalıştırmaya İş Dünyasından Destek”, <http://www.dunya.com/ekonomi/suriyeli-isci-calistirmaya-is-dunyasindan-destek-haberi-259550> (23.01.2015)
- Taraf (2014). <http://arsiv.taraf.com.tr/haber-isid-turkiyede-petrol-satiyor-156685/> (20.01.2015)
- Taraf (2015). <http://www.taraf.com.tr/turkiye-yeni-suleyman-sah-turbesi-icin-suriyenin-esme-koyune-bayrak-dikti/> (24.09.2015)
- The Guardian (2011). <http://www.theguardian.com/world/2011/dec/19/syria-to-admit-arab-league-observers> (08.01.2015)
- The Telegraph (2011).
<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/9385980/Syria-Kofi-Annan-meeting-Bashar-al-Assad-over-broken-peace-plan.html>
(10.01.2015)
- The Telegraph (2012).
<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/8918745/Arab-League-approves-unprecedented-Syria-sanctions.html> (08.01.2015)
- Togay, Zeynep (2010). “Beşar Esad Dönemi Türkiye - Suriye İlişkileri”,
<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=793> (27.12.2014)
- Tokmakoğlu, Gürsel (2015). “Viyana’da Dörtlü Görüşme”,
<https://politikmerkez.com/viyanada-dortlu-gorusme/> (11.11.2015)

- TRT Haber (2015). <http://www.trthaber.com/haber/dunya/viyanadaki-suriye-gorusmeleri-tamamlandi-212532.html> (11.11.2015)
- Turan, İlder (1993). “Ortadoğu’da Su Krizi ve Türkiye: Sorun ve Çözümler”,
www.journals.istanbul.edu.tr/iusiyasal/article/download/1023011947/1023011209 (16.12.2014)
- Türkiye (2004). <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a192436.aspx> (30.12.2014)
- Türkiye (2014). <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/198778.aspx>
(16.11.2015)
- Varol, Tuğçe (2013). “İran – Irak – Suriye Doğal Gaz Boru Hattı Dengeleri Değiştirir Mi?”
<http://www.21yyte.org/arastirma/enerji-ve-enerji-guvenligi-arastirmalari-merkezi/2013/08/02/7139/iran-irak-suriye-dogalgaz-boru-hatti-dengeleri-degistirir-mi> (22.01.2015)
- Vatan (2009). <http://www.gazetevatan.com/tsk--israil-ordusunu-soke-etti-235441-dunya/> (03.01.2015)
- Vatan (2015). <http://www.gazetevatan.com/abd-iran-esad-a-destege-son-vermeli--784948-dunya/> (18.11.2015)
- Yavuz, Mine (2014). “Suriye’nin İş Gücü Piyasasına Etkisi”,
<http://www.ankarastrateji.org/haber/suriyelilerin-is-gucu-piyasasina-etkisi-1338/> (24.01.2015)
- Yazıcı, Nevin (2012). “Suriye Siyasi Tarihi”,
<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/suriye/2012/05/29/6619/suriye-siyasi-tarihi> (19.12.2014)
- Yeni Akit (2015). <http://www.yeniakit.com.tr/haber/suleyman-sah-turbesi-daha-once-neden-2-kez-nakledildi-53499.html> (24.09.2015)
- Yeni Asya (2015). http://www.yeniasya.com.tr/dunya/suriye-turkmenlerinin-sikintilari-dile-getirildi_337018 (30.12.2015)

- Yeni Şafak (2009). <http://www.yenisafak.com.tr/politika/suriye-irak-arasindaki-sorun-cozulebilir-208449> (05.01.2015)
- Yeni Şafak (2011). <http://www.yenisafak.com/dunya/esad-yeni-kabineye-hitap-etti-314302> (06.01.2015)
- Yeni Şafak (2015). <http://www.yenisafak.com/dunya/yedi-ulkeden-muhtira-2314247> (20.11.2015)
- Zengin, Gürkan (2014). “Kritik Görüşmede 4 Önemli Başlık”,
<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/kritik-gorusmede-4-onemli-baslik> (25.09.2015)
- URL-1 http://www.dispolitika.org.tr/dosyalar/maltunisik_120110.html (24.12.2014)
- URL-2 <http://www.orgtr.org/tr/serbest-ticaret-anlasmasi-sta-imzaladigimiz-ulkeler-ve-yururluk-tarihleri> (31.12.2014)
- URL-3 <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/suriye-ve-turkiye-arasinda-serbest-ticaret-anlasmasi-imzalandi-basbakan-erd/3713#1> (31.12.2014)
- URL-4 <http://www.un.org/news/dh/docs/mehlisreport/> (01.01.2015)
- URL-5 <http://www.haberler.com/her-tasin-altinda-sam-var-haberi/> (05.01.2015)
- URL-6 <http://www.nto.org.tr/yeni/haberdetaylist.php?tripping=968> (05.01.2015)
- URL-7 <http://www.suriyeticaretofisi.com/suriye-ekonomisi> (05.01.2015)
- URL-8 <http://www.un.org/apps/sg/sgstats.asp?nid=5217> (06.01.2015)
- URL-9
<http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/specialsession/16/Draft> (06.01.2015)
- URL-10 <http://eu-un.europa.eu/eu-declaration-by-hr-ashton-on-unfolding-situation-in-syria/> (06.01.2015)
- URL-11 <http://www.un.org/press/en//2012/ga11207.doc.htm> (09.01.2015)

- URL-12 <http://www.haberler.com/suriye-ulusal-konseyi-cenevre-2-ye-katilmayacak-5182025-haberi/> (12.01.2015)
- URL-13 <http://www.un.org/News/dh/infocus/Syria/FinalCommuniqueActionGroupforSyria.pdf> (10.01.2015)
- URL-14 <http://www.evrensel.net/haber/115090/cenevre-gorurmeleri-uzatildi> (18.11.2015)
- URL-15 http://www.kaztr.com/haber/snhr-baskani-rusya-sivil-hedefleri-vuruyor_h32512.html (20.11.2015)
- URL-16 http://www.newsjs.com/tr/esedten-siyasi-cozum-karsiti_mesajlar/dhYnLGynKxIqjUMa1m1ydT3V0tdrM/ (20.11.2015)
- URL-17 <https://www.akparti.org.tr/site/haberler/davutolu-suriye-snrnda/9352#1> (15.01.2015)
- URL-18 <http://www.haberler.com/suriye-turkiye-yi-sorumlu-tuttu-3534588-haberi/> (17.01.2015)
- URL-19 <http://www.haberler.com/turk-savas-ucagi-suriye-de-dustu-3727931-haberi/> (17.01.2015)
- URL-20 http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm (17.01.2015)
- URL-21 <https://www.akparti.org.tr/site/pdf/suriye-tezkeresi-tbmmde1/52655> (17.01.2015)
- URL-22 http://www.dha.com.tr/patriotlar-nasil-calisiyor_391458.html (18.01.2015)
- URL-23 <http://www.ankarastateji.org/haber/nato-patriot-fuzelerini-onayladi-451/> (18.01.2015)
- URL-24 <https://www.yahoo.com/news/jihadists-control-main-syria-oilfields-ngo-153817349.html> (22.09.2015)

- URL-25 <http://rudaw.net/turkish/kurdistan/05102014> (22.09.2015)
- URL-26 <http://www.haber3.com/davutoglundun-suriye-kosuluna-abdden-jet-yanit-2939884h.htm> (22.09.2015)
- URL-27 <http://www.ajanshaber.com/esad-rejimi-ypgye-silah-verdi-haberi/132333> (22.09.2015)
- URL-28 <http://www.haber7.com/guncel/haber/1303137-sah-firat-operasyonu-haberi-suleyman-sah-kimdir> (24.09.2015)
- URL-29 <http://www.internethaber.com/suleyman-sah-operasyonu-nasil-yapildi-767591h.htm> (24.09.2015)
- URL-30 <http://www.haberler.com/sanliurfa-sgdf-liler-suruc-a-boyle-gitmis-7524348-haberi/> (25.09.2015)
- URL-31 <http://esp.org.tr/Bolum/Anasayfa/> (25.09.2015)
- URL-32 <http://www.turkomania.org/tr/suriye-turkmen-hareketi-ve-suriye-turkmenlerinin-siyasi-yapilanmasi.html> (30.12.2015)
- URL-33 <http://suriyeturkmenmeclisi.org/tr/9-suriye-tuerkmen-meclisi-kurulusu> (30.12.2015)
- URL-34 http://benguturk.com/turkmenlerin-kalesi-bayirbucak-in-stratejik-onemi_d16237.html (30.12.2015)
- URL-35 <http://suriyeturkmenmeclisi.org/tr/15-suriye-tuerkmen-meclisi-yeni-suriye-bildirisi> (30.12.2015)
- URL-36 <http://www.denizhaber.com.tr/abd-isid-petrolu-turkiyeye-akiyor-haber-58337.htm> (21.01.2015)
- URL-37 <http://www.haber3.com/rus-vekil-isid-petrolu-turkiye-ve-urdune-satiyor-kimse-yaptirim-uygulamiyor-3016765h.htm> (21.01.2015)
- URL-38 <http://turangtransit.com.tr/proje> (22.01.2015)

URL-39 <http://www.konhaber.com/icerik/haberyazdir.php?sayfa=haber&id=207097>
(15.09.2015)

URL-40 <http://www.ajanshaber.com/firatin-batisti-kirmizi-cizgi-haberi/205260>
(03.11.2015)

URL-41 <http://www.egekont.com.tr/hizmetler/ro-ro.html> (22.01.2015)

URL-42 <http://www.denizhaber.com.tr/ihracat-hayfa-limani-uzerinden-yapiliyor-haber-51748.htm> (22.01.2015)

URL-43 <https://www.akparti.org.tr/site/haberler/3-cocuk-soylemi-stratejik-bir-bakis-acisidir/42083#1> (27.01.2015)

<http://www.byegm.gov.tr/turkce>

<http://www.csgeb.gov.tr/>

<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home>

<http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Anasayfa>

<https://www.gtb.gov.tr/>

<https://www.kaysis.gov.tr/>

<http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa>

<http://www.ormansu.gov.tr/>

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tbmm_internet.anasayfa

<https://www.tccb.gov.tr/>

<http://www.tuik.gov.tr/Start.do>

<http://www.ubak.gov.tr/>

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Özgeçmiş

Adı Soyadı:	Orçun KOŞAR
Doğum Yeri:	Bergama/İZMİR
Doğum Tarihi:	05.01.1990
Medeni Durumu:	Bekâr
Öğrenim Durumu: Üniversite Mezunu	
Derece	Okulun Adı:
İlköğretim	Zübeyde Hanım İlköğretim Okulu
Ortaöğretim	Zübeyde Hanım İlköğretim Okulu
Lise	Bergama Cumhuriyet Lisesi
Lisans	Selçuk Üniversitesi
Yüksek Lisans	Selçuk Üniversitesi
Tel:	0506 699 29 65
E-posta:	orcunkosar_ui@hotmail.com
Adres:	Maltepe Mah. Bülent Ecevit Cadd. No:25 Bergama/İZMİR